

HÜSEYN ABBASZADƏ

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

İKİ CİLDDƏ

I CİLD

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

Bu kitab "Hüseyn Abbaszadə. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild" (Bakı, Azərnaşr, 1977) və "Hüseyn Abbaszadə. Seçilmiş əsərləri. Üç cildə. I cild" (Bakı, Azərnaşr, 1983) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

894.3613-dc22

AZE

Hüseyn Abbaszadə. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 320 səh.

Hüseyn Abbaszadənin "Seçilmiş əsərləri"nin bu cildinə müxtəlif illərdə yazılmış hekayələrinin bir qismi və üç povesti – "Şokoladpaylayan qız", "Uzaqdan gələn qonaq", "Xahiş" daxil edilmişdir.

H.Abbaszadə ister povestlərində və istersə də hekayələrində ali həqiqətlərdən realist bəddi dildə və üslubda danışır. Bu məqsədə qısa, yığcam süjetlərlə Bakı və bakiylilər barədə miniatür hekayələrdə xüsusilə yaxşı nail olur. Bu adı qəhrəmanlar müasir düşüncə tərzilə, sadə və aydın dili ilə, qayğı və düşüncələri ilə ən geniş və kütləvi oxucunun rəğbətini qazana bilir.

ISBN10 9952-34-059-1

ISBN13 978-9952-34-059-4

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Qocaman yazığımız H.Abbaszaadəən soruşurlar ki, bir damla mürəkkəbin olsa, hansı sözü yazardı? O, "Azərbaycan!" deyir və əlavə edir ki, imkanı olsa, "müharibə" sözünün üstündən xətt çəkərdi. Adı görünən bu cavabda, birinci, insanlığın etnik ana düşüncəsi – torpaq, yurd sevgisi təcəssümünü tapır, ikinci, həmin insanlığın bütün zamanlarda həmin torpaq-yurd üzərində əmin-amanlıq görmək arzusu əks olunur. Hər ikisi milli və bəşəri duyğudur. Birincisini hər kəs deyə bilər, H.Abbaszaadə də bir yazıçı emosiyası ilə deyir. Ancaq ikincisini deməyə yalnız H.Abbaszaadənin haqqı var: o, döyüşçü olub, müharibənin odunu görüb, müharibənin törətdiyi qırğınların, fəlakətlərin şahidi olub – dünya tarixinin ən qanlı müharibələrindən olan bir müharibənin iştirakçısı kimi bu sözü deyir. O bu sözü sadəcə demir, XX əsrin ikinci əlliilliyindəki Azərbaycan ədəbiyyatının yaşayacaq hüquqlu payına düşən öz roman və povestlərində bədii düşüncənin dililə ifadə edir. Buna görə də qanlar, ölümlər görmüş, canında həmin müharibənin yarasını bu gün də gözdürən yazıçı əmin-amanlıq mövzulu əsərlərində heyatın şəriyyətilə oxucularını doyurur, hər mövzularında isə oxucularını həmin dinclik poeziyasını qorumağa hazırlayır – voton, torpaq yolunda döyüşçü olmağa hazırlayır. Görünür, məhz, bu duyğu şair Abbaszaadəni yazıçı platformasına gətirdi. Və H.Abbaszaadə şeir meydanaından "General"la çıxdı, yoxsa oxucu da, ədəbi ictimaiyyət də onu qınayardı. Nəsr aləminə general obrazı ilə daxil olan yazıçı oxucusunu da, ədəbi ictimaiyyəti də öz gələcək uğurlarına xatircəm elədi. Və ele də oldu. O, dediyimiz əlliilliyin gözəl nəsr nümunələrini yaratdı. H.Abbaszaadə nəsr cəbhəsinə bir seçmə döyüşçü kimi gəldi və nəhayətdə bütöv yaradıcılığı ilə bu cəbhənin generalı mövqeyinə qalxdı.

Gəncliyi ilə keçdiyi döyüş yolu H.Abbaszaadəyə nə verdi? Birincisi, hamının əyani gördüyü, ədəbiyyatımızın sayılan əsərlərindən "General" romanını verdi. Bu romanla yazıçı Azərbaycan xalqının müharibə kontekstində görünməz olmadığını göstərdi. Həzi Aslanovun simasında əcdadımızdan gələn qəhrəmanlıq-sərkərdəlik xasiyyətini əks etdirdi. İkincisi, H.Abbaszaadə bütün ömrü boyu döyüşçü kimi yaşadı. Bu, təkcə o deyil ki, bədii əsərlərindəki mənfi obrazlarının təmsalında onların heyatdakı prototipləri ilə döyüşdü, "Burlğan"ndakı burlğanlardan keçdi. Ən əsası odur ki, o, tutduğu vəzifələrdə həmişə antixalq əhvalla mübarizə apardı. Milli mənafeyimizin döyüşçüsü oldu. Bu keyfiyyət, görünür, onun nəsil-nəcəbətindən də gəlir. Bu gözəl keyfiyyəti o, döyüş cəbhələrində odlardan keçirib yaşadı, alovlarda, mermi gurultularında berkidib. Həmin faşizmə nifrətini bu gün erməni işğalçılarına nifrətində davam etdirir.

O, "General"da inandırmışdı ki, su gəlmiş arxdan yenə gələcək – bu millətin Həzi Aslanovları bu torpağı bütövləşdirəcək. Öz generalının şəxsində yazıçı öz xalqının oğullarının əzminə inanıb. H.Abbaszaadə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində də döyüşçü kimi redaktorluq etdi. Sovet imperiya senzurasının Damokl qilincinin altında azərbaycançılıq ideyası onun qəzetində bəhrə verirdi. M.Cəlil deyirdi ki, gürcülərin zamanın padşahının başını xoruz şəklində verdiyini görəndə bizdə "Molla Nəsrəddin" jurnalını çıxarmağa cəsarət yarandı. Beləcə də H.Abbaszaadənin işini görəndə başqa redaktorlarda qeyrət hissi baş qaldırdı. Düşündülər ki, belə də qəzet buraxmaq olar. Millətimizin mənafeyinin tapdanması və hətta adının danılması zamanlarında da o susmadı. Beləliklə, o, ömrü boyu cəbhəçi qaldı – xalqın naminə hansı döyüş mövqeyi vacibdirsə, H.Abbaszaadə o sahənin cəbhəçisi oldu.

Ədəbiyyata şeirlə gələn yazıçılarımız başlanğıcı etnik-əcdad psixologiyasından götürmüş olar – türkün ilk ədəbiyyatı şeir olub. Gənclik coşqunluğu poeziya təmbrinə daha çox uyğun gəlir. Təmkimli yaş isə epik təfəkkürü sevir. Şeirdən başlanan yaradıcılıq nəsrə təkcə şəriyyət və yığcamlığın təminatçısı olmur, həm də sərrastlıq və məntiqi vurğu qazanır. Bu keyfiyyət H.Abbaszaadənin nəsrində mühüm poetik göstəricidir. Əsərlərində obraz əlvanlığı, müxtəlif tələli insanların canlandırılması onun gerçəkliyi, heyat həqiqətini bilməsi və bu həqiqətə hörmətidir. O, kövrək, zərif, həm də sərt, hətta bəzən qalın insanları verir. Qalınlar ona görə daha güclü, daha mükəmməl alınır ki, onların cod xarakteri ilə H.Abbaszaadənin şəxsi ipək xasiyyəti arasında maksimal ziddiyyət var. Deməli, yazıçı həmin xarakterin qoddar düşmənidir və ona amansız münasibəti yazıçıya bədii tipinin prototipini daha səylə öyrənmək impulsu verir. Və nəticədə bu mülayimlik və sərtlik təzadı ədəbiyyatın xeyrinə olur. Bununla belə, fitrən qandakı humanizmi onu mənfi obrazında da bir insanlıq şərtisi tapmağa sövq edir. Bu, böyük yaradıcılıq ustalığıdır.

Abırlı, heyali təyinləri kişi üçün nə qədər qərribə səslənsə də, əxlaq, insani ərkan məzmunu bu sözləri H.Abbaszaadənin ləyaqətli şəxsiyyəti üçün doğma-laşdırır. Bu keyfiyyət igidlik və qəhrəmanlıqla yanaşı, əcdadımızın xislətinin yaraşığı olub. H.Abbaszaadənin bu həya etirli humanizmi ömründə ilk vəzifəsi olan "Göyərçin"nin redaktorluğu zamanında müəyyonlaşdı. Şair Abbaszaadə o zaman təməlinə A.Səhhət, A.Şaiq sənəti dayanan uşaq ədəbiyyatının həm yaxşı nümunələrini yaratdı, həm də məhz uşaq ədəbiyyatının bələdçiliyi ilə uşaq dünyasının saf, ulvi, təmənnəsiz mühitinə daxil oldu – öz xasiyyətini bir daha bu saflıq mühitinin suyuna çəkdi. Buna görə də onun barıt qoxulu hərbi və meşə tərəvətili əmin-amanlıq əsərlərinin içərisində həm də uşaq nəfəsi qədər mülayim, uşaq gülüşü qədər işıqlı bir bədii ovqat var. Özü də uşaq ürəyi kimi saf ürək sahibidir. Uşaq xasiyyətindən birçə şıltaqlığı götürməyib. Onun nəsi ağsaqqal təmkini ilə danışır. Bu xislet onun yaradıcılıqma cavanlıq yaşlarından

hopub. Bunun nəticəsidir ki, şah əsəri "General"ı 35 yaşında yazdı. Ona görədir ki, roman və povestləri hekayələrindən çoxdur. Demək, ağsaqqallıq və təmkin cavanlığından onun yaradıcılıq yoldaşdır. Onun nəsr şərinin içində, ağsaqqallığı cavanlığının xarakterində kamilləşdi.

H.Abbaszaadənin atalar sözü dəyərinə belə bir müdrik sözü var ki, "Aşıq Ələsgərin sözlərini demək üçün məhz Aşıq Ələsgər dünyaya gəlməli idi..." Və həmin müdrik məntiqə: "General"ı və "Burluğan"ı məhz və yalnız H.Abbaszaadə yazmalıydı. Onlardakı bədii həqiqət onun üslubu üçün doğulmuşdur. Deməli, onun yaradıcılıq xislətində bədiiləşdirici hüceyrələrin kristal düzülüşü nəsr modeli ilə qurulmuş. Şeirdə bir az da qalsa, hüceyrələrin kristal hüruluşü dağılacaqmış. Yazıçını bu "qəzadan" qurtaran yəne cəbhəçi xasiyyəti, döyüşçü biliyi olur: hərbdən ona məlum idi ki, silahlar arasında artilleriyanın hədəfi daha böyükdür. Və romanı nəsrin artilleriyası (S.Vurğun) bilib, şeirdən birbaşa romana keçid elədi.

Hüseyn Abbaszaadənin yaradıcılığında xatirələrinin xüsusi yeri var. Əslində onun xatirələri milli mədəniyyətimizin müəyyən dövrünün (deyərk ki, H.Abbaszaadənin yaşının, müşahidələrinin əhatə etdiyi zaman kəsiyinin) ədəbi-tarixi tədqiqidir; bizim ədəbiyyatın, sənətin bu dövrünü yaradan, onu tariximizə həkk edən şəxsiyyətlərin portretlərini dolğunlaşdıran məlumatdır. Elmdə bu şəxsiyyətlərin haqqında bu tipdə tədqiqatlar onlarla dissertasiyanın mövzusuudur. Vaxtilə tarixi-ədəbi şəxsiyyətlər haqqında belə məlumat verən ayrıca bir mənzərə janrı olmuşdur. H.Abbaszaadənin "Dünyadan gör necə insanlar gedib..." kitabı həmin klassik janrın müasir nümunəsidir. Bu əsərlə Hüseyn müəllim öz bədii yaradıcılığına bir pedaqoji ton əlavə edir. Mən burada "müəllim" və "pedaqoji" anlayışlarını elə belə işlətmirəm; böyük yazıçı bu kitabında məhz müəllim işi görür – əhatə etdiyi dövr cəmiyyətimizi Hüseyn Abbaszaadə bugünkü oxucularına təlim edir, azərbaycanşünaslıq biliyi verir.

Eyni zamanda bu xatirə yazılarında H.Abbaszaadə öz şəxsiyyət portretini yaradır. Məlum, məşhur aksiom-düsturdur: kimliyini göstərmək üçün kimlərlə durub-oturduğunu söylə. H.Abbaszaadə öz xatirə dövrünün ən böyük Azərbaycan insanları ilə ünsiyyətdə olub.

Bunların içərisində böyük Üzeyir bəy Hacıbəyli var. Ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqının düşüncəsində Üzeyir bəy səviyyəsində kütləvi sevgi sahibi yoxdur. Və Üzeyir bəyin hamıya məlum olan şəffaf portreti zəngin cizgiləri ilə diqqəti çəkir. İnsan şəxsiyyətinin ucılığı təmin edən bütün keyfiyyətlər onda cəmləşir: istedadlı, kamil yaradıcılıq sahibi (bu yaradıcılığın dairəsi nə

qədər genişdir: bəstəkar, dramaturq, musiqi nəzəriyyəçisi, publisist, dilçi – rusca-türkcə lüğətin müəllifi, riyaziyyat dərslərinin yaradıcısı, müəllim-pedaqoq), ictimai xadim, qeyri-adi professional təşkilatçı, dünyanın ən böyük humanist-qayğıkeşi, ən təmənnaş milli cəfəkeş, cəmiyyətdə bəşəri duyğuların daşıyıcısı. Əlinə yenicə qələm alan Hüseyn Abbaszaadə belə bir insandan xeyir-dua, yaradıcılıq təkanı alır. H.Abbaszaadənin sovet müstəmləkə rejiminin zamanında öz vətəndaş müvazinəti saxlamasını, milli duyğulu gəncləri himayə etməsinin başlanğıcını həmin təmasla bağlayıram. Üzeyir bəyin çox gəncləri həyat yoluna yönəltməyini eşitmişəm, gənc Hüseynlə bağlı sözü mənim üçün yeni oldu. Gənc bəstəkar Ağabacı Rzayevanın gənc şair H.Abbaszaadənin sözüne yazdığı mahnını təhlil edən Üzeyir bəy şerin müəllifini görmək istəyir. O, Hüseynə tövsiyə edir ki, bəstəkarlarla daim əlaqə saxlasın, musiqi mətni yazmağı hər şair bacarmır. Üzeyir bəy ilk tanışlıqda həm musiqisi, həm də mətni haqqında Ağabacıya göstəriş veribmiş.

Yaxud başqa iki böyük şəxsiyyətlə görüşü H.Abbaszaadə Teatr və İncəsənət İnstitutunun tələbəsi olaraq Sidqi Ruhullanın yaradıcılığından diplom işi yazıb. "Vaqif"də Sidqinin Qacar rolunu görmək üçün getdiyi tamaşaların birində Hüseyn Abbaszaadə S.Vurğunla görüşür. Hüseyni gənc şair kimi tanıyan S.Vurğun onu yanına lojaya dəvət edir. Diplomçu Hüseyn S.Vurğundan Sidqinin roluna münasibətini soruşur. S.Vurğun Sidqinin Qacar obrazının ikinci müəllifi saydığını deyir. Bu xatirə bir neçə cəhətdən ibarətdir. Əvvəlcə, Sidqinin sənətkarlığı S.Vurğun tərəfindən etiraf olunur. İkincisi, gənc səhnə ustalarını sənətkarlığa şövqləndirir.

Yaxından yaxşı tanıdığım insanlar haqqındakı yazılarını oxuduqda gördüm ki, H.Abbaszaadənin həmin insanlar haqqında sözləri nə dərəcədə obyektivdir və o, şəxsləri ən mühüm cizgiləri ilə dürüst əks etdirir – bu, əlbəttə, onun yazıçılığının bəhrəsidir, axı yaratdığı obrazları oxuculara sevdirmək üçün yazıçı real həyatdakı insanlardan onun portretinə hansı cizgiləri toplamağı bacarmalıdır. Məsələn, Məmməd Arif haqqındakı xatirənin başlığı belədir: "Təmiz vicdanla". Həqiqətən akademik M.Arif ədəbi tənqidimizin və ədəbiyyatşünaslığımızın vicdanı idi.

H.Abbaszaadə başqa yazıçı, bəstəkar və alimlər haqqında tarixə dönəcək xatirələr yazmışdır. O çox sirlər açır, böyük sənətkarların nələr çəkdiklərini göstərir – aydın olur ki, tutulmasalar, sürgün edilməsələr də, xalqın tələyini düşünən bu sənətkarlardan hərəsi bir cür H.Cavid, Y.Çəmənzəminli həyatı yaşayıb. Aydın olur ki, Hüseyn, bu böyük sənətkarlar səksənini sadəcə yaşamaıyıb. Bu böyük insanlardan öyrənə-öyrənə, yığdığı vətəndaş qeyretini biliyini öyrədə-öyrədə, nəsil yetişdirə-yetişdirə gəlib.

H.Abbaszaadənin gözü mizan-tərəzidir. Onun insanlar haqqındakı xatirələri sadəcə yaddaş qoruğunun yazıya köçürülməsi deyil, şəxsiyyətlərin təhlilidir,

onların tərçümeyi-hallarında əks olunmamış, ancaq fəaliyyətlərinin ibrətli, milli əhəmiyyətli ehtəvələri ki, həmin tərçümeyi-halların tamamlanmasına yardım edəcəkdir.

Aydın olur ki, H.Abbaszadə özü də özünəməxsus şəkildə bir kiçik Cavid hədə-qorxusu yaşayıb. Azərbaycan təbiətini tərənnüm edən "Meşələr" şerinə görə sovet gerçəkliyi onu cezalandırır, məhşərə çəkir. Doğrudanmı təbiətin gözəlliyini vəsf etmək feodal-patriarxal ədəbiyyatı sayılmalıdır? Təbii ki, bu ideoloji məqsəd daşıyıb, təbiət bəhanə getirilib. Şeirdə Stalinin, kommunist partiyasının adı çəkilmədiyi üçün müəllifi çarxıya çəkirlər: o, yazmalıymış ki, Azərbaycan təbiəti Stalinin, partiyanın sayəsində gözəldir. H.Abbaszadə gəncliyindən belə vüqar ədəbiyyatın fəvqündə durub. Ona görə o, bu gün ədəbiyyatın da, millətin də qarşısında başucadır.

H.Abbaszadə vətəndaşlığı, millətin qayğısı ilə yaşamağı özüne yol yoldaşı seçib.

Füzuli deyirdi:

Rəhi-eşq içrə, Füzuli, demə, tənha yürürəm,
Key xəbərsiz, qəmü möhnət kimi yoldaşın var.

Bu gün H.Abbaszadənin böyük Qarabağ dərdi kimi yol yoldaşı var; səksən keçməsinə baxmayaraq, ayağını yerə möhkəm basmalı, əski cəbhəçi müvazinətini itirməməli, bu dərdi çiyindən atıb yüngülləşəcəyi və növbəti onilliyi ağrısız və ağırlıqsız gedəcəyi ümidinə bir daha inanmalıdır.

Tofiq Hacıyev

UÇURUMDAN KEÇƏN YOL

Onlar toydan qayıdırdılar, səsli-küylü, tamaşalı kənd toyundan... Deyişən aşıqların zəngülələri, qoşa zamanın şaqcılısı hələ də qulaqlarından getməmişdi.

Onlar iki dost – Nahid və Səfi toydan qayıdırdı. Üstü yaşıl ot və kol-kosla örtülmüş, dağ yolu gecəki yağışdan bərk islanmış, orda-burda gölməçələr əmələ gəlmişdi. Sellərin zirvələrdən yığıb gətirdiyi bitki çürüntüləri torpağa qatışmışdı. Yolun palçığı yapışqana dönmüşdü. Nahid də, Səfi də şalvarının balağını çırmalamışdı, ikisinin də ayaqqabısı palçığa bulaşmışdı. Onlar əllərinə çomağa oxşar çubuq götürmüşdülər. Sürüşüb yıxılmamaq üçün qalın çubuğu yerə dayaq eləyib addımlayırdılar.

Nahid dedi:

– Gecə o nə yağış idi?! Göy guruldayır, güclü ildırım çaxırdı, elə bil yüz topdan birdən yaylım atəş açırdılar. Yağış nə yağış, tut sudan göyə çıx...

Səfi əsnədi, əlinin dalını ağzına tutdu.

– Daş kimi düşmüşdüm, heç nədən xəbərim olmayıb. Bununla belə yenə də yuxudan doymamışam...

– Doymazsan da, gecə yarıya kimi oynadın. Başqalarına aman vermirdin. Bir axşamda bir ilin əvəzini çıxdın. Yazıq çalğıcıları əldən salmışdın. Özün də suyun içində idin.

– Üzdən iraq yasin yaraşığı ağlamaq, toyunku da çalib-oynamaqdır. Qardaşımın toyu idi, niyə də doyunca oynamayaydım?!

Nahidlə Səfi köhnə dost idilər. Bu gecədən onlar qohum olmuşdular. Nahidin bacısı Səfinin qardaşına ərə getmişdi. Onlar bir kənddə anadan olmuş, bir məktəbdə oxumuş, bir yerdə Bakıya instituta girməyə getmiş, Səfi birinci, Nahid üçüncü imtahanda kəsilmiş, daha geri qayıtmayıb Qaradağ mədənlərinin birində işə düzəlmişdilər. Dördüncü il idi ki, onlar doğma dağlardan, meşəli-bulaqlı kəndlərdən ayrılmışdılar. Ancaq məzuniyyətdən-məzuniyyətə valideynlərinin yanına dincəlməyə gəlirdilər.

Toya getmək üçün mədən müdirindən üç gün icaza almışdılar. Her ikisi sabah işdə olmalı idi. Buna görə də səhərin gözü açılar-açılmaz

oyamb yola çıxmışdılar. Kəndlərin dörd kilometrliyindəki rayon mərkəzindən Bakıya gedən avtobus saat onda yola düşürdü. Özlərini ona yetirseydilər axşam şəhərdə olacaq, sabah səhər işə gedəcəkdilər.

Yağış yolları korlamışdı. Yerimək çətinləşmişdi.

Nahid addımlarını yeyinletdi. Ondan geridə qalan, kök bədənli Səfi narazılıqla dedi:

– Dalınca atlı gəlmir ki, səni qovurlar, hara qaçırsan?! Palçıqdan yerimək olmur, sən də bir yandan tələsirsən. Yavaş, hələ vaxtımız çoxdur. Avtobusa çatacayıq. Nə yol qalıb ki, körpünü addadıq, rayon mərkəzindəyik. Tələsmə.

Boyca Səfidən kiçik və arıq olan Nahid nə addımlarını kiçiltmədi, nə də ona cavab verdi. O, uçurumun qırağına gəldi. Heyrətlə ayaq saxladı.

– Bu nədir?.. Gör bir nə olub?!

Səfi soruşdu:

– Nə olub ki?

O gəlib Nahidin yanında dayandı. Uçuruma baxınca yuxu tökülən gözləri bir anda geniş açıldı.

– Balam, bu nə həngəmədir... Elə bil barıt qoyub partladılar.

Qədimdən uçurumun üstündən taxta körpü salınmışdı. Körpü çox köhnə idi. İndi o yerində yox idi. Görünür gecəki güclü yağış dirəkləri qayalardan qoparmış, körpünü uçurmuşdu.

Uçurumun dibindən daş-kəsəyi yuyub özü ilə aparən sarı sulu, sürətlə bir çay axırdı. Sarı çay demək olar ki, yayda tamamilə quruyurdu. Bu gün o yamanca coşmuşdu.

Dağların başını qalın bulud layları almışdı. Onlar zirvələrə sür-tülüb keçirdilər. Yanlarından işıq süzülən boz buludları sanki səhər günəşi hürküdüb mürgüden ayıltmışdı.

Nahid dedi:

– Gecə yarı göy o sayaq guruldayıb yağış tökəndə fikrimə gəldi ki, bu, xətersiz olmayacaq.

– Yaxşı ki, körpü uçanda üstündə adam olmayıb.

Səfi Nahidə tərəf dönüb ümitsizliklə soruşdu:

– Bəs indi biz neyləyək?

Nahid aşağı, uçurumun dibinə baxa-baxa dedi:

– Elə mən də o barədə düşünürəm.

– Düşünməyə dəyməz, geri qayıtmaqdan başqa ayrı əlacımız yoxdur.

– Gerek uçuruma düşək. Orda bir cığır olmalıdır. Uşaqlıqdan yadımda qalıb.

– Nahid, sən dəli olmusan-nədir? Görmürsən?! Sarı çay necə sürətlə axır...

– Bax ordan, daşların üstündən keçmək olar.

– Sən allah, zarafatı boşla. Körpü uçub, bizim təqsirimiz nədir, Nahid. Sözümə qulaq assaydın basa-basa bu qədər yolu gəlib indi geri qayıtmazdıq. Dünən sənə yalvarıb-yaxarıb dedim, qoy bir gün də artıq qalaq, dünya dağılmaz. Dedin ki, ayıbdır, gedək. İnad elədin. İşə tələsdin. Elə bil iş bizdən qaçır. Bir gün də kabab yeyib kefləyerdik. Görürsən, təbiət də sənə əleyhinədir...

Nahid uçuruma enmək istəyəndə ayağı yaş gilin üstündə sürüşdü, az qaldı ki, dərəyə ensin. O, müvazinətini düzəldəndə çomaq əlindən çıxıb dərənin dibinə yuvarlandı. Səfi cəld özünü yetirib Nahidin əlindən yapışaraq onu geri çəkdi.

– Doğrudan sən lap ağılı itirmisən, Nahid. Uçuruma düşmüşdüün ki... Niyə inad göstərirsən? Biz ki, bir cinayət eləmirik. Kənd sovetindən bir kağız alarıq ki, körpü uçulub. Neyləyək, təbii hadisədir də... Mədən müdiri arayışı görüb səsini kəsər. Əgər inanmırsa, qoy özü gəlib baxsın.

Səfinin dedikləri özünə gülünc gəldi. O qımışdı.

Nahid uçurumun qırağı ilə köhnə cığırı axtardı.

– Gəl geri qayıdaq. Kənd sovetindən kağız almaq mənim boy-numa, onun fikrini çəkmə.

Nahid hirsle dedi:

– Kağız aparmasaq da niyə yubanmağımızın səbəbini mədən müdirinə desək, inanar. Məni narahat eləyən o deyil.

– Bəs nədir?

– Ayaz.

Səfi ayaqqabısının dabanının palçığını əlindəki çubuğun ucu ilə siyirib yerə tökdü.

– Ayazın buna nə dəxli? O da sənə kimi operatorudur. Əsas müdürdür. O bizi gecikdiyimizə görə danlamasın, dalı asandır.

– Niyə yadımdan çıxıb. Axı, Ayazdan xahiş eləmişəm bu üç günü mənim yerimə işləsin. Demişəm cümə axşamı mədəndəyəm. Vədimə yalançı çıxmaq istəmirəm.

– Bir gün gec – cümə günü işə çıxsan Ayaza heç nə olmaz.

– Düzdür, heç nə olmaz. Ayaz elə oğlandır ki, xahiş eləsem, mənim yerimə üç gün nədir, lap üç həftə də işləyər. Buna baxmayaraq, mən mütləq sabah orda olmalıyam. Özün bilirsən ki, Ayazın Soçiyə putyovkası var. Birinci gün yola düşməlidir. Təyyarə bileti də alıb. O mənə arxayındır ki, sabah səhər işdə olacağam.

– Əgər Ayaz getsə briqadada onu əvəz eləyən bir adam tapılar. Heç narahat olma. Bir gün nədir ki... Nahid, gəl geri qayıdaq.

Nahid cib bıçağını çıxarıb, yolun qırağında bitmiş cır findıq ağacından uzun bir çubuq kəsdi, yarpaqların qoparıb yerə tökdü.

– Səfi, istəyirsən sən qal. Bir gün mənim əvəzimə də kef elə. Çətin olsa da, mən dərəyə enib, o taya qalxaram.

– Tərslik eləmə, Nahid, yağışdan sonra çayın suyu gör necə artıb. Dövrəyə düşsən bir xəta çıxar, peşmançılıq olar.

– Nigaran qalma, birtəhər keçərəm. Sağlıqla qal, mən getdim.

Səfi uçuğunun qırağında durub baxırdı.

Nahid çubuğunu yerə dayaq eləyə-eləyə dərəyə endi. Eniş yenicə cücərməmiş göy otlar örtmüşdü. Hər yer yamyaşıl idi. O, yolun ortasına çatanda ayağı sürüşdü. Bir neçə metr müvazinetsiz aşağı yuvarlandı. Yaxşı ki, cığırım qabağında kol-kos bitmişdi. Nahid onlara ilişib dayandı. Bunu gören Səfinin ürəyi yerindən düşdü. O var gücü ilə çığırdı:

– Nahid, sənə bir şey olmadı ki? Nahid...

– Salamathıqdır... Narahat olma...

Dərə onların səsini əks elədi.

Nahid yavaş-yavaş ayağa qalxdı və tələsmədən dərənin dibinə endi. Çayın qırağına çatınca ayaqqabılarını və şalvarını soyundu qayıışı ilə bağlayıb əlinə götürdü. Sonra sarı suyun içindən görünən iri, yastı daşın üstünə hoppandı, büdrədi, ancaq yıxılmadı. O, bir-birindən aralı çaya salınmış ikinci və üçüncü daşın da üstünə belə tullandı. Nahid yaxşıca bilirdi ki, Sarı çayın bu yeri dərin deyil. O, suya girdi. Çay dizindən idi. Düyünçəni başının üstünə qaldırıb qarşdakı sahilə sarı irəlilədi. Su sürətlə axırdı. Nahid az qaldı ki, yıxılınsın. O, axının əksinə doğru yönələrək daşlı, çınqıllı sahilə çıxdı. Rahatlıqla geri döndü. Səfinin durduğu yerə baxdı ki, yoldaşına əl eləyib getsin. Səfi uçuğunun qırağında yox idi. O, Nahidin gəldiyi cığırla kol-kosdan tuta-tuta ehtiyatla dərəyə enirdi.

Bazardan gələn Badam xala dolu zənbillə dördüncü mərtəbəyə çıxınca əldən düşmüşdü. O, mətbəxdə zənbili boşaldıb nəfəsini dərmək üçün otağa keçdi.

Fərəc köhnə kitab şkafinin qabağında çömələrek aşağı rəfdəki qovluqlardan nə işə axtarırdı. Qoca bərk məşğul idi. Eynəyini gözüne taxıb rəngi solmuş kağızları vərəqləyir, baxır, kənara qoyurdu. O, arvadının gəldiyini bilse də, məhəl qoymurdu. Badam soruşdu:

– Fərəc, yanına gələn olacaq?

Qoca fikri dağınıq halda cavab verdi:

– Hə. Bir tələbə zəng çalmışdı. Bir azdan gələcək.

Badam xala narazılıqla başını buladı. “Evdə olsaydım, mən bilərdim o tələbəyə nə deyərdim. Kişiyə rahatlıq vermirlər də...”

– Bica yerə ayağa durmusan. Həkim sənə tapşırımayıb ki, yataqdan qalxma?

Fərəc arvadına tərəf dönmədən cavab verdi:

– Həkimlər çox şey qadağan edirlər. Əgər onların dediklərinin hamısına əməl etsəm, görəək elə bu başdan ayaqlarımı uzadıb kəlməyi-şəhadətimi deyim.

Badam heyretlə dilləndi:

– Nə danışırısan, a kişi, infarkt keçirməmişən?! Sənin əmələ gəlməyin üçün mən bacardığımı eləyirəm ki, gümrəhləşasan.

Saçları qar kimi ağarmış, uzunsov çöhrəsi qırıqlarla örtülmüş, qəddi bir qədər əyilmiş bu ucaboynu, arıq kişi xarici görünüşcə Don-Kixota oxşayırdı. Ona bu haqda bir söz deməsələr də, Fərəci ilk dəfə görənlərin fikrinə dərhal Don-Kixot gəlirdi. Qocalıq insanı necə dəyişərmiş? Fərəc gənlik illərində çəkdiyi şəkilləri köhnə alboma saldırmışdı. O, arabir bu albomu vərəqləyir, ötən günləri xatırlayırdı. Ondakı cavan, qıvrıq, qaynar gözlü Fərəclə, indiki taqətsiz qoca arasında nə qədər fərq var idi...

Qoca ağır-ağır dikəldi və arvadına dedi:

– Bağışla, ay Badam, ürəyinə toxunmaq istəmərdim. Əgər sən olmasaydım, mən çoxdan o dünyada idim. Bir də ağaca qulluq eləyirlər ki, istide kölgəsində dincəlsinlər, ya da meyvəsini yesinlər. Bir ağacda ki, bunlardan heç biri yoxdur, daha o nəyə lazımdır?!

- Bu misalı niyə çəkirsən?

- Heç, elə-belə... Sən allah, təzə çay dəmlə.

Beli öyilmiş qoca ayaqlarını döşəməyə sürte-sürte irəliləyib stola yaxınlaşdı. Dolu qovluğu açıb köhnəlmiş afişalara, teatr proqramlarına şövqlə tamaşa elədi.

Görkəmli artist olmaq, baş rollarda çıxış etmək arzusu ilə əlli il əvvəl səhnəyə gələn Fərəc Məzahir ilk oyunundan heç kəsin diqqətini cəlb etməmişdi. Xarici görünüşü ilə istedadı arasında dərin bir uçurum var idi. Əvvəllər ona qamətinə, gözəlliyinə görə orta rollar verən rejissorlar sonralar gənc artistə daha məhəl qoymadılar. O bu müvəffəqiyyətsizlikdən mütəəssir olsa da, teatrdan uzaqlaşmadı. Bəlkə də ayrı sahəyə getsəydi, özünü orada əməlli-başlı göstərər, görkəmli mövqe tutardı. Fərəc orada qaldı, əvvəl suflyor, sonra rejissor köməkçisi oldu, fəaliyyətini truppə müdiri vəzifəsində başa vurdu.

Fərəc Məzahir altı il idi ki, teatrdan ayrılmışdı. Əslinə qalanda o özü ayrılmamışdı, xəstəlik qocanı həyatı qədər sevdiyi sənət məbəddindən ayrı salmışdı. Azar güc gəlməseydi, hələ bir neçə il də teatrdə işləyəcəkdi. O, teatrın havasına, adamlarına elə öyrəşmişdi ki...

Ömrünün çoxu teatrdə keçən Fərəc Məzahir bu müddət ərzində neçə-neçə tarixi hadisənin şahidi olmuş, neçə-neçə görkəmli sənətkarla görüşmüşdü. Xatirələrini yazsa, qalın bir cild yaranardı. Qoca özü yaza bilmirdi. Başqalarının da aylarla yanında oturub onun maraqlı söhbətlərinə qulaq asmağa, sonra onları yazmağa vaxtı harda idi?! Doğrudur, qəzetlər bir neçə dəfə evinə əməkdaşlarını göndərüb Fərəc əminin xatirələrini yazdırmış, dərc eləmişdi. Lakin bu yazıların hamısını bir yere toplusaydılar, heç kiçik bir kitab olmazdı. Bu da dəryada bir damcı idi.

Ancaq Fərəcin sevimli bir məşğuliyyəti var idi. Teatr aləminə qədəm qoyduğu gündən kolleksiyaçılar marka, çini qablar yığıdığı kimi, o da xüsusi həvəslə tamaşaların proqramlarını, afişalarını, baş rollarda oynayan artistlərin şekillərini, ayrı-ayrı quruluşlar haqqında qəzet və jurnallarda dərc olunmuş məqalələri, xəbərləri səylə bir yere toplamışdı.

Şkafalara, rəflərə yığılan bu rəngi solmuş, saralmış eksponatlar ikiotaqlı böyük dəhlizli mənzilin çox hissəsini tutmuşdu. Fərəc və onun tosqun, mehriban qarısı Badam bu eksponatları göz bəbəyi kimi qoruyurdu.

Elmi işçilər və tələbələr öz aralarında Fərəcin evini "filial" adlandırdılar. Yeni dram teatrı muzeyinin filialı. Doğrudan da onun topladığı zəngin kolleksiyadan bir muzeyin filialını yaratmaq olardı. İndi hər dəfə kiminsə Fərəcin evinə gəlib onun kolleksiyasından öz işi üçün istifadə etməsi qocanın ürəyini dağa döndərirdi. Bu evə ən çox jurnalistlər və teatrşünaslar gəlirdilər.

Fərəc teatrdan ayrılma da, iş yoldaşları onu yaddan çıxarmırdılar. Hər dəfə yeni əsər göstəriləndə teatr müdiriyyəti qocaya ilk tamaşaya iki bilet göndərirdi. Birini ona, birini də arvadına.

Əfsus ki, indi o, teatra gedə bilmirdi. Ürək ağrıları başlamış, yel xəstəliyi güclənmişdi. İnfarkt keçirəndən sonra isə qoca evdən çölə çıxmırdı. Tamaşalara getməsələr də, qoca göndərilən bu biletlərin üstünə hansı tamaşaya aid olduğunu narın ərəb əlifbası ilə yazır, yığırdı. Şkafdakı qovluqların birində istifadə olunmamış belə biletlər çox idi.

Qonağın gəlişini gözləyən Fərəc stolun arxasında oturdu. Tələbəyə lazım olan materialları hazırlayıb bir tərəfə qoymuşdu. Başqa işlə məşğul oldu, qırmızı meşin üzülü qovluğu götürüb tələsmədən vərəqlədi. Qoca arabir başqalarına bənzəməyən bir qovluğu açıb baxmağı sevirdi. Onun içində ən əziz şeyləri toplanmışdı. Burada Fərəcin gənclik illərində oynadığı rollarda – müxtəlif geyimlərdə fotosəkilləri, yaxşı işlədiyinə görə aldığı təşəkkürlərin sürəti, yetmiş beş yaşının tamam olması münasibətilə əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adı verilməsi haqqında hökumət fərmanı saxlanırdı. Yubiley günlərində ona göndərilən təbrik teleqramlarını da Fərəc qırmızı üzülü qovluğa qoymuşdu. Qoca hər dəfə bu şeylərə baxanda teatrdə keçirilən o təntənəli gecəni xatırlayırdı. Hələ indiyə kimi onun ömrünün bu qədər xoş və fərəhli anları olmamışdı. İndən belə olmayacaqdı da...

Gecədə hərətli nitq deyildi. Ona hədiyyələr verdilər. Həmin gün onların evlərinə o qədər gül göndərilmişdi ki, mənzilləri ətirli güllər əkilmiş xudmani bağçaya bənzəyirdi...

Zəng səsləndi.

Fərəc tələsik qırmızı üzülü qovluğu bağladı. Şap-şaplarını sürütləyə-sürütləyə dəhlizə gedəndə Badam onu qabaqlayıb qapını açdı. Mərtəbəarası meydançada boz plaştı, baştaçıq, qara saçlı bir gənc oğlan dayanmışdı. O, içəri keçdi və nəzakətlə dedi:

– Salam, Fərəc müəllim. Sizi narahat etdiyim üçün üzr istəyirəm. Qoca oğlanın sözünü kəsdi:
– Heç bir narahatlıq yoxdur. Keç otağa, oğul. Harda oxuyursan, teatr institutunda?
– Xeyr, universitetdə. Filoloq olacağam. Diplom işim üçün “Hacı Qara” pyesinin dram teatrındaki ilk quruluşu haqqında mənə bəzi məlumat lazımdır.
– Başa düşürəm. Bayaq telefonla mənə dediklərin yadımdadır. Sənə nə lazımsa, hamısını tapıb hazırlamışam.
Fərəc qonağı otağa ötürüb arvadına işarə ilə andırdı ki, çay versin. Badam da eyni hərəkətlə ərinə bildirdi ki, narahat olma, təzə çay dəmləmişəm, indi süzüb gətirəcəyəm.

Fevral ayı yenidən başlamışdı. Havalar pis keçmirdi. Ancaq Fərəc əmi özünü yaxşı hiss etmirdi. Yeməkdən qalmışdı, gecələr də gözünə yuxu getmirdi. Kişi yamanca süstləşmişdi, fikirli görünürdü. Gününü balışının böyrünə qoyduğu tranzistor radioqəbuledicisinə qulaq asmaqla, qəzet oxumaqla keçirirdi. Bəzən də yerindəcə taqətsiz mür-güləyirdi...

Fərəc birdən-birə qaradın olmuşdu. Dinib-danışmırdı. Sözləri ağzından kəlbətinlə çıxartmaq lazım idi.

Ərinin bu halı Badamı bərk narahat etmişdi. Kişiyə nə olmuşdu? Həkim ona yatmağı, yerindən durmamağı tapşırılanda qoca gah telefon zənginə qalxar, gah da durub qovluqlardan nə isə axtarırdı. İndi bütün təhlükə arxada qalmışdı, Fərəc durub gəzməli, çox hərəkət etməli idi. Amma o, yataqdan qalxmırdı. Evlərinə gediş-gəliş də kəsilmişdi. Nə gələn vardı, nə də zəng çalan. “Niyə bu camaatın ayağı bizim evdən kəsildi?! Mağıl hərdən gəlib ondan nə isə xəbər alır, kişinin başını qatırırlar”.

Fərəcın gözlərinin süstlüyü qarını yamanca düşündürürdü. O, hərdən gəlib ərinə yataqdan qalxmağa məcbur edirdi. Ər-arvad birlikdə küçəyə çıxırdılar. Badam Fərəcın qoluna girirdi. Onlar yol üstündəki meydança və bağlarda qoyulmuş skamyalarda oturub dinclərini alaladəniz kənarına gedir, bir-iki saat sahilə də oyləşərək təmiz havadan udur, sonra evə qayıdırdılar.

Aydın bir fevral səhəri idi. Fərəc divanda uzanıb aşağı sallanmış **blinde** qəzet, mür-güləyirmiş kimi gözələrini qiymışdı. Badam bazarlıq **eləməyə** getmişdi. Evdə sakitlik idi, tam sakitlik. Divanın qarşı tərəf **findəki** divara Fərəcın Otellonun geyimində və qrimində çəkilmiş **şekli** vurulmuşdu. Bayaqdan bəri Fərəc əminin gözü şəkllə dikilmişdi. **Ona** baxır, baxırdı...

Təxminən yarım osr ovvel çəkilmiş bu şəklin tarixi bütün təfərrüatı ilə Fərəcın yadında idi. Elə bil ki, dünən olmuşdu.

...O heç zaman Otello rolunu oynamamışdı. Həmin tamaşada **Radriqo** rolunu ifa etmişdi. Özü də bu tamaşada dəridən-qabıqdan **çıxmışdı**. Lakin bir gün qəzetdə tamaşa haqqında məqalə dərc olundu. **Küll** halında tamaşaya müsbət qiymət verən tənqidçi nöqsanlardan bəhs olunan abzasda (belə abzas, adətən bütün resenziyalarda olur) **yazırdı**: “Gənc artist Fərəc Məzahir rolunun öhdəsindən qəti gələ **bilmir**”. Bu amansız məqalə ona elə ağır təsir etdi ki, xəstələndi. **Xəcalətdən** bir neçə gün teatrda görünmədi. Bu vaxta kimi Otello rolunu oynamağı qəlbində tutan Fərəc artıq arzusunun yerinə yetirilməyəcəyini yaqın etdi. Bir səhər teatrda heç kəs olmayanda o, **artistlərdən** gizli Otellonun geyimini götürüb tanış fotoqrafın yanına **getdi**. Atelyədə geyindi. Səliqə ilə qrimləndi, şəklini çəkirdi.

O, çoxdankı arzusuna belə çatdı. Səhnə üzü görməyən Otello belə yarandı. Axır illərə kimi bu şəkli kitab şkafindakı qovluqların birində **saxlayan** Fərəc indiyə onu üzə çıxarıb çərçivəyə salaraq gözü qabağında **divardan** asmışdı. Fərəcın Otello rolunda şəklini görə qocaman **artistlərin** çoxu onun heç vədə Şekspirin bu qüdrətli qəhrəmanını oynamadığını bilsələr də, üstünü vurmurdular.

Fərəc kədər içində ağzı bağli qalan şkafları seyr elədi. Nə vaxtdı ki, onlardakı qovluqların ağzı açılmırdı. Nə vaxtdı ki, ona heç kəs müraciət etmirdi. Bəs bu teatrşünaslar, tələbələr, jurnalistlər harda qalmışdılar?!

Bu fikir çoxdan onun beynində hərlənirdi. Axır günlər isə qocaya **rahatlıq** vermirdi. “Bütün materialları yıqıb Dövlət Teatr muzeyinin **ixtiyarına** vermək lazımdır. Gec-tez mən belə etməliyəm... Son təsəlli **ilə** vidalaşmaq...”

Telefon səsləndi.

Fərəc asta-asta qalxdı. Şap-şaplarını ayağına keçirdi. Əl ağacına **şöykənə-şöykənə** dəhlizə gəlib dəstəyi götürüncə xeyli keçdi. O hay

verəndə telefonda səs eşitmədi. “Görəsən kim idi?! Birdən Badam olar ha... Çox güman arvad nə işə almaq istəyir, mənimlə gəyişmək üçün zəng çalıb. Yoxsa bizə telefon eləyən kimdir?! Yazıq Badam indi cavab vermədiyimə nigaran qalacaq. Düşünəcək, yəqin kişinin başında bir iş var ki, telefona gələ bilmir”.

Telefon yenə səsləndi. O dönüb tez dəstəyi qaldırdı.

– Bəli.

Danışan Badam deyildi. Telefonda titrək kişi səsi eşidildi:

– Fərəc, salam, nə təhərsən?

– Niyə, babatam, çox sağ ol. Kimdir?

– Tanımadın?

– Səs mənə tanış gəlir...

– Məni yaman unutmusan, vəfasız dost. Danışan Mərdandır.

Qocanın gözləri güldü. Mərdan Fərəcin köhnə dostu idi. Necə olmuşdu ki, onu unutmuşdu?! Akademiyanın incəsənət institutunun baş elmi işçisi idi. O, dram teatrının inqilaba qədərki fəaliyyəti haqqında monoqrafiya yazmışdı. Əvvəllər Fərəcin yanına çox gəlib-gətmişdi, qoca, kitab üçün material toplamaqda Mərdana kömək eləmiş, iyirminci illərdə hələ fəaliyyət göstərən məşhur səhnə xadimləri haqqında ona maraqlı hadisələr danışmışdı.

– Mərdan, çox şadam ki, mənə belə yad eləmişən. Necəsən, işlərin nə təhərdir?

– Pis deyiləm, amma öz aramızdır qocalıq. Sənə işim düşüb, ay Fərəc. Monoqrafiyamın yeni nəşrini hazırlayıram. Kitabda bir çox dəyişiklik eləmişəm. Buna görə də səndən bəzi şeyləri soruşmaq, materiallarına baxmaq istəyirəm. Olarmı?

– Əlbəttə olar. Buyur gəl, Mərdan, qapımız həmişə üzünə açıqdır.

– Haçan gələsən münasibdir?

– Haçan? Nə vaxt ürəyin istəyirsə. Lap elə indi.

– Onda bir azdan sizdəyəm.

Danışiq qurtaran kimi Fərəc şkafların yanına cumdu. Qıraqdakı şkaflın alt rəfindən bir dəstə qovluq götürdü. Qovluqlardakı sənədlər dram teatrının iyirminci illərə kimi olan fəaliyyətinə aid idi. Mərdana onlar lazım olacaqdı. Fərəc şkaflın qabağında çöməlib dodağının altında nə işə pıçıldayaraq kağızları araşdırdı.

Qapının kilidinə bayırdan açar salındı. Badam xala gəldi. Tosqun arvad tövşüyə-tövşüyə elə palto ilə otağa keçdi və ərindən soruşdu:

– Yenə nə olub, Fərəc? Niyə belə eşələnirsən?

– Heç nə olmayıb. Mərdan zəng eləmişdi, ona bəzi şeylər gərəkdir.

Qoca nıqqıldaya-nıqqıldaya qalxdı. Götürdüyü qovluqları stolun üstünə qoydu.

– Bayaقدan belə harda idin?

– Harda olacağam, dükan-bazarda. Sənin üçün iştah açan yaxşı pendir axtarırdım.

– Ala bildin?

– Yox.

– Neynək, onsuz da keçinirik. Get pürreng çay tədarükü gör.

– Görərəm, arxayın ol.

Badam xala mətbəxə keçdi. O sevinirdi. Fərəc yataqdan qalxmışdı. Yenə qocanın gözlərində əvvəlki qılgıncılar parlayırdı.

Qarı bu gün ərindən gizli incəsənət institutuna, Mərdanın yanına getmişdi. Badam ondan xahiş etmişdi ki, bir bəhanə tapıb Fərəcə müraciət etsin, kişi ayağa qalxsın, fikri dağılsın. Əslində nə Mərdan monoqrafiyanı yenidən çapa hazırlayırdı, nə də Fərəcin materiallarına ehtiyacı vardı. O, Badama söz vermişdi ki, mütləq Fərəcə zəng çalar, kişiyyə təsir eləyər. “Allah Mərdanın ömrünü uzun eləsin, sözümlə yerə salmadı”.

Badam xala mətbəxdə çay tədarükü görməkdə idi. Fərəc şkaflardan götürdüyü qovluqları bir-birinin yanında stolun üstünə düzdü. Pəncərə qabağına keçdi. Yel əsdikcə titrəyən çılpaq budaqların arxasından küçəyə baxıb qonağın yolunu gözlədi.

1970

MEYNƏ

Kirayə otaq tutduğum evin həyatında bir meynə vardı, iki göz istəyirdi ki, ona tamaşa eləsin. Kölgəli, qollu-budaqlı, ağ şanlı meynə. “Meynə” sözünü birinci dəfə burda, Bakıda eşitmişəm. Bizlərdə, rayon yerlərində üzüm ağacına tənək deyirlər. Elə kitablar da tənək yazırlar. Bəlkə də bizim Musabəyov qəsəbəsindəki həyatımızda olan o gözəl ağacı sevdiyimə görə “meynə” sözü belə ürəyimə yatır?

Dediyim o meynə bizim mənzillə yanaşı, birinci mərtəbədə, lap divarın dibində əkilmişdi. Amma bir qolu birinci mərtəbədə idi, o biri qolu üçüncü mərtəbədə. Onun yaşıl yarpaqlı budaqları qonşuluqdakı dörd mənzilin həyətə açılan eyvanına kölgə salmışdı. Üçüncü mərtəbədəki balkonda meynə daha gözəl görünürdü. Orda yaşlı qırxı addamış, sir-sifətindən nur tökülən, saçlarına dən düşmüş dolu bir qadın yaşayırdı, adı da Mərziyə.

Mən bu həyətdə təzə adam idim. İki il idi ki, tibb institutunda oxuyurdum. Bu həyətdə uzaq qohumlarımızdan birinin mənzilində otaq tutmuşdum. Ev sahibindən eşitmişdim ki, əvvəllər Mərziyə xala tək deyilmiş, əri Xəzərdə, hansı neftdaşıyan tankerdəse kapitan imiş. Ər-arvad çox mehriban dolanırlarmış. Sonra Mərziyə xalanın uşağı olmadığı üçün əri onu qoyub gedib, cavan bir qız alıb. Deyilənə görə, indi təzə arvadın iki uşağı var. O çağdan Mərziyə xala tək qalır.

Mərziyə xala çox səliqəli geyinirdi. Hansı nazirlikdəse iqtisadçı işləyirdi. Sözümdə deyil. Dediyim budur ki, Mərziyə xalanın özü kimi balkonu da həyətin ən səliqəli balkonu idi. Bura gələn hər təzə adamın nəzərini ilk cəlb edən onun o meynəli balkonu olurdu. Mərziyə xala xalça ustası kimi, yuxarıda meynə yarpaqlarından yaşıl xalı hörmüşdü. Balkonun küncələrində və tən ortasında üç dirək bərkidilmişdi. Dikinə vurulan bu dirəklərə neçə sıra nazik kəndir çəkilmişdi. Hər kəndirə bir meynə budağı sarılmışdı. Uzaqdan baxanda adama elə gəlirdi ki, balkonda xalça dəzgahı qurulub, kimsə orda xalı toxuyur. Yarpaqlar bir-birinin üstünü elə örtmüşdü ki, elə bil günün qabağını tutsun deyə balkona yaşıl pərdə çəkmişdilər.

Havalar istiləşdiyindən mən tez-tez balkonda oturub kitab oxuyur, yay imtahanlarına hazırlanırdım. Bəzən də elə-belə balkona çıxıb həyət-bacada oynayan uşaqlara tamaşa edir, dincəlirdim. Axşamüstülər çox vaxt Mərziyə xalanı balkonda görürdüm. Meynə yarpaqlanmağa başlayandan ta payız düşənə kimi bir əli ağacın üstündə olurdu. Bir də görürdün ki, hansı budaq üçünsə təzə ip çəkir, ya onu harasa bağlayır. Ya da mətbəxdən uzun rezin şlanqını gətirib yarpaqlara su çiləyir, onların tozunu yuyur. Mərziyə xalanın meynəsinin yarpaqları həmişə gömgöy olurdu...

Olurdu...

İndi o meynədən əsər-əlamət belə qalmayıb. Mərziyə xalanın balkona vurduğu talvar dirəkləri yetim uşaqlar kimi lüt qalıb. Balkon daha əvvəlki kimi adama yapışmır. Mərziyə xala tez-tez orda görünür...

Bütün bu dəyişikliklərə qonşu, meynənin indiki sahibi Nurcahan xanım bəis oldu. Ona görə indiki sahibi deyirəm ki, ağacı əkon qoca bəna Əhəd dayı mən rayondan şəhərə gələn ilin payızı vəfat elədi. İyirmi dörd yaşlı nəvəsi Nurcahan tək qaldı, sonra o bir mühəndisə erə getdi. Onlar həm Əhəd dayının mənzilinin, həm də meynəsinin sahibi oldular. Elə bütün əhvalat da bundan sonra başladı.

Bir neçə ayın söhbətidir. Aprelin axırları idi. Bu il qış fəraş keçmişdi. Ağaclar vaxtında göyermişdi. Həyətimizdəki bir neçə akasiyanın hamısı yarpaqlanmışdı. Əhəd dayının meynəsi elə yarpaqlanmışdı ki, budaqlar gömgöy idi, gözü oxşayan göy rəngində.

İstirahət günü idi. Mən o gün kimyadan zəçotə hazırlanırdım. Başım dərse elə qarışmışdı ki, həndəvərimdən xəbərim yox idi. Birdən həyətdə səs-küy eşidib balkona çıxdım. Heyrətdən ayaqlarım yerə yapışdı. Mərziyə xala Əhəd dayının kürəkəni Zəki ilə meynənin balkonun dirəklərinə bərkidilmiş budaqlarını açıb aşağı buraxırdılar. Mərziyə xalanın sifəti qapqara idi, elə bil onu başı aşağı sallamışdılar, qan enib üzünü tutqunlaşdırmışdı. Həyətdə o qədər adam var idi ki... çoxu da uşaq. Balkonlardan, pəncərələrdən də xeyli adam boylanırdı. Hamı Mərziyə xalanın balkonuna tamaşa eləyirdi.

İkinci mərtəbədə Nurcahanın səsi gəlirdi.

– Hamısını açıb buraxın, eşidirsənmi, Zəki, hamısını?! Ha vaxt mən desəm “bəsi”, onda əl saxlayarsınız.

Budaqların dirəklərə bağlanmış bütün ipləri kəsilmişdi, ağırlıq eləyən meynə az qalırdı ki, aşağı düşsün. Zəki ilə Mərziyə xala onu çətinliklə əllərində saxlayırdılar. Əvvəllər pərdə kimi balkonu tutan budaqlardan bir nişanə qalmamışdı. Nurcahan acgözlüklə meynənin budaqlarını qamarlaya-qamarlaya aşağı çəkirdi. Aşağıda o qədər budaq vardı ki, onları ikinci mərtəbədəki balkonun başına iki dəfə dolandırmaq olardı. Bunu görə Zəki dilləndi.

– Nurcahan, bəs deyil?! Bərkidək?

– Yox! Sənə nə düşüb belə canfəşanlıq eləyirsən?! Meynənin hamısını aşağı buraxın, onsuz da bir azdan böyüyüb yenə ora qalxacaq. Zəhmətini çəkən, əkən mənim babam, meyvəsini-kölgəsini özgələr görür. Bəs biz burda nəyik?! Birçə elə o qalmışdı!

Ərinin “bəsi deyil” deməsindən qəzəblənən Nurcahan birdən ağacı zərblə necə dartdısa, ipləri dirəklərdən kəsilmiş meynə Zəki ilə Mərziyə xalanın əlindən çıxıb şappıltı ilə həyətdə, asfaltın üstünə

düşdü. Budaqlardan sınıanı da oldu, əziləni də. Qırılan yarpaqlar yan-yörəyə səpələndi.

Mərziyə xala qiymətli bir incini bilmədən əlindən dənizin dibinə salıbmış kimi kor-peşman dayanmışdı. O, meynə yerə düşəndə dik-sindi. Cəld irəli yeriyib, ağacın dalınca baxdı. Çərəsi olsaydı, özü də budaqların dalınca atırdı. Arvad budaqların əzik-əzik olub sındığını görünə, gözələrinə gur alov vurmuş kimi tez geri çəkildi. Onun səsi çıxmasa da aydın görünürdü ki, ağlayır. Arabir dodaqları ehmalca əsir, burun pərləri irilənir, kiçilirdi.

Meynənin yerə düşməsi Zəkini çaşdırmışdı. O həm də pərt olmuşdu. Xəcalet çəkirdi. Kişi Mərziyə xalanın üzünə baxa bilmirdi. Sanki onun yanında nə işə nalayiq bir iş tutmuşdu. Vəziyyətdən çıxmaq üçün aşağı boylana-boylana qaldı.

Həyəte toplaşib bu mənşərəyə tamaşa eləyən uşaqların heç biri yaxına gəlib meynəyə əl vurmadi. Onlar əzilən ağaca baxıb öz aralarında nə işə danışirdılar. Qaşlar çatılmışdı, uşaqı-böyükü. Hamının üzündən narazılıq oxunurdu.

Meynənin yerə düşməsi Nurcahan xanımı cin atına mindirdi. O, boynunu əyib əlini ölçə-ölçə Mərziyə xalanın balkonuna baxdı:

– Ayıb olsun, Mərziyə xanım, ayıb olsun! Sizdən gözləməzdim. Bu nə işdi qonşuluqda tutursunuz?! Mənim sizə nə pisliyim dəyib? Neçə ildi meynəmizin xeyrini görürsünüz, ona görə bizim başımıza bu oyunu açırırsınız?! Heç dəxli var, öz babamın meynəsini alıb balkonuma gətirirəm, keyfinizə dəyir. Mən nə edim ki, meynənin hamısı sizə, o biri qonşulara gedib. Üzümünü demirəm, o bir yana dursun. Biz ağacın kölgəsinə həsrət qalmışıq. İndi mən meynəni çəkib öz balkonuma gətirmək istəyirəm, buna acığınız tutur. Sizin kimi başqa qonşular bəyəm yoxdu?! Onlar niyə belə eləmedilər? Bu hikmə nəyə gerekdi?! Gözəl meynəni niyə zay elədiniz? Belə də iş olar?! Adə, Zəki, bəs sən onun yanında deyildin, görmürdün? Əvvəlcədən ürəyimə dammışdı, bilirdim ki, Mərziyə belə eləyəcək. Yaxşılıq deyil ki, əlindən gəlsin. Neynək... Sirkə tünd olsa, öz qabını sındırar. Nə pislik elədinizsə, özünü zə elədiniz. Heç eybi yoxdu. İndi mənə qurban olasız, bu meynədən birçə budaq görsəniz.

Nurcahanın sözləri Mərziyə xalanı bərk tutmuşdu. Elə bil onun bərəsində deyilənlər tamamilə doğru idi, özünü təmizə çıxarmağa söz tapmırdı, karıxıb qalmışdı.

Zəki arvadının haqsızlığını bilsə də, ondan çəkindiği üçün mülayimliklə dedi:

– Biz meynəni qəsdən yerə salmadıq. Nurcahan, əlimizdən çıxdı. Mərziyə bacıdan çox ağacın yerə düşməsinə taqsırkar mənəm.

Zəki bu işdə arvadının hamıdan artıq günahkar olduğunu bilsə də, hər şeyi öz üstünə götürdü. O çox yaxşı anlayırdı ki, indi burda Nurcahanın meynəni özü dartıb aşağı saldığını desə, camaat arasında onu abırdan salar. Bundan sonra gerek həyəət-bacada qonum-qonşunun gözünə görünməsin. Onsuz da olan olmuşdu. Əslinə qalanda gerek Nurcahan Mərziyədən üzr istəyirdi. Bir də o yox, babası mərhum Əhəd kişi bir neçə qonşuya, onların içində Mərziyəgile meynənin budaqlarından balkonlarına aparmağa icazə vermişdi. Mərziyə budaqlara hamıdan yaxşı qulluq eləyib balkonu yaşıl guşəyə çevirmişdi. Buna Nurcahanın paxıllığı tuturdu. Bəlkə də Mərziyə o biri qonşular kimi meynəni başlı-başına buraxsaydı, bugünkü söhbət olmazdı.

– Bura bax, Zəki, – Nurcahan səsinə ucaldı. – Adə, sənə nə düşüb qahmar çıxırsan Mərziyəyə? Bəyəm koram, gözüm görmür ki, ağacın bu kökə düşməsinə odu taqsırkar. Sən sən olsaydın, orda onun yanında dura-dura heç qoyardım meynəni hikkəsindən yerə atıb, zay eləsin?!

Aşağı yığışib onlara tamaşa eləyən uşaqlar yerbəyerdən dilləndilər:

– Nurcahan xala, biz gördük, Mərziyə xala meynəni yerə atmadı.

– Siz özünüz bərk dardınız yerə düşdü.

– Hə, siz dardınız.

Nurcahanı od götürdü:

– Kəsin səsinizi, qırıxmallar, axmaq-axmaq danışmayın. Necə yeni ağacı mən dartıb salmışam?! Bəyəm başıma at təpib ki, öz meynəmi zay eləyim? Sizdə günah yoxdu, günah mənim ərimdədi. Nahaqdan Mərziyəyə tərəf çıxıb, sizin kimi corma-çocuğun ağzına söz verir.

Zəki arvadını qınadı:

– Bəsdı, ay Nurcahan, bəsdı!

– Necə yeni bəsdı?! Buna bir bax, adımı kişi qoyub, ancaq mənim üstümə xoruzlanmağı bilir. Düş aşağı, bu çağırılmamış vəkilləri – Nurcahan əlini uşaqlara tərəf uzadıb ölçdü – iti qapıdan qovan kimi qov getsinlər. Bura niyə yığılıblar? Kim onları çağırıb? Burda teatr-zad çıxarırlar ki, gövşəyə-gövşəyə tamaşa eləyirlər?!

Mərziyə xala balkonun sağ küncündə dayandığına görə Nurcahanı görmürdü. O sol tərəfə keçdi. Məhəccərə dayaqlanıb ikinci mərtəbəyə əyildi. Nurcahanın yanında dayanıbmiş kimi sakitcə dedi:

– Uşaqlar doğru deyirlər, Nurcahan xanım, meynənin sınması sizdən oldu. Siz aşağıdan elə dardınız ki, əlimizdə saxlaya bilmədik. Ərin Allah şahidi. – Ovcunu göstərdi. – Görürsünüz, siz dardınız, budaq ilişib əlimizi cızdı. – Ovcunun içi cızılmış, qan çıxmışdı. – Bu artıq sözlər daha nəyə gərəkdir?!

– Siz bunun iddiasına baxın, ay camaat, görün bir nə qabaqdan gəlmişlik eləyib, özünü mələk kimi göstərir. Siz dediniz, mən də inandım. Yaxşı olsaydınız əriniz sizi qoyub getməzdi. İndi bayquş kimi tək qalmazdınız.

Mərziyə xalanın ycrinə mən qəzəbləndim. Nə üçün Nurcahan bilə-bilə ağa qara deyirdi? Axı o qadın idi. Niyə belə daşüreklilik eləyirdi. Çox gözəl bilirdi ki, Mərziyə xalanın əri onu pis adam olduğu üçün yox, uşağı olmadığına görə qoyub gedib. Nədən ötrü belə əsassız sözlərlə kimsəsiz qadının qəlbinə toxunub, yarasını təzələyirdi?!

Həyət uşaqları Mərziyə xalanın ərindən nə üçün ayrılmasının səbəbini bilmirdilər. Nurcahanın “yaxşı olsaydınız əriniz sizi qoyub getməzdi” – deməsini eşidən balaca oğlan və qızlar dönüb birbirlərinə baxdılar. Axı bu böyük həyətdə məmə yeyəndən, pəpə deyənə kimi hamı Mərziyə xalanı mülayim xasiyyətli, abırlı bir qadın kimi tanıyırdı. Nurcahanın ona böhtan deməsinə uşaqlar inanmasalar da, Mərziyə xalanın halı pis oldu. Daha balkonda qalmadı, üzünü əlləri ilə tutub tez içəri keçdi. Nurcahan deyinə-deyinə qaldı. Yərə düşən meynə budaqlarını çökmək istəyəndə necə oldusa onlar navalçanın qırağına ilişdi. Ha dardısa çıxmadı. Həyətdəki uşaqlara dedi:

– Siz boş yerə bura yığılıb kənardan tamaşa eləməkdənsə, gəlin görün bu zəhrimarlar hara ilişib belə?

Uşaqlar ona hay vermədilər. Dönüb saymazyanə hərəsi bir tərəfə yollandı. Nurcahan zəncir çeynəyirdi.

– Bu nanəciblərə baxın ey, görün bir kimə tərəfdar çıxırlar? – O hələ də balkonda durub mat-məəttəl aşağı boylanən ərinə acıqlandı. – Ade, Zəki, sən də kötük kimi orda nə quruyub qalmısan?! Düş aşağı, gör bu meynə hara ilişib.

Zəkinin həyəto enməsi Nurcahana uzun göründü.

– Bu kişi niyə belə ləngidi? Elə bil quyunun dibindən çıxır. Üçüncü mərtəbədən düşmək nə çətin iş imiş...

Nurcahanın hövsələsi daraldı. Zəkini gözləmədi, hirsle yerə düşən meynəni dartdı. Sallanan qol-budaqlar iki yerə bölündü. Yarısı navalçanın divara bərkidilmiş məftilinin dalında qırılıb qaldı. Olan-qalan yarpaqlar da qopub ətrafa səpələndi. Əzik-üzük budaqlara baxanda Nurcahanın iri gözləri alışdı. Elə bu zaman Zəki blokdan çıxdı.

– Allaha şükür, axır ki, gəlib çıxdım. Gözləyirdin mən budaqları sındırım, sonra gələsən, indi rahat ol!

Həyəto enən Zəki qəzəblənsə də, hirsini boğurdu.

– Bir az dözə bilməzdin? Gör neynədin! Meynəni qonşulardan alırdın bu kökə salasan?! Elə bil səni qovan var, həmişə harasa tələsirsən...

Zəki qırılmış uzun bir budağı əlinə götürüb heyifsilənə-heyifsilənə baxdı:

– Ay Nurcahan...

– Nə Nurcahan, Nurcahan salmışan? Sənin kimi ağzı pendir kəsməyən kişinin hər işi axırda belə qurtarar. – Nurcahan yuxarıdan çığırırdı: – Gəl öz xarabana, orda az ah-uf elə. İstəyinə çatdım, meynənin bura gətirilməyinə razı olmurdu axı...

Zəki dönüb tərs-tərs meynəni iplərə bərkidən arvadını süzdü, sonra əlindəki kövrək budağı kənara tullayıb evinə getdi.

Həyəto yığılanlar dağılışdılar. Mənzillərin balkon və pəncərələrindən boylanən qonşular içəri çəkildilər. Uşaqların başı yenə futbol oyununa qartışdı.

Amma mən otağa getmədim. Qohumlarımdan biri məni içəridən çağırıb, “Ay Rəhimə, gəl xörək ye” desə də, ordaca dayandım. Gözlərim Mərziyə xanımın balkonuna dikilmişdi. Bu meynəli balkona elə alışmışdım ki, indi yaşılıqsız ora mənə çox yöndəmsiz görünürdü...

Bilmədim balkonda nə qədər dayandım. Bir də onu gördüm ki, bizim blokun dördüncü mərtəbəsində yaşayan pensiyaçı müəllim İmamverdi dayı qucağında çəlləkdə əkilmiş bir fikus ağacı hıqqana-hıqqana Mərziyə xalagilə gedir. Qoca yuxarı qalxdı. Mərziyə xalanın etirazına qulaq asmayıb, ağacı onun balkonuna qoydu. Mən onların danışığını eşidirdim, İmamverdi dayı deyirdi:

– Bunu bura mən hələlik qoyuram, Mərziyə, qızım, bir balaca yaşillıq olsun. Gözüm öyrənib balkonunu göyərtli görməyə. İndi vaxtı deyil, inşallah payızda aşağıda sənin üçün bir meynə ekərəm. Yengidə qalxar bura. Meynə tez böyüyür. Onda bu çəlləyi gəlib apararam.

– Çox sağ olun, İmamverdi dayı! Beca yerə özünüzü əziyyətə salıb, bu ağırlığında ağacı üçüncü mərtəbəyə qaldırmısınız.

İmamverdi dayı Mərziyə xalagildən yenice getmişdi ki, bir də onu gördüm qonşulardan bir neçəsi hərəsinin əlində bir güllü dibçək Mərziyə xalagilə qalxır.

Ertəsi gün İmamverdi dayı Mərziyə xalanın balkonunun məhəc-cərinin qıraqlarına içəridən enli taxta vurdu. Qonşuların gətirdikləri dibçəkləri onun üstünə düzdülər. Yenə balkon gül-çiçəkdən yaraşığa mindi.

Meynə əhvalatı tezliklə hamının yadından çıxdı. Bəlkə bir də heç kəs onu yadına salmayacaqdı, əgər ikinci əhvalat olmasaydı...

Birinci əhvalatdan təxminən bir ay keçmişdi. Meynə mayın ortasında birdən-birə ölüşkəməyə, yarpaqları saralmağa başladı. Amma indi ona heç kim məhəl qoymurdu.

Bir səhər həyətdən yenə Nurcahanın qışqırığı eşidildi:

– Ay sənin əlin qurusun, meynəni bu kökə salan... Səni görüm...

Səsə, qarğışa qonşular pəncərə və balkonlardan həyətdə boylanıb baxdılar. Mən də balkona çıxdım. Nurcahanın gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Yaralı şir kimi nəre çəkirdi. Meynənin dibindən kəsilmiş bilək yoğunluğunda gövdəsini əlində tutub yelləyirdi.

– Bu ziyanəverin bicliyinə baxın, ay camaat. Meynəni kim bilir nə vaxt mişarlayıb. Sonra da üstünə palçıq yaxıb, elə ört-basdır eləyib ki, bilinməsin. Mən də oturub fikirləşirəm ki, bu meynəyə belə nə olub? Mən nə biləydim, hansı əli qurumuş bunu kəsib. Birce o adam – uşaqdı, ya böyükdü, hər kimdisə, o nanəcib əlimə düşsəydi, bez kimi onu cıradım. Görərdilər ki, analar necə qızlar doğublar.

Səsə Mərziyə xala da balkona çıxmışdı. Bir küncə sıxılıb uca fikus ağacının arxasında durmuşdu. Nurcahan onu görmürdü.

Meynəni kim kəsmişdisə yaxşı iş görməmişdi. Ona mənəm də yamanca qəzəbim tutmuşdu. Mənə elə gəlirdi ki, bunu həyətdə uşaqlarından biri eləmişdi. Keçən ay Nurcahan qonşu balkonlardan öz meynəsinin qol-budaqlarını alanda çoxu ona qəzəblənmişdi. İndi hər kimse bu meynəni kəsməklə ondan intiqam almaq istəmişdi...

Nurcahan həyətdə ağzına gələni yağdırır. Mərziyə xala isə balkonda sakitcə dayanıb tələf olan meynə üçün ağlayırdı, ağlayırdı, amma səsi çıxmırdı.

1973

DAĞ DAĞA RAST GƏLMƏZ...

Əmrah Dəmirov təzə “Jiquli”sini “Bakı” mehmanxanasının qabağında dayanacaqda saxladı, düşüb içəri keçdi. Mehmanxana üç il əvvəl istifadəyə verilse də, o bura birinci dəfə idi ki, ayaq basırdı. Bəlkə heç bu gün də ayaq basmazdı, əgər dünənki qərribə görüş olmasaydı...

Əmrah geniş holda gəzinən xidmətçidən baş inzibatçının yerini xəbər aldı, ora getdi. Baş inzibatçıdan amerikalı biznesmen Çarlz Stapanın hansı nömrəyə düşdüyünü öyrəndi, liftə əyləşib yeddinci mərtəbəyə qalxdı. Mərtəbə növbətçisi dedi ki, yeddi yüz on birinci nömrədə yaşayan əcnəbi səhərdən çıxandır, ancaq bir az əvvəl zəng vurmuşdu, bildirdi ki, ondan asılı olmayaraq gecikir, xahiş elədi kim onu soruşsa gözləsin.

Bayırda gözəl hava vardı, Əmrah yuxarıda qalmadı. Küçəyə çıxdı. Bazar günü idi, heç yerə də tələsmirdi, papiros çıxarıb alışdırdı. Əvvəlcə fikrindən keçdi ki, amerikalını gözləməyib çıxıb getsin. Vədələşdiyi vaxtda gəlmişdi, mister Stampa nömrədə yox idi. Onun nə təqsiri, çıxıb getsəydi, Əmrahi kim qınayacaqdı?!

O, mehmanxananın qabağında gözə-gözə gəlib-gedənlərə tamaşa elədi. Qapının qənsərində iri bir inturist avtobusu dayandı. Onun içindən, çiyinlərindən fotoaparət, kinokameralar asılmış qadın və kişilər düşməyə başladılar. Turistlərin çoxu qoca idi. Əmrah onların arasında Çarlz Stapanı görmədi. Arxayın olmaq üçün sürücüdən soruşdu:

– Bunlar Amerikadan gələnler deyil ki?

– Xeyr, fransızlardı.

“Neynək, bir hovur da gözləyərəm” – Əmrah əllərini dalına qoyub gəzindi.

“Hoyatda necə qərribə işlər olur!.. O vaxtdan nə qədər keçib. Kimin ağına gələrdi ki, iyirmi doqquz ildən sonra mən Karlo ilə rastlaşacağam, özü də başqa yerdə yox, Bakıda...”

Dünən Əmrah işlədiyi neft maşınları qayıran zavoda bir dəstə amerikalı gəlmişdi. Onlar neft avadanlığı buraxan şirkətin nümayəndələri idilər. Ştampılama sexində zavod direktoru sex rəisi Əmrah Dəmirovu qonaqlara təqdim etdi. Amerikalıların arasında ucaboylu, miləmil kostyum geymiş, çallaşan seyrek saçları yan daranmış bir kişi vardı. O, Əmraha zənn ilə baxıb tərcüməçi qıza ingilis dilində nə isə söylədi. Tərcüməçi Əmraha dedi:

– Mister Stampa maraqlanır, siz qurx dördüncü ildə Avstriyada olmamısınız ki?

– Olmuşam, – sual Əmrahu götürdü. – Necə məyər?

Amerikalı sevindi, irəliləyib sex rəisinin çiyinlərini qucaqladı və İtaliya dilində dedi:

– Andrea, mənə tanımadınız?

“Andrea”... Əmraha əsir düşərgəsində italyasayağı Andrea deyirdilər. Çoxu onun əsil adını bilmirdi. Sonra İtaliyada Haribaldi partizan briqadasında da onu belə çağırırdılar.

Əmrah gözləri bərələ-bərələ amerikalıya baxırdı.

Qonaq həyəcədən kövrəlmişdi.

– Mən Karloyam. Karlonu xatırlayırsınız mı? Daş karxanası yadınıza düşürmü, Andrea?

Ötən günlər Əmrahin yadına düşdü. O, Karlo adında neapollu arıq bir oğlan tanıyırdı... Daş karxanasını heç unutmaq olardımı?!

Əmrah italyanca dedi:

– Mən indi sizi tanıdım, cənab.

Sex fəhlələrinin, zavod direktorunun, amerikalıların gözü onlarda idi. İndi Çarlz Stampa adlanan Karlonun dili açılmışdı.

– Andrea, mən istərdim ki, səninlə e... sizinlə ikilikdə görüşüm.

– O, Əmrahdan səs çıxmadığını görüb həlim bir ifadə ilə dedi: – Sizdən xahiş edirəm, çox yox, mənə yarımca saat vaxt ayırın.

Onlar vədələşdilər ki, sabah günorta “Bakı” mehmanxanasında görüşsünlər.

İyirmi doqquz ildən sonra Karlo necə də Əmrahu görəcək tanıdı. Qırx üçüncü ildə Xarkov altında yaralanandan sonra başından sifotinə kimi uzanan çapıq olmasaydı, bəlkə də Karlo onu belə tez tanımazdı.

İndi ad-familiyasını dəyişdirib, amerikansayağı Çarlz Stampa eləmiş Karlo ilə mehmanxanaya görüşə getməyə Əmrahin heç meyli yox idi. Çox götür-qoy elədi, gördü ki, getməsə pis çıxar, axı hər necə olsa, Karlo qonaq idi, uzaq ölkədən gəlmiş qonaq... Onun sözünü necə yerə salaydı?!

Əmraha məlum deyildi ki, keçmiş düşərgə yoldaşı onu mehmanxanaya nə üçün dəvət eləyir, nə bərədə danışacaq. Ancaq Əmrahin ürəyi dolu idi, özü qonağa nə deyəcəyini çox yaxşı bilirdi. Karloya geyəcəkdə ki, iyirmi doqquz il əvvəl səni ölümün caynağından qurtaran adamları bəd ayaqda qoyub qaçmışsan, bu kişilikdən deyil, əsil soldat belə eləməzdi. Amerikalının Əmrahu mehmanxanaya, öz nömrəsinə dəvət eləməsi nə yerinə düşmüşdü. İkilikdə onun üzünə hər şeyi demək olardı. Elə buna görə də Əmrah səbrini basıb Karlonu gözləyirdi.

Mehmanxananın qabağında bir-birinin ardınca üç qara “Volqa” dayandı. Dünən Əmrahgilin zavoduna gələn amerikalılar da üç belə qara “Volqa”ya minmişdilər. Əmrah yaxına getdi. Gördü ki, gələnlər onun gözlədiyi qonaqlardır. Mister Çarlz Stampa arxadakı maşından düşdü. Bu gün o boz kostyum geymişdi. Əmrahu görünə xeyli sevindi, əl verdi, gecikdiyi üçün üzr istədi.

– Nazirlikdə danışıq aparırdıq, bizdən asılı olmayaraq söhbət uzandı, Andrea.

– Zərər yoxdu.

Stampa Dəmirovun qoluna girdi. İkisi də ucaboylu idi. Yanaşı duranda amerikalı Əmrahdan bir qədər hündür görünürdü.

Onlar liftə əyləşib yeddinci mərtəbəyə qalxdılar. Amerikalı mərtəbə növbətçisindən açarı aldı. Qapını açıb Əmraha dedi:

– Buyurun, Andrea.

Əmrah içəri keçib təklif gözləmədən kreslodə oturdu, Karlo öz kreslosunu ona yaxın çəkdi.

– Andrea, sizə belə təsadüfən rast gəldiyimə çox şadam. Bu görüş elə yerinə düşdü ki... Təəvvürünüze gətirə bilməzsiniz ki, mən

belə bir görüşü necə arzulayırdım. Nə vaxt idi ürəyimdən keçirdi ki, düşərgə yoldaşlarımdan birini görüb danışım. Xoşbəxtlikdən siz rastıma çıxdınız. Bu hadisəni əməlli-başlı qeyd etmək lazımdı. Bircə dəqiqə gözləyin.

Karlo telefon dəstəyini qaldırdı.

– Gərək deyil, mister Stampa, içkisiz də söhbət etmək olar.

– Elə şey olmaz. – O, nömrəyə gətirmək üçün konyak və yemək sifariş elədi. – İçkisiz nə söhbət?! – Stampa, Əmrahın qaşqabağını sallayıb oturduğunu müşahidə edincə bayaqdan bəri gülən çöhrəsi ciddiləşdi. – Andrea, o vaxtdan nə qədər keçsə də inanmı ki, düşərgədə gördüklərim gözlərimin qabağından getmir.

– Mən də heç nəyi unutmamışam.

– Bilirəm mənə niyə belə soyuqluq göstərirsiniz, Andrea. Mən elə sizinlə bu barədə danışmaq istəyirəm.

Xörəkpaylayan qadın qapını döyüb, əl arabasını itələyə-itələyə içki və yemək gətirdi. Süfrəni dəyişdirdi, stolun üstünə konyak və yemək qoyub getdi. Karlo “Göy göl” konyakından qədəhlərə süzdü. Birini Əmrahın qabağına qoydu, o birini əlinə götürdü:

– Andrea, içək bunu bizim bu görüşümüzün şərəfinə. Bu gözlənilməz və həm də çox gözəl görüşdü. – Sözüne ara verib əlavə elədi. – Hə, qeyd edirəm ki, bu mənim üçün çox gözəl görüşdü.

Əmrah qədəhi qaldırdı, içməyib yerə qoydu. Dedi ki, mən məşin sürəcəyəm, içməyim yaramaz. Stampa isə konyakı son damlasına kimi içdi, bıçaq götürüb qara kürüden çörəyin üstünə yaxdı, istahla yeyə-yeyə dedi:

– Andrea, mən sizin, daş karxanasında işləyən o biri yoldaşlarımla yanında üzüqarayam. İnanmı ki, o vaxtdan rahatlığım yoxdur. Elə bunun üçün də dünən sizi zavodda görəndə çox sevindim. Sevindim ki, dəhşətli hadisələrin canlı iştirakçılarından birinə rast gəldim. Nəhayət, bir nəfərə öz ürəyimi açə bilərəm.

Dinib danışmadan qonağa qulaq asan Əmrahın gözləri qarşısından çiskinli-dumanlı uzaq mart günləri gəlib keçdi...

...O zaman Əmrah gənc idi. Buz baltası kimi bedeni vardı. Yoxsa cəbhədə aldığı o ağır yaradan sonra hərbi düşərgədəki əzab və işgəncələrə tab gətirməzdi...

Onların saxlandığı axırıncı düşərgədə Avstriyada dağların arasında idi. Almanlar hər gün tezdən dustaqları ya körpü salmağa, ya

da yol çəkməyə aparırdılar. Düşərgədə sovet hərbi əsirlərindən başqa serblər, polyaklar da saxlanılırdı. Qırx üçüncü ilin payızında gözlənilmədən düşərgəyə bir dəstə İtaliyalı gətirdilər. Hamı buna təəccüb elədi, axı İtaliya faşist Almaniyası ilə müttəfiq idi. Sonra Əmrahgil İtaliyalı əsirlərdən öyrəndilər ki, onların arası dəyib, buna görə də İndi hitlərcilər İtaliya ilə də vuruşurlar.

Bütün qışı düşərgədə olan gizli təşkilatın üzvləri qaçmağa hazırlaşırđılar. Əmrah da onlarla bir yerdə idi. Dustaqları daş karxanasına aparanda sevindilər. Burdan qaçmaq nisbətən asan idi. Karxana dörd tərəfdən hündür qayalarla əhatə olunmuşdu. Əsirlər iri çalada qayaları parçalayıb daş kəsirdilər. Yuxarıda – çalanın dövrəsində silahlı keşikçilər gəzişirdilər. Karxananın dal tərəfində alçaq bir yer vardı. Orda divarın hündürlüyü iki adam boyundan çox deyildi. Əsirlər həmin yeri qaçmaq üçün gözaltı elədilər.

Dumanlı, çiskinli bir səher idi. Yuxarıda gəzişən keşikçi çalada işləyən əsirlərin yanına gəlib keçincə topçu serjantı Vasili Fedotov him elədi. Dustaqlar belləri yerə atıb divara qısıldılar. Ucaboylu Fedotov qabaqcadan qaçmaq üçün sözləşdiyi yoldaşlarından birini çiyinə aldı. O, divarın qırağından yapışib yuxarı dırmaşdı. Sonra ikinci dustaq qayaya qalxdı. Beləcə bir-birinin ardınca on nəfər uca divarın üstünə qalxıb qayaların dalında gizləndi. Şərtə görə hər yuxarı qalxan öz növbəsində arxasınca gələnin əlindən tutub yuxarı çəkirdi. İtaliyalılardan biri, keçmiş tankçı İvan Ziminin əlindən tutub yanına çəkdi. Zimin də Əmrah Dəmirova kömək elədi. Əmrah isə yekəpər Karloya. Axırıncıdan əvvəl yuxarı qalxan Karlo qabaqcadan hazırlanmış kəndiri aşağı sallayıb Fedotovu yuxarı çəkməli idi.

Karlo divarı yenice qalxmışdı ki, birdən dumanın arasından keşikçinin kölgəsi göründü. Keşikçi dustaqların qaçmasından xəbərsiz idi. Ancaq qəfildən onu görəndə Karlo özünü itirdi, kəndiri qayanın üstünə atıb “gəldi” deyərək dalına baxmadan qaçdı. Onun qaçdığını görəndə Zimin və Dəmirov cəld geri döndü. Kəndiri aşağı sallayıb Fedotovu yeyin-yeyin yuxarı çəktilər. Elə bu dəmdə avtomatdan atəş açıldı. Zimin kökündən baltalanmış kötük kimi yerə serildi. Qaçıb qayanın arxasında daldalanmağa can atan Fedotov küreyindən yaralandı. Əmrah onu dalına alıb karxanadan uzaqlaşmağa tələsdı. Qan-tər içində bir xeyli yol getdi. Fedotov ağır idi, daşlı-kəsəkli yol ilə onu aparmaq Əmrahın nəfəsini kəsmişdi. Ancaq o dayanmadan gedir, asta-asta dağlara dırmaşırđı.

Yaralının nəfəs almadığını duyan Əmrah çılmağa onu yerə uzadanda gördü ki, serjant keçinib. Əmrah qayaların arasında bir çapıq tapıb Fedotovun orda dəfn elədi. Üstünə bir neçə ovuc çamırlı torpaq tökdü. Həndəvərdəki göy otlardan qırıb məzara səpələdi. Dərin sükutla döyüş dostu ilə vidalaşdı yola düzəldi.

Əmrah izi itirmək üçün dincəlmədən o gün dağlarda dolaşdı. Bu dəfə onunku gətirdi, xoşbəxtlikdən qaçanların dalınca düşən esesçilər gəlib onu tapa bilmədilər. Qaş qaralanda Əmrah meşənin qırağında daş karxanasından qaçan İtaliyalı yoldaşlarından birinə rast gəldi. Ona qoşuldu.

Sonra Haribaldı briqadasında faşistlərlə vuruşdu. İtaliyanın şimalında Modena dağlarında partizanlıq elədi...

Əmrah birdən anladı ki, fikri xatirələrə qanşılıb, qonağa qulaq asmur. Bundan xəbəri olmayan Karlo qədəhinə konyak süzdü.

– Andrea, – dedi, – mən belə qərara gəlmişəm ki, daha siyasətə qarışmayım. Birləşmiş Ştatlara köçəndən sonra bəxtim gətirdi. Ögey atamdan mənə bir az pul qalmışdı. Bir nəfərlə şərik oldum. Pulun üstünə pul gəldi, indi hər şeyim var. Sözümdə deyil, Andrea. Mən yaşa dolduqca düşərgədə olanları tez-tez xatırlayıram. Daş karxanası, avtomat atəşi, qayaların üstünə atıb qaçdığım o kəndir gecələr tez-tez yuxuma girir, mənə yatmağa qoymur. – Karlo qədəhdəki konyakı başına çəkdi və nigaranlıqla soruşdu: – Fedotov necə oldu, o qaçıb aradan çıxıb bildimi?

Əmrah bir istədi desin: “Sən nakışilik elədin. Qorxub qaçmasaydın o, karxanadan sağ-salamat qurtarardın...” Ancaq Karlonun əzablı çöhrəsinə, ondan mərhəmət diləyən abı gözələrinin içinə baxınca fikrini dəyişdi.

– Fedotov həlak oldumu, Andrea?

– Elə o günü...

Karlo üzünü əlləri arasına alıb dincəlmədən gözünü yerə dikdi. Birdən əlini penceyinin qoltuq cibinə saldı. Ordan çək kitabçası çıxarıb ucadan dedi:

– Andrea, serjant Fedotovun arvadı harda olur? Onun adı nədi? Mən varlıyam. Fedotovun ailəsinə yardım eləyə bilərəm. Onun arvadının və uşaqlarının birinin adını mənə dürüst söylə.

Əmrah kreslodan qalxdı. Pəncərə qabağına getdi. Karlonun əlində çək kitabçası, gözü Əmrahda qalmışdı. Əmrah geri dönüb qonağın qabağında dayandı.

– Karlo, serjant Fedotovun arvadı bir neçə il əvvəl Kurqan şəhərində vəfat eləyib. Mən onunla məktublaşmışdım. İki oğlu qalıb. Onların öz ailələri var. Yaxşıca dolanırlar, səndən pul almazlar, çək kitabçanı qoy cibinə.

– Almazlar?

Əmrah qətiyyətlə dedi:

– Yox.

– Almazlar! Nə pis oldu. – Karlo məyuslaşdı. – Sən onların ünvanını mənə ver, Andrea. Həç olmasa Fedotovun oğullarına məktub yazım. Yazım ki, sizin atanız ağır gündə əsil insan kimi hərəkət elədi.

– Onların adresini sənə deyərəm, Karlo.

Əmrah Karlonun səmimiyyətinə, onun həqiqətən o vaxt tutduğu iş üçün peşman olduğuna inanıb yumşaldı. “Hərə bir cür yaranıb. Mühəribədə hamı qəhrəman olmaz ki...”

– Nə yaxşı biz görüşdük, Karlo. Azərbaycanlıların belə bir misalı var, deyirlər ki, dağ dağa rast gəlməz, adam adama rast gələr.

Otağın qapısını tıqqıldatdılar. Karlo hay verdi.

– Gəlin.

Xörəkpaylayan qadın içəri girdi:

– Mister, sizə ayrı bir şey lazım deyil ki?

Karlo qonağa baxdı, Əmrah başı ilə işarə elədi ki, bəsdir. Sonra xörəkpaylayan qadına üz tutub xəbər aldı:

– Gətirdiyiniz yeməyin haqqı nə qədər eləyir?

Qadın əlindəki kiçik vərəqi Əmraha uzatdı. O cibindən iki təzə onluq çıxarıb verdi. Karlo buna etiraz elədi. Əmrah dedi:

– Bizdə, Bakıda adət belədi, Karlo. Ev sahibi qonağı əlini cibinə salmağa qoymaz. Sən qonaqsan, xahiş edirəm bizim adətimizi pozmayasan.

Xörəkpaylayan qadın qab-qacağı yığışdırıb gətirdi. Əmrah dedi:

– Məndə Fedotovun oğlanlarının ünvanı var, Karlo. Ancaq evdədi. Bu gün daha sənə ayrı işin yoxdur ki!

– Yox.

– Onda bizə bağa gedək. Həm səni ailələmə tanış edərim, həm də dənizdə çimərik. Gedəkmi?

– Gedək, Andrea.

Onlar küçəyə çıxdılar. Karlo “Jiquli”yə əyləşdi. Əmrah sükanın arxasına keçdi. “Jiquli” sağa burulub, “28 Aprel” küçəsinə çıxdı, maşınlarla qarışıb Şüvələna sarı üz tutdu.

Əmrah yoldaşından soruşdu:

– Bura bax, Karlo, maşını təzə almışam, sən deyən yaxşı sürməyi də bacarmıram. Mənimlə bir yerdə getməkdən qorxmursan ki?

Karlo gülümsündü:

– Yox, mən arxayınlıqla həyatımı sənə etibar eləyə bilərəm.

1978

OCAQÇI

Axır zamanlarda həyatımızda tez-tez ucaboylu, gur, şabalıdı saçları boynunun dalına tökülən yaraşlıq, gümrah bir oğlanla rastlaşdım. O mənə baxırdı, mən də ona, dınmız ötüb keçirdik. Oğlan həmişə də birinci bloka girib-çıxırdı. Ancaq o orda yaşamırdı. Birinci blokun sakinlərinin hamısını tanıyırdım. Bilmirdim ki, o kimdir, hansı mənzilə, kimin yanına gedir.

Bir dəfə qonşumuz, dostum Azər həyətdə təzə “Jiquli”sini yuyurdu, mən də ona tamaşa eləyirdim, ordan-burdan danışırıdım. Yənə həmin uzunsaçlı oğlan birinci blokdan çıxdı, Azərlə salamlayıb getdi. Mən soruşdum:

– Azər, o kimdi belə?

– Yaxşı oğlandı.

– Mənə onun yaxşılığı-pisliyi gərək deyil. Niyə tez-tez buralara gəlib-gedir? Tanışları olur birinci blokda?

Azər şlanqın suyunu maşının sandıqçasına yönəltdi. “Jiquli”nin altından tozlu sel axıb darvazanın qırağındakı qanova tökülürdü. O, əvvəlcə danışmadı, sonra bic-bic mənə göz yetirib ciddi tərzdə:

– Oğlanın bura niyə gəlməsini soruşursan? – deyib yənə də susdu.

Fikir götürmüşdü məni: “Bu gənc oğlan birinci bloka kimlərə gəlir?! Orda onunla yoldaşlıq eləyə biləcək bir oğlan yoxdur axı. Bəlkə Südabəgilə?..” Ürəyim birdən sıxıldı.

Südabə məndən bir yaş kiçikdir. Bu il onilliyi bitirəcək. Ondan çox xoşum gəlir, amma bu barədə qıza bir söz deməmişəm, utanıram. Həm də qorxuram birdən rədd eləyər. Buna görə də hələ bir qərara gələ bilmirəm. Südabədən xoşum gəldiyini təkcə Azərə danışmışam. Biz onunla yoldaşlıq, sözümlər-sirrimiz birdir. Keçən il orta məktəbi bir yerdə bitirdik. O da, mən də sənədlərimizi verdik politexnik institutun avtomatlaşdırma fakültəsinə. O imtahanları verdi, mən yazıdan kəsildim. Atamın mənə yaman acığı tutdu. İndi, ədəbiyyat müəllimi tutub mənim üçün. Mən texniki sahədə işləyəcəyəm, axı ədəbiyyat nəyimə gərəkdir? Özüm də bilmirəm... Fizikadan, həndəsədən özüm hazırlayıram. Yayda necə olacaq görək?

Bu yaraşlıq oğlanın birinci bloka ayaq açması məni nədənsə birdən-birə təşvişə saldı. Südabə üçün narahat oldum. Mənə yer eləyən bu idi ki, qız gözümün qabağında, amma günü günə sata-sata qalmışam, başqası gəlib onu əlimdən alır. “Mən lap maymağam...”

Özümle o yaraşlıq oğlanı müqayisə elədim. O hər cəhətdən məndən üstün idi, boy-buxunda da, sir-sifətdə də. Bir dəqiqəliyə özümü Südabənin yerinə qoydum. Əgər qız olsaydım, iki nəfəri göstərsəydilər, biri mənim kimi, biri də bax bu həyatımızda təzə züھر eləyən gursaçlı oğlan kimi, soruşsaydılar ki, hansını seçərsən, deyərdim ki, onu.

Çıxartdığım nəticədən diksindim.

Azər mənim nə üçün həyəcan keçirdiyimi duymuşdu, qəsdən sualın cavabını yubadırdı.

– Nədən ötrü o oğlanla belə maraqlanırsan?

– Sən də nə uzadırsan, demirsən, demə.

Azər şlanqı akasiya kollarının dibinə atdı. Köpüklü sular quru torpağın üstünə yayıldı. Azər içəridəki qutudan təmiz bir əsgə çıxarıb yaş maşını silməyə başladı.

Mən arxamı ona çevirdim, belə çıxdı ki, gedirəm. Azər dilləndi:

– Bilirsən o kimdi?

Hay vermədim, bildim ki, Azər məni intizarda qoyur, istəyir ki, ona yalvarım, sonra desin. Gözlədi, məndən səs çıxmıdı, axırda özü dilləndi:

– Səncə o oğlan kim ola bilər?

– Nə çox uzadırsan, ay Azər. Kim olduğunu bilsəydim, daha sənədən niyə soruşurdum.

Azər, müəllim sinifdə çətin kəlməni balaca şagirdlərinə dikte edirmiş kimi sözü hecaladı:

– O...caq...çı...

– Ocaqçı?

– Hə.

– Dolama məni.

– İnanmırsan, inanma.

– Sən ananın canı, doğru deyirsən?

– Anamın canı üçün.

– Bura bax ee... Vidinə, sumbatına tamaşa eləyən deyər ki, bu görkəmdə, bu geyimdə oğlan hansı institutunsa tələbəsidir, ya da incəsənət xadimi. Artistə, rəssama oxşayır. Elə də zövqlə geyinib ki.

– Səhv eləmirsən, Fərid. O həm tələbədir, pedaqoji institutun birinci kursunda oxuyur, coğrafiya müəllimi olacaq.

– Bu necə olur ki, o həm tələbədir, həm də ocaqçılıq eləyir? Lap ağ oldu ki.

– Ağ niyə olur. Gündüzlər institutda oxuyur, axşamlar ocaq yandırır binaları qızdırır. Rayondan gəlib, institutda yataqxanaya düzələ bilməyib, kasıb oğlandı, kirayə otaq tutub filan qədər verməyə də imkanı yoxdu. Gündüz gedir oxumağa, gecələr ocaqxanada qalır. Üstelik pul da qazanır. Necə dəyərlər həm ticarət, həm də ziyarət.

– Bəs köhnə ocaqçı Bəhlul dayı hanı?

– Pensiyaya çıxıb. Bu oğlan indi qocanı əvəz eləyir. Adı da Alxasdır.

Gənc oğlanın ocaqçı olması məni sevindirirdi. Sədabə üçün daha elə hövlə eləmədim. Amma Azərə də tamamilə inanmırdım. Zərəfatlı idi, fikirləşdim birdən o məni dolayar. Alxasın ocaqçı olmasını özüm yoxlamaq istədim. Elə həmin axşam bir bəhanə tapıb birinci blokun zirzəmisindəki ocaqxanaya endim. Azər məni aldatmamışdı.

Səkkiz ildən çoxdu ki, bu həyətə köçmüşük. Mən hələ ocaqxanaya girməmişəm. Ətrafa göz gəzdirdim. Burada kərpic divara yanaşı iki nəhəng qazan hörülmüşdü. Qazanlardan bir neçə enli boru uzanıb harasa gedirdi. Çox güman isti su bu borularla ocaqxanadan mənzillərə verilir.

Ocaqxananın bir küncü otaq kimi səlhiqə ilə yığışdırılmışdı. Yuxarı başda qatlanıb-açılan çarpayı qoyulmuşdu, üstündə güllü yorğandöşək. Köhnə dolabçada kitablar qalaqlanmışdı. Rəngi solmuş mizə

süfrə əvəzinə qozet salınmışdı. Mizin qırağında yeyilmiş çörək tikəsi və bulaşlıq qatıq şüşəsi vardı.

Alxas əynində köhnə paltar, gurbagurla yanan qazanların qəndərindəki uzun taxtda dirsəklənib qalın bir kitaba baxırdı. Qabağına açıq dəftər qoymuşdu, üstündə qələmi. Səhifənin biri narın xətlə yarıya kimi yazılmışdı. O, nəinsə konspektini tuturdu. Alxas məni görünə qalxıb əyləşdi. Kitabı ağız üstə taxtın qırağına qoydu. Gurbagurla yanan ocağın səsindən ağız deyənə qulaq eşitmirdi. O, ucadan soruşdu:

– Sizə nə lazımdır?

– Balaca işim var sizinlə.

– Nə işdi ki?

– Mətbəxdə kranımız möhkəm bağlanmır, suyu damcılayır. Gəldim sizdən xahiş edirəm onu bərkidəsiniz.

– Su damcılayır? Yəqin kranın qayıışı xarabə olub. Mən qayıış dəyişdirməyi bacarmıram. Həm də alətlərim yoxdu. Mənzil kirayə kontorunda çilingər var, ona deyib, gəlib düzəldər.

Ocağın şöləsi ətrafa düşmüşdü. Sanki burdakı hər şey çəhrayı rəngə boyanmışdı. Çarpayının dalında divara əl boyda bir şəkil vurulmuşdu, qız şəklində. Şəkildən baxan qız uzaqdan çox qəşəng görünürdü.

Ləhcəsindən hiss elədim ki, Alxas bakılı deyil. Qarabağın harasındansa gəlib. Əlbəttə, şəhərli olsaydı heç o burda, bu gurultulu, xəfə yerdə yaşayardı?!

İlk tanışlıqdan Alxas üzüyola, qoçaq oğlan təsiri bağışlayırdı.

Ondan soruşdum:

– Gecələr işləmək institutda oxumağına mane olmur?

– Yataqxanadan çox sakitdi bura. Heç kəs gəlib fikrimi dağıtmır. Uşaqlar şikayətlənirlər ki, orda axşamlar otağa gah o, gah da bu gəlib laqırtı vurur, dərs hazırlamağa qoymur...

– Əcəb sakitlikdi bura. Bəs ocağın gurbaguru?

– Ona öyrəmişəm.

– Gecələr növbə çəkirsən. Bəs sən nə vədə yatırsan?

Alxas laqeydliliklə dedi:

– Bir az növbə çəkirəm, bir az yatıram, bir də görürəm ki, səhər açılıb.

Keyli söhbət elədik. Öyrəndim ki, Alxas Fizuli rayonunun dağ kəndlərindən birindən gəlib. Atası o uşaq ikən ölüb, kənddə

bacıdan-qardaşdan heç nəyi yoxdur, tək cə anası var, o da sağıcıdır fermada. Alxasa qulaq asa-asa özümle onu müqayisə edirdim. Mən şəhərli ola-ola qabağında mühəndis atam, oxumağım üçün evdə hər cür şərait, instituta girə bilməmişdim. O, rayondan gəlir. Elə birinci ildən ali məktəbin tələbəsidir.

Alxasla dostlaşdıq. O gündən sonra hərdən həyətdə görüşüb salamlaşırıdık.

Bir gün filarmoniyaya Yuqoslaviya estrada artistlərinin konsertinə getmişdim. Orda Alxası bir qızla gördüm, ocaqxanada divardan şekli asılan qızla. Bir-birlərinə elə yaraşırdılar ki, Alxasgil salona gələndə qıraq sırada əyləşdiyim üçün mənə görmədilər. Yerlərini axtaranda yan-yörədəki adamlar onlara baxır, pıçıldaşırdılar. Qız şekildəkindən daha gözəl idi.

Konsertə qulaq asa-asa hərdən çevrilib Alxasgilə göz yetirirdim. Boynuma alım ki, Alxasa qibtə edirdim. Qibtə edirdim ki, gözəl sevgilisi var, onunla filarmoniyaya gəlib. Öz-özümə deyirdim: "Bəs mən nə vaxt Südəbə ilə bu sayaq, utanmadan teatra-kinoya gedəcəyəm?!"

Fasiledə camaat foyeyə çıxdı. Mən də salonda qalmadım, foyədə durub qoşa-qoşa gəzişənlərə tamaşa elədim. Konsertə gələnlərin çoxu cavanlar idi. Alxas qızın qoluna girmişdi. Nə barədəsə şirinşirin danışdırlar. Hərəkətlərindən görünürdü ki, onlar çox mehribandırlar.

Foyədə, bir kənarda durmuşdum, istəmirdim ki, Alxas mənə görsün. Nə üçünsə bu zaman ocaqxana yadıma düşdü. Alov saçan qazanların qabağında, oynındə köhnə paltar, taxtda dirseklənib kitab oxuyan Alxas gözümün qabağına gəldi. Kim inanardı ki, zövqlə geyinmiş bu yaraşlıq oğlan ocaqçıdır. "Bu qız Alxasın gecələr harda qaldığını bilirmi? Bilmir ki, lütün biridi, ocaqçılıq eləyib, başını dolandırır?! İnanmıram ki, bu sayaq gözəl qız gəzdiyi oğlanın ocaqçı olmasını mənliliyə sığışdırırsın..."

Alxasa həyətdə rast gələndə onu filarmoniyada qızla gördüyümü dedim. Gülümsünüb söylədi ki, qız onunla institutda bir qrupda oxuyur, ali məktəbi qurtarandan sonra evlənməyə söz veriblər. Bir könlümdən keçdi ki, Alxasdan xəbər alım: "Bu qız sənin gecələr ocaqxanada qaldığını bilirmi?" Sonra soruşmadım, dedim ki, fikrinə ayrı şey gələr, nəyə gərəkdi.

Bir axşam ədəbiyyat müəllimigilə məşğələyə gəldim. Vaxta beşcə dəqiqə qalırdı, tələsirdim. Müəllim çox əzəzil kişi idi, vaxtında getməyəndə acığı tuturdu. Amma güclü müəllim idi, onunla məşğul olanı yazım xeyli yaxşılaşmışdı. Belə getşeydi, imtahandan gərək azı dörd alaydım. İşim onda deyil. Hə, küçəmizin başına çatanda gördüm ki, Alxasla filarmoniyaya gələn o qız yoldan keçən bir qadının qabağını kəsdi. Ondən nə isə soruşdu, qadın çiyinini atıb sovuşdu. Qız sonra başqasını saxladı, ondan da heç nə öyrənə bilmədi. Məşğələyə tələssəm də, qıza yaxınlaşdım:

– Siz nəyi axtarırsınız?

– Bəlkə biləsiniz, – dedi: – bu təzə binaların, – o ətrafdakı evləri göstərdi. – Hansında demiryolçular yaşayırlar? Ora lazımdı mənə. Tərslikdən nömrəsini bilmirəm, bayaqdan qalmışam axtara-axtara.

Demiryolçular evi bizimki idi. "Bu bizim evimizi niyə axtarır?" Qızı dindirməyimə peşman oldum... Ağlıma gəldi ki, birdən Alxas qızdan ocaqçılığını gizlədir, bu da gedib onu qəfildən orda haqlayar, pərtlik olar.

– Mən buralara bələd deyiləm, – deyib ondan aralandım.

Qız moda ilə geyinmişdi, əynində boz şuba vardı, o rəngdə xəz papaq qoymuşdu, ayağında platforma ayaqqabı. Varlı ata-ananın övladına oxşayırdı.

İntizar içində məşğələyə gətdim. Fikrim Alxasın yanında qaldı.

Müəllim o axşam mənə sərbəst yazı yazdırdı. Alıb baxdı. "Bu gün sənə tanıya bilmirəm, Fərid, – dedi, – cümlələrin birtəhər çıxıb".

Yazımı oxudum, özümün də xoşuma gəlmədi.

Fikrimdə tutmuşdum ki, məşğələdən qayıdanda ocaqxanaya enib, Alxasa baş çəkim, sonra rəyim döndü. Düşündüm ki, onsuz da olan olub, keçən keçib, bundan sonra mənim Alxasla görüşməyimin nə faydası.

Evə qalxdım. Şam eləyib divanda uzandım ki, bir hovur dincəlim, dincələ bilmədim. Yarı canım qalmışdı Alxasın yanında. "Necə oldu, qız gəlib onu ocaqxanada gördümü? Bundan peşmançılıq olsa, heç nə". Bu fikirlər başımdan çıxmırdı. Darıxırdım. Gördüm ki, evdə otura bilmirəm, geyinib həyətdə düşdüm.

Alxasın yanına getmək üçün birinci bloka girəndə qapıda bir qızla üz-üzə gəldim. Təəccüb və şaşqınlıqdan gözlerim bərələ qaldı, bu,

bayaq küçədə rast gəldiyim qız idi. O mənim özümü itirdiyimi görsə də, əhəmiyyət vermədi, soyuqqanlılıqla yanımdan ötüb keçdi.

Yamanca pərt oldum, gərginlikdən küreyimin ortası islandı. Yorgun adamlar kimi asta-asta pillələri enib, ocaqxanaya getdim. Alxas bu dəfə elində qəzet taxtda uzanmışdı, mənı görünçə çox şad oldu.

– Oho, Fərid, xoş gördük!

– Axşamın xeyir.

Təklif gözləmədən kətildə oturdum. Mizin üstündə içi konfetlə dolu qənddan və iki stəkan qoyulmuşdu. Stəkanın biri boş idi, o birinin çayı yarıya kimi içilmişdi.

Alxas dedi:

– Birtəhər dəyirsən gözümə.

– Mən lap yaxşıyam. De görüm, sən nə təhərsən?

– Sözlü adama oxşayırsan, Fərid.

Mən moşğələyə gedəndə küçədə qıza necə rast gəldiyimi və qəsdən evimizi ona göstərmədiyimi Alxasa danışdım. O, məzə ilə saqqanaq çəkib güldü.

– Mən Gülyazdan heç nə gizlətmirəm, Fərid, – dedi, – niyə də gizlədim!

Alxasdan belə cavab gözləmədim. Bu sözün qabağında bilmədim ki, ona nə deyim. Alxas tutulduğumu duymuşdu, stəkanları götürdü, sözün arasına söz qatıb soruşdu:

– Çay içirsən? Sənə təzədem çay süzüm?

Hay vermədim. O, razılığımı gözləmədən hərəməzə bir stəkan çay süzdü. Stəkanı qabağıma qoya-qoya dedi:

– Konfet ye, Gülyaz gətirib. Sənin də tanış qızın varmı, Fərid?

– Yox.

– Niyə yoxundu? Niyə belə ləng tərpenirsən?

– Üreyimə yatanına rast gəlmirəm.

Südabə yadıma düşdü. Yalan danışdığımı görə özümü qınadım. Axı niyə mən bezən düşünülmemiş hərəkət edərim?!
– Qəm eləmə, Fərid! Üreyinə yatan qıza rast gələrsən. – Qənddanı mənə yaxın çəkdi. – Konfet istəmirsən, qənd götür, çayını iç. Gülyaz çox yaxşı qızdı. Arzulayardım ki, sənin də rastına beləsi çıxsın. Bilirsən o buranı niyə axtarırdı? İki gündü ki, instituta getmirəm, nigaran qalıb. Dünən mənimlə burda növbə çəkən Aslan dayı işə çıxmamışdı. Ona görə dərsdən qaldım. Gözlədim ki, bu gün

gələr, bu gün də o, işə çıxmadı. Günorta arvadı gəlib dedi ki, kişinin kor bağırsağından sancı tutub, təcili yardım çağırblar aparıb xəstəxanaya, operasiya eləyiblər. Orda hələ bir necə gün yatacaq. Trestimizə zəng çalıb rəisə xəbər vermişəm, sabah onun yerinə başqasını göndərəcək. Necə gün idi ki, düşüb qalmışdım bu zirzəmidə, eşiyə çıxmırdım. Gülyaz mənə baş çəkməyə gəlmişdi.

– Niyə evin nömrəsini verməmişdin ona?

– Nəyinə görə. Bəyəm bu xəfə zirzəmi görüş yeridi?

O axşam ocaqxanada çox oturdum, ordan-burdan danışdıq, söhbət uzandı. Əvvəlcə Alxasın yanına gəlməyimə peşman olsam da, sonra ocaqxanaya düşdüyümə özümdən razı idim. Razı idim ki, gəlib işin nə yerdə olmasını öyrəndim, yoxsa nigaranlıq mənı gecə yatmağa qoymayacaqdı.

1974

ÇƏMBƏRƏKƏND BALLADASI

“Neftçilər” stansiyasından çıxan metro qatarı sürətlə şəhərin mərkəzinə doğru irəliləyirdi. Qapının böyründə, skamyada əyləşən ağ saqqallı, qəddi azacıq öyilmiş Zeynalabdin kişi dodaqaltı pıçıldadı: “Elə bil bu gün qatar ləng gedir, nədir?! Niyə də tələssin?! Necə gec oyanmışam!.. Bu gün oranı sökməyə başlasalar heç nə, it də getdi, ip də...”

Bakının Çəmbərəkənd adlanan yerində dünyaya gəlmiş, bütün ömrünü orada yaşamış Zeynalabdin kişi on bir gün idi ki, doğma məhəlləsindən ayrı düşmüşdü. O özü ayrılmazdı, əgər oğlu, gəlini, bir də rayon icraiyyə komitəsinin sədri olmasaydı. On bir gün əvvəl 8-ci kilometr yaşayış sahəsində doqquzmərtəbəli yaraşlıq binada dördotaqlı mənzil vermişdilər. Zeynalabdin Çəmbərəkənddən deyinə-deyinə, narazılıqla köçmüşdü, indi də narazı idi.

Şəhər əhalisinin çoxundan soruşsan ki, Çəmbərəkənd haradadır, cavab verə bilməz. Ancaq köhnə bakılıtlar yaxşı bilirlər ki, Dağüstü parkın aşağısındakı yastı-yapalaq evləri olan sahəyə qədimdən Çəmbərəkənd deyirdilər.

On bir gün idi ki, Zeynalabdin kişi bu yollarda, necə deyərler, əsir-yesir olmuşdu. Hər gün səhər tezdən çıxır, bir də hava qaralanda qayıdırdı evə. Sanki əvvəlki kimi qarovulçuluq eləyirdi, heç pensiyaya çıxmamışdı, səhər dəyirmanına iş gedir, bir də axşam geri dönürdü.

Yenə bir gün səhər o, geyinib gedəndə oğlu soruşdu:

– Hara belə?

Zeynalabdin gileyləndi:

– Hara gedəcəyəm, ata-baba yurduma, ürəyim qalib orda, oğul. Çəmbərkəndə, ordaki adamlara, küçələrə öyrəmişəm, elə bil bir neçə gündür ki, Bakıdan özgə bir şəhərə köçmüşəm. Gör hara gəlmişəm?! Burda mənə gətirib çıxarıblar göyün yeddi qatına.

– Ata, burda birinci, ya yeddinci mərtəbə, nə fərqi var. Yuxarı ayaqla qalxmırsan ki, yorulasan. Bir göz qırpımında lift seni qaldırır yeddinci mərtəbəyə.

– Sən mənə özünə tay tutma, oğul. Mən köhnə adam olduğum üçün köhnə yerlərdə yaşamağı xoşlayıram. Nə edim ki, mənə bir yandan siz evdəkilər, bir yandan da o rayispalkomun əsəbələri yerimdən-yurdundan elədiniz. İndi gedirəm doyunca baxım Çəmbərkəndə. Onsuz da oranı sökülər, bu gün-sabahlıqdır, bir şey qalmayacaq yerində.

– Nə deyirəm ki, get, ata.

Zeynalabdin kişinin hər gün səhər tezdən çıxıb axşamüstü evə qayıtmasına uşaqları öyrənmişdilər.

Dolu vaqonda, basırıqda nəfəsi darıxan qoca özünü qınayırdı: “Tezdən çıxsaydım belə tünlüyə düşməzdim. Heç belə yuxuya qalmamışdım. Elə görək bu gün başıma bu iş gələydi, mülkümüzün söküldüyü gün?!”

Zeynalabdin təzə evə köçəni yuxusu ərşə çəkilmişdi. Obaşdana kimi kirpikləri qovuşmurdu. Yatanda da qarmaqarışlıq yuxular görürdü. Ancaq bir gün elə şirin yuxu görmüşdü ki... Görmüşdü sökülən evlərin özülündən bir şirmayı mücrü çıxıb, içi daş-qaşla, ləl-cavahırla dolu. Zeynalabdin sevincindən onu götürüb uşaqlıqdan çox sevdiyi püstə ağacının altında oturmuş, mücrünün içindəkiləri bir-bir çıxarıb baxmışdı. Ancaq bu vaxt kim isə qocanın başının üstünü kəsdirib mücrünü güclə ondan almaq istəmişdi. Zeynalabdin tanımadığı adamla əlbəyaxa olmuş, öz qışqırığına diksinib ayrılmışdı.

Bu yuxudan sonra o, xeyli özünə gələ bilməmişdi...

Hələ anası Balaxanım, Zeynalabdin balaca olanda ona dönə-dönə demişdi ki, oğul, sənın baban Abutalıb kişi bu evi bizim üçün toy bəxşişi tikdirəndə özülünə iki ovuc Nikolay qızıl onluğu töküb. Zeynalabdin anasından soruşmuşdu ki, nöşün? Balaxanım demişdi ki, köhnə kişilər uzaqgörən idilər. Atam Abutalıb ona görə bu evin özülünə qızıl töküb ki, işdir, allah eləməmişkən sabah dam-daş uçulanda uşaqları məəttəl qalmasınlar. Özülün qızıllarını çıxarıb təzə ev tikdirsinlər özləri üçün. Bu söhbət həkk olub qalmışdı Zeynalabdinin hafizəsində. Bu sirri bir o bilirdi, bir də bacısı. Bacısı yazıq hələ inqilabdan qabaq, gəlin gedən ili vəfat eləmişdi.

Nə qədər Çəmbərkənddən köçməmişdilər Zeynalabdin elə bilirdi ki, xəzinə üstündə oturub. Onların yaşadıkları köhnə otaqların altında parlıtsı göz qamaşdıran iki ovuc onluq qızıl yatır.

Metro qatarı “Bakı Soveti” stansiyasına çatanda qapı ağzında duran Zeynalabdin vaqondan hamıdan əvvəl düşdü. “Deyirlər ki, yuxu qasiddir. Görək bu gün nə olacaq?!”

Zeynalabdin metrodan çıxıb yeyin-yeyin Çəmbərkənd dikdirinə sarı üz tutdu. İti yeriməyə adət eləməmiş qocanın nəfəsi darıxdı. “Köpəyoğlunun qocalığı necə özünü bürüzə verir”. Çətin olsa da o, bir sayaq dikdiri qalxdı. Lermontov küçəsi ilə evlərinə sarı irəlilədikcə nıgaranlıq içində təpəyə baxırdı. Uzaqdan buldozerlərin gurultusu, iri yük maşınlarının motorunun səsi gəlirdi. “Gecikmişəm, yamanca gecikmişəm. Gəlməyinə gəlmişəm, bari peşman olmayaydım. Çataydım evin sökülməsinə”. Zeynalabdin addımlarını bir az da itiləşdirəndə nəfəsi kəsildi. Ürəyində küt ağrılar hiss elədi. Böyründəki uca binanın divarına söykəyib nəfəsini dərmək istədi. Tərslikdən dikdirdə işləyən buldozerin səsi daha da güclənir, sanki ona deyirdi ki, evi sökdük, sən gecikdin...

Məhəllələrinə qalmış yüz yüz-əlli metrlik yol qocaya nəhayətsiz kimi göründü. O, yoxuşu aramla çıxı-çıxa nəfəs aldıqca çiyinləri köhnə dəmirçixana körüyü kimi qalxıb-enirdi. Yoldan ötən bir yeni-yetmə oğlan Zeynalabdinin əlini divara söykəyib dayandığını görünce dedi:

– Əmi, gəlirəm qolunuza girim. Hara lazımdırsa aparım sizi.

Başqa vaxt olsaydı, bu halında Zeynalabdin yeni-yetmə oğlanın köməyindən imtina etməzdi. Amma indi onun qoluna girib evlərinin

yanına getsəydi, gəndən baxanları şübhəyə salmazdımı? Deməzdi-lərmi ki, bu taqətdən düşmüş qoca sökülən evlərin yanına nə üçün gəlir? Burada nə işi var?..

Oğlan getdi. Zeynalabdin son qüvvəsini toplayıb dikdiri bir sayaq çıxdı. Mehdi Hüseyn küçəsinə gəldi. Mülklərini yerində görünce asudəliklə nəfəs aldı.

Buldozerlə köhnə evlərə hücum eləyib lay divarları uçura-uçura yerlə yeksan eləyən oğlan kənarda durmuş Zeynalabdinə görmədi. Buldozer Zeynalabdingilin mülklərindən aralı idi. Qonşu evləri sökürdü. Külək uçuntudan qalxan toz-torpağı ətrafa səpələyirdi. Zeynalabdingilin yaxın qonşuları Məmmədyargilin heyətlərindəki iri tut ağacı daş-kəsəyin arasında qalmışdı. Yaxşı ki, buldozerçi oğlan sındırmamışdı, Zeynalabdin uşaqlıqdan curu Məmmədyarla bu ağaca çıxıb ay tut yemişdi ha... Elə də dadlı tutlar olurdu ki, hər biri baş barmaq boyda.

Buldozerdən bir az aralı yuxarı tərəfdə ekskavator iri çömçəsini sökülmiş evlərin daş-kəsəyi ilə doldurub yük maşınlarına boşaldırdı. Maşınlar növbəyə durmuşdu. Biri dolunca gedir, o biri onun yerini tuturdu.

Zeynalabdin toz yatmayan, dalda bir yerdə, daş üstündə oturdu ki, dincini alsın. "Nahaq tələsirdim. Belə getsə növbə işin axırına yaxın bizim evə çatar".

Bu on bir günün ərzində bir məsələ Zeynalabdin kişini çox narahat eləyirdi. Mülklərinin özülündən çıxan qızilları götürməyə qoy-masalar, onda nə eləyər?! Bu, qocanı bərk təşvişə salmışdı. "İndiki cavanlardan nə desən gözləmək olar". Əgər fəhlələr desələr ki, qızillar xalq malıdır, dövlətin xəzinəsinə verilməlidir, onda Zeyna-labdinin əlindən nə gələr?! Gərək babası Abutalıbın onlar üçün qoyduğu vardan göz çəkə. Bu fikir Zeynalabdinin yadına düşəndə az qalırdı ki, başına hava gəlsin.

Buldozerlə evləri sökən qarayanız, girdəsifət, ağ maykalı oğlan danışıqından əsil bakılıya oxşayırdı. O, Zeynalabdin kişinin neçə dəfə buraya gəlib-getdiyini görmüşdü. Hətta bir dəfə nahar fasiləsində qoca ilə salamlamışdı da.

– Əmi, hər gün gəlib bu evlərə tamaşa eləməyinizdən görünür burdan köçənlərdənsiniz: ata-baba yurdundan ayrıla bilmirsiniz.

– Hə, oğul, ömrüm burda – bu Çəmbərəkənd dikdirində keçib. Mənim üçün bura cənnətdən də əzizdir.

– Sizi başa düşürəm, əmican, eybi yoxdur, tezliklə təzə mənzilinizə alışırsınız, buralar yadınızdan çıxar.

– Cavanları bilmirəm, amma bura çətin mənim yadımdan çıxsın.

Gözü Çəmbərəkəndin evlərini yerlə yeksan eləyən cavan buldozerçidə qalan Zeynalabdin kişi düşünürdü: "Bəlkə hər gün bura gəlməyimin əsil səbəbini açıb bu oğlana deməməkdə ağılsız iş görmüşəm, hə?! Neyniyəsən, hər kəsə inanmaq olmur! Üreyimi ona açaram, o da deyər özgəsinə. Yox, qoy hələ qalsın, yatanları oyatmağa dəyməz, düşər-düşməzi olar".

Qoca cibindən ələ götürülməkdən üzü sürtülüb par-par parıldayan papirosqabını çıxardı. İçindən birini götürüb gözləri yol çəkə-çəkə alışdırmaq istəyəndə az qaldı ki, bığının qabağı od tutsun. Diksindi, kibrit çöpünü hirsələ kənara tulladı. "Tfu, bu gün mənə nə olub, belə xəriflənmişəm?!"

Zeynalabdin kişi yerində büzişüb üreyinin içini yeyirdi. "Bizim mülkü sökməyə başlayanda məsələni açaram oğlana. Bir də mən niyə qorxuram belə? Oğurluq eləmirəm ki, çəkinim, babamın övladları üçün qoyduğu halal pulları götürmək istəyirəm. Əgər bu cavan oğlanın bir tikə insafı, mürvəti varsa, gərək mənə öz halal malıma sahib olmağa kömək eləsin. Düzü, neçə gündür ona göz qoyuram, abırlı-həyalı oğlana oxşayır. Bir də əl əli yuyar, əl də qayıdıb üzü yuyar. Dünya borc dünyasıdır. O mənə yaxşılıq eləyər, mən də onun xəcalətindən çıxaram".

Hava səhərdən isti idi. Günortaya yaxın isti xeyli artdı. Zeyna-labdin kölgəlikdə daldalanmaq üçün yerini iki dəfə dəyişməli oldu.

Evləri sökən fəhlələr nahara çıxanda qocanın könlündən keçdi ki, buldozerçini yeməyə qonaq eləsin. Metro stansiyasının lap böyründə xudmani bir qəhvəxana vardı. Orada əla tabaka bişirirdilər. Həmin qəhvəxanama ötən il yayda arvad-uşaq Kislovodskidə dincələndə Zeynalabdin kişiyə oğlu göstərmişdi. Qoca restoranda nahar eləməyi xoşlamırdı. Ancaq o, sakit qəhvəxanaya həvəslə gedirdi. Orada buldozerçi ilə arxayın söhbət eləmək olardı.

Bəs buldozerçi oğlanı tabaka yeməyə necə dəvət eləyirdi? Bunu ona nə təhər deyəydi?! Tərslikdən həmişə nahar fasiləsində fəhlələrin hamısı bir yerə yığılır, yeyib-ıçır, zarafatlaşırdılar. Adam arasında buldozerçini qəhvəxanaya dəvət eləmək yaxşı çıxmazdı.

Fəhlələr nahar fasiləsinə çıxanda Zeynalabdin qonşuluqdakı dükandan iki yüz qram paxlava aldı. Onu oradaca ayaq üstündə

yedi. Üstündən də bir şüşə “Badamlı” içdi. Hovəslə çay içərdi. Ancaq çayçı uzaqda idi. Oraya getməyə ərinirdi. Əslinə qalanda buradan uzağa getməyə ürək eləmirdi. Sanki o, Çəmbərəkənd təpəsindən uzağa gedib fəhlələri gözdən qoysaydı, buldozerləri işə salıb mülklərinin özülündəki qızilları çıxaracaqdılar.

Nahar fasiləsi tez qurtardı. Təpədə yenidən ağır yük maşınlarının, buldozerlərin, ekskavatorların gurultusu bir-birinə qarışdı. Zeynalabdin kişi bütün günü bir yerdə oturmaqdan yoruldu. Başqalarının diqqətini cəlb etməsəydi, qonşu evlərin özüllərinə baxardı. Qocaya elə gəlirdi ki, gerek bu evlərin də bəzilərinin özülündə qızıl olsun. Axı təkə onun babası Abutalıb belə eləməmişdi. Qədimdə kişilər Bakıda ev tikdirəndə özülə birinci daş qoyulanda oraya qızıl atırdılar. Zeynalabdin uşaqlıqda çox eşitmişdi, belə deyirdilər ki, özülünə qızıl atanda bina möhkəm olur.

Qəfildən tutan öskürək az qaldı ki, Zeynalabdin boğsun. Birco saniyənin içində kişi o dünyaya gedib-qayıtdı. Özünə gəlincə ətrafa göz gəzdirdi. Evləri sökən fəhlələrin hərəsi bir işlə məşğul idi. Zeynalabdin kənardə durub fikirləşirdi: “Heyif, bu cavan oğlanlar maşınlardan sökdükləri evlərin bünövrələrində nə olmasını görmürlər... Qızıl da ki xırda şeydir, uzaqdan yaxşı seçilmir, bu toztorpağın arasında ekskavatorçu gərəklini gərəksizdən ayırd eləyə bilmir, qızılı da daş-kəsəklə qarışıq qırılmağa endirir yük maşınlarına. Gözəl nemətlər necə xarabalıqda itib-batır...”

Buldozer binaları sökə-sökə Zeynalabdingilinkinə çatanda iş qurtardı. Qoca qanıqara, yorğun, peşman metroda qatara oyləşib evə qayıtdı.

Ertəsi gün Zeynalabdin daha yuxuya qalmadı, əslində isə heç bütün gecəni kirpikləri qovuşmadı. O tərəf-bu tərəfə çevrilə-çevrilə gecəni səhər elədi. Hava işıqlanar-ışıqlanmaz durub geyindi. Axşam evdəkilərə demişdi ki, sabah Çəmbərəkəndə axırıncı dəfə gedirəm. Növbə bizim evimizə çatıb. Axırıncı dəfə ata yurdumla vidalaşib qayıdıram. Oğlu onun son günlərdə sınıxdığını, yeməkdən qaldığını görürdü. Elə zənn edirdi ki, bu, qocanın dədə-baba ocağının xiffətini çəkməsindəndir.

Bu səhər Zeynalabdin Çəmbərəkəndə hamıdan tez gəlmişdi. Təpədə ondan başqa heç kəs görünmürdü. Buldozerlər, ekskavatorlar hərəsi bir yanda dayanmışdı. Bir buldozer onların evlərinin lap yaxınlığında idi. Elə bil buldozer köhnə evə deyirdi ki, kəlmeyi-şəhadətini oxu, axırındır, bir azdan yerlə yeksan olacaqsan.

Aşağıda, söyüd kölgəsində qonşuların boz iti çənəsini pəncəsinin üstünə qoyub mürğüleyirdi. Bu, Toplan idi. Sahibi Əhmədli qəsəbəsində təzə mənzil alıb köçəndə onu burada qoyub getmişdi. Neçə gün idi ki, heyvan ac-susuz elə burada, uçuq evlərin arxasında dolanır, sahibini axtarırdı. İti nahardan-nahara fəhlələr yedirdirdilər. Qalan vaxtı ac qalırdı. Toplan yamanca arıqlamışdı. Qabırğalarının sümükləri görünürdü. Zeynalabdinin itə rəhmi gəldi. “Necə insafsızlıq eləyib özləri ilə aparmayıblar. Bəs bu heyvan neynəyəcək?”

Toplan!

İt adını eşidincə dik qalxdı. Sahibi üçün xiffət çəkən heyvan zingildəyə-zingildəyə gəlib Zeynalabdinin ayaqlarının yanında çöməldi. Quyruğunu bulaya-bulaya onun əlinə baxdı, elə bildi ki, yemək verəcək.

– Ay heyvancığaz, yadıma düşsəydi, evdən sənün üçün bir tike ət getirərdim, hardan biləydim!..

Zeynalabdin itlə danışanda bir də gördü ki, buldozerçi oğlan onun yanında.

– Salam, əmican!

– Ay əleyküməsalam, oğlum.

Zeynalabdin oğlanla çox mehribancasına görüşdü.

– Bu gün tez gəlmisən?

– Siz məndən qabaq gəlmisiniz, əmican.

– Hə... Bu gün bizim köhnə xanənin son günüdür. Gəldim axırıncı dəfə bir də ona baxım, vidalaşım ata-baba ocağıyla.

– Mənim qoca bir anam var. Biz İçərişəhərdə Xan sarayının üzə-üzündə köhnə bir daxmada yaşayırdıq. Gəlib dedilər ki, məhəllənizi sökürük, əvəzində bizə 7-ci mikrorayonda üçotaqlı bir mənzil təklif elədilər. Anam köçmək istəmədi, iki ayağını bir başmağa dirəyib inadkarlıq elədi, dedi ki, mən ata-baba ocağımdan heç yerə köçən deyiləm, bu evdə, bu dar məhəllədə dünyaya gəlmişəm, valideynlərim kimi buradan da mənim meyitim çıxacaq. Qohum-qonşu, tanış-biliş yalvarıb-yaxardılar ki, ay arvad, tök bu daşı ətəyindən,

razı ol köçməyə. Qulaq asmadı sözə. Qonşularımız hamısı köçüb getdilər. Dövrümüzdəki evləri başladılar sökməyə. Bir neçə gün xarabalıqda tək-tənha susuz-işıqsız qaldıq. Axır ki, arvad inadından əl çəkdi, təzə evə köçdük. İndi ora elə öyrəşib ki, deyir: “Kaş çoxdan buraya gələydik, canım rahatlığa çıxıb”.

Zeynalabdin buldozerçinin danışdığı əhvalata gülsə də, arxasını yerə vermədi.

– Bacioğlu, sən gəl İçərişəhəri Çəmbərəkəndə tay tutma. İçərişəhərə xəyalın getməsin. Ora dartsqallıqdır, xəfədir, ev evin üstünə minib, pəncərə pəncərəyə açılır. Küçələrdən iki nəfər yanaşı keçə bilmir. Hələ maşını, arabanı salmıram hesaba. Yayda da ki, havasızlıqdan adamın bağı çatlayır. Əşşi, İçərişəhər yaxşı olsaydı, rəhmətlik ulu babalarımız ordan çıxıb bayır şəhəri salmazdılar ki... Çəmbərəkənd yaylaq kimidir. Genişliyi geniş, havası tərtemiz, göy-göyertisi, meyvəsi, tutu, püstəsi də öz yerində. Siz içərişəhərlilər Çəmbərəkəndin ləzzətini bilməzsiniz. And içirəm ki, əgər sən anan burda yaşasaydı, evinizi söksəydilər bax bu təkərdə çadır qurub qalar, heç yerə getməzdi.

– Təzə evi görəndən sonra da?

– Hə, lap ondan sonra da.

– İnanmıram.

– Sənə elə gəlir, bacioğlu. Siz cavanlar çətin başa düşəsiniz biz qocaları. – Zeynalabdin sözü elə gətirdi ki, oğlanla açıq danışmaq üçün imkan yarandı. – Sənə bir sirr açmaq istəyirəm, düzü, çəkinirəm.

Qoca susub buldozerçiyə baxdı. Oğlan istiqanlıqla dedi:

– Əgər çəkinirsinizsə, o sirri açmayın, əmican, ancaq mənə əmin ola bilərsiniz.

– İnsan çiy sūd əmib, bacioğlu. Adam hamıya ürək açmağa cəsəret eləmir. Nə gizlədim, sən də elə mənim oğlum. Rəhmətlik anam deyirdi ki, baban – yəni mənim anamın atası bu mülkün bünövrəsini qoyduranda bəna yerə birqat daş döşəyəndən sonra özülə iki dolu ovuc qızıl onluq töküüb.

Qocaya maraqla qulaq asan buldozerçi ona sözü axıra kimi deməyə macal verməyib xəbər aldı:

– Əmican, babanız onluqları usta üçün özülə töküüb?

– Yox, əşşi, nə danışsın, bənnaya o qədər pul verərlər, bizim üçün, nəvə-nəticəsi üçün.

– Sizin dediyinizdən belə çıxır ki, bəna o pulların üstünü daşla hürüb.

– Hə, onluqlar qalıb özüldə.

– Babanız nə qayğıkeş kişi imiş.

– Qədimdə kişilər olub, ailəcanlı, uzaqgörən. Yoxsa indiki bir para kişilər kimi, uşaqlarının boğazından kəşib bayırda-bacada verib içkiyə, tökürlər qarınlarına. Kişilikdir bu da?!

Buldozerçi papiros kötüyünü daş-kəsəyin üstünə tullayıb maşınının sarı getdi, buldozerin kabinəsinə sıçradı. Gödək qollu, damadama köynəyini çıxardı, kabinənin küncündəki qırmaqdan sallanan köhnə maykasını götürüb əyninə keçirdi. Qara şüşəli eynəyini taxdı gözüne. Sonra divarı lap Zeynalabdingilin divarına söykənmiş evə diqqət yetirdi. İndi növbə o evin idi. Oğlan motoru işə saldı. Dəstəyi çəkdi, buldozer irəli şığıdı. Qarşdakı suvağı tökülmüş alçaq hasara toxunmağı ilə onun uçulmağı bir oldu. Oğlan evi sökə-sökə Zeynalabdinə soruşdu:

– Əmican, burda neçə otağımız var?

– İki otaq, bir mətbəx.

Oğlan yuxarıdan Zeynalabdingilin heyətinə göz yetirdi.

– Bilmirsiniz ki, onluqlar hansının altında qalıb?..

– Onu hardan bilim. O vaxt anam rəhmətlikdən soruşmaq da ağılma gəlməyib...

– Gərək soruşaydınız.

– Hə. Nahaq yerə deməyiblər ki, müsəlmanın sonrakı ağıl mənim olsun.

Buldozer geri çəkilib yenə irəli şığıdı.

– Əmican, onda gərək bütün özül ələk-vələk edilsin.

Toz-dumanın arasında çətinliklə görünən Zeynalabdin motorun gurultusundan oğlanın dediklərini yaxşı eşitmədi. Ovcunu qulağının qabağına tutub soruşdu:

– Oğul, nə dedin?

Oğlan qışqırdı:

– Deyirəm ki, əvvəlcə divarları söküm, maşınlar daş-kəsəyi burdan aparsın, sonra ekskavatorçuya deyək, özülü dağıtsın, siz baxın ora.

– Ekskavatorçu? – Qoca diksinən kimi oldu. – Ekskavatorçu kimdir? Mən sənə ağız açdım, bacioğlu. Niyə məni özgəsinin üstünə

göndörirsən? Səni özümə məhrəm bilib sirri açdım. Bu elə şeydir ki, hamıya demək olmur axı, özün işdən sonra qal, elə.

Buldozerçi qışqıra-qışqıra dedi:

– Əmican, bu maşınla evin özülünü qazmaq olmaz, ekskavator lazımdır.

– Sən mənə çox da avam zənn eləmə, bacıoğlu. Mən onu anlayıram. Dediyim budur ki, sən özün işdən sonra, bura xəlvətləşəndə otur o ekskavatorla. Xatircəm ol, xəcalətindən çıxaram.

Oğlan gülümsənə-gülümsənə dedi:

– Mənə heç nə görə deyil. Düzü, sizə çox kömək eləmək istəyirəm. Ancaq necə kömək eləyim, özüm də bilmirəm?!

– Bəyəm ekskavator sürməyi bacarmırsan?

– Bacarıram.

– Qoca kişiye ürəyin yanırısa, kömək eləmək istəyirsənsə, nə olar bu gün işdən gec get evə. Özülə sənənlə bir yerdə baxaq. Mən sənənsiz nə eləyə bilərəm?! İki oğlumun əziz canına and olsun ki, sənənin də payını verərəm. Mən elə nanəcib deyiləm ki, yaxşılığı qiymətləndirməyim.

Buldozerçi incik halda dilləndi:

– Ay əmi, bu olmadı, mənə təhqir eləyirsiniz. Dedim ki, heç nəyiniz görə deyil mənə. Amma təmənnəsiz-zadsız kömək eləyəcəyəm sizə. Bir də belə söz danışmayın.

Zeynalabdin dinməsə də ürəyində dedi: “Belə danışmağına baxma, hələ ortada bir şey yoxdur, odur ki, naz eləyir, onluqları görəndə iştahası, iddiası artacaq”.

– Bacıoğlu, sözüm niyə toxunur sənə? Bəyəm, söyüş söyürəm?
– Zeynalabdin kişi oğlanın könlünü almaq üçün şirin dilini işə saldı.
– Mən sənənin xəcalətindən çıxmaq üçün belə deyirəm. Sözümdə də əyər-əskik yoxdur. Çəkdiyən zəhmətə görə məndən heç nə almaq istəmirsənsə başqa məsələ, halvaçı qızı daha şirin. Axır sözün nədir, qalırsan işdən sonra?

– Qalırım.

Zeynalabdin şadlığından az qaldı ki, buldozerçinin kabinəsinə sıçrayıb oğlanın ağzından öpsün, qocanın kefi göylə gəldirdi.

– Ay sənənin başına dönüm. Görüm neynirsən də.

– Şərtləşdik. Daha burada tozun-torpağın altında durmayın. İşin axırına xeyli var, gedin bir yerdə dincəlin, saat düz beşdə sizi gözləyirəm burada.

Oğlanın təklifi Zeynalabdinə açmasa da, etiraz eləmədi. Cibindən mərcan təsbehini çıxarıb çevirə-çevirə uzaqlaşdı. Buldozer yenidən nərildəyə-nərildəyə köhnə yastı-yapalaq evlərə hücum çəkdi. Elə bu vaxt yuxarıdan oğlanı səslədilər:

– Xəlil, ay Xəlil, gəl məvacibini al. Kassir gəlib, hamı alıb, sənədən başqa.

Dikirdə bir cavan qadın iri daşa qəzet salıb əyləşmişdi, portfeli də dizinin üstündə, yanında ucaboy bir kişi. Kişi Xəlili bir də səslədi:

– Qurtar, ay Xəlil, axı, kassir sənə gözləyir.

Xəlil buldozerdən düşüb pulunu almağa getdi.

Enişdə, qocaman iyde ağacının altında, dalda bir yerdə duran Zeynalabdin kişinin buradan getməyə meyli yox idi. “Bu oğlan niyə istəyir ki, mən gedim? Görəsən bir kələyi-zadı yoxdur ki? Bəlkə mənə arxayın eləyib yola salmaq, sonra mən gedən kimi mülkümüzün özülünü eşib qızilları götürmək fikri var?! Zarafat deyil, filan qədər puldur. Nə yağurdum, nə yaptım, hazırca kökə tapdım. Yox, keçəl suya getməz. Mən indi onun bildiyini biləndə heç onun izi-tozu dünyada yox idi. Mənə də Zeynalabdin Ağadadaş oğlu deyər, yağlı dillərə uyan deyiləm. Ac-susuz da olsam, işin axırınacan tər-pənməyəcəyəm burdan bir yana”.

Xəlil məvacibini alıb qayıtdı. Yenə buldozerlərin səsi o biri maşınların səsinə qarışdı. Çəmbəkənd təpəsində sökə sök idi. Bir-birinə söykənmiş bu alçaq binalar buldozerin burnu toxunan kimi səpələ-nirdi yerə. Adam təəccüb eləyirdi, necə olub ki, qarın, yağışın, meydan sürən Bakı xəzrisinin qarşısında bu evlər neçə vaxtı tab gətirib durub?!

Zeynalabdin kişi dediyinin üstündə möhkəm durdu. Səhər tələsdiyindən yüngülce çay içib evdən çıxsa da, saat beşə kimi ac qaldı. Acından ürəyi əsım-əsim əsirdi. Ancaq dözdü. Niyə də dözməsin. Həmişə belə olmur ki... Bu bir günü birtəhər yola vermək olardı. Elə bilərdi ki, cavanlığında olan kimi oruc tutub. Hərçənd oruc tutanda obaşdan ayılıb o ki var yeyirdi, sonra bütün günü aclıq yadına düşmürdü. Eh... onda cavan idi. İndi dirəkləri çürümüş talvar kimi bu yanını tuturdu, o yan əyilirdi.

Hava бүrkü idi, iyul бүrküsü. Zeynalabdin kişi aclığa dözsə də, susuzluğa tab gətirmədi. Yarıcanı evlərinin yanında, yaxındakı binanın həyətinə girdi, krana ağzını dayayıb doyunca içdi. Yangısı sönse

də, acılığı daha da gücləndi. Qoca tərpendikcə boş qarnına doldurduğu su, başı yarımçıq qalmış tuluq kimi çalxalanır, luqqalüq eləyirdi.

Axırı ki, iş günü qurtardı. Fəhlələr, ustalar paltarlarını dəyişib getdilər.

Camaatın dağılışdığı görünən Zeynalabdin kişi Xəlilin yanına gəldi.

– Hə, başlayaq, bacıoğlu?

– Mütləq, sözüümüz sözdür. Qoyun bir papiros çəkim.

Zeynalabdin kişi xırdaca gözlərini qıyıb gülümsünə-gülümsünə əlini Xəlilin kürəyinə vurdu.

– Varam sözübütöv oğlanlara.

Qoca xarabalıqda daşları adlaya-adlaya aşağı endi. Orada evlə-rindən bir nişan qalmamışdı. Buldozer divarları söküb daş-suvağı bir-birinə qarışdırmışdı. Bilinmirdi ki, həyət harada olub, otaqlar harada. Zeynalabdinin ağızdolu mülk adlandırdığı ata-baba yurdu var-tut iki otaqdan, balaca mətbəxdən, bir də eni yeddi, uzununu on addım olan həyətdən ibarət idi. İndi o da sökülüb qonşu həyətdə qarışandan sonra evlərinin sahəsi ona çox kiçik görünürdü. İki mülk – qonşu ilə onların xarabalığı bir-birindən ayrılmasa da, Zeynalabdin kişi arxadan keçən uzun dalandan asanlıqla təyin etdi ki, onların evi haradan başlanır, harada qurtarır.

Xəlil buldozeri sürə-sürə qocanın yanına gəldi.

– Mən hazır, əmican.

– Bəs o biri maşınla eləmirsən?

– Eləyəcəyəm. Burdakı daş-kəsəyi siyirib töküm dalana, sahə açılısın, ekskavator sonra gərək olacaq.

– Bacıoğlu, səndən bir ricam var, qalmağına qalmısan, ancaq tələsməyəsən.

– Tələsməyəcəyəm. Siz keçin bir kənarda durun, mane olmayın, özülü eşəndə gələrsiniz.

Zeynalabdin çəkilib bir kənardə dayandı. Xəlil buldozerlə xarabalığın zibillərini siyirib lay-lay dalana tökdü. Orda-burda görünən divar daşlarını qoparıb yan tərəfə yığdı. Həyət açıldı, otaqların yeri seçiləndə Xəlil dedi:

– Hə, ində ekskavatorla özülləri sökmək olar.

Hövdən ürəyi nanə yarpağı kimi əsən Zeynalabdin kişi gəlib həyət-bacaya, otaqların yerinə intizarla göz gəzdirdi. “Hardan bilim ki, babam rəhmətlik qızilları bu otaqlardan hansının özülünə töküb?” Həyətin ortasında durub zəif görünən və tez-tez sulanan gözlərini

qıyaraq, bu başdakı otağın yerinə baxdı, sonra kürsü yeri görünən ikinci otağın sahəsini seyr elədi. Axırda o başda, pəncərəsi qibləyə açılan mətbəxin yerinə baxdı: “Bunların hansından başlayaq?! Bu içərişöhərli balasını da çox əziyyətdə salmaq olmaz. Hirsələnər, işi yarımçıq qoyub gedər, onda neylərəm?!”

Ekskavator daşları özə-özə yaxınlaşanda Zeynalabdin kişi geri çəkildi. “Daha bir şey qalmayıb, bir hovurdan qızilları cingildəyəcək cibimdə. Onda uşaqlar bilirlər ki, mən neçə günü bu yollarda niyə əsir-yesir olmuşam”. Zeynalabdin kişi birdən elə bil yuxuda idi, ayıldı: “Əşşi, mən nə danışırım? Heç uşaqlara bu onluqlar barəsində birçə kəlmə demək lazım deyil. Niyə oturduğum yerdə ağrımaz başımı ağrıya salıram, sonra yerbəyerdən düşəcəklər üstümə ki, pulları ver maşın alağ, şəhərdən 8-ci kilometrə gəlib-gedəndə gündə filan qədər vaxt itiririk. Məndən bu pulları qoparmağ üçün min cür bəhanə gətirəcəklər, nə qədər sağam xərcləyərəm özüm üçün, həm də hərdən uşaqların hərəsinə bir baxsayış alaram. Həmişə dünyanı tutub qalmayacağam ki, kölləmi yerə qoyanda qalanını götürüb bölüşdürərlər aralarında”.

Zeynalabdin kişi qıraqdakı otağın yerini nişan verdi.

– Bacıoğlu, elə burdan başla, nədənsə ürəyimə damıb ki, o qızilları burda olmalıdır, ya bəxt!..

Xəlil ekskavatoru qocanın nişan verdiyi yerə sürdü. Ekskavatorun iri çömçəsi vardı, dişlərinin hər biri oldən böyük. Maşın tələyə düşmüş nəhəng heyvan kimi nərildəyə-nərildəyə irəli şığırdı. Xəlil dəstəyi çəkib çömçəni özülə endirdi, çömçənin zorba dişləri yerə sancılıb dərinə işlədi, içinə daşlı, suvaqlı xeyli torpaq doldu. İntizar içində gözü çömçədə qalan Zeynalabdin kişi yumurtası tərs düşmüş toyuq kimi yerində vurnuxurdu. Əgər maşının altına düşüb əzilmək-dən qorxmasaydı, lap gedib çömçənin yanında durar, özülə diqqətlə baxardı ki, nəzərindən heç nə yayınmasın.

Xəlil içi dolu çömçəni açıq sahəyə endirəndə Zeynalabdin kişi acgözlüklə irəli çıxmaq istədi, o, qocanın üstünə qışqırdı.

– A kişi, bir səbrin olsun, hara çıxırsan, maşının altına düşüb salarsan mənə xataya. Gözlə, bir neçə çömçə götürüm töküm, sonra baxarsan arxayınçılıqla.

Xəlil özöldən beş çömçə torpaq götürüb bir-birinin yanında yerə səpələdi. Altıncını götürüb tökmək istəyəndə Zeynalabdin kişi daha dözmədi.

– Bacioğlu, ay qadını alım, hələlik bəsdir, kifayətdir. Əl saxla görüm, bəlkə qızılı çıxarmısan torpağın altından, qoy baxım bir.

Birdən-birə cəldləşmiş qoca təlaş və intizar içində özülün torpağı tökülən yerə cumanda büdrədi, az qaldı ki daşların üstünə aşsın, əlini irəli verib müvazinətini çətinliklə saxladı, ovcunun dərisi cızıldı. Yaylığını çıxarıb qan sızan ovcuna basdı. Ağrıya məhəl qoymayıb ufuldaya–ufuldaya gəldi torpaq qalağının yanına. Diqqətlə göz gəzdirsə də, alanəm torpaqda parıltılı bir şey görmədi. Həndəverə boylandı, çomağa oxşayan paslı bir su borusu gördü, onu götürüb güman gələn yerləri eşələdi, eşələdi, heç nə tapmadı.

Xəlil ekskavatorun kabinəsindən qocaya tamaşa eləyirdi. Zeynalabdin kişi açılan özülə göz yetirdi.

– Heç nə tapmadınız? Onda keçin o tərəfə, özüldə nə varsa hamısını çıxarım, baxmaq asan olsun, vaxtı itirməyək, xeyli işimiz var, sabaha qoymaq yaramaz.

– Əlbəttə, sabaha qoymaq nədir?!

Xəlil özülü olək-vələk elədi. Daşları çıxarıb yana tökdü, torpaqdan xeyli götürdü. Kabinədən yerə tullandı. Biri bellə, o biri çomağa oxşayan boru ilə torpağı eşim-eşim elədilər. Qızıl çıxmadı ki, çıxmadı.

Xəlil beli yerə atdı.

Zeynalabdin qorxdı ki, o, işi yarımçıq qoyub gedər.

– Burda heç nə yoxdur, əmi.

Qoca nəfəsini dorə-dərə dedi:

– Başına dönüm, ay Xəlil, keçək o biri otağın özülünə.

Xəlil danışmadan kabinəyə qalxdı, ikinci otağın özülünü sökdü. Oradan da qızıl çıxmadı.

– Burdan da bir şey çıxmadı, əmican.

Günəşin son şüaları üfüqdə qırmızıya çalsa da, özü görünmürdü. Saat yeddini keçmişdi. Aclıqdan Zeynalabdinin qamı oxuna yağ çökilməmiş qazalaq təkəri kimi cırıldayırdı. O özündə bu qədər güc və dözümlü olmasını təsəvvür eləməzdi.

– Bacioğlu, axtaran tapar deyiblər. Biz səninlə axtara-axtara gəlib çıxmış qəzinənin üstünə. Sevinməyimizə çox qalmayıb, gəl mətbəxin özülünə də baxaq, onda görərsən ki, mən haqlıyam.

Xəlil mətbəxin özülündən ekskavatorun çömçəsini doldurub asta-asta yerə endərdi, Zeynalabdin kişi övvələ çömçədən tökülən

daş-torpağa diqqətlə baxdı, görsün qızıla oxşayan bir şey yoxdur ki, sonra yaxına gəlib bellə torpağı eşələdi. Onluqlardan əsər-ələmət görünmürdü. Qoca mat-məəttəl qalmışdı. “Bəs bu pullar necə oldu? Gəlib biz yaşaya-yaşaya evin özülündən aparmayıblar ki! Görəcəkli işdir! Qoy hələ bir az da qazsın”.

Xəlil daha dərin qazdı. Bünövrə daşlarının hamısını çıxardı. Onların altındakı torpaqdan iki qarış götürdü. Yenə Zeynalabdin babasının gizlətdiyi xəzinədən bir nişan görmədi. “Sən vurmadın, mən yıxılmadım, bəs bunlar necə oldu? Nə oldu anamın dediyi qızıllar?!”

Xəlil ekskavatorun motorunu söndürüb yerə endi. O, bayaqdan nəfəsini dərmədən xeyli işləmişdi, artıq gün batmışdı.

– Zeynalabdin əmi, qurtardıq. Bu qızıl məsələsi övvəldən batmırdı ağıma, sizin kimi ağsaqqal kişinin sözünü yerə salmağa üzüm gəlmədi. Nə isə, boş-boşuna çox hamballıq eloduk...

Mətbəxin bünövrəsində eşələnən, hələ də ümidini tamam itirməyən Zeynalabdin kişi bellə torpağın gah orasını, gah da burasını qazıb baxırdı. O, torpaqdan bir bel də götürəndə gözünə nə isə sarımtıl şey dəydi. Ürəyi yeyin-yeyin döyündü. Hövl və nigaranlıqla beli yerə atıb onluğa oxşayan, torpağa batmış sarımtıl şeyi qamarladı. Pəcəyinin ətəyi ilə onun torpağını sildi. Baxanda məyus oldu, tapdığı onluq deyildi. Zeynalabdin kişi qabaqlar Nikolay onluqlarını əlində çox tutmuşdu, bilirdi ki, onların bir üzündə padşahın şəkli, o biri üzündə yuxarıda gerb var, aşağıda isə rusca yazılıb “10 rubley”. Tapdığı qədim pul idi. Qoca pert olsa da əmin idi ki, bu pul qızıldır. Yanılmadığına arxayın olmaq üçün pulun qırağını dişinə batırıb baxmaq istədi, onu ağzına aparanda birdən dayandı. Ağzında bir diş də yox idi ki, özünün olsun. Hamısı qoyulma idi. Əgər sikkəni dişinə çəkib yoxlasaydı, protez o dəqiqə sınıq-sınıq olardı. Zeynalabdin kişi qədim sikkənin qırağını belin ağzına sürtüb cızdı. Altdan qırmızı metal parıldadı. Qocanın bu ümidi də puça çıxdı. Sikkə misdən tökülmüşdü. “Hamı mündə o boxt”. Zeynalabdin kişinin əlinə hansı əsrdə Bakı xanlığında buraxılmış mis sikkə keçmişdi. Qoca onu zibilliyə vızılдатdı.

Zeynalabdin kişi onluqların həvəsi ilə torpaqdan bir qat da götürdü. Bu dəfə oradan heç mis pul da çıxmadı.

Xəlilin bayaqdan bəri nəfəsini dərmədən əlləşən qocaya ürəyi yandı. Zeynalabdin kişi qan-tər içində idi, qızarmış sifətindən buğ

çıxırdı. Ona bu açıq təpədə soyuq dəyseydi, qeysər ola bilərdi. Xəlil qocanı qınamdı.

– Əşşi, özülü bu boyda maşınla eşim-eşim elədim bir şey çıxmadı, belə güman eləyirsiniz ki, bellə axtarmaqla bir şey tapacaqsınız?! Hava qaralır, daha bəsdir, verin əlinizi mənə, çıxın yuxarı, gedək evə.

Qocanın çaladan çıxmağa meyli yox idi. Xəlil onun əlindən tutub dartanda gördü ki, Zeynalabdinin gözləri yaşarıb. Qoca yorğun-argın halda bir daşın üstündə oturdu. Köynəyinin qolu ilə islanmış kirpiklərini sildi. Ağlamsına-ağlamsına pıçıldadı:

– Sən vurmudun, mən yıxılmadım, bəs necə oldu bu onluqlar?

– Heç əvvəlcədən orda qızıl-zad olmayıb. Quru söz imiş hamısı. Qədimdə qoca kişilərin bir parası qürrələnməyi xoşlayırdı. Babanızın iki ovuc qızılı olsaydı, burda bu toyuq hinlərini niyə tikdirirdi övladları üçün?! O pullara dörmərtəbəli imarət ucaldardı Bakının başqa varlıları kimi. Nə isə, keçənə güzəşt deyiblər.

Zeynalabdin kişi hələ də fikrinin üstündə dururdu.

– Bacioğlu, mənə elə gəlir ki, biz hardasa gözəndən qaçırdıq onluqları.

– Bundan çox baxarlar?! Bu qədər torpağın hamısını xəlbirdən keçirməyəcəyik ki?!

Xəlil küreyi tərdən islanmış köynəyini çıxarıb təmizini geydi. Zeynalabdin kişi rişələrindən qoparılmış ağac kimi oturduğu yerdə quruyub qalmışdı.

– Daha keçib, əmican, durun gedək evə.

Qocanın kirpiklərindən süzülən iki damla yaş ağ saqqalına düşdü. Xəlilin ona rəhmi gəldi. Əlini cibinə atdı, bir dəstə pul çıxarıb onlardan yeddi onluq ayırdı.

– Zeynalabdin əmi, bu gün həm məvacib almışam, həm də sağlığınıza mənə yetmiş manat mükafat veriblər. Yəqin pulunuz yoxdur. Alın mənə mükafatımı, xərcləyərsiniz.

Qoca dinmədi, Xəlil onluqları onun dizinin üstünə qoydu. Zeynalabdin kişi pulu götürmədi.

– Çox sağ ol, bacioğlu, pulum var.

Qoca ayağa qalxdı, üst-başının torpağını silmədən yataqdan yenidən durmuş ağır xəstə kimi zarıya-zarıya dedi:

– Xudahafız!

Zeynalabdin kişi ayaqlarını dalmca sürükləyə-sürükləyə dikdirdi endi, dönüb Çəmbərəkəndə baxmadan aşağıdakı təzə evlərə sarı getdi.

KÖHNƏ SANDIQ

*Cəbhədə həlak olan
qardaşım Əlinin xatirəsinə*

Onda biz İçərişəhərdə yaşayırdıq, alçaq bir binada, qapımız Xan sarayı ilə üzbəüz idi.

Bir gün gəlib məhəlləmizin camaatını siyahıya aldılar, sonra qonşular arasında səs yayıldı ki, bizi burdan köçürəcəklər təzə binaya, məhəlləmizi sökəcəklər, meydança salacaqlar Xan sarayının qabağında. Buna sevinən də oldu, ağız büzən də. Bir-iki qoca kişi inad elədi ki, biz ata-baba yurdumuzdan niyə köçək?! Qonum-qonşu qınaya-qınaya axırda onları da gətirdi yola.

Bir səhər məhəlləmizin süpürgəçisi Xudaqulu kişi gəlib xəbər verdi ki, hər ailədən bir nəfər getsin mənzil idarəsinə. Onda atam təzəcə getmişdi Soçiyə müalicəyə, evdə ana-bala qalmışdıq. Anam getdi mənzil idarəsinə. Getdiyi ilə qayıtmağı bir oldu, əlində order, təzə mənzilin orderi. Elə şad idi ki, içəri girən kimi üstümə atılıb məni basdı bağına.

– Bizə səkkizinci mikrorayonda, üçotaqlı mənzil verdilər, Vüqar, – dedi, – beşinci mərtəbədə. Geyin, gedib baxaq ona.

Taksiyə əyləşib səkkizinci mikrorayona getdik. Mən bu mikrorayonda olmamışdım, nə abad imiş... Nə isə soraq-soraq bizim mənzil olan binanı tapdıq. Liftə əyləşdik, qalxdıq yuxarı. Anam otaqları görəndə sevincindən özünü itirdi.

– Elə mən beləsini istəyirdim, lap ürəyimdən xəbər veriblər. – O, otaqlara baxa-baxa deyirdi: – Buranı qonaq otağı eləyirik, bura yatmaq üçün yaxşıdır, bura da sən, Vüqar.

Anam danışa-danışa mətbəxə keçdi. O özlüyündə götür-qoy eləyirdi ki, nəyi hara qoysun. Mən balaca otaqda qaldım, pəncərəsi geniş həyəətə açılan qapı ağzındakı otaqda. Ömrümdə öz otağım olmamışdı. Mən də buranı necə bəzəmək bəzəməndə düşünəndə anam qayıtdı.

– Vüqar, gedək, oğlum, şey-süyümüzü qablaşdıraq. Sabahda-biri gündə köçək bura. Adam gəlib bu səliqə-sahmanlı evi görəndə sonra heç qayıtmaq istəmir o daxmalara.

İçərişəhərə qayıdan kimi başladıq yır-yığışa, anam qəti qərara gəlmişdi ki, köhnə mebdən heç nə aparmasın təzə mənzilə. Kamodu,

dəyirmi aynalı köhnə şifoneri, rəngi solmuş Vyana stullarını, qulpu qırıq çamadanı yıxdıq dəhlizə.

Qaldı təkə köhnə sandıq, atamın anası Leyla nənəmin polad sandığı, özü də elə böyük, elə ağır sandıq idi ki, yük maşının kuzovunun yarısını tutardı.

Anam əllərini belinə qoyub duruxdu:

– Bəs bu sandığı neynəyək?

– Onu da ataq.

– Yox, onu ata bilmərəm.

– Nədən ötrü?

– Ona görə ki, sandıq nənənindi. İçində arvadın şeyləri var. Həm də mən atansız dəymərəm onlara.

– Atam Soçidən on səkkiz gündən sonra qayıdacaq. Gözləyək o vaxta kimi?

– Daha çarəmiz nədi.

Leyla nənəm keçən il payızda, nar yeyiləndə vəfat eləmişdi. İlinə üç ay qalırdı. O vəfat eləyəni qarının sandığına heç kəs toxunmamışdı. “Bəs indi biz bu sandıqla neyləyək?! O ağırlığında şeyi özümüzə aparacaq? Anam niyə elə eləyir? Açar əlində ola-ola niyə açmır sandığı, gerek elə atam burda olsun?! Sandığı özü açsa dünya dağılar?! Bu da işdir?!”

Sandığa baxa-baxa anam da fikirləşirdi, mən də.

– Ana, – dedim, – Sona bibim bu işdə bizə kömək edə bilməz?

– Atansız o bunu öhdəsinə götürərmə?

– Niyə götürməsin, nənəm onun da anasıdır. Gəlib sandığı açar, şeyləri çamadanlara yığıb apararıq. Sandıq qalar burda.

Anamı birtəhər yola gətirdim. Bibimgil yaxında olurdular, Əli Bayramov küçəsi ilə Mirzağa Əliyev küçəsinin kəsişdiyi yerdə. Gedib onu çağırmaq da olardı. Ancaq evlərində telefon vardı. “Bakı Soveti” metro stansiyası yanındakı avtomatlardan birindən onlara zəng çaldım. Təzə mənzil aldığımızı bilincə bibim çox şad oldu. Gözaydınlığı verdi. Mən sandıq məsələsini deyəndə ondan bir müddət səs çıxmadı, elə bildim ki, danışq kəsildi, telefon dəstəyinə çıxırdım:

– Allo, allo, bibi, eşidirsən?

– Qulaq asıram, Vüqar, sözünü de. – Bibimin səsi titrəyirdi, yəqin anasını xatırlayıb qəhərlənmişdi.

– Bibi, gəlibsən axşam bizə?

– Gələrəm.

Axşam bibim gələndə şüşə qabları əsgiyə, qəzet parçalarına büküb çamadanlara yığırdıq ki, köçəndə bir-birinə dəyib sınmasın.

Anam sandığın açarını bibimə verdi.

– Ay Sona, al aç, bax, anan rəhmətliyini sandığıdı. Nəyi istəyirsən götür, qalanını çamadanlara qoyub aparacaq. Bu sandığı da ataq getsin, sürütləməyə özümüzle.

– Düz deyirsən, ay Məryəm. Bu boyda sandığı ora daşımağa dəyməz. İndi camaat hər şeyi bəyənmir, yaxşı qalsa da, köhnə mebeli aparmır təzə mənzilə.

Anam dəhlizin bir tərəfinə yığılmış kamod və stulları göstərdi:

– Biz də onları aparmırıq.

– Əcəb də eləyirsiniz.

Bibim sandığın deşiyinə açar salıb buranda kilid musiqiyə oxşayan tanış bir səs çıxartdı. Yadıma düşdü ki, mən uşaq olanda sandığın kilidi açılıb-bağlananda dırıq-dırıq eləməsindən xoşlanırdım. Nənəmə yalvarır, açarı ondan alıb kilidə salır, o yan-bu yana fırladır, səsinə qulaq asa-asa əylənirdim.

Sandığın qapağı qaldırılarda içindən nəfəsi darıxdıran naftalin iyi qalxdı. Lap üstə boz sətın torbaya salınmış bir tar qoyulmuşdu. Bu, mənim davadan qayıtmayan Əli əmiminki idi. Qabaqlar nənəmin otağında elə bu torbada divardan asılmışdı. Bir dəfə cümə günü, onda mən üçüncüdə oxuyurdum, nənəm Təzəpirə getmişdi, anam da heyətdə yun çırpırdı. Xəlvətə salıb ayağımın altına stul qoydum. Divardan tarı götürüb, özüm üçün bala-bala dıncıldatdım. Bu vaxt nənəm gəlib tarı əlimdə görəndə mənə bərk acıqlandı, tez qaçdım heyətə. Ondan sonra nənəm tarı daha divardan asmadı. Harada gizlətdiyini də bilmədim.

Sona bibim tarı kənara qoydu. Sandıqdan üst-üstə yığılıb naftalınlanmış yaxası xəz dərilili palto, kişi kostyumu, neçə köynək, şalvar götürdü, köksünü ötürə-ötürə dedi:

– Bunlar Əlinindi.

Paltarın altında yan-yana üç boğça qoyulmuşdu, ikisi xara üzli, biri məxmər.

– Yazıq anam bunları bəxtəvər günlərində alıb yığmışdı. Arzu-kamla qoruyub saxlayırdı. Əlinin toyu üçün. Qismət olmadı.

Əli nənəmin sonbeşiyi idi. Nənəmin üç uşağı olmuşdu. İkisi oğlan, biri qız. Atam, bibim, bir də Əli. Onların ən böyüyü atam idi. Nənəm Əlini çox istəyirdi, onun adı dilindən düşmürdü. Deyirlər sonbeşik şirin olur. Həm də nənəm danışdı ki, övladlarının içində ən istiqanlısı, ən qılıqlısı Əli idi. O, bu xasiyyətində atasına çəkibmiş.

Məxmər boğçada neçə dəst qat kəsmiş ipək, şal parça vardı. Güllü, saya, miləmil. Onların da yanında krepdeşin örpək, neçə cüt qadın corabı, əl yaylığı.

– Mühəribənin ağır günlərini bir qarnı ac, bir qarnı tox keçirdik. Anam öz əyin-başını satdı ki, dolanaq, amma bunlara – Əlinin toy tedarükünə qiymədi. Mən doqquzuncu sinfə keçəndə məktəbi atıb tikiş fabrikinə işə girdim. Bizim sexdə əsgər şineli tikirdilər. Anam da artədən parça, pambıq gətirib evdə sırtlıq tikirdi cəbhəyə göndərmək üçün. Onda nə qədər ağır olsa da, birtəhər dözdük. Dava qurtardı, gedənlərin çoxu qayıtdı. Əli geri dönmədi. Anam axır nəfəsinə kimi onun yolunu gözləyirdi. Yazıq bilmirdi ki, Əli heç zaman qayıtmayacaq.

İkinci boğçaya nənəmin öz paltarları bükülmüşdü, atamın və Sona bibimin onun üçün aldığı paltarlar. Hamısı da tək-təzə qalmışdı. Nənəm geyinib-keçinməyi xoşlamazdı, zəhləsi gedərdi bəzi bezənib-düzənən qarılardan, deyərdik ki, hər yaşın bir geyimi var.

Üçüncü boğçanı açanda hamımız elə bildik ki, onda da parça olacaq. Ancaq içindən kitab-dəftər çıxdı. Mən birinci dəfə idi ki, kitab-dəftərin boğçaya bükülməsini görürdüm. Mat qaldım. “Nənəm niyə bunları yığıb boğçaya? Mən onlardan yaxşısını tullayıram gedir...”

Bir kitab götürdüm. Onuncu sinif üçün kimya dərsliyi idi. 1940-cı ildə buraxılmışdı. Bibim dedi:

– Kitab-dəftərlər Əlinindi. Anam saxlamışdı ki, o, davadan qayıdıb instituta girəndə gərəyi olar.

Əmimin dəftərlərinə baxdım. Onun da yazısı mənimki kimi öyrə-üyürü idi. Anam hərdən mənə məzəmmət eləyirdi. “Ay Vüqar, bu nə xətdi, bu nə yazıdı? Atan da, mən də səliqəli yazırıq. Bilmirəm xətt sarıdan sən kimə oxşadın?”

İndi mənə aydın oldu ki, yazıda kimə çəkmişəm.

Sandığın içində bir naxışlı mücrü qalmışdı. Yanında qarğı qələm-dən, bir də üçkünc xətkəş. Bibim mücrünü çıxaranda mən də taxta

xətkəşi götürdüm. Xətkəşin bir bucağında bənövşəyi qələmlə “Əli İskəndərzadə” yazılmışdı, o biri bucağında “VIII^b sinfi, 1938-ci il”. Bu yazı məndən on doqquz yaş böyük idi.

Bibim mücrünü açdı. Üstdə eninə-uzununa sapla sarınmış bir qəzet bükülüsü vardı. Bükülədə bir yığın kağız, məktub və şəkil çıxdı. Bibim məktubları bir-bir götürüb baxır, sonra anama ötürürdü, o da verirdi mənə. Bu əzik-üzük əsgər məktublarını nənəmə müharibə illərində oğulları göndərmişdilər cəbhədən. Çoxunu Əli yazmışdı, atamınkılar da vardı. Onunkunun bir neçəsini oxumuşdum. Lap bu yaxınlarda atamın məktublarından ikisini bağışlamışdım məktəbimizin döyüş şöhrəti muzeyinə.

Əlinin məktubları ilə maraqlandım, görüm cəbhədən nə yazıb nənəmə. Birini açıb oxudum.

“Anacan, bu gün iki məktub aldım, birini Bakıdan Sona ilə sənədən, o birini Şükürdən. Çox sevindim, arxayın oldum ki, hamımız sağ-salamatsınız. Məndən nigaran qalma. Bilirəm bizim fikrimizi çəkirsən. Davaya iki oğul yola salan tək sən deyilsən ki. İndi çox anaların gözləri yollara dikilib. Darıxma, anacan, bu ayrılıq uzun sürməz, tezliklə görüşərik. Sən demişken, yaman günün ömrü az olur. Gün o gün olar ki, qayıdaram Bakıya, Şükür də, mən də. İçəri-şəhər üçün darıxmışam... Bax, sənənlə şərtləşdiyimiz kimi. Bakıya qayıdanda girecəyəm ali dənizçilik məktəbinə, babam İskəndər kimi olacağam kapitan. Gəmidə öz kayutum olacaq, uzaq səfərlərə gedəcəyəm. Onda səni belə çağıracaqlar: “Uzaq səfər kapitanı Əli İskəndərzadənin anası Leyla xanım”. Necə səslənir?”

Ancaq, bunlar hələlik xəyaldı, ancaq mən inanıram ki, belə də olacaq. Darıxma, öpürəm səni və bacım Sonanı. Sağlıqla qalın, oğlun Əli”.

Əli başqa bir məktubda nənəmə yazırdı ki, mənə II dərəcəli Vətən müharibəsi ordeni verdilər. Admiral özü gəlib yaxama taxdı. Sonra yazırdı ki, bu məktubla sizə bir matros qəzeti göndərirəm, orda məndən də danışılır.

Həmin qəzeti tapmaq üçün kağızları araşdıranda bibim soruşdu:

– Nə axtarırsan, Vüqar?

– Əli əmi yazır ki, sizə bu məktubla bir qəzet göndərilib, orda ondan da danışılır.

– Hə, o qəzeti anam saxlamışdı, qoy baxım.

Bibim kağızların arasından səkkiz qatlanmış, rəngi saralmış bir qəzet çıxartdı.

– Gərək ki, budu.

Qəzetin birinci səhifəsində, görkəmli yerdə “Qorxmaz dənizçilər” adlı məqalə dərc edilmişdi. Məqalədə “Şimşək” gəmisinə “Yunkers-88” bombardmançı təyyarələrin basqınından, kiçik mənzilli zenit topu heyətinin faşist təyyarələri ilə necə mərdliklə vuruşmasından yazılmışdı. Məqalənin ortasında bir yer qələmlə cızılmışdı. Orda tuşlayıcı Əli İskəndərzadənin göydən başına bomba tökülərsə də, igidlik göstərməsindən, hədəfi düzgün nişan almasından və bunun nəticəsində igid topçuların faşistlərin bir təyyarəsini vurub salmasından yazılmışdı. Qəzetdə topun yanında durmuş beş döyüşçünün şəkli verilmişdi. Onların biri Əli idi. O, yoldaşlarının hamısından hündür idi. Əli əminin çox şəklini görmüşdüm. Onu həyatda görməyən, ancaq şəkildə baxan deməzdi ki, igid oğlandır. Üz-gözündən məzlumluq tökülürdü. Ancaq məhəlləmizin uşaqları, sinif yoldaşları arasında zirək oğlanlar ilə təhər-töhürlərindən, baxışlarından görünürdü ki, diribaşdırlar. Bəlkə Əli əmim şəkildə belə çıxmışdı, ola bilsin. Bir də şəkil cansızdır, axı. O, zənni azdır bilir.

Mən matros qəzetini bibimə qaytaranda dedim:

– Görürsən, necə zirək oğlan olub əmin?!

– Hə, onu çox tərifləyiblər.

– Cəbhədə düşmənlə ehtə vuruşmasına baxma, evdə ürəyi gəlmirdi ki, toyuğun başını kəssin.

Leyla nənəmdən eşitmişdim ki, Əli Sevastopol döyüşlərində itkin düşüb. Əvvəl təsəvvür edə bilmirdim ki, o qədər əsgərin içində adam necə itər. Məgər iynədir ki, yerə düşəndə tapılmaya?! Sonra atamdan öyrəndim ki, bəzən cəbhədə belə olur. Hissə qabağa gedir, ya da geri çəkilir. Bu vaxt həlak olanları başqaları yığıb qardaş məzarında dəfn eləyirlər. Hissə komandirinin bundan xəbəri olmur. Onların ailələrinə yazırlar ki, sizin əriniz, oğlunuz itkin düşüb. İndi itkin düşənlərin çoxunun məzarı tapılıb. Birdən ağıltma gəldi ki, bəs bizimkilər niyə əminin qəbrini axtarıb tapmırlar?! Bibimə dedim:

– Əli əmi Sevastopolda itkin düşüb. Biz nə üçün gedib onun qəbrini orda axtarmırıq?

– Kim sənə deyib ki, Əli itkin düşüb?

– Leyla nənə.

– Leyla nənə heç nə bilmirdi. Biz ondan Əlinin dənizdə həlak olmasını gizlətməmişdik. Əlinin qara kağızı gələndə arvad şübhəyə düşüb soruşdu: “O nədir?” Tez dedim komandir yazır ki, Əli itkin düşüb. Belə dedim ki, Əlidən bundan sonra məktub almayanda nigaran qalmasın. O, yazı-poza bilmirdi, inandı mənə. Kağızı alıb düyünçəsinə qoydu. O gündən gecəsi-gündüzü ağlar keçdi. Şükür davadan qayıdandan sonra bir balaca təskinlik tapdı. Ancaq gözləri dikilmişdi yollara, Əlini gözləyirdi...

Bibim əminin qara kağızını tapıb göstərdi.

Onların gəmisini dənizdə minaya dəyib partlayıb. Bunu mən altmış dördüncü ildə Sevastopolda istefaya çıxmış bir qoca kapitandan öyrəndim. Əlinin qəbrini sahilə yox, dənizdə axtarmaq lazımdı... Qara dənizin qoynunda. – Bibim doluxsundu. – İndi haçan yolum Sevastopola düşsə, bir dəstə gül alıb gəlirəm sahilə, onları dənizə atıram. Əli üçün...

Bunu bilmədiyimə təəssüf elədim. Dörd il qabaq mənə Artekə göndərmişdilər, pioner düşərgəsinə. Bizi Sevastopola səyahətə aparmışdılar. Gəmi ilə gəzintiyyə çıxdıq. Bəlkə onda biz ehtə Əligilin gəmisini partlayan yerin yanından keçmişik?

Mücrünün dibində ucu düyünlənmiş bir ipək yaylıq vardı. Bibim onu götürüb aç-aça dedi:

– Bu da anamın öz gəlinlik qızıllarıdır. Yarısını Şükür evləndə verdi ona, bunu da saxlamışdı Əlidən ötrü.

Yaylığın ucunda bir təkqışlı üzük, ehtə o yarasıqda iki sırğa düyünlənmişdi. Deyəsən onlar dəst idi.

Bibim bəzək şeylərini əvvəlkitek yaylığa büküb anama uzatdı.

– Məryəm, al bunları saxla, inşallah toyunda verərsən Vüqara, nənəsindən yadigar olar.

Bibimin bu sözü mənə utandırdı.

– Mən evlənməyəcəyəm, – dedim.

– Niyə, qardaşoğlu?

– Dedim ki, evlənməyəcəyəm, vəssalam.

Anam Sona bibimə baxdı. Sona bibim anama. Daha mənə bir söz demədilər.

– Əli əminin heç nəyi mənə gərək deyil, onların hamısını yığın yerinə. Sandığı aparacağam təzə mənzilə.

İndi iki ildir ki, səkkizinci mikrorayonda yaşayırıq. Qonşularımızın çoxu içərişəhərlilərdir. Elə bil ki, əvvəlki məhəlləmizdəyik. Mənzilimizin də əyər-əskiyini alıb düzəltmişik. Təzə avadanlıq, dəst mebel, xalça-palaz öz qaydasındadır. Ancaq məndən xəbər alsalar deyərəm ki, mənzilimizdə ən qiymətli şey nənəmin köhnə sandığıdır. Onu balaca otağımın yuxarı başına qoymuşam. Əlinin son şəklini isə böyütdürüb sandığın arxa tərəfində vurmuşam divara. İndi otaqda mən tək yaşamıram; Əli də mənimlədir; Əlinin həsrəti ilə bu dünyadan nisgilli gedən Leyla nənəm də!

BÜLLUR MÜRƏKKƏBQABI VƏ BƏNÖVŞƏYİ "JİQULI"

Günün günorta çağı idi, dayanacaqda durub avtobus gözləyirdim. On dəqiqəyə yaxın idi ki, gözüm qalmışdı yolda, avtobus gəlib çıxmırdı.

Sentyabrın ortaları olsa da, hava sınınamışdı, şəhərdə əsil yay istiləri keçirdi. Tərslikdən dayanacaqda kölgəlik də yox idi ki, qızmar günəşdən bir hovur daldalanaydıq. Dayanacaq da təzə idi, hündəvərdəki uca binalar da. Biz də Əhmədliyə yeni köçmüşdük. Məhəlləmiz hələ təzə sakinlərinin nəfəsi ilə isinməmişdi. Orda-burda inşaatçıların alətləri qalaqlamb qalmışdı. Küçələrin çoxuna asfalt döşənməmişdi, maşınlar sovuşanda bahardan bəri yağıntı üzü görməmiş torpaqdan toz qalxırdı, sarımtıl toz.

Şəhərə tələsirdim. Bir yoldaşım ilə vədələşmişdik, şənbə günü gedəcəkdik tanış dülğərin dalınca. İstəyirdim həyat eyvanında dibçək yığmaq üçün ləmə düzəltdirim. Vaxt keçirdi, görüşə gecikirdim. Bayaqdan yanıımızdan bir taksi də ötmürdü ki, ona minib gedim. Bu vaxt böyrümüzədən bir bənövşəyi "Jiquli" ötüb keçdi. Qərribə idi, maşın gözlənilmədən aşağıdakı döngədən burularaq birbaş dayanacaqda gəlib, yolun lap qırağında dayandı. Az qaldı ki, qapısı dizimə toxunub mənə əzsün. Qəzəbləndim, elə bildim ki, sürücü keflidir. Dayanacaqda sərnişinlərin hamısı qadın idi, qorxub geri çəkildilər. Mən irəli çıxıb sürücüyə iki-üç kəlmə ağır söz demək istəyirdim ki, bu anda maşından boylanan cavan, yaraşlıq kişi soruşdu:

– Həsən, hara gedirsən? Gəl otur, aparım səni.

Əyilib baxanda gördüm Cəbidir, mənim uşaqlıq yoldaşım, ata-baba qonşumuz Cəbi.

Bu görüş, Cəbinin mənə maşına minməyi təklif etməsi çox gözələnilməz oldu. Onunla iyirmi ildən çox idi ki, kəsülüyüydük, həm də bu kəsülülük adı uşaqlıq incikliyi deyildi. Biz sıltaqlıq eləyib dalaşmamışdıq da. Kaş onda sözüümüz çəp gələydi... Cəbi ilə dalaşsaydıq, tez də barışardıq. O vaxt baş verən bir hadisə xətrini qonşu uşaqların hamısından çox istədiyim Cəbini birçə günün içində salmışdı gözüm-dən. Bu hadisə onu mənə yaxşı tanıtmışdı.

Bizim bu incikliyimiz mürəkkəbqabı üstündə olmuşdu. Mənim əzunsov, qədimi büllur mürəkkəbqabım vardı. Axtarsan, heç bilmirdim bu mürəkkəbqabı bizdən hardandı, kimdən qalmışdı. Ancaq göz açandan onu evimizdə görmüşdüm. Mən atamın, anamın ilki idim. Birinci sinfə gedəndə onu mənə anam bağışlamışdı. Məktəbə gedəndə yetim idim, qəfildən ölə cavan atamın hələ heç ili çıxmamışdı. Buruqda başına ağır boru düşmüşdü. Anam deyirdi ki, yazıq atan çox istəyirdi sənin əlindən tutub aparsın məktəbə... Qoca nənəm hərdən gileylənirdi: "Allah heç evi başı papaqsız qoymasın".

Başqaları kimi bizim meşin çanta almağa pulumuz yox idi. Nənəm atamın köhnə pencəyindən kəsib mənə çanta tikmişdi. Məktəb ləvazimatının içində ən qiymətli şey o qədim büllur mürəkkəbqabı idi. Onu göz bəbəyi kimi qoruyur, özüm ilə məktəbə aparırdım, qorxurdum ki, itirərəm.

Cəbi məndən bir sinif yuxarıda oxuyurdu. Hər ikimiz Qasım İsmayılov küçəsində on doqquz nömrəli məktəbə gedirdik. Camaat arasında ona "Süleyman Sani məktəbi" də deyirdilər. Belə danışır-dılar ki, bizdən xeyli qabaq yazıçı Süleyman Sani Axundov məktəbimizdə müdir olub.

Səhərlər Cəbi ilə evdən bir yerdə çıxırdıq.

Müharibənin ikinci ili idi. Mən üçdə oxuyurdum. Cəbi dördüdə.

Bir gün məktəbdən gəlib dar dalanımızda "kosaldıqaç" oynayırdıq. Başımız bərk qarışmışdı oyuna. Bir qoca kişi dalana girib bərkdən soruşdu:

– Ay uşaqlar, burda Baləmi Orucov harda olur?

Oyunu dayandırıb qocanı araya aldıq.

– Əmi, kim?

– Kim? Kim?..

Uşaqlar qocanın kimi axtardığını əvvəlcə ayırd eləyə bilmədilər. Bizim həyətdə Xəzər Gəmiçiliyi İdarəsində işləyən bir Baləmi olurdu. Subay kişi idi, dalanda qonum-qonşu adının qabağında “matros” sözü əlavə eləmişdi. Hamı ona matros Baləmi deyirdi. Camaat buna elə alışmışdı ki, adını tək deyəndə çoxu səhv salırdı.

Qocaya dedim ki, Baləmi Orucov bizim həyətdə olur. Ancaq evə gec-gec gəlir, alın iyirmi beş günündən çoxunu dənizdə olur. Gəmi ilə Krasnovodska, Həştərxana səfərə gedir. Qoca əvvəlcə mənə inanmadı. Həyətimizə girib arvadlardan vəziyyəti öyrəninco xahiş elədi ki, bizim birimiz Baləmi Orucovun səfərdə olduğunu çağırış vərəqəsinə qeyd eləyək və altından qoi çəkək. Həm də dedi ki, mürəkkəblə yazın, yaxşı oxunsun.

Tez evə cumub anamın məktəbə gedəndə mənə bağışladığı büllur mürəkkəbqabını gətirdim. Çox istəyirdim ki, yoldaşlarım məndə necə əntiqə mürəkkəbqabı olduğunu görsünlər.

Qoca dalana açılan qapımıza söykənib gözləyirdi. Mən əlimdə mürəkkəbqabı dalana çıxanda gördüm ki, anam ağır zənbillə bazar-dan gəlir. Mürəkkəbqabını Cəbiyə verib dedim:

– Al, sən kişi deyən vərəqəyə yaz, mən də anama kömək eləyib gəlirəm.

Anamla evdə başım işə qarışdı, zənbilli boşaltdıq. Dalana çıxanda orda nə qocanı, nə də Cəbini gördüm, harasa getmişdilər.

Səhər məktəbə gedəndə Cəbi mənə dedi ki, Həsən, narahat olma, mürəkkəbqabın məndə qalıb, sonra verərəm sənə. O qalanı büllur mürəkkəbqabı qaldı Cəbigildə. Yay tətili oldu. Cəbigil Şüvələndəki bağlarına köçdülər. İki ay da keçdi. Payız gəldi, sentyabrın birində onunla məktəbə gedəndə qəsdən dəftərdən, qələmədən, mürəkkəbdən söz saldım ki, bəlkə mürəkkəbqabı Cəbinin yadından çıxıb, onu xatırlayıb qaytarsın mənə. Boynuma alım ki, zərərime olan xasiyyətim var: kimə nə versəm, ya kim məndən nə qədər pul borc alsın, özü gətirib onu qaytarmayınca, istəməyə dilim gəlmir.

Çox gözlədim. Cəbidən bir səs-səmir çıxmadı. Heç elə bil mürəkkəbqabı onda qalmamışdı. Axırda gördüm ki, Cəbi dillənmiş, canını dişimə tutub başqasından borc xahiş eləyən adam kimi mülayimliklə dedim:

– Cəbi, mürəkkəbqabını nə vaxt qaytaracaqsan?

Özünü o yerə qoymadı.

– Nə mürəkkəbqabı?

– Mənim səndə qalan büllur mürəkkəbqabımı deyirəm də. Çıxıb yadından?

– Nə? Məndə mürəkkəbqabı-zad qalmayıb. Harda itirmisən, get onu orda axtar.

– Necə səndə qalmayıb?! Mürəkkəbqabını onda qoca kişi matros Baləmiyə povestka gətirəndə vermədim sənə?

– Sən mənə mürəkkəbqabı verməmişən. Kişinin gətirdiyi povestkaya mən onun öz qələmi ilə yazıb qol çəkdim.

Təəccübdən ayaqlarım yerə yapışıb qalmışdı. Qulaqlarıma inanmırdım. Cəbinin dedikləri mənə zarafat kimi gəlirdi.

– Zarafata salma, Cəbi, mən sənə ilə ciddi danışırım.

– Mən də ciddi söz danışırım. Mənə mürəkkəbqabı verməmişən. Ayıbdır, qara yaxma yoldaşına.

Cəbi tənə ilə mənə bir neçə ağır söz də deyib, incik halda getdi. Eşitdiyimə mat-məəttəl qalmışdım. Sanki aldığından danan və mənə ittiham edən Cəbi yox, başqası, bu çağacan tanımadığım, görmədiyim bir oğlan idi. Bəs Cəbi əvvəllər deyirdi ki, mürəkkəbqabı məndədir qaytararam sənə. İndi niyə dəbbələyir?!

Mürəkkəbqabını götürməsi bir yana dursun, hələ Cəbi utanmaz-utanmaz mənə qarayaxan, böhtançı da deyirdi. Mürəkkəbqabını kimin yanında Cəbiyə verməyim yaxşı yadımda idi. Bu, yoldaşlarımızdan Bayramın, Baləlinin, Əsədin, Çingizin gözü qabağında olmuşdu. Onlar təsdiq eləyərdilər, bundan sonra Cəbi daha nə deyə bilərdi? Mən əvvəlcə bizimlə üzbəüz həyətdə olan Əsədgilə gedib onu pələdim. Anası çıxıb dedi ki, Əsəd evdə yoxdur, gedib kinoya, Çingizgilə gedəndə düşündüm ki, uşaqları bu işə qatmağın nə mənası? Bəlkə o vaxt onların gözündən yayınıb və mənim mürəkkəbqabını Cəbiyə verməyimin şahidi olmaq istəmədilər. Bir də deyək elə lap şahid durdular və Cəbi də mürəkkəbqabını gətirib qaytardı mənə. Nə olsun?! İndi məsələ tək mürəkkəbqabında deyildi. Mən onu Cəbidən şahidsiz də ala bilərdim. Qulam dayıya, ya da Tavat xalaya demək kifayət idi. Ata-anası Cəbinin bircəliyinə, əziz-xələfliyinə baxmaz, onu ayaqlarının altına salıb xurd-xəşil eləyərdilər və büllur mürəkkəbqabını qaytarardılar mənə.

Bircə saatin içində elə bil aləm bir-birinə dəymişdi. Nə Cəbini, nə də büllur mürəkkəbqabını unuda bilirdim. Aydınlaşdırı bilmirdim ki, mənı yandıran nədir; büllur mürəkkəbqabı, yoxsa Cəbinin hərəkəti? Əgər Cəbi gəlib mürəkkəbqabını istəsəydi, mən özüm ona verməzdimmı?!

Evə goldim. Anam işdə idi. Nənəm şüşəbənddə döşəkə üstə bardaş qurub corablarımızın yırtıq-deşiklərini çitəyirdi. Dinməzsöyləməz gedib yayları boşalmış divanımızın mütəkkəsinə başımı qoyub gözlərimi yumdum. Cəbinin bu haqsızlığı mənı çaşdırmışdı.

Ertəsi gün səhər Cəbi dalanda qabağıma çıxdı. Üzümü yana çevirdim. O da özünü görməməzliyə vurdu. Məktəbdən qayıdib dalana oynamağa çıxanda həmişəki kimi Cəbini orda görmədim. Yəqin qorxurdu ki, mən onu yoldaşlarımızın arasında abırdan salaram, deyərəm ki, mürəkkəbqabını götürüb vermir. Əksinə, mən qəti o fikirdə deyildim, uşaqlara o barədə bircə kəlmə də demədim. Həm də mən ümidimi itirməmişdim. Belə düşünürdüm ki, Cəbi tutduğu işdən peşman olar, bir gün özü mürəkkəbqabını gətirib qaytarar mənə.

İl dolandı, o biri yay tətili gəldi. Biz Cəbi ilə yenə kəsülü qaldıq! O, gətirmədi mürəkkəbqabını. İndi mən hər dəfə məktəbdən qayıdıb ev tapşırıqlarını yazanda büllur mürəkkəbqabını yerində görməyəndə birteher olurdu. Yazı stolum pəncərə qabağında idi. Əvvəllər bayırdan düşən gün işığı bəzən gözlərimi qamaşdırsa da, pərdəni örtmürdüm. Xoşuma gəlirdi ki, günün şüaları mürəkkəbqabının bərq vuran şüşəsində əks olunsun. Hər dənbir gözümü yumub, o biri gözümle şüşənin bu tərəfindən küçəyə, mavi səmaya tamaşa eləməyi xoşlayırdım. Qalın şüşənin arxasından hər şey böyük görünürdü. Pəncərəmizin qabağında bitən çinarın budaqlarındakı yarpaqların hər biri məcməyi boyda olurdu. Büllur mürəkkəbqabının parıltısına ara-sıra sərçələr pəncərəmizə qonurdu. Onlar yaxın gəlib dadına baxmış kimi dimdiklərini qalın şüşəyə vurur, bərk olduğunu görəncə pırlıltı ilə uçub gedirdi.

İndi gün pəncərəmizə düşəndə pərdəni götürdüm.

Büllur mürəkkəbqabının evdə olmaması anamın gözündən yayınmadı. Soruşanda dedim ki, Cəbiyə bağışlamışam. Anam narazı halda mənə baxdı.

– Cəbinin nəyi əskikdir, qoy o sənə bir şey bağışlasın.

Anamdan belə cavab gözləmədim. Heyrət dolu baxışlarımı gördüyümdənmi, ya nədənmi anam dedi:

– Yaxşı-yaxşı, əcəb eləmişən. Ancaq, ay bala, o mürəkkəbqabı atanın yadigarı idi. Rəhmətlik danışırdı ki, ona babasından qalıb.

Mən heç kəsə bir söz deməsəm də, uşaqlar mürəkkəbqabı əhvalatından xəbər tutdular. Bəlkə də Cəbi mənı qabaqlamaq, özünü təmizə çıxarmaq üçün bunu kiməsə demişdi. Onun sözünə inanan da oldu, laqeyd qalan da. Mən məsələni açıb ağartmadım.

Aradan bir neçə il də keçdi. Cəbi ha can atdı ki, mənimlə yoldaşlıq eləsin, yumşalmadım. Bəzən belə olurdu ki, dalanda mən uşaqların birindən nə barədə soruşanda, o ondan qabaq cavab verirdi, özümü eşitməməzliyə vururdum. Mən bununla nə inad göstərirdim, nə də kin-küdurətimi bildirirdim ona. Nə qədər ağır olsa da, mənim üçün artıq əvvəlki Cəbi ölmüş, ya da harasa çıxıb getmişdi. Bəlkə də Cəbi gəlib o vaxt xoşagəlməz bir iş gördüyünü səmimiyyətlə boynuna alsaydı, mən yumşalardım, belə hesab edərdim ki, bu uşaqlıq hərəkətidir, onu bağışlayıram. Cəbi də fikrindən dönmürdü, mən də.

Biz orta məktəbi qurtardıq. O məndən bir il qabaq kamal attestatı alsada, xalq təsərrüfatı institutuna girə bilmədi, yüngül sənaye texnikumuna daxil oldu. Sonra möhülle uşaqlarından eşitdim ki, Cəbi evlənilib. Dalanda seyrək görünməyə başladı. Dedilər ki, Cəbi qızgilin mənzilinə gedib, dörd otaqları var onların, cavanları qayınatası saxlayır. Etiraf edirəm ki, Cəbinin dalanımızdan köçüb getməsinə hamıdan çox mən sevindim. Yekə oğlanlar idik, bir-birimizlə üz-üzə gələndə yad adamlar kimi salamsız-kalamsız ötüb keçirdik. Onu bilmirdim, amma mən buna görə xəcalət çəkirdim...

Bənövşəyi “Jiquli” çoxdan getmişdi. Onun yolda qopardığı toz çoxdan yan-yörəmizdə bitmiş quru qanqal kollarının və yovşanların üstünə qonmuşdu.

Böyrümüzdə duran qoca arvad mənim şəhərə tez getmək üçün yerimdə vurnuxduğumu görüb dedi:

– Ay oğul, nəhaq o maşına minib getmədin. Bu avtobus gələsi olmadı. Görəsən, harda ilişib.

Nəhayət, binaların dalından göy işıqlı bir taksi çıxdı. Əl elədim, durdu, qaçıb əyləşdim. Dayanacaqdakılar təəcüblə dönüb birbirlərinə baxdılar. Mənim bayaq bənövşəyi “Jiquli”yə minməməyim və bu qədər dayanıb taksi gözləməyim onlara yersiz göründü.

Taksidə dal tərəfdə bir küncə sıxılıb əyləşmişdim. Yol boyu Cəbi bərəsində fikirləşirdim. Bənövşəyi “Jiquli” hələ də gözlərimin qabağında çökilmirdi. İndi bayaq isti-isti Cəbinin maşınına minməkdən boyun qaçıрмаğınun peşmanlığını çəkirdim. Bəlkə, mən heç yaxşı iş görməmişdim?! Onun maşınına minib şəhərə getsəydim, dünya dağılmazdı ki... Mürəkkəbqabı hadisəsindən nə qədər vaxt keçib. Onda hər ikimiz uşaq idik, indi olmuşuq ailə sahibi. Köhnə küllükləri eşləmək nəyə lazım?! Bəlkə, Cəbi indi onda elədiyi hərəkətin xəcalətini çəkir. Bəlkə də, o hadisəni tamamilə unudub? Bəs mən niyə unuda bilmirəm?!

Adətım idi, zavodda (yadımdan çıxdı deyim, mən neft maşınqayırma zavodunda mühəndisəm) və ya başqa yerdə maraqlı bir hadisənin şahidi olsaydım, ya da bir müvəffəqiyyətsizliyə uğrasaydım, mütləq onu axşam evdə arvadıma danışardım, çətinə düşəndə ikimiz fikirləşib bir çıxış yolu tapırıdq. Fərəhli hadisəyə ər-arvad bir yerdə sevinərdik. Özü də bilmədim ki, bu gün qəsəbəmizdə Cəbiyə rast gəldiyimi, köhnə mürəkkəbqabı əhvalatını niyə mən evdə danışmadım?..

Cəbini sonralar çörək mağazasında, rabitə şöbəsində gördüm. Biz hər dəfə rastlaşanda salamlaşardıq. O, yaşa dolub yaraşlıq bir kişi olmuşdu. Birinci dəfə avtobus dayanacağında Cəbini görəndə maşında əyləşdiyi üçün onun boy-buxununa əməlli baxa bilməmişdim. Geyiminə, səliqəsinə söz ola bilməzdi, necə deyərlər, elə bil elçiliyə gedəcəkdə.

Bir dəfə axşamüstü zavoddan qayıtmışdım, avtobusdan düşüb “Bakı” qəzetini almaq üçün evimizin böyründəki köşkün qabağında növbəyə durmuşdum. Bir gün “Neftçi” Daşkənddə “Paxtakor” komandasına uduzmuşdu. Futbol azarkeşləri qəzetdən o biri koman-

daların oyununun necə qurtarmasını öyrənmək istəyirdilər. Hamı qəzet almağa telosirdi. Növbəm çatanda köşkün qabağında bir bənövşəyi “Jiquli” dayandı. İçindən Cəbi düşdü, qəzet almaq üçün növbəyə yaxınlaşdı. Adamın çox olması onu açmadı, növbəsiz almaq istədi. Camaat gileyləndi. O, kənara çəkildi, gəzinə-gəzinə növbədə duranlara baxdı ki, görsün kimdən xahiş eləyə bilər, ona da qəzet alsın. Məni gördü, işarə elədim ki, xatircəm ol, sənün üçün də alaram.

“Qəzeti Cəbiyə verəndə istiqanlılıq göstərdi. Əhvalımı soruşdu, dedi ki, “28 Aprel” küçəsindəki ayaqqabı mağazasında işləyirəm. Kefim kökdür, modni kişi və qadın ayaqqabıları almaq istəsən, gəl yanıma. Və gülə-gülə sağollaşaraq bənövşəyi “Jiquli”yə əyləşib getdi.

Qəzeti büküb cibimə təpdim. Nədənsə, indi daha o gün Cəbinin maşınına minməməyimə peşman deyildim. Niyə? Hələ bunun səbəbini özüm də bilmirdim. Evə gəldim, nahar eləyib qəzetə göz gezdirdim. “Neftçi”nin səfərdə keçirdiyi iki oyunun ikisini də uduzması ovqatımı təlx eləmişdi. Komanda köhnə azarından yaxa qurtara bilmirdi. Öz meydançasında rəqiblərin küreyini qoyurdu yerə, səfərə çıxan kimi paylayırdı xalları.

Yarış cədvəlinə baxanda elə bildim ki, məni qara basır. Cədvəldə komandaların adlarının əvəzinə gözümə gah itirdiyim büllur mürəkkəbqabı, gah da bənövşəyi “Jiquli” görünürdü. Qərribə idi “Jiquli” dönüb olurdu mürəkkəbqabı... Sanki mürəkkəbqabıya tokər qoymuşdular. Cəbi də oturmuşdu onun içində, sürürdü maşın kimi. Bu nə idi? Yuxumu görürdüm?! Mən niyə mürəkkəbqabı ilə “Jiquli”ni bir-birinə bənzədirdim?!

Cəbinin sözləri qulağımdan getməmişdi. “Həson, gəl əyləş, hara istəyirsən səni aparım”. “Modni kişi və qadın ayaqqabıları istəsən, mağazama gəl, tapım sənün üçün!” O, bununla mənim könlümü almaq istəyirdi?! Axı o vaxt mən Cəbiyə yaxşılıq eləmişdim. Nə yaxşılıq? O yaxşılıq ki, əgər o zaman Cəbi mürəkkəbqabımı götürəndə mən səsimi qaldırıb bunu hamıya danışsaydım, dalanımızdakı uşaqlar arasında biabır olmazdı?! Mürəkkəbqabı əhvalatını tamam unutmuşdum. Cəbi məni təzədən işə salmışdı. Əhmədliyə köçəni o gün ölmürdü ki, Cəbini maşında görməyim. Hər dəfə rastıma çıxanda büllur mürəkkəbqabı əhvalatı düşürdü yadıma.

Axır zamanlarda böyrəklərim mənə yaman əziyyət verirdi. Yesentukiyə putyovka sifariş eləmişdim, günü günə calaya-calaya gözləyirdim. O günlərdə axır ki, putyovka gəlib çıxdı. Təcili yığışib yola düşdüm. Müalicə uğurlu keçdi, kefi kök qayıtmışdım evə. Uşaqlar başıma yığışmışdı, onlara müalicədən, Yesentukidə gördüklərimdən danışdım. Birdən küçədə maşın öyləcinin və asfalta dirənən təkərlərin tükürpərdən səsi qopdu. Hamımız qalxıb pəncərədən küçəyə boylandıq. Yofun ortasında bir avtobus dayanmışdı, ondan azca aralı bir boz taksi. İki sürücü maşından düşüb, əllərini ölçə-ölçə sözləşirdi. O bunu qımayırdı, bu da onu. Camaat sürücülərin başına toplaşmışdı. Biz pəncərədən çəkiləndə qızım dedi:

– Yaxşı ki, bunlar toqquşmadılar. O gün tinimizdə bir çörəkdaşyan maşınla bənövşəyi “Jiquli” toqquşmuşdu. “Jiquli” xeyli əzilmişdi. Qaldırıcı kranla onu yük maşınına qoyub apardılar. Mən görmədim, arvadlar danışdırlar ki, sürücüsü də yaralanıb.

Narahat olmağa başladım. Elə bil bənövşəyi “Jiquli”nin qəzaya uğramasına səbəb mən idim. Başladım qəsəbəmizin küçələrində bənövşəyi “Jiquli”ni axtarmağa. Səhər işə gedəndə və axşam işdən gələndə yollara baxırdım. Bir axşam işdən qayıdanda yolumu “28 Aprel” küçəsindəki ayaqqabı mağazasının yanından saldım. Mağazanın qabağında bir bənövşəyi “Jiquli” dayanmışdı. Maşının sağ böyründə neçə yerdən qara rəng çəkilmişdi. Ürəyimə damdı ki, bu Cəbinin maşınıdır. İntizar içində tində durub içəridən sürücünün çıxmasını gözlədim. “Barı Cəbiyə bir şey olmayaydı, yazıqdır”.

– Oho, Həsən salam! Burda nə edirsən?

Cəbinin gümrah səsi məni fikirdən ayırdı. Çoxdandı ki, onu belə sevincə qarşılamamışdım. Cəbini gümrah görəndə ürəyim açıldı.

– Səni gözləyirdim, Cəbi.

Cəbi kərxi kimi oldu:

– Hə, nə lazımdır, ayaqqabı almağa gəlmisən? Bilirsən, təzə mal almamışıq. Bu ay almalıyıq. Onda gələrsən. Bir də axır vaxtlarda bizə heç fərli mal vermirlər. Verəndə də at minnəti ilə.

Cəbi əlini maşının qırağındakı qara ləkənin üstündə gözdirdi.

– Görürsən də, maşın nə kökə düşüb. Anam namaz üstə imiş. Hamı deyir ki, yaxşı qurtarmısan. Remonta iki min üç yüz xərcim çıxdı. Eybi yoxdur, o nə puldur ki.

Cəbi danışa-danışa maşına öyləşdi.

– Həsən, incimə e... Evə getmirəm, yoxsa, səni də aparardım.

– Sağ ol, Cəbi, mən hələ şəhərdə ləngiyəcəyəm.

Bənövşəyi “Jiquli” geniş yola çıxıb avtomobillərin axınına qarışdı. Mən hələ də mağazanın tinində durub onun dalınca baxırdım. “Jiquli” uzaqlaşdıqca sanki rəngi dəyişib olurdu qara, zil qara. O uzaqdan uşaqlıqda itirdiyim mürəkkəbqabıya daha çox oxşayırdı. Həm də içində qara mürəkkəb olan bir mürəkkəbqabıya. Ancaq mən ömrümdə ona qara mürəkkəb tökməmişdim.

TAQQILBAB

Əziz Şərifə ithaf edilir

Əhməd Şahbazlıya Sahil küçəsindəki yeddimərtəbəli yeni binada mənzil verəndə beşinci mərtəbəni götürmüşdü. Əvvəl institutda ona ikinci mərtəbədə mənzil ayırmışdılar ki, qoca kişidir, yuxarı düşüb-çıxmaq asan olsun, istəməmişdi. Özü beşinci mərtəbəni seçmişdi, oradan dəniz yaxşı görünürdü. İkinci mərtəbənin qabağını sahil bağındakı ağaclar tutmuşdu. Bir neçə metrlikdə olan Xəzər ancaq külək əsəndən-əsənə silkələnən budaqların arasından görünürdü. Heyif deyildi beşinci mərtəbə! İlin bütün fəsillərində sanki Xəzər ayağının altında idi, xəzri əsəndə dənizin havası dolurdu otaqlara.

Professor Əhməd Şahbazlıgil beş baş külfət idi – oğlu, gəlini, nəvələri, bir də o. Beş otaqları vardı, hələ uzunsov küçə balkonları o yana qalsın. Əslində o da bir otaq idi. Əhməd Şahbazlı küçə balkonunda xudmani bir bağça salmışdı – güllü-çiçəkli yaşıl talvarlı. Küçədə divar dibində əkdiiy meyvəni qaldırmışdı beşinci mərtəbəyə, sərin kölgəlik düzəltdmişdi.

Yayın istilərində axşamüstü bu balkonda oturub təmiz dəniz havası uda-uda pürreng çay içməyin, dost-aşna ilə nərd atmağın ayrı ləzzəti vardı...

Əhməd Şahbazlıyı iri binada uşaqdan böyüyəcəni hamı tanıyır, hörmət edir, rastlaşanda ehtiramla salamlayırdı. Axı, o bütün həyatını Xəzərin öyrənilməsinə həsr etmiş məşhur geoloq idi. Şahbazlının

tərtib etdiyi xəritələrin əsasında kəşfiyyatçılar dənizdə neft axtarışı aparırdı, təzə-təzə quyular qazılırdı. Bir də Əhməd Şahbazlı yaşadığı binada ona görə məşhur idi ki, qonşular ona “mənzili taqqılbablı qoca” deyirdilər.

Məsələ burasında idi ki, Əhməd Şahbazlının mənzilinin bloka açılan qapısından nuh əyyamından qalma, ağırlığı beş-altı girvənkə olan bir darvaza taqqılbabı asılmışdı. O, göz qabağında vurulmuşdu, gəndən adamı çağırır, bloka gedib-gələnlərin diqqətini cəlb edirdi. Rahat elektrik zəngi ola-ola bu yöndəmsiz taqqılbab heç qapıya, mənzilə yaraşmırdı, sanki müasir dəblə tikilmiş kostyum geyib başına motal papaq qoymuşdu.

Əslində isə bu taqqılbab qoca üçün böyük təsəlli idi. O gün olmazdı ki, taqqılbab əli dəyməsin. O, qapıya vurulandan Əhməd Şahbazlı birçə dəfə də zəngi basmamışdı. Həmişə evə gələndə qapını taqqılbabla döyürdü taq-taq, taq-taq... Bu heç də orijinallıq üçün, başqalarının fikrini cəlb etməkdən ötrü deyildi. Əhməd Şahbazlının ədəb adamfardan zəhləsi gedirdi. İndi onun yaşının elə vaxtı idi ki, orijinal görünməyə, ətrafdakılardan nə iləsə seçilməyə qəti ehtiyacı yox idi.

Bəs bu taqqılbab nə deməkdi?

Qonşular, tanışlar professorun gəlinindən eşitmişdilər ki, bu boş, mənasız bir əyləncə deyil.

Əhməd Şahbazlı Arazın sahilində balaca, qədim bir şəhərdə dünyaya gəlmişdi. Uşaqlıqdan bu sakit-sakit axan çayın sahilində əyləşib yazda artan, yayda azalan lilli sulara tamaşa etməyə alışmışdı. Onların dədə-babadan Arazın yaxınlığında öz mülkləri vardı. Heç kəs bilmirdi ki, bu kərpic evi kim, nə zaman tikib. Əhməd Şahbazlı bir dəfə nənəsindən eşitmişdi ki, ev ulu babasından qalıb. O hesabdan Şahbaz kişinin törəmələrinin çoxu bu birmərtəbəli dördgözlü, mətbəxli köhnə evdə dünyaya göz açmışdı. Əhməd də onlardan biri idi.

Əhməd Şahbazlı Bakıya işləməyə gedəndə on səkkiz yaşında idi. Sonra orada oxuyub geoloq oldu. Bir də doğma şəhərinə qayıtmadı. Ancaq hər yay ata yurduna, valideynlərinin yanına gəlirdi. O heç yerdə burada olan kimi yaxşı dincəlmirdi. Heç yerdə burada – künc otaqdakı taxta çarpayıda olan kimi rahat yata bilmirdi. Haraya gedirdisə, orada ürekaçan nə görürdüsə bu sakit, kölgəli həyəət düşürdü yadına.

İllər gəlib keçdi. Əvvəl atası vəfat elədi. Onun dalınca anası köçdü dünyadan. Anasından sonra Əhməd Şahbazlı doğma ocağa gec-gec gəlməyə başladı. Bacıları ərə gedib ev-çişik sahibi olmuşdular. Hərəsinin öz ailəsi vardı. Ata yurdu, sahildəki qədim ev boş, kimsəsiz qalmışdı. Darvazanın qapısına vurulan girvənkə qifil pas atmışdı.

Bir neçə il belə gəlib keçdi. Bir gün Əhməd Şahbazlı bacılarından kağız aldı. Onlar yazırdılar ki, qardaş mülk baxımsızlıqdan uçub dağılır. Onu almaq istəyən var, nə qədər gec deyil, gəl sat.

Professor bu xəbərdən çox narahat oldu. Adətən o, doğma şəhərinə gedəndə əvvəlcə böyük bacısına teleqram vururdu ki, onun oğlu gəlib vəğzalda qarşılansın. Bu dəfə isə elə tələsikliklə düşdü ki, teleqram göndərmək yadından çıxdı. Vaxt dar idi. Taksi tapıb özünü güclə yetirdi axşam qatarına.

Əhməd Şahbazlı doğma şəhərinə çatanda gün çıxmışdı. Vağzalın arxasında ucalan boz, qəlbi dağlar nura qərç olmuşdu. Hava xoş idi. O belə qərara gəldi ki, evlərinə piyada, gəzə-gəzə getsin. Həm də yükü ağır deyildi, özü ilə xırda yol çamadanı götürmüşdü. Vağzalın qabağında dayanıb müştəri gözləyən taksilərin böyründən keçdi, ətrafa baxa-baxa məhəllələrinə yollandı. Əhməd Şahbazlı buradan çıxanı neçə il ərzində şəhərdə xeyli uca, yaraşılıq bina tikilmişdi. O bu yerlərin şöhrəti sayılan, on birinci əsrdən qalan naxışlı qüllənin yanında ayaq saxlayıb tamaşa elədi və qarşıdakı dar küçəyə buruldu. Bura onların məhəlləsi idi.

Uzaqdan görünürdü ki, mülk nə vaxtdan baxımsız qalıb. Şahbazlı ürəyindən qara qanlar keçə-keçə evlərinə yaxınlaşdı. Darvazanın uzun illərdən həri əl dəyməkdən sürtülüb parıldayan taqqılbabını paslı görəndə aləm başına dolandı, taqqılbabdan bərk-bərk yapışib xeyli döydü. Sanki evdə kimsə vardı, haçandan nigarançılıqla onu gözləyirdi, yüyürüb açacaqdı qapını.

Taqqılbabın səsi ona çox xoş gəldi. Nə vaxt idi ki, bu səsi eşitməmişdi. Ləzzətlə döydü.

Taq-taq, taq-taq...

Tində oynayan balaca oğlan elə bildi ki, Əhməd Şahbazlı yad adamdır, gəlib dedi:

– Əmi, görmürsən qapıda qifil var? İndi orda heç kim olmur.

Əhməd Şahbazlı əl saxladı. Oğlana baxdı və kimin oğlu olduğumu soruşdu. Oğlan atasının adını deyəndə tanıdı. Qonşuları, qırx ikinci

ildə Kırım döyüşlərində həlak olan uşaqıq yoldaşının nəvəsi idi. Əhməd Şahbazlı doqquz-on yaşlı bəstəboy oğlandan soruşdu:

– Adın nədir?

– Cəlil.

– Cəlil? Demək, sənə babanın adını qoyublar. Oğul, Cəlil, əlin çatır taqqılbababa?

– Niyə çatmır? – Oğlan gəlib pəncəsi üstə qalxdı və taqqılbabın dəstəyindən yapışdı. – Budey, görürsən?

– Maşallah, maşallah, yekə oğlansan ki!

Cəlil taqqılbabın dəstəyini buraxmaq istəyəndə Şahbazlı dedi:

– Afərin, indi yeyin-yeyin qapını döy.

Cəlil ağsaçlı kişinin sözündən çıxmaq istəmirdi. Ancaq qıfıllı qapını döymək ona yersiz görünürdü. Oğlan tərəddüd elədi. Əhməd Şahbazlı dedi:

– Taqqıldat, niyə dayanmısan?

– Niyə? Axı evdə heç kim yoxdur.

– Bilirəm. İstəyirəm sən onu çox-çox taqqıldadasan.

– Elə-belə?

– Hə, elə-belə, mənimçün döy.

– İstəyirsən döyüm də...

Cəlil yeyin-yeyin qapını döydü.

Taq-taq, taq-taq...

Səs dar küçəyə yayıldı.

Əhməd Şahbazlı dal-dalı geri çəkilib kənardan oğlana tamaşa elədi. Taqqılbabın yeknəsəq taq-taqı qulağında gözəl bir melodiya kimi səslənirdi. Qocanın fikri çox-çox uzaqlara getmişdi. Qapını döyən balaca Cəlilin simasında özünü gördü, viz saçlı kiçik Əhmədi. O Əhmədi ki, əli darvazanın taqqılbabına təzə-təzə çatanda hevesi gəlirdi qapı bağlı olmayanda da onu döyməyə. Anası gəlib görəndə ki, cəftə bağlı deyil, Əhməd qapını nahaq döyür, acığı tutmurdu. Bacıları qapıya gələndə bu dəcəlliyinə görə onu danlayırdılar. Əhməd böyüyüb məktəbə gedəndə taqqılbabı iki dəfə, ara verə-verə döyürdü: taq-taq, taq-taq... Anası qapı döyən kim olduğunu soruşmadan açardı cəftəni. Bilirdi ki, gələn Əhməddir.

...Cəlil taqqılbabı yeyin-yeyin döyürdü. Əhməd Şahbazlı kənardan ona qulaq asa-asa fikrə getmişdi. Ötən illər, ata-anası, bacıları, uşaqıq curları düşmüşdü yadına.

– Ay bala, ay Cəlil, bu nə taqqa-taqdır salmısan? Taqqılbabın səsi aləmə yayılıb. Bilmirsən ki, burada indi heç kim olmur? Dayan, təzə əyləncə tapmısan?!

Taqqılbabı döyməyə başı qarışan Cəlil qonşu həyətdən çıxan qarının sözlərini eşitmədi. Arvad elə bildi ki, nəvəsi onun dediyini saya salmır. Hirsələndi. Gəlib uşağa qulaqburması vermək istəyəndə Əhməd Şahbazlı özünü yetirdi:

– Tükəz bacı, salam! Cəlildə günah yoxdur, taqqılbabı döyməyi mən ondan rica eləmişəm.

Tükəz arvad küçənin o tayında, səkinin qırağında dayanan Əhməd Şahbazlına görməmişdi.

– Bıyyy, sən də burdaymısan ki... Xoş gəlmisən, Əhməd müəlim. Həmişə ata-baba yurdunda olasan. Nə əcəb yolunu salmısan buralara?

– Gəlməşəm bizimkiləri görməyə, yurdumuza baş çəkməyə.

– Yaxşı eləmişən. Eh... bilmirəm bu camaatın çoxu nə görüb böyük şəhərlərdə, adam oralarda təmiz havaya da həsrətdir. Hələ basabaslığını demirəm. Mən orada darıxıram.

– Düz buyurursan, Tükəz bacı, axır vaxtlarda bilmirəm qocalıq-dandır, ya nədəndir, buralar mənə yaman çəkir, – Cəlil gəlib qocaların yanında durmuşdu, onların söhbətinə qulaq asırdı. Əhməd Şahbazlı oğlanın viz duran saçlarını sıgalladı. – İnsan qocaldıqca uşaqıq, cavanlıqı ilə bağlı yerlərə, anadan olduğu torpağa daha çox həvəs göstərir, bir növ kövrək olur. Bizim ölkədə, xaricdə çox gözəl, səfalı yerlər görmüşəm. Ancaq mənə elə gəlir ki, bu balaca şəhərin heç tayı-bərabəri yoxdur.

– A rəhmətliyin oğlu, indi ki elədir, onda niyə Bakıda qalırsan? Kimdir səni orda tutub saxlayan? Qoca kişisən, bu yaşacan nə qədər qulluq eləmişən bədir, çıx pensiyaya, yığış gəl bura, bir az dincəl.

– Orası elədir, Tükəz bacı, ancaq bu yaşda mənə gümrah saxlayan işləməyimdirdi, işə öyrəşmişəm. Bekar otura bilmirəm.

– Onda gəl burda işlə, indi bizdə iş çoxdur. Hamıya çatar.

– Burda mənə Bakıda işlədiyim institutdan yoxdur. Mənim sənətim buralıq deyil.

Tükəz arvad Əhməd Şahbazlının dəmir yolu vağzalından birbaşa bura gəldiyini onun səkidə divara söykədilmiş kiçik çamadanından bildi.

– Əhməd müəllim, görürəm, yoldan təzə gəlmisən, gedək bizə nahar clə, çay iç. Bir az dincəl, sonra gəlib açarsan qapınızı. Ev qaçmır ki...

– Sağ olun, Tükəz bacı, mənə qonaq eləmişkən varsınız. Vaqonda çəlyanalıtı eləmişəm. Toxam, qapını açıb heyət-bacanı görmək istəyirəm. Buralar üçün bərk darıxmışam.

Əhməd qıfılı açıb içəri girdi. Heyət-bacada dərin bir sakitlik, hüzn vardı, kimsəsizlik hüznü. Hiss edilirdi ki, bura çoxdan insan ayağı dəyməyib. Bir otağın tavanı nəm çəkmişdi. O biri otağın küncələrində hörümçək tor qurmuşdu. Üçüncü otağın divarının əhəngi ovxalanıb döşəməyə səpələnmişdi. Heyəti ot-alaq basmışdı. Bu nə idi?! Əhməd Şahbazlı ata-baba ocağını heç belə acınacaqlı görməmişdi. Həyəcanlandı. Təcili ölçü götürməli idi. “Neynim, nə qədər ev uçub-dağılmayıb, müştərisi varsa satım?!”

Buradaca Əhməd Şahbazlının ağına bir fikir gəldi. Bacısı oğlu təzə məhəllələrin birində yaşayırdı. Onlara getdi. Bacısı Əhmədi görünce təəccüb elədi və gileyləndi. “Belə xəbərsiz-zadsız niyə, ay qardaş? Bəyəm adamsızsan, burda bir nəfər tapılmazdı ki, qabağına çıxsa?” Əhməd Şahbazlı bacısına toxtaqlıq verib, onun oğluna dedi:

– Düzü, mən mülkü satmaq istəmirəm. Ürəyimə pis gəlir. Bəlkə sən mənə kömək eləyəsən? Evə ehtiyacı olan bir adam tapasan, hələlik köçüb orda yaşasın. Muğayat olsun ki, bu dam-daş uçulub dağılmasın. Vaxtılı-vaxtında təmir cləsin. Elə bilsin ki, öz evidir.

Bacısı oğlu bir az fikirləşib dedi:

– Elə bir ailə tapmaq olar, dayı. Bizim idarənin baş mühəndisinin oğlu evlidir, bir uşağı da var. Atasının yanında qalır. Evləri yaman darısqaldır. Kooperativ yazılıb, binanın tikilməsini gözləyir. Kim bilir ev haçan hazır olacaq! Məncə, sizin evi ona qızmaq olar, etibarlı adamdır. İstəyirsən ona deyim.

Əhməd Şahbazlı təklifi bəyəndi.

– Neynək, qoy gəlib iki-üç il bizdə yaşasınlar, – dedi, – sonra baxarıq.

Əhməd Şahbazlı doğma şəhərində iki gün qaldı. Bacısı oğlunun dediyi kimi həmin ailə ilə danışıb evi onlara verdi. Avadanlığın kara gələnlərini künc otağa yığıb qapısını bağladı.

Əhməd Şahbazlı başqa vaxtlarda olduğu kimi, bu dəfə də qəbirstana gedib valideynlərini yad elədi və asudəliklə qayıtdı Bakıya.

İnsafən həmin ailə Əhmədgilin evini qayğı ilə saxlayırdı. Professor bunu bacısı oğlundan aldığı məktublardan, telefon danışıqlarından bilirdi, ev-eşik sarıdan tamam rahat olmuşdu.

Ancaq belə vəziyyət çox davam eləmədi. İki il keçdi, üçüncü il...

Bir axşam bacısı oğlu zəng çalıb onun rahatlığını pozdu, dedi ki, dayı mülkünüzü sökürlər, mən burda çox əlləşib-vuruşdum, bir faydası olmadı, gəl gör özün neynirsən. Tez gəl ki, qonşuluğunuzdakı evləri sökməyə başlayıblar.

Əhməd Şahbazlı o gecə yatmadı, daha doğrusu, gözlərinə yuxu getmədi. Xəbər onun yuxusunu ərşə çəkdi. Kabinetinə çəkilib divanda dirsəkləndi, çox götür-qoy etdi, fikirləşdi, bir istədi ki, indi böyük vəzifədə olan keçmiş tələbəsinə zəng çalıb xahiş eləsin, onun sözü keçir, tapşırırsın, evi hələlik sökməsinlər. Sonra gördü ki, bu mümkün olan iş deyil, ola bilməz ki, bütün məhəlləni söküb yalnız Əhmədgilin evlərini saxlasınlar. Heç kəsə ağız açmadı. Əvvəldən Əhməd Şahbazlıya məlum idi ki, gec-tez onların evi sökülməlidir.

Şahbazlı ötən illərdə “Qobustan” jurnalının hansı nömrəsində oxumuşdu ki, məhəllələrinin yerində, çay qırağında təzə park salınacaq, parkın maketinin rəngli fotosəkilini də görmüşdü. Bu layihəni sifarişsiz-zadsız inşaat mühəndisləri institutunun arxitektura fakültəsinin məzunu onların şəhərində olan bir oğlan diplom işi kimi hazırlamışdı və əla qiymət almışdı. Jurnalda gənc memarların yaradıcılığı barəsində məqaləsi dərc olunan bir mötəbər alim Araz sahilindəki balaca şəhərin başçılarına məsləhət görürdü ki, bu diplom işindən istifadə etsinlər.

Əhməd Şahbazlı həmin yazını oxuyanda parkın layihəsi çox xoşuna gəlmişdi. Nədənə heç fikirləşmirdi ki, bu layihənin icrası ayrı mülklərlə bərabər, onların da ata-baba ocağının sökülməsi deməkdir... Çünki iki köhnə məhəllənin – onlarınkının və arxadakı köndələn məhəllənin arasında birmərtəbəli yastı-yapalaq evlərin əhatəsindəki qədim Azərbaycan memarlıq abidəsinin ətrafını söküb açmaq lazım idi ki, o, çaya enən təzə parkın içində bütün gözəlliyi, özəməti ilə görünsün.

Şahbazlı o gecə istər-istəməz bununla razılaşmalı oldu ki, evin axırı çatıb. Bir də, indi sahibi içində yaşamayan, dövrünü keçirmiş bir ocağı nə üçün saxlayırdılar? Bundan sonra kim gəlib orada yaşayacaqdı? Aydın məsələ idi ki, Əhməd Şahbazlının nə yeganə oğlu, nə də nəvələri böyük şəhəri, o cür gözəl mənzili qoyub köçməzdi bura.

Anadan olduğu dədə-baba yurdu yalnız qocadan ötrü belə əziz idi. Buna görə onu başqasına tapşırıb saxlamağa ehtiyac varmı?!

Oğlu da, gəlini də bilirdi ki, Araz qırağındakı dam-daş Əhməd Şahbazlı üçün nə deməkdir. Otağına gəlib ikisi də ona təsəlli verdi, könlünü almağa, qubarını dağıtmağa çalışdı. Qoca üzdə özünü övladlarına elə göstərdi ki, guya daha məyus deyil, qanqaralığı keçib gedib. Əslində isə, içəridə çəkirdi.

Mümkün olsaydı bu saat, lap elə bu dəqiqə Şahbazlı qanad açıb uçardı Araz sahilinə, taqqılbadan yapışmış bir az deyərdi: taq-taq, taq-taq... Yatardı bu gecəni künc otaqdakı ayaqları cırıdayan taxta çarpayıda. O otaqda ki, həmişə yatmadıqdan qabaq nənəsi ona nağıl danışardı. Qərribə idi ki, o vaxtdan xeyli keçmişdi, amma hər dəfə Əhməd Şahbazlı evlərinə gəlib künc otaqda yatanda sanki nənəsinin yumşaq səsinə eşidirdi. Elə bil yenə qarını ona əvvəlkiyə nağıl danışdı, balaca Əhmədin xoşladığı Məlikməmməd nağılını: "Biri varmış, biri yoxmuş, bir padşah varmış (nənəsi "padşah"a "padçah" deyirdi). Bu padçahın bağında bir alma ağacı varmış..."

İnstitutda elmi sessiya keçirilirdi. Şahbazlının da orada məruzəsi vardı. Buna görə beş gün sonra yola düşdü Araz sahilinə.

O, taksilə məhəllələrinə yaxınlaşanda gördü ki, sökhəsəkdir, toz duman kimi göyə qalxıb. Qədim abidənin yaxınlığındakı evləri uçururdular. Buldozerlə bir ucdan alçaq damları sökdülər, iri yük maşınları daş-kəşeyi yığıb aparırdı tullamağa.

Əhməd Şahbazlıgilin evlərinə hələ növbə çatmamışdı. O, həyəətə girəndə gördü ki, kirayəçisi avadanlığını darvazanın ağzına yığıb maşın gözləyir. Kişi dedi ki, onlara təzə mənzil veriblər köçürlər. Və dönə-dönə Əhməd Şahbazlıya onun ailəsinə bu evdə qalmağa icazə verdiyinə görə minnətdarlığını bildirdi. Əhməd Şahbazlı da kişini təzə evə köçdüyü üçün təbrik elədi.

Kirayəçilər günortaya yaxın tamamilə köçüb getdilər. Həyəət-baca boşaldı. Əhməd Şahbazlı qaldı tək-tənha, bir müddət həyəti dolandı, ağacların yarpaqlarının çoxu tökülmüşdü. Budaqlarda qalanlar da saralmışdı, bu gün-sabahlıq idi.

Otaqların qapısı taybatay açıq qalmışdı. Əhməd Şahbazlı bir-bir otaqlara girdi, hərəsində on-on beş dəqiqə dayandı. Hər otaqla bağlı bir neçə şirin xətiyəsi vardı, onlar düşdü yadına. Fikirleşdi ki, sonuncu dəfədir bu otaqları gəzir. Hamısı üç-dörd günə yerlə yeksan olacaq, bir nişan qalmayacaq dədə-baba ocağından. "Heyif, - dedi, - heyif..."

Şahbazlı təəssüf elədi ki, Bakıdan tələsik çıxdığı üçün fotoaparat götürmək yadına düşməyib. "Buna bax e... necə xatirimdən çıxdı, indi bu həyəət-bacanın şəklini çəkərdim, qalardı yadigar..."

Qocanın yadına düşdü ki, yaxınlıqda fotoatelye var. Evdən çıxıb oraya getdi. Usta ilə danışmış gətirdi evlərinə. Bir xeyli şəkil çəkirdi. Eyvanda, künc otaqda, həyətdə, darvazanın qabağında...

Günorta bacısı oğlu işdən çıxıb buraya gəldi. Dayısı onunla şəhər Sovetinə getdi. Mülkləri söküldüyü üçün qanuna görə onlara çatacaq pulu almaqdan ötrü oğlana etibarnamə yazıb verdi. Bir də bacısı oğlundan xahiş elədi ki, bir xarrat tapıb göndərsin onlara, darvazanın taqqılbabını çıxarmağa.

Axşam bacısı Əhmədə dedi ki, bu gecəni onlarda qalsın, niyə gədir boş, heç bir rahatlığı olmayan soyuq evə? Professor sözə qulaq asmadı. O, son dəfə dədə-baba ocağında, künc otaqda yatacaqdı.

Künc otaq soyuq idi. Əhməd Şahbazlı taxta çarpayıda yatmış güllü, atlas yorğanı üstünə çəkdi. Əvvəl elə bildi ki, çox həyəcanlı olduğu üçün yenə səhərəcən oyaq qalacaq. Ancaq dünən gecədən kirpiklərini yummamışdı, bu gün də bütün günü ayaq üstə idi, yamanca yorulmuşdu. Yerinə uzanandan heç yarım saat keçməmiş narn-narın xoruldadı. O çoxdandı ki, belə şirin yuxuya getməmişdi. Sanki balaca Əhməd küçədə yoldaşları ilə doyunca oynaymış yorulmuşdu, axşam nənəsinin Məlikməmməd nağılına qulaq asa-asa özü də bilmədən yuxu aparmışdı onu.

Qoca bir də səhər erkən xoruzlar ağız-ağıza verib banlayanda oyandı. Yaxşı yadında idi, o vaxtlarda bu vodelər evlərində böyüklər namaz qılmağa qalxırdılar.

Əhməd Şahbazlı geyinib həyəətə düşdü, fotoqrafa tapşırırmışdı ki, çəkdiyi şəkilləri səhərə hazır eləsin. Özü ilə götürəcəkdə. Bacısı oğlundan xahiş elədiyi xarrat tezdən gələcəkdi darvazanın taqqılbabını çıxarmağa.

* * *

Evdəkilər Əhməd Şahbazlının dədə-baba yurdundan bir köhnə taqqılbab gətirdiyini görəndə belə zənn elədilər ki, onu yadigar saxlayacaq. Qoca uşaqlarına bildirdi ki, taqqılbabı mənzilin bloka açılan qapısına vurduracaq.

Oğlu onu fikrindən döndərməyə çalışdı, dedi:

– Ayıbdır, ata, bu nəyə lazımdır, qapıda gözəl-göyçək zəngimiz var. Qonşular bizə gülürlər.

Əhməd Şahbazlı oğluna qulaq asmaq istəmədi. Oğlu dedi:

– Qoy onda taqqılbabı aparıb verim nikelçiyyə, ağartsın. Bu şəkildə mənzilə yaraşmır.

Əhməd Şahbazlı dedi:

– Taqqılbab nikəllənsə görkəmini dəyişər. Mənimçün bu sayaq, necə varsa, elə də əzizdir. Ona babalarımın, valideynlərimin əli dəyib. Hər necədirsə, elə o cür də qəbulumdur. Nə qədər mən sağam, taqqılbab qalar qapıda. Sonra özünüz bilərsiniz, istərsiniz saxlarsınız, istəməzsiz çıxarıb atarsınız.

Bununla da ata-oğul arasındakı münaqişə bitdi, bir xarrat çağırır pası təmizlənmiş taqqılbabı qapıya – Əhməd Şahbazlının göstərdiyi yere bərkətdilər. Professorun mənzilinin qapısında köhnə, yəndəmsiz taqqılbabı görə qonşulara bu, təzə-təzə çox əcaib gəldi. Sonra vaxt keçdikcə hamı ona alışdı, oldu adı bir şey.

O gündən qoca evə gələndə ancaq taqqılbabı döyürdü. Həm də uşaqlıqda olduğu kimi, iki dəfə, ara verə-verə döyürdü: taq-taq, taq-taq... Ona baxıb böyük nəvəsi Mehman da Əhməd Şahbazlı sayığı evə gələndə taqqılbabı çalırdı. Bu, qocaya çox xoş gəlirdi ki, nəvəsi ulu babasının, böyük nəvəsinin əlləri dəymiş taqqılbabdan tuturdu. Qocaya elə gəlirdi ki, Mehman hər dəfə qapını döyəndə onun əlləri haçansa naməlum bir demirçinin qayırdığı taqqılbaba yox, dədə-babasının əllərinə dəyirdi. Və Mehmanın balaca əli əcdadının bu bir parça demirdə qalan doğma hərarəti ilə isinirdi...

SİZ KİMSİNİZ?..

Nəcibə ay yarımından çox idi ki, hər cümə günü işdən sonra bazara gedib bir dəstə təzə gül alırdı.

Yenə cümə günü idi. O, bazara gəlmişdi. Gül satılan cərgədə gəzib piştaxta üstünə yığılmış güllərə baxırdı. Gözəl güllərdən zövqlə bağlanmış böyük bir dəstə qızın xoşuna gəldi. Ayaq saxladı. Ancaq heyif ki, baha idi, çox xərcləyə bilməzdi. Maaşa hələ neçə gün qalırdı. Pulu az idi, qənaət eləyirdi. Nəcibənin gözü iri dəstədə qala-qala keçib başqasını – ucuzunu aldı və avtobus dayanacağına getdi.

Qız əlində selofona bükülmüş gül dəstəsi avtobus dayanacağına durmuşdu. Səkinin qırağında əkilmiş ağaca söykənən cavan oğlanın gözü onda qalmışdı. Oğlan gülümsünərək Nəcibəyə söz atdı:

– Mən sizin bu gül dəstəsini bağışlayacağınız o xoşbəxt oğlanın yerində olmaq istərdim.

Nəcibə heç nə eşitmirmiş kimi ona məhəl qoymadı, üzünü yana çevirdi. Avtobus gəldi. Nəcibə mindi, oğlan da onun dalınca. Oğlan qızın yaxınlığında dayandı, yenə gülün barəsində nə isə dedi, tamış olmağa can atdı. Nəcibə ona heç gözünün ucu ilə də baxmadı. Sanki onunla deyildilər. Qızın laqeydliyi oğlanı susmağa məcbur etdi. O daha danışmadı. Üçüncü dayanacaqda düşüb getdi.

Avtobusda yer boşaldı. Nəcibə özü yaşda qarasaçlı bir qızın yanında oturdu.

Qız tez-tez avtobusun pəncərəsindən görünən binalara və küçələrə baxırdı ki, hansı dayanacaqda düşməyini səhv salmasın. Görünüşündən rayondan gələne oxşayırdı. Nəcibə il yarım əvvəl kənddən Bakıya gəldiyi günləri xatırladı.

O, politexnik institutuna imtahan verdi. Bir fəndən də kəsilmədi. Amma müsabiqədə birçə xalı çatmadığına görə instituta götürmədilər. Qız peşman halda rayona qayıtmaq istəyəndə evində müvəqqəti kirayədə qaldığı Cahan xala ona şəhərdə qulluğa girməyi məsləhət gördü. Dedi ki, bizim zavodda işlə, bir ildən sonra yenə imtahan verərsən. Evə qayıtmaq Nəcibənin ürəyindən deyildi. Buna görə arvadın məsləhətinə qulaq asdı.

Şəhər Cahan xalaya qoşulub onun işlədiyi zavoda getdi. Zavod elə böyük bir sahəni tutmuşdu ki, sanki qəsəbə idi. Zavodun harasına baxırdın iri korpuslar, nəhəng qurğular, meydançalar görünürdü.

Qız dəftərxananın kəndarına qədəm qoyanda üst-başını düzəltdi. Böyük vəzifəli adamın yanına getmək onu vahiməyə saldı.

Cahan xala birbaşa direktorun kabinetinin yanına gəldi. Qoca katibə ilə danışdı. Katibə gedib onların barəsində direktora xəbər verdi və hər ikisini kabinetə buraxdı.

Nəcibə çəkinə-çəkinə kabinetə girəndə onu təəccüb götürdü. Direktor stolunun arxasında cavan bir oğlan əyləşmişdi. Qız belə təsəvvür edirdi ki, direktor oturmuş bir kişi olar. İki-üç kəndin

əhalisi qədər camaat işləyən bu iri müəssisənin belə cavan adama tapşırılması Nəcibəyə qərribə göründü. "Bu, direktordan çox tələbəyə oxşayır. Nə tez böyüdüblər!.."

Direktor onlarla mehribanlıqla görüşdü, oturmağa yer göstərdi. Nəcibə gördü ki, zavodda Cahan xalaya hörmət edirlər.

Direktor xoş üzlə soruşdu:

– Necəsiniz, Cahan xala?

– Şükür Allaha, ay oğul, lap yaxşıyam. Yanına bir xahişə gəlmişəm.

– Qulaq asıram, buyurun.

Cahan xala nə üçün gəldiyini dedi. Direktor Nəcibə ilə söhbət elədi. Qızın ata-anasından kimi olmasını, hansı rayondan gəlməsini, makinada yazmağı bacarıb-bacarmamasını soruşdu. Sonra kadrlar şöbəsinin rəisinə zəng çalıb onunla danışdı və Cahan xalaya bildirdi:

– Bir neçə boş yerimiz var, ancaq ora ixtisaslı adamlar lazımdır.

– Direktor barmaqlarını cilalanmış yazı stoluna döyə-döyə nə işə fikirləşdi və Nəcibəyə dedi: – Bir həftə keçsin, gəlin görək. Elə bilirəm ki, sizə münasib yer tapar.

Günlər çox ləng gəlib keçdi... Nəcibə ümidini itirdi. Elə zənn etdi ki, işə düzəlməsinə güman yoxdur. Direktor Cahan xalanın sözünü yerə salmamaq və qarını meyvus geri qaytarmamaq üçün belə deyib. Yəqin Nəcibə kabinetdən çıxan kimi direktor verdiyi vədi unudub. Bir də Nəcibə kim idi, elə bir yüksək rütbəli şəxs onun qayğısına qalardı?!

Qız yavaş-yavaş kəndlərinə qayıtmağa hazırlaşdı. Bunu gören Cahan xala Nəcibəyə mane oldu.

– Hara gedirsen, ay bala, səbir elə. Mən səni bica yerə yanıma salıb direktorun yanına aparmamışdım. O, sözübütöv adamdır, vəd verdi, mütləq eləyəcək.

Nəcibə gözlədi. Düz bir həftədən sonra zavodun kadrlar şöbəsinə getdi. Onu dəftərxananın kuryeri vəzifəsinə götürdülər.

Kuryerin işi elə çətin olmasa da birinci günlər Nəcibədə ümitsizlik yarandı. Qıza belə gəlirdi ki, bu başından o başına xeyli yol olan zavodun hansı sexinin harada yerləşməsini, mühəndislərin, rəislərin, hökumət evindəki nazirlikdə əyləşən ara-sıra kağız apardığı rəhbər işçilərin hamısının familiyasını yadda saxlamaq mümkün deyil. Ancaq o, tədricən işə alışdı. Hələ vaxt tapıb direktorun qoca

katibəsinə kömək də etdi. Katibə də yavaş-yavaş öz işini – makinada yazmağı, başqa idarələrlə məktublaşmağı, telefon zənglərinə necə cavab verməyi ona öyrətdi.

Bir müddət sonra zavod direktoru Səlim Əhmədli Nəcibəni yanına çağıraraq dedi:

– Katibə təqaüdə çıxır. Sizi onun yerinə təyin etmək istəyirik.

Buna necə baxırsınız?!

Nəcibə özünü itirdi, qorxa-qorxa etiraz etdi:

– Yox, yox, bacarmaram, Səlim müəllim.

Direktor ona ürək-dirək verdi:

– Bacararsınız, özünüzü nahaq yerə qorxutmayın, katibə mənə dedi ki, bütün işi bilirsiniz.

Nəcibə fikrə getdi. Əhmədli xəbər aldı:

– Cahan xala sizin nəyinizdir?

– Heç nəyim. Mən onun mənzilində kirayəçiyəm.

– Əgər istəsəniz, sizi zavodun ümumi yataqxanasına düzəldərik, orda qalarsınız.

– Yataqxanaya gedərdim... Ancaq katibəliyi bacarmaram. Sizdən xahiş edirəm, bu yerə başqasını təyin edin.

Direktor gülə-gülə bildirdi:

– Siz işi bilə-bilə daha başqasını niyə axtaraq? Nəcibə, heç nədən çəkinməyin, gedin katibədən sənədləri qəbul eləyib işləyin.

O gündən Nəcibə direktorun katibəsi oldu.

Qız işləyə-işləyə zavodun qaynar həyatına alışdı. Gün ərzində direktorun qəbul otağına nə qədər adam gəlirdi: fəhlələr, mühəndislər, sex rəisləri, təchizatçılar. Bəzən xarici ölkələrdən gələn qonaqlar da olurdu. Burada hazırlanan neftçixarma avadanlığı başqa ölkələrə yola salınırdı. Zavodun ünvanına xeyli məktub gəlirdi. Onların içində dünyanın müxtəlif guşələrindən göndərilən sifariş məktubları da çox idi. Nəcibə artıq bunlara adi bir şey kimi baxırdı.

Telefon zəngləri də ara vermirdi. Zavodun işinə yaxşı bələd olan Nəcibə çox zaman direktorun əvəzinə zəng çalanlara cavab verir, Əhmədlini işindən ayırmırdı. Bəzən telefondan hökmlü və sakit qadın səsi eşidilirdi. Katibə bilirdi ki, bu, Əhmədlinin arvadıdır, onu direktorun kabinetini ilə calaşdırırdı.

Əhmədlinin işgüzarlığı Nəcibəni heyrətə salmışdı. Adamlar ardı-ardısı kəsilmədən direktorun yanına gələr, onu görünə üzləri gülərdi.

Ancaq katibə özü də hiss etmədən cavan direktor kabinetindən çıxıb sexlərə baş çəkməyə, ya harasa müşavirəyə gedəndə onun arxasınca məftunluqla baxırdı.

Zavod barəsində qəzetlərdə tez-tez yazırdılar. Nəcibə bu məqalə və xəbərləri səliqə ilə kəsib xüsusi qovluğa yığır, saxlayırdı. Anadan olub kənddə böyüyən, Bakıya gələndə kimi sənaye ocağı görməyən qız, zavodlarını sevirdi, onunla öyünürdü.

Zavodun nəzdində politexnik institutunun şöbəsi vardı. Elə həmin payız Nəcibə institutun birinci kursuna qəbul olundu. Qızın günləri səhərlər işdə, axşamlar dərslə keçdi. Hətta bəzən bütün gecəni oturub seminarla hazırlayırdı, ya da vatman vərəqini stolun üstünə sərilib tərsimi hündəsdən müəllimin verdiyi tapşırığı yerinə yetirirdi. Nəcibənin başı elə qarışmışdı ki, başqa şeylər haqqında düşünməyə vaxtı qalmırdı.

Hiss olunmadan il gəlib keçdi, yayın istiləri düşdü, dincəlmək vaxtı çatdı. Nəcibə məzuniyyət alıb kəndlərinə getdi.

Onların kəndləri uca dağların qoynunda, yüksək bir yerdə salınmışdı. Burada yay sərin keçir, meyvə gec yetişirdi. Kəndin yaxınlığındakı meşədə o qədər cır armud, əzgil, zoğal və şabalıd bitirdi ki, yığıb-yığışdırmaq olmurdu.

Nəcibəgilin həyatında meyvə ağacı yox idi. Mərhum atası həyatın bir başında qızılıq, yasəmən, akasiya ağacları basdırmışdı. O biri başda isə tərəvəz ləkləri var idi. Yalnız mətbəxin böyründə dədə-babadan qalma, yan-yana bitmiş iki qoz ağacı ucalırdı. Nəcibə hələ şagirdlik illərindən hər yay bu qoz ağaclarının kölgəsində uzanıb kitab oxumağı sevirdi. Anası onun istəyini bilirdi. Qızı Bakıdan məzuniyyətə gələndə kimi qoz ağaclarının altını süpürüb sulamış, naxışlı kilimi yenə köhnə taxtın üstünə salmışdı.

Zavodun qaynar həyatından, təhsil qayğısından ayrılıb sakitliyə, təbiətin gözəl guşəsinə düşən Nəcibə hərdən meşəni gəzdi, anasına evdə kömək etdi, ləkləri suladı, rahat dincəldi.

Məzuniyyətinin ikinci həftəsi gətirdi. Nəcibə qoz ağaclarının altındakı taxtın üstündə uzanıb Cəlil Məmmədquluzadənin hekayələr kitabını oxuyurdu. Qapı döyüldü. Poçtalyon təzə qəzetlər gətirmişdi. Anası onları alıb qızına verdi. Nəcibə oxuduğu hekayəni başa vurunca kitabı qatlayıb yanına qoydu və təzə qəzetləri gözdən keçirdi. Elə bil onu ilan vurdu. Qız yerindən dik qalxdı.

“Yox, ola bilməz!”

Nəcibə qara haşiyə içində alınmış “Səlim Rəzi oğlu Əhmədli” sözlərinə və qəzetdəki şəkllə baxdı. Bu, onların direktoru idi. Qəfildən buzxanaya salınmış kimi qızın vücudu donmağa başladı, gözləri yaşardı. Nekroloqu oxuya bilmədi. Kirpiklərinə dolan yaş gözlərinin qabağını tutqun bir pərdə kimi örtüdü. Nəcibə yumruğu ilə gözlərini sildi.

“Axı ona belə nə oldu? Dağ kimi adam idi... Neçə yaşı vardı ki... Ola bilməz...”

Nəcibə tez-tez sətirləri oxumağa başladı. “Vəzifə başında mərdliklə həlak olmuşdur” cümləsinə çatanda daha nekroloqun ardını oxumadı, qəzeti atıb ayağa qalxdı. “Saat neçədir? Görəsən Bakıya gedən avtobusa çatarammı?!”

Qızın yadına düşdü ki, kəndləri Bakıdan uzaq olduğu üçün qəzet onlara bir gün gec gəlir. Səlim Əhmədli üç gün idi ki, həlak olmuşdu. “Yayın cırhacırında onu çox saxlamazlar. Yəqin indi dəfn eləmişlər. Gecdir...” Təcili Bakıya getmək istəyən Nəcibə fikrini dəyişdi. Ancaq gözlərinin yaşı dayanmırdı. Anası görməsin deyərək o, qəzeti götürüb çölə çıxdı. Heç kəsə hiss etdirmədən sakit kənd küçəsi ilə evlərinin bir neçə addımlığındakı meşəyə endi. Palıdın altına üzüqoylu sərirlərək o ki var ağlayıb ürəyini boşaltdı. Qalxıb dizlərini qucaqlayaraq direktorun qəzetdəki üzgünlər şəklinə baxa-baxa fikrə getdi və öz-özündən soruşdu: “Niyə mən Səlimin ölümünə bu qədər ağlayıram?!”

Nəcibə bu suala cavab verməyə çətinlik çəkdi. Ancaq onu bildi ki, bundan sonra zavoda qayıtmaq, Səlim Əhmədlini yerində görməmək, səsini eşitməmək ona çox ağır olacaq...

Axşam düşürdü. Nəcibə anasının onun üçün narahat olacağını xatırlayıb ağacların çənşərindəki sərin bulaqda üzünü yuyub evə gəldi. Anası nıgaranlıqla xəbər aldı.

– Nəcibə, belə hardaydın?

– Evimizin böyründəki meşədə...

Qızın səsindəki titrəyiş, sifətindəki solğunluq, gözlərindəki qızartı anasının nəzərindən yayınmadı.

– Nə olub, ay bala?

Nəcibə qəzetdəki nekroloqu göstərərək əhvalatı danışanda yenə gözləri yaşardı. Anası onu qucaqlayıb dedi:

– Yaxşı adamın cavan ölməsi böyük dərdidir. Allah rəhmet eləsin. Ağlayıb çox da ürəyini sıxma. Axı sən niyə belə özünü həlak eləyirsən?!

Məzuniyyətinin qalan günləri cansıxıcı və yeknəşəq keçdi. Nəcibə qoz ağaclarının altındakı taxta uzanıb xəstə kimi bütün günü yerindən tərpənmirdi. Qohumları, tanışları və məktəb yoldaşları onu qonaq çağırırsalar da, kefsizliyini bəhanə edib boyun qaçırdı. Kluba da gedib göstərilən kinolara tamaşa eləmədi. Qəribə idi, Nəcibə kənddə qalmağa darıxır, şəhərə qayıtmağa da həvəsi gəlmirdi...

Anası qızın bu vəziyyətini görüb, ona ürəyi yanır, ancaq heç bir kömək eləyə bilmirdi.

Nəcibə məzuniyyəti qurtaranda Bakıya qayıtdı. Həmin axşam zavodun ümumi yataqxanasındakı rəfiqələrindən direktorun necə həlak olmasını öyrəndi.

Səlim Əhmədliyə xəbər verirlər ki, zavodun başqa şəhərlərə – sifarişçilərə göndərdiyi neft avadanlıqları neçə gündür Bakı dəmir yolunun yük vağzalında qalıb. Başisoyuqluğu və laqeydliyi görməyə gözü olmayan direktor vağzalı rəisinə zəng çalıb avadanlıqların niyə vaxtında sifarişçilərə göndərilmədiyinin səbəbini soruşur. Tələb edir ki, onları təcili yola salsınlar. Vağzal rəisi deyir ki, sabah vaqon verəcək, yükü mütləq yola salacaqdır. Dörd gün keçir. Yənə gəlib Əhmədliyə deyirlər ki, zavodun yükləri göndərilməyib. O qəzəblənir, bu dəfə daha rəisə zəng çalmır. Maşına əyləşib vağzala yollanır.

Səlim Əhmədlinin öz şəxsi “Volqa”sı var idi. Zavod direktoruna məxsus olan “Volqa”nı şoferi ilə bərabər çoxdan vermişdi ki, müəssisənin işlərində istifadə olunsun. Əhmədli şəxsi maşını özü sürürdü.

Direktorun sürdüyü maşın zavod ilə dəmir yolu yük vağzalı arasında salınmış təzə qəsəbəyə yaxınlaşanda haradansa gözlənilmədən balaca bir qız diyirlənən topun arxasınca asfalta çıxır. Sürətlə gedən Əhmədli görür ki, maşını saxlaya bilməyəcək, dayanmasa uşağı basacaq! O, cəld maşını döndərir. Qıza xətər toxunmur. Maşın yolun qırağındakı beton dirəyə necə dəyirsə əzik-əzik olur. Rul Əhmədlinin xirtəyinə dirənib onu boğur... Bu hadisə birçə anda olur...

Hələ təzə direktor təyin etməmişdilər, onu müvəqqəti olaraq müavini əvəz edirdi. Nəcibə işə çıxsada, əvvəlki yerinə qayıtmadı. Müavinin adına ərizə yazıb onu zavodun konstruktor bürosuna keçirməsini xahiş etdi. Nəcibənin yaxşı əl qabiliyyəti var idi. İnstitutda çertyojdan əla qiymət alırdı. O, konstruktor bürosunda çertyojçu işlədi.

Nəcibə çap kombinatının yanında avtobusdan düşdü. Tanış yolla qəbiristanına getdi. Səlim Əhmədlinin qəbri lap qıraqda – təpənin üstündə idi. Bir az aşağıda isə sulu dərə başlanırdı.

Səlimin qəbri əklillərin altında itmişdi. Uzaqdan baxanda yalnız gül qalağı görünürdü.

Qəbiristan sakit və kimsəsiz idi, yalnız orda-burda üç-dörd adam görünürdü. Qoca, qalınbıqlı kişi hasara alınmış bir qəbrin dəmir çəpərinə rəng çəkirdi. Başdan-ayağa qara geyinmiş arıq qarı təzə qəbrin böyründə oturub səsini çıxarmadan göz yaş axıdırdı. Nəcibə bu dərdli ananı ikinci dəfə idi ki, qəbiristanda görürdü.

Direktorun dəfn edildiyi yerin yaxınlığında cərgə ilə bir-birinin yanına düzülmiş qəbirlərin arasında gözəl geyinmiş bir cavan qadın gəzinirdi. Onun hərəkətlərində nə isə narahatlıq duyulurdu. Qadın Nəcibənin gəldiyini gördüncə başını qaldırıb, ona göz qoydu. Öz xəyalı ilə məşğul olan Nəcibə buna əhəmiyyət vermədi. Səlim Əhmədlinin qəbrinin yanına gəldi. Qəbrin üstünə yığılmış əklillər qızmar günəşin hərərətindən quruyub saralmışdı. Nəcibənin keçən həftə gətirdiyi güllər ölüşkəmiş, amma rəngini itirməmişdi.

Qız gətirdiyi təzə gülləri əklildən yaranmış təpənin üstünə qoydu. Qəbrin yanında dayandı, başını öyib ağladı.

Qəbirlərin arasında gəzinən qadın diqqətlə Nəcibəni izləyirdi. Hətta bir dəfə Səlim Əhmədlinin qəbrinə yaxın gəldi. Nəcibəyə bir neçə addım qalmış dayandı və geri döndü. Arxası ona tərəf dayanan qız heç nə görmədi.

Qəbiristanına dəfn karvanı gəldi. Nəcibə maşın səsində qanrılib geri baxdı, gözlərini yaylığı ilə quruladı. O, darvazaya sarı gedəndə həmin cavan qadın arxadan səslədi:

– Qəşəng qız, birçə dəqiqə dayanın, sizə sözüüm var.

Nəcibə dayandı. Tanımadığı qadın gəldi. O elə zövqlə geyinmişdi ki, Nəcibə qadını altdan-yuxarı süzdü. Onun bədən quruluşunda nöqşən tapmaq çətin idi. Gözəl və ağ çöhrəsi vardı. Hətta Nəcibə qadının yayın bu istisində üzünü və bədənini günəşin hərərətindən necə qoruyub belə ağ saxlamasına heyrət etdi. Nəcibənin qadının təkçə gözlərindən xoşu gəlmədi. Bu iri, soyuq gözlərdən təkəbbür və istehza oxunurdu.

– Sizə qulaq asıram, – deyə Nəcibə özündən beş-altı yaş böyük olan qadınla hörmətlə danışdı.

– Burda yox, bayıra çıxaq.

Qadın dönüb darvazaya tərəf addımladı. Qız da onun dalınca getdi. Ancaq qadının səsi haradansa ona tanış gəldi.

Onlar qəbiristandan çıxdılar. Asfalt yoldan keçib çap kombinatının yanındakı avtobus dayanacağına gedən səkiyə çıxanda qadın Nəcibəyə üz tutub dedi:

– Mənə xəbər verdilər ki, bir qız gül dəstəsi ilə tez-tez Səlimin qəbri üstə gəlib ağlayır. Buna bir o qədər də inanmadım. Nəhayət, bu gün deyilənlərin doğru olub-olmadığını yoxlamağı qərara aldım. İndi görürəm ki, düz deyirlərmiş.

Nəcibə yavaşca xəbər aldı:

– Siz Əhmədlinin arvadısınız? Səsinizi telefonda çox eşitmişəm.

– Hə, mən onun arvadıyam. Bəs siz kimsiniz?

Nəcibə özünü itirən kimi oldu, yazıq-yazıq dilləndi:

– Düzü, heç bilmirəm sizə nə sayaq cavab verim... – Qız sözünə ara verdi, qadının üzünə baxmadan dedi: – Mən yoldaş Əhmədlinin katibəsi idim. Ağlım kəsmir ki, onun diqqətini cəlb edəydim. İkincisinə qalanda sizin mənə belə bir sual verməyə əsasınız yoxdur.

– Əgər elədirsə, onda siz niyə Səlimin qəbri üstə gəlib göz yaşları axıdırırsınız?

– Bu mənim şəxsi işimdir. Sizə heç dərli yoxdur.

Qadının gözləri qəzəb qığılcımları saçdı. O, səsinə ucaltdı:

– Necə yeni sizə heç bir dərli yoxdur?! Bu nə sözdür?! Qulağımızı açıb, yaxşıca eşidin. Sizə ərimin qəbri üstünə gəlməyi birdəfəlik qadağan edəyəm. Eşidirsiniz?! Qa-da-ğan edəyəm. Öyrənib bilsəm ki, yenə də gəlmisiniz onda özünüzdən küsün.

Qadın ona yenə nə işə dedi. Ancaq Nəcibə daha heç nə eşitmədi. Günəşin hərəretindən od saçan asfalt yolla yeyin addımlarla avtobus dayanacağına getdi. Qız həyəcədən boğulurdu, dişini dişinə sıxıb özünü ağlamaqdan güclə saxlayırdı.

Qadın modalar atelyesinin vitrinlərinə qoyulmuş yaraşlıq müqəvva kimi yerində durub onun dalınca baxa-baxa qaldı.

1967

Yovşan ətrini sevirəm. Uşaqlıqda yoldaşlarımla hərdən şəhərin kənarlarındakı boz çöllərə yovşan, qozqurab yığmağa gedərdik. Qozqurab yığmaq çətin olduğu üçün əvvəlcə ondan başlayırdıq. Axtarıb qozqurab kollarının dibini bıçaq tiyəsi ilə ehmalca qazıya-qazıya onun ağ turpa oxşayan kökünü çıxarırdıq, evdə analarımız bu kökləri yağ-soğanla bişirirdi, elə yeməli çıxırtması olurdu ki...

Bizimçün çölə yovşan, qozqurab gətirməyə getmək həm də böyükklərin gözündən, nəzərindən uzaq sərbəstlik, sevinclə dolu əyləncəydi, yorulanda yovşanlıqda evdən gətirdiyimiz şor-çörəklə nahar eləyir, arxamızı yerə verib dincəlirdik. Mən bu anlarda xoşlayırdım topa bir yovşan kolunu balıq təkin yastılayıb başımı qoyum onun üstünə, meh əsdikcə dövremdəki yovşan kollarının ətriylə nəfəs alır, məst olurdum. Yoldaşlarım çağırmaıncə beləcə uzanardım.

Qozqurab yığmaqçün analarımız hər birimizə məktəb çantası boyda torba tikmişdi. Kim torbasını tez doldururdusa, o həmin günün çempionu sayılırdı və mütləq geridə qalan yoldaşına kömək eləyirdi. Sonra da yovşanın ən irilərindən toplayıb dəstə bağlayırdıq və keyfi kök zarafatlaşa-zarafatlaşa qayıdardıq evə.

Yadımdadır ki, həmişə çöldən qozqurab, yovşan yığb qayıdandan bir-iki gün keçənəcən üst-başımızdan yovşan iyi gəlirdi.

Bu da indiki kimi yadımdadır, yaşı yüzü haqlamış ata nənəm Leyla danışırdı ki, əyyami-qədimdən dədə-babalarımız yun malları güvədən qorumaqçün onların arasına yovşan qoyurlar. Nənəm gətirdiyim yovşandan bükülmüş xalça-palazın qatlarına, bayır-bacaq pal-tarlarımız saxlanan sandığa qoyanda mən də həvəslə ona kömək eləyirdim.

İllər ötdükcə şəhərin kənarlarındakı boz çöllərdə çoxmərtəbəli binalar tikdilər, qəsəbələr saldılar, yovşanlıqlar, qozqurab kolları qaldı onların altında, biz də boya-başa çatdıq.

Ancaq hərdən mərmeyvə bazarında yovşan satan görəndə ondan bir-iki dəstə alardım, sonra o da olmadı, yalnız ara-sıra səfərdən Bakıya qayıdanda yolüstü Ceyrançöldən bəridəki yastı təpələrdən yovşan yığb gətirirdim, onların da elə ətri olmurdu.

Ötən il yaz səheri gördüm ki, şəhərin gur yerində topa saqqalına erkən dən düşmüş qaynar gözlü, nımdaş geyimli bir cavan kişi

yovşan satır. Yovşanların dibləri eyni biçimdə kəsilib gül dəstəsi kimi səliqəylə bağlanmışdı. Etiraf edirəm ki, mən indiyəqən belə gözəl, iri yovşan görməmişdim. Onların üreyimə yatanından beş dəstə götürdüm.

Kişi mənim belə çox yovşan almağıma şad oldu. Yovşanın dəstəsi mənə manataydı. Mən ona bir “şirvan” uzatdım.

– Dayı, – dedi, – heç sifte eləməmişəm. Xırda pulunuz yoxdu?

Portmanatımda cəmi iki “məmməd” vardı.

– Azdı, sənə verməyə çatmaz.

– Əgər, tələsmirsinizsə, bir hovur gözləyin, mən gedib bu pulu xırdalayım?

– Gözləyərim, gedin!

Yovşansatan gedəndə gördüm ki, bir ayağını çəkə-çəkə yeriir. O tərəfdə uzunsov stolun üstünə xeyli dəftərxana ləvazimatı düzüb müştəri intizarı çəkən gənc oğlanın yanına getdi. Onda xırda olmadı, üzbəüzdə əlində bir dəstə kişi corabı tutub satan kök qadın da “şirvan”ı xırdalamadı. Yovşansatan yenə ayağını çəkə-çəkə qayıdıb “şirvan”ı mənə uzatdı.

– Dayı, alın pulunuzu, sizdə nə qədər “məmməd” varsa onu verin, neynək qalanını da sabahda, o biri gündə burdan ötəndə verərsiniz.

Yovşansatanın comərdliyi mənə xoş gəldi. Əgər, on dəstə yovşanı evə aparmaq çətin olmasaydı, pulun hamısına yovşan alardım.

– Oğul, – dedim, – gəl belə danışaq, pul qalsın səndə, mən hər gün gəlib keçirəm, onda haqq-hesablaşırıq...

Yovşansatan məndən nəse xahiş edirmiş kimi həlimliklə dedi:

– Dayı, mən çox narahat adamam, darıxacağam. Siz allah, alın pulunuzu. Haçan yolunuz bu tərəfdən düşsə, qalanını verərsiniz.

Çətinliklə də olsa, yovşansatanı “şirvan”ı götürməyə razı sala bildim və taksi tutub evə gəldim.

Evdəkilər yovşanı çox sevməyimi bilsələr də, hələ mənim bu qədər yovşanı alıb getirdiyimi görməmişdilər. Arvadım məzəylə dedi:

– Bu nədi, ay Hüsi, bazarda yovşan qoymayıbsan ki...

Yovşan dəstələrindən üçünü uşaqlara verdim ki, o biri otaqlarda yerbəyer eləsinlər. Mən də qalan ikisindən birini açıb yovşan qıçalarını iş otağındakı kitab rəflərinin, kitab şkaflının içinə, divardan asılan rəsmlərin çərçivəsinin dəlinə və divanın üstünə salınmış xal-

çanın altına qoydum. O birini uşaqlığında boz çöllərdə olan kimi bəliqtək yastılayıb qoydum başımın altına. Divanda uzanıb gözlərimi yumdum. Xəyal məni həmişə köhnə məhəlləmizə yolum düşəndə həsrətlə xatırladığım uşaqlığıma apardı... Otağa dolan yovşan ətriylə nəfəs aldıqca mənə elə gəlirdi ki, yenə curlarımla şəhər kənarlarındakı yovşanlı çöllərdəyəm, biz qəzeti süfrə kimi açıb ortaya şorçörəklərimizi qoyub, iştahla yemişik, sonra da həremiz bir yanda tirlənmişik. Sərin yaz mehi əsir... Dövrəmizdəki yovşan kollarının ətrindən məst olmuşam. Nənəmin zəif səsini eşidirəm. Həmişə o, mən çöllərə qozquraq, yovşan gətirməyə gedəndə deyirdi: “Balamın balası, canımın parası. İndi ilanın, əqrəbin oyanıb üzə çıxan vaxtıdır, amanın günüdü, bir-birinizdən muğayət olun!”

Nə vaxtı ki, uzanmışdım divanda, fikir, xəyal məni gəzdirdirdi göz açdığım dar dalanda, qənbər döşənmiş küçəmizdə, hərdən boş bir şeyin üstündə sözlərimiz çəp gələndə küsüb tez də barışdığımız yoldaşlarımızın arasında özümü göyün yeddinci qatında hiss edirdim. Gözlərimi açmaqdan çəkinirdim, mənə elə gəlirdi ki, gözlərimi açan kimi indi özümə də şirin nağıl kimi görünən o əlçatmaz aləmdən ayrılacağam...

O gündən sonra mən səhərlər işə gedəndə neçə kərə yovşansatan cavan kişini şəhərin gur yerində əlində yovşan dəstəsi dayanan görsem də yaxınlaşmadım, yaxşı bilirdim ki, məni görəni kimi borcunu qaytaracaq. Mən ondan “şirvan”ın qalığını almaq istəməirdim.

Bir neçə gün özümü ona göstərmedim. Uzaqdan baxıb keçdim. Ancaq bir gün küçədən keçəndə gördüm ki, yovşansatan yerindədi, neyçünsə başına xeyli adam yığışib. Fikirleşdim ki, görəsən nolub? Maraqlanıb yaxına getdim. Dalda bir yerdə dayanıb tamaşa elədim. Yovşansatan əlində bir dəstə yovşan hansısa xarici ölkədən gəlmiş iki kişiye yovşanın qədim, faydalı bitki olmasını izah eləyirdi. Qonaqları müşayiət eləyən gənc azərbaycanlı qız onun dediklərini ingiliscəyə çevirirdi.

Diqqət mərkəzində olmasından ruhlanan yovşansatan elə bit ki, botanika müəllimiydi, sinifdə şagirdlərə yovşanın növlərindən,

haralarda bitməsindən və məişətdə insanların karına gəlməsindən danışdı.

O danışib qurtaranda başına toplananlar əl çaldılar, bundan xoşhal oldu. Xaricilərdən biri cibindən dollar çıxarıb bir dəstə yovşan almaq istədiyini tərcüməçi qıza bildirdi. O da bunu yovşansatana dedi. Yovşansatan:

– A bala, – dedi, – sən bu kişiye söylə ki, bizdə adətdi, bir şey qonağın xoşuna gələndə ona satmırlar, bağışlayırlar. Mən də bu yovşanı ona elə-belə verirəm.

Tərcüməçi bu sözləri qonaqlara söylədi, onlar gülümsündülər və yovşanı alıb "senkyu" deyib getdilər.

Bu əhvalatdan təxminən bir həftə keçmişdi, yenə mən gur küçədən sovuşanda yovşansatanı yerində görmədim. Sabah da belə oldu, ertəsi gün də, nigaran qaldım. Elə bil nəsə itirmişdim, axtarırdım və bu bir neçə günün ərzində yovşansatan mənimçün xətlərini çox istədiyim adamlardan biri olmuşdu, onu gur küçədə, yerində görməyəndə danırırdım.

Rahat olmadım, işdən evə qayıdanda gur küçədə dəftərxana ləvazimatı satan oğlanın yanına gəldim, yovşansatanı soruşdum, dedi ki, ötən cümə gətirdiyi yovşanlar qurtardı, evləriyəcün ayın-oyun alıb kəndlərinə getdi, o, Bakıya həftədə bir dəfə gəlir və oğlan məndən soruşdu:

– Dayı, o gələndə nə deyim, xəbər alan kimdi?

– Tanışq, onunla bir vacib işim yoxdu, yolum hər gün burdan düşür, gələndə görüşüb danışarıq.

Dəftərxana ləvazimatı satan oğlanla danışmağımdan bir həftə keçdi, ikinci həftə qurtardı, ay oldu, o biri ay da gəlib getdi, yovşansatandan xəbər çıxmadı. Neynəyə bilərdim, onu unutmğa çalışdım.

Yayın istiləri düşəndə məzumiyyətə çıxdım. Bağa köçdük, şəhərə bir də avqustun axırlarında qayıtdıq.

Bağda yovşansatan yadımdan çıxsa da, şəhərdə yolumun üstündəki gur küçədən keçəndə gözüüm yenə də onu axtarırdı. İşə çıxdığımın ikinci günü axşamüstü evə qayıdanda gördüm ki, dəftərxana ləvazimatı satan oğlanın böyründə yeniyyətə oğlan əlində bir dəstə yovşan müştəri çağırır:

– Alın, alın a, güvənin düşməni əla yovşan, təzə-tər.

Küçənin o tayına keçib yeniyyətə oğlana tərəf gedəndə elə güman elədi ki, yovşan almaq istəyirəm, mənə yaxınlaşıb dedi:

– Buyurun, emi!

Oğlanın uzatdığı yovşanı aldım, səkiyə qalxdıq. İri dəstənin bağlanması mənə tanış gəldi. Bu da saqqalına erkən dən düşmüş cavan kişinin dəstələri kimi boz kapron iplə bağlanmış, yovşan qıçalarının ucları eyni biçimdə dübbədüz kəsilmişdi. Mənim dəstəyə diqqətlə baxmağımdan oğlan elə bildi ki, neyçünse xoşuma gəlmir.

– Əmi, onu bəyənmişsinizsə, ayrısını verərəm...

Oğlan cavab gözləmədən arxa tərəfdə divara söykəlib dayanmış qoca arvadın yanına getdi və onun böyründəki kisədən iki dəstə yovşan götürüb gətirdi:

– Alın, bunlara baxın, bəyənsəniz götürün!

Oğlanın nigaranlıqla üzümə baxmasından duyduğum ki, o çox istəyir mən yovşan almamış getməyim və buna ümid eləyir. Əgər, heç olmasa bir dəstə yovşan almasam məyus olar.

– Oğul, – dedim, – elə bu dəstə əladı.

Yovşanı burnumun qabağına tutub iylədim.

Oğlanın üzü güldü:

– Hə?..

– Elə əlindəkilər də əladı, onları da götürmək olar.

Oğlan soruşdu:

– Onları da alacaq-sınız?

– İstəyirsən, alım?

Oğlan utana-utana dedi:

– İstəyirəm, əmi, – qoca arvadın böyründəki yovşan dolu kisəyə işarə elədi: – İstəyirəm onları tez satıb nənəmlə kəndimizə qayıdaq. Beş gündən sonra dərslər başlayır. Allah qoysa, o vaxtacan yovşanın hamısını satarıq, – sağ cinahdakı dəftərxana ləvazimatı satan oğlana sarı döndü. – Ondən bacım, özümə dəftər-qələm alacağım.

Oğlanın diribaşlığı xoşuma gəldi, soruşdum:

– Atan var?

O birdən tutuldu, qonur gözləri doldu. Atasını xəbər almağıma peşman oldum.

– Atam yoxdu, – dedi.

İki-üç addımlıqdan bizə baxan qoca arvadın qulaqları yəqin pis eşidirdi. O, nəvəsinin doluxsunmasını görüb belə zənn etdi ki, mən uşağa nəşə ağır bir söz demişəm, qəlbinə toxunub, yaxına gəldi. Hirsle mənə baxa-baxa nəvəsindən soruşdu:

– A bala, Ziyad, sənə noldu?

– Heç nə, ay nənə, əmi atamı xəbər aldı.

Qarı oğlanın başını tumarlaya-tumarlaya dedi:

– Bu kişi dədəni tanıyır bəyem?

– Yox, bacı, – dedim, – tanımıram. Maşallah, nəmişuda nəvəniz şirin uşağı, maraqqun atasını soruşdum, kövrəldi. Bilsəydim soruşmazdım...

Oğlanın əlindəki o iki dəstə yovşanı da alıb gedəcəkdim, ancaq ondan atasını xəbər alanda neyçün belə kövrəlməsindən nigaran qaldım, səbəbini öyrənməyib getsəydim, rahat olmayacaqdım.

Uşağın keyfinin pozulmasından mənim məyus olmağımı görən qarı dedi:

– Sənin nə günahın var, ay qardaş, tifiyin ürəyi yaralıdı... Sən hardan biləydin ki, dədəsinin qırxı təzə çıxıb... Balamın üç uşağı yetim qaldı, onların ən böyüyü budu.

Doluxsunan qarı əyilib nəvəsinin alından öpdü.

– Bunun qurbam olum, indi evimizin başpapaqlısı, balaca kişisidi.

Qarının hüznü çöhrəsindən hiss olunurdu ki, oğul dərdi qəlbini deşir, məni tanımasa da, dərmini danışmaq, yüngülləşmək istəyir.

– Möhsün, – qarı yenə nəvəsinin başını tumarladı, – bunun dədəsi o Daşaltı deyilən yerdə vuruşanda sağ ayağından, sağ çiyindən ağır yaralanıb, gətiriblər Bakıya, neçə ay balmisdə yatıb, böyük-böyük doktorlar nə eləyiblərsə, çarə olmayıb, kəndə şikəst qayıdıb. Davaya getməmişdən qabaq kənddə dəmirçilik eləyirdi. Allah verəni babat qazanırdı, beş daş külfətin dolanışığına çatırdı. Şikəst olandan sonra day dəmirçixanada işləyə bilmirdi. Aldığı pensiya heç uşaqların çörək puluna çatmırdı. Yazıq Möhsün Ziyadı da yanına salıb kəndin həndəvərindəki çöllərdən yovşan yığır, aparıb Bakıda satırdı. Bu da azdan-çoxdan bizə kömək olurdu.

Yoldan ötənlərə üz tutub tərifləyə-tərifləyə yovşan təklif eləyən Ziyadın bir qulağı bizdəydi.

Qarı söhbətini davam etdirdi:

– Anası ölmüş Möhsümün bir ayağı burdadı, o biri ayağı kənddə. Həftədə, on gündən bir yoldan ötən yük maşınlarına əyləşib Bakıya gedib-qayıtmaq ona necə əziyyət olsa da, qatlaşırdı. Axırı da belə...

Qarının kövrəldici söhbətindən oğlunun ölümünə necə alışıb yarmasını görəndə onun halına acıdım, təsəvvür edirdim ki, qoldan, ayaqdan şikəst adamın həftədə, on gündə bir dəfə olsa da, reys avtobusunda yox, təsadüfən yoldan ötən yük maşınının kuzovunda Bakıya gedib-qayıtması nə deməkdi. Silkələnə-silkələnə yol getməkdən onun yaraları fəsad verər, açıla bilərdi, bu da çox pisdi.

– Bacı, oğlunuzun yaraları tamam sağalmışdı?

Mənim neyçün oğlunun yaralarından söz salmağımın mənasını anlamayan qarı soruşdu:

– Necə bəyem?

– Şikəst adamın ayda iki-üç dəfə o qədər yolu yük maşınının kuzovunda getməsi böyük əziyyətdi, heç sağlam adam buna tab gətirməz.

– Eh, ay qardaş, yazıq balam çox dözümlüydü, yaraları korluq versə də, çarəsi nəydi, yük maşınlarında gedib-gəlməyə məcburdu. Yovşan satmaqdan nə qazanırdı ki, ondan da rahat minik maşınlarının sürücülərinə filan qədər verəydi?! – Tutuldu, dodağını dodağına sıxıb boğazında düyünlənən qəhərini uddu. – Allahın kərəminə qurban olum, Möhsün bu yaralarla hələ xeyli yaşaya bilərdi, gözü olardı bala-larının üstündə. Kişisiz ev dirəksiz bina kimi bir şeydi...

Bu arada küçədən keçən qoca bir kişi bir dəstə yovşan alıb getdi. Ziyad pulu nəvəsinə verdi, qarı onu nimsdaş pencəyinin qoltuq cibinə qoya-qoya dedi:

– O gün səhər tezdən ata-oğul yovşan yığmağa getmişdi. Həmişə günortayacan evə qayıdardılar. Xeyli yubandılar, nigaran qaldıq, sən demə, bədbəxt balamın başına qəza gəlibmiş... Axşam meyitini gətirdilər evə. Möhsün yovşan yığan yerdə ilan ayağından dişləyib. Ziyadın köməyi ilə ölüm-zülüm özünü çatdırıb yolun qırağına. Yol da kənarda ymış, maşın-muşun seyrək gəlib gedirmiş. Onların da neçəsindən xahiş eləyiblər, maşını saxlamayıb sovuşub. Axırda bir rəhimlisi rast gəlib, onları maşınına mindirib aparıb yaxındakı bir həkimxanaya. İş işdən keçibmiş, dava-dərmanın xeyri olmayıb.

Qarının da gözləri dolmuşdu, oğlanın da. Onların dərdlərinin təzələnməsində özümü təqsirkar hesab edirdim. Əgər, mən yovşansatan saqqallı kişini görməyəndə onlara yaxınlaşmayıb getsəydim, heç söhbət belə uzanmazdı.

– Oğlum belə əlimdən getdi, ay qardaş. Sağ olsaydı, heç qoyardı biz gəlib burda yovşan sataq?! Həmişə Bakıdan qayıdanda qazancının çoxunu evdə qoyurdu, biz xərelik eləyək. Özünə ancaq bir az yol pulu saxlayardı. Əgər, bu müsibət olmasaydı, ertəsi gün yenə Bakıya gedəcəkdik. Axırını dəfə evə gələndə pulundan beş min manat götürüb ayrı cibinə qoydu, dedi ki, bir geyimli-kecimli kişi beş dəstə yovşan alıb bir “şirvan” verdi. Pulun qalığını qaytarmağa xırdam olmadı. Onunla belə danışdıq ki, səhər burdan ötəndə beş min manatını verərəm. Gözlədim kişi səhəri də gəlmədi, o biri gün də, evini də tanıyırdım ki, borcumu aparıb verim. Neyniyə bilərdim, çıxıb gəlmişəm kəndə. İndi onun yolu həmin küçədən düşsə, mənə yerimdə görməsə, yaxşı çıxmıyacaq.

Bayaq yeniyetmə oğlanın əlindəki yovşan dəstələrinin diblərinin səliqəylə kəsilməsini və bu dəstələrin boz kapron iplə sarınmasını görəndə ürəyimə gəldi ki, qarıyla uşaq mənim tanıdığım yovşansatan saqqallı kişinin anası, övladı ola bilər, sonra fikirləşdim ki, bu oxşarlıq adı bir işdi, başqaları da saqqallı kişi kimi yovşan qıçalarının dibini elə səliqəylə kəsib, o cür kapron iplə bağlaya bilər. Ancaq qarıya nəvəsinin ayrı yerdə yox, həm də saqqallı kişinin həmişə yovşan satdığı yerdə və eyni küçədə dayanması yanılmadıgıma əsas versə də, halə qəti fikrə gələ bilmirdim.

Nəhayət, qarı başqasının beş min manatının oğlunda qalmasını deyəndə buna şübhəm qalmadı. Möhsünün qəfil ölümünə çox təəssüfləndim.

– Qardaş, sən Möhsünün beş min manat borclu olduğu o kişi deyilsən ki? Pulun qaytarım, oğlum haqq dünyasındadı, şüğuluzümmə olmasın.

Qarının sualı məni elə tutdu ki, utandığımndan o andaca cavab verə bilmədim. Desəydim ki, mənəm, fikirləşərdi ki, indiki vaxtda beş min manat nə puldu ki, bu boyda kişi onun dalınca gəlib. Dinməməyimdən qarı belə nəticə çıxartdı ki, o kişi elə mənəm və penceyinin qoltuq cibindən kiçik bir qəzet bükülüsü çıxartdı.

– O pul budu, qardaş, al!

Vəziyyətdən çıxmaqçün yalan danışmağa məcbur oldum.

– Yox, bacı, – dedim, – mən deyiləm...

Qarı kağızı büküb könülsüz cibinə qoydu.

– Pulun sahibi kimse gəlib çıxsaydı, mağil rahat olardım, nə qədər burdayıq gözleyəcəm. Əgər gəlməsə, onu bir dilənçiyə verib deyəcəyəm ki, sahibinə dua eləsin.

Evdə gərək olmasa da, üç dəstə yovşan aldım. Qarı və onun qıvrımsaçlı, yapışıqlı nəvəsiylə sağollaşıb getdim. Yovşansatanın ailəsinin köməksiz qalmasının fikri məni götürmüşdü, yeddi yaşında yetim qaldığımçün atasızlığın, bir parça çörək həsrətinin nə demək olduğunu yaxşı başa düşürdüm. Rəhmətlik Möhsün ilk görüşdən mənə ağayana, məğrur adam təsiri bağışladı. İndi onun qoca anasının danışdığından hiss edirdim ki, qürurlu qadındı. Evdə bir az pulum vardı. Pensiyaları neçə ay əvvəl artırırsalar da, onun fərqi yenicə hesablayıb vermişdilər. Mən bu puldan qarılığa müəyyən qədər kömək eləyə bilərdim. Ancaq pul təklif etməklə qarının heysiyyətinə toxunmaqdan çəkinirdim. O axşam da, ertəsi gün də çox fikirləşdim nə sayaq eləyim ki, yovşansatanın ailəsinə gücüm çatandan əl tutum və bu ləyaqətli olsun. Bunu götür-qoy eləyəndə iki gün əvvəl Ziyadın söhbətindən gətirdikləri yovşanı satandan sonra bacısına, özünə dəftər-qələm almaq istəməsini dedi ki, yadıma düşdü. Bağa köçməmişdən univərmaqdan nəvəmçün çanta almışdım. Orda növbənöv yaraşlıq şagird çantası vardı. Qət elədim ki, Ziyada və bacısına bu çantalardan alıb onlara bağışlasam pis çıxmaz.

Ertəsi gün nahar fasiləsində univərmağa getdim. Eyni cürə iki çanta seçdim, oğlançün göyə, qızçün qırmızıya çalan və dəftər, qələm, xətkeş, pozan alıb yığdım bu çantalara, taksilyə gəldim gur küçəyə. Qarıyla nəvəsi yerində yox idi, küçənin o tərəfində, bu tərəfində də onları görmədim. Dəftərxana ləvazimatı satan oğlandan soruşdum, dedi ki, qalan yovşanlarını bu gün səhər satıb getdilər.

Bu xəbər məni yaman süstləşdirdi. Düşünürdüm ki, qarı, nəvəsi hədiyyələri görəndə sevinəcəklər, mən də təsəlli tapacağam. Əksinə oldu.

Ləngidiyimə görə özümü qınayırdım. Əgər srağagün, lap elə dünən işdən çıxanda bu hədiyyələri alıb gətirsəydim belə olmazdı...

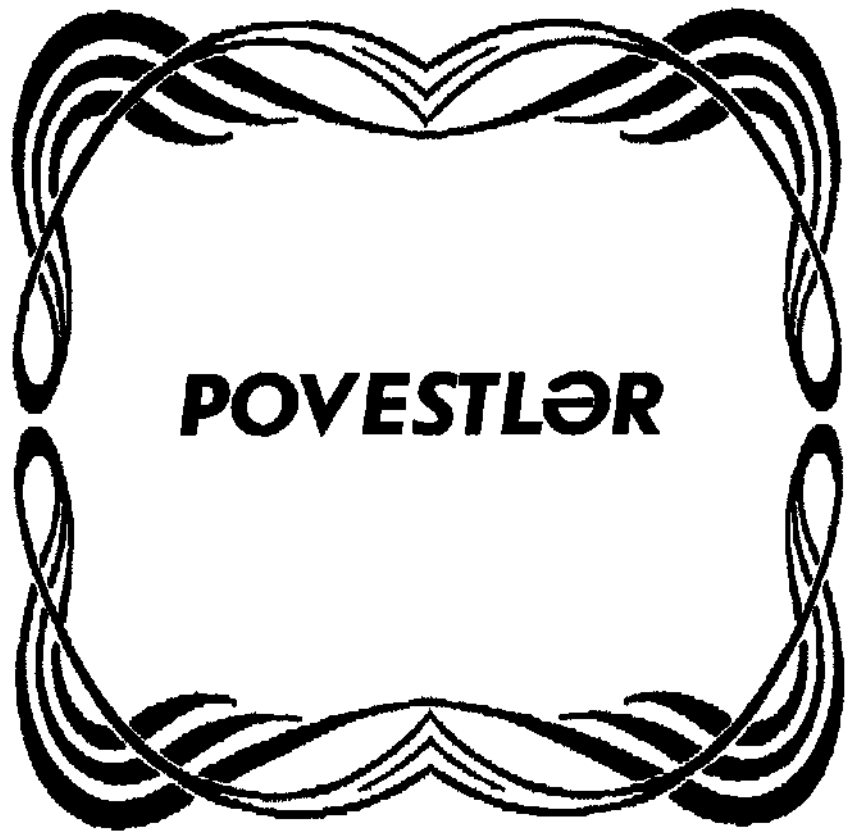
Möhsünün uşaqları sentyabrın birində məktəbə təzə çantayla gedə-
dilər.

Çantaları evə apardım. Fikirleşdim ki, bu gün-sabah dərslər başlayır. Ziyad məktəbə gedəcək, day bundan sora qarı yovşan dolu kisəylə Bakıya gələ bilməz. Gəlsə də, ancaq nəvəsiylə bazar günlərində gələr. Sentyabrın dörd bazar günündən savay belə günlərdə də gur küçəyə getsem də nənə-balanı görmədim. Oktyabr da belə keçdi. Havalar soyudu, qabağı qısa gedirdi. Onların bu yaxınlarda Bakıya gəlmələrinə ümid eləmirdim. Çöllərdə qalan yovşan yığılmalı deyildi. Külək, yağış onları əzib, büzüşdürmüş, elə kökə salmışdı ki, dərib getirsəydilər də pula getməzdi.

Buna təəssüflənirdim ki, qarıyla söhbət eləyəndə onların hansı rayondan, hansı kənddən olmasını soruşmamışam. Əgər, ünvanlarını bilsəydim, poçtla evlərinə göndərərdim.

İndi baharı, çöllərdə yovşan kollarının dirçəlib təzələnməsini və məktəblilərin yay tətlinə buraxılmasını gözləyirəm.

1996

ŞOKOLADPAYLAYAN QIZ

I

Şəhər mehmanxanalarının heç birində boş nömrə yox idi. Hara gedirdimsə, inzibatçılar eyni cavabı verirdilər: "Yerimiz yoxdur, gözləməyin, tezliklə də olmayacayaq".

Rayondan Bakıya axşamüstü gəlmişdim. İdarələrdə iş qurtarmışdı. Maarif nazirliyində bir məsələni həll edəcəkdim. Əgər tez gələydüm, nazirlik mənə mehmanxanada yer almaqda kömək edərdi. Hava qaralmışdı. Amma mehmanxanalarda yer tapmağa ümidim yox idi. Şəhərdə bir neçə qohumum yaşayırdı. Əksəriyyətinin də mənzili gen-bol idi. Lakin mən başqa yerdə qalmaq, ev sahibinin rahatlığını pozmaq istəmirdim. Nə edə bilərdim. Ayrı əlac qalmamışdı. Nə qədər gec deyildi, "Cənub" mehmanxanasından respublika poliklinikasında cərrah işləyən əmim oğluna zəng çaldım. Telefona Oruc özü cavab verdi. Onu yoğun səsindən tanıdım. Onu itirib-axtardığım üçün keyli məmnun oldu. Söhbəti çox uzatmadı. And verib təkid elədi ki, elə bu saat onlara gəlirəm. Orucun bu məhribanlığı məni cəsarətləndirdi. Mehmanxananın qabağında dayanan taksilərin birində əyləşib İnkilab küçəsinə sürdürdüm.

– Üzünü görək, ay Bəhruz, səndən nə əcəb?

– Məktəbimiz üçün yeni bina tikirik. Nazirliyə bəzi məsələləri həll etməyə gəlmişəm. Sabah qayıdıram.

– Niyə belə tez?

– Köhnə məktəbi təmir eləyirlər, istəyirəm gözüm üstlərində olsun, işi keyfiyyətli görsünlər.

– Lap vaxtında gəlmisən, əmioğlu.

Orucun ailəsi Abşeronun səfalı guşələrindən biri olan Zuğulba bağlarına istirahətə getmişdi.

– Bəhruz, çəkinmə, evdə arvad-uşaq yoxdur. Köynəyini soyun, yuyun, serinlə, sonra çıx küçə balkonuna. Yoldaşlarımla tanış ol. Mən aşpazlıq eləyirəm. Dədə-baba sənətim yadıma düşüb.

Menzili iştah açan xörək iyi bürümüşdü. Mən yuyunmaq üçün hamamxanaya keçəndə mətbəxə boylandım. Oruc qaz plitəsinin üstündəki iri mis tavada iç-ciyə qovururdu. O məni görünce çömçə ilə qovurmanı qarışdıraraq dedi:

– Aşpazlığım hərdən kara gəlir.

Orucun atası mərhum Namaz kişi rayonumuzun məşhur aşpazı idi. Onun bişirdiyi ləzzətli lüləkababın, pitinin, basdırma kababın sorağı uzaqlara da yayılmışdı. Uşaqlıqdan atasına kömək eləyən Oruc aşpazlığın sirlərini öyrənmişdi. O çox zaman arvadının bişirdiyi xöreləri bəyənirdi.

Oruc məni balkona aparıb yoldaşlarına təqdim elədi:

– Tanış olun, əmim oğludur. Kənddə yaşayır, məktəb direktorudur.

Balkonda üç kişi vardı, ikisi nərd oynayırdı. Üçüncüsü – yaşca onlardan böyük çalsaçlı, topabıqlı, eynəkli kişi işıqlı və geniş küçədən gələn gedənlərə papirosunu sümürə-sümürə tamaşa edirdi. Balkonun dəmir məhəccərinə bənd edilmiş qatılma stula üç stəkan çay qoyulmuşdu.

Mən qonaqlarla tanış olub boş stulda oturdum. Nərdtaxtanın arxasında əyləşənlərin başı oyuna elə qarışmışdı ki, onlar mənə məhəl qoymurdular. Qoca qabağındakı pürtrəng çayla dolu armudu stəkanı mənə göstərərək dedi:

– İçin, təzə çaydır.

– Sağ olun, bir az əvvəl şəhərdə doyunca “Badamlı” içmişəm.

Kişi məndən soruşdu:

– Kənddə də belə istidir?

– Kəndimiz dağ yerindədir, oralarda çox isti olmur.

Kişi danışa-danışa arabir mənim dirsekdən aşağı kəsilməmiş sağ qoluma baxırdı. Birdən o, şikəst qoluma işarə edib xəbər aldı:

– Mühəribədə olub?

– Bəli.

– Bilirsiniz niyə soruşuram? Bu, peşəmdən irəli gələn maraqdır.

Bədənin harasında bir kəsik yer görürəmsə, o dəqiqə diqqətimi cəlb edir. Mən də mühəribədə olmuşam. Çoxlarının qolunu-qıçını və başqa yerlərini operasiya eləmişəm. Qolunuzun kəsilməyindən hiss edilir ki, cərrahiyyə əməliyyatı tələsik aparılıb.

– Elə bir şey olub.

– Yəqin, döyüş meydanında çox qalmıssınız. Sizə vaxtında tibbi yardım göstərməyiblər.

Mən həqiqəti müsahibimdən gizlətdim:

– Operasiya gecikmişdi...

Oruc gəlib xörəyin hazır olduğunu bildirdi. Söhbətimiz yarımcıq qaldı.

– Çaylarımızı tez için, xörək gətirirəm. Bir azdan Londondan reportaj başlanacaq, yemək yada düşməyəcək. Qovurmanı isti-isti yemədin, nə ləzzəti...

– Gətir, – deyərək nərd oynayanlardan biri (onun adı Vahab idi) zərləri taxtanın ortasına atıb daşları qarışdırdı. – Qardaş, mən təslim!

Oruc qovurmanı tavadaca araya qoydu, boşqab, çəngəl-bıçaq gətirdi. Soyuducudan iki şüşə “Sadıllı” şərəbı çıxarıb açdı.

– Uduzan az yeməlidir, – deyərək oyunu udan cavan və yaraşlıq kişi qədəhlərə şərəb tökdü.

Vahab ona etiraz elədi:

– Səhvin var, Musa. Gələn dəfə səni mərs eləmək üçün gərək mən indi möhkəm yeyib qüvvə toplayam. Elə deyilmi, Səlim müəllim?

Çalsaçlı, eynəkli kişi bitərəf mövqə tutdu:

– İkiniz də düz buyurursunuz.

Mən Səlimlə yanaşı əyləşdim. O, qovurma yeyə-yeyə gözünü otağın balkona olan qapısının kənarına qoyulmuş televizorun ekranına dikmişdi. Cəlil Məmmədquluzadənin “Poçt qutusu” hekayəsi əsasında televiziya tamaşası verirdilər. Qocaya baxa-baxa düşündüm: “Səlim, Səlim!.. Ad mənə tanış gəlir. Bu, o Səlim deyil ki? Görəsən, familiyası nədir? Bir suyu ona necə də oxşayır. Harada yaralandığını da soruşdu. Əgər bu, o Səlimdirsə mən həyatda yaşadığım üçün ona bələdiyyəm. İnsan gənc yaşlarında başı havalı olur. Onda palatadakı xəstələrin yanında cərraha necə kobudcasına ağzımdan gələnə dedim. Vəziyyətim ağır olanda qolumun kəsilməsinə etiraz eləmişdim. Səlim acığa düşüb cərrahiyyə əməliyyatını apar-masaydı, indi sümüklərim də torpağın altında çürümüşdü...”

İnsafən Oruc dadlı qovurma bişirmişdi. Mən tox olduğuma bax-mayaraq, soyuq və turş şərəbdən içib iştahla şam elədim.

Bir azdan Londondan dünya birinciliyi uğrunda futbol yarışının yarımfinal oyunu başlandı. Doğrusu, mən futbol azarkeşi olmadığımı görə, Orucun və üç qonağın dərindən həyəcan keçirməsinə, təəssüf

etməsinə, gah da heyrət və məmnuniyyətlə “Əhsən!” deməsinə qərribə bir şey kimi baxırdım. Onların hər şeyi unudaraq bezən özləri də bilmədən qışqır-bağırmaları mənə qeyri-adi bir şey kimi görünürdü. Heç elə bil bir az əvvəlki ciddi və təmkinli adamlar deyildilər.

Oyun gec qurtardı. Qonaqlar getdilər. Mən kənddə açıq havada yatmağa adət eləmişdim. Orucdan xahiş elədim ki, yerimi küçə balkonunda hazırlasın.

Ondan soruşdum:

– Yoldaşlarının üçü də həkimdir?

– Hamımız bir peşə sahibiyik.

– Səlimin fəmiliası nədir?

– Rəhimov. Səlim Rəhimov məhərətli cərrahdır. Qızıl kimi əlləri var. Cəzaat xətrini çox istəyir. Ona operasiya etdirmək üçün növbəyə dururlar.

Səlim Rəhimov! Bu, o idi. Mənim xilaskarım! Biz təsadüfən iyirmi ildən sonra görüşmüşdük.

Qatlama çarpayıda uzanıb siqaret alışdırdım. Yavaş-yavaş əsməyə başlayan külək istinin təsirini azaldırdı. Mən siqareti sümürə-sümürə Səlim Rəhimov barəsində düşünürdüm. Heç ağılıma gəlməzdi ki, onunla bir süfrədə oturub çörək kəsəcəyəm...

O gecə çox səksəkəli yatdım. Çünki iyirmi bir il əvvəl olmuş hadisələr yenidən hafizəmdə canlanmışdı...

II

Müharibə təzəcə qurtarmışdı. Hissəmiz Berlin yaxınlığında olan kiçik əyalət şəhəri Parximin köhnə kazarmasında yerləşirdi. Dörd illik qanlı-qadalı vuruşlardan sonra sakitlik olmuş, havadan barıt qoxusu çəkilmiş, silahlar yağlanıb dincə qoyulmuşdu. Artıq bütün müsibətlər arxada qalmışdı. Lakin hələ də inanmaq olmurdu ki, müharibə qurtarıb. Döyüş yatsa da, qulaqlarımızdan topların gurultusu, bombaların dəhşətli partlayışlarının səsi getməmişdi. Mərmilərin sədaları altında qışqıra-qışqıra danışmağa elə adət etmişdik ki, indi də bir-birimizlə söhbət eləyəndə ucadan danışırıq. Amma əsgər geyimimiz dərhal əmin-amanlıq şəraitinə uyğunlaşmışdı: yenə döyüşçülərin çəkmələri ayna kimi parıldayırdı. Köynək və qalifələri

ütülənmiş, özləri təmizcə qırılmış, yaxalıqlarının altına ağ parça tikilmişdi. Köhnə əsgərlər səliqədə və nizam-intizamı saxlamaqda biz gənclər üçün bir növ örnək idi. Əslinə baxsan, elə mən də köhnə əsgər sayılırdım. Qırx üçüncü ilin payızından orduda idim, iki ilimin tamam olmasına dörd ay qalırdı.

Alayımızın yaşlı əsgərləri ordudan buraxılır, dəstə-dəstə Vətənimizə qayırdı. Hissəmizdə yaşca bizdən fərqlənən, sinli əsgərlər, demək olar ki, qalmamışdı. Hər həftə Almaniyadakı qoşunlarımızdan vətənə nə qədər adam yola salınırdı. Qatarlar Berlindən Moskvaya buraxılanlarla dolu qayırdı. Biz vətənə qayıdanlara qibte eləyirdik. Hər dəfə yoldaşlarımızı yola salanda mən də onların arasında olmaq istəyirdim. İlin bu çağında bizim yerlərin gözəl vaxtı idi. Kəndimizi, ata-anamı, qohumlarımızı görmək üçün burnumun ucu göynəyirdi. Bu adətdir, adam həmişə qürbətə vətən həsrəti çəkir. Yad ölkə nə qədər qəşəng olsa da, doğma torpaq ondan əzizdir. Mübaliğə eləmirəm, vallah, bu iki ildə nə qədər yolu piyada getmişdim, irilti-xırdalı neçə kənd, neçə şəhər görmüşdüm, amma bizim yay-qış başları qarlı örtülmüş qocaman dağların qoynunda yerləşən Axar-baxarlı kəndinə tay görməmişdim. Dədə-babalar ona nahaq yerə belə şairanə ad qoymayıblar. Bir yanı sıx meşə, bir yanı sıra dağlar, içindən gur sulu Doluçay axan kəndimizi bir dəfə görə, bir də görmək istəyirdi. Belə olmasaydı, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası bəzi filmlərin lirik mənzərələrini Axar-baxarlı kəndində çəkməzdi. Kaş, indi Doluçayın sahilində olaydım. Çəkmələrimi, patavamı soyunub toqqamı açar, dağlardan axıb gələn buzlu sularla əl-üzümü yuyar, xoş ətirli göy otların üzərində arxamı yerə verib dincələrdim. Davadan qabaq Doluçayda o qədər çimmişdim ki... Amma mən onda bu gözəl nemətin qədrini bilməmişdim...

O günlərdə Parximin görməli yerlərində döyüşçü yoldaşlarımızla birlikdə və tək o qədər şəkil çəkdirmişdim ki, qalın bir albom dolmuşdu, ikincisi də az qalırdı yarıdan keçsin. Boş vaxtım çox olduğu üçün hər gün evə məktub yazırdım və hər dəfə də təzə şəkillərimdən valideynlərimə göndərirdim. Döyüş yoldaşlarım vətənə, sevgililərinə məktub göndərir, onlardan hərərətli cavablar alırdılar.

İstirahət günlərində bezən bizə şəhərdə gəzməyə icazə verirdilər. Parximin lap mərkəzində ikimərtəbəli bir kərpic bina vardı. Binanın alt qatında musiqi mağazası yerləşirdi, üst mərtəbəsində isə

onun sahibi Fridrix Beker yaşayırdı. Mağazada skripka, violonçel, klarnet, qaboy, truba və pianodan əlavə Haydn, Motsart, Bethoven, List, Vaqner, Çaykovski, Bize, Verdi və başqa bəstəkarların müxtəlif alətlər üçün yazdıqları əsərlərin notlarını almaq olardı. Mağazanın girəcəyində Bethovenin yağlı boya ilə çəkilmiş iri şəkli asılmışdı. Notlar yığılmış rəfin üstündə isə dahi İtaliya skripkaçısı Paqanininin yumruq boyda olan bürünc büstü qoyulmuşdu.

Mağaza sahibi Fridrix Bekerin peşəsi skripkaçılıq idi. O, Berlin simfonik orkestrində çalırmiş. Davadan bir neçə il qabaq faşistlər hakimiyyət başına gələndə siyasi cəhətdən etibarsız olduğu üçün orkestr rəhbərliyi onu işdən azad etmişdi. O vaxtdan Beker ata yurdu Parximə qayıtmış, ifaçılıq sənətindən birdəfəlik əl çəkib, musiqi mağazası açmış və evdə varlıların uşaqlarına skripka çalmağı öyrətməklə dolanmışdı. Yerli mehmanxananın sahibi ona restoranın ansamblında çalmağı təklif etsə də, Beker razılıq verməmişdi. Dedi-yinə görə o, skripkasını dostlarının qonaqlığında və bir də qızı İzoldanın ad günündə ələ götürürdü.

Beker bəstəkar Vaqneri çox sevirdi. Bəlkə də o, qızının adını böyük bəstəkarın "Tristan və İzolda" operasından götürmüşdü. İzolda qəşəng və zərif bir qız idi. Çox zaman atası yuxarıda dincəlir, o, mağazada olur və müştəriləri gülürüzlə qarşılayırdı. Mən adətən şəhəri gəzməyə çıxanda İzoldaya baxmaq üçün Bekerin mağazasına girib musiqi alətlərinə tamaşa eləyir, bəzən də küncdəki pianoda Azərbaycan havalarını çalırdım. Mağaza sahibi buna görə mənə bir söz demirdi.

Bir dəfə yenə mağazaya gəlib pianoda Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" operettasından Əsgərin ariyasını çaldım. Sonra bilmirəm necə oldusa, "Bayatı-İsfahan" muğamına keçdim. Fridrix Beker pıştaxta arxasından çıxıb yanıma gəldi və narazılıqla başını buladı:

– Cənab serjant, musiqini niyə təhrif edirsiniz?

Əllərimi pianonun şirmayı dillərindən götürüb mağaza sahibinə sarı döndüm. "Bayatı-İsfahan" muğamını düz çaldığım mənə məlum idi. Ona görə də Bekerin sualı mənə çox qəribə göründü:

– Yox, cənab Beker, muğamı təhrif eləmirəm.

– Təhrif eləyirsiniz, serjant, özü də çox pis bir şəkildə. Bu dahi Baxın xatirəsinə hörmətsizlikdir!

Beker ciddiyyətlə izah eləməyə başladı:

– İohanni Sebastyan Bax dahi alman bəstəkarıdır.

– Mən Baxın böyük bəstəkar olduğunu bilirəm, cənab Beker.

– Bilirsiniz, lap yaxşı! Onda nə üçün Baxın "Re-minor Tokkato və Fuqa" əsərinin tokkato hissəsini təhrif edirsiniz?

Bekerin danışığından heç nə başa düşmədim. "Bayatı-İsfahan"ın Baxın tokkatosuna nə dəxli vardı?!

– Cənab Beker, Baxın o əsəri haqqında birinci dəfədir ki, eşdirəm. Mən Azərbaycan muğamı "Bayatı-İsfahan"ı ifa edirdim.

Mağaza sahibi heyretlə üzümə baxıb soruşdu:

– "Bayatı-İsfahan" muğamı?

– Bəli.

– Qəribədir, çox qəribədir...

– Bizim "Bayatı-İsfahan" muğamına bənzər başqa bir muğamımız da vardır: "Bayatı-Şiraz".

Mən təklif gözləmədən "Bayatı-Şiraz"ı çalmağa başladım. Qoca pianonun böyrünə dirsəklənib qızıl sağanaqlı eynəyin altından iri görünən gözlərini qıyaraq sakitcə dinləyirdi. Lakin qocanın qırıqlı sifətinin əzələləri hərdən tərpenir, o, pianonun dilləri üzərində gəzən barmaqlarına diqqət yetirib, qaşlarını çatırdı.

Mən "Bayatı-Şiraz"ı çalıb qurtardım. Onu deyim ki, indiye kimi bu qədim muğamı belə həvəs və səylə çaldığım yadıma gəlmirdi. Elə bil mən musiqi məktəbinin şagirdi, Beker isə müəllimin idi, dərslərimi dərinləndirən mənim səməyimi ona sübut etmək və əla qiymət almaq üçün bu cür səy göstərirdim.

Tərləmişdim. Yaylığımı çıxarıb alınımı, boğazımı qurulayanda Beker muğamın təsirindən ayrılıb əl çaldı.

– Afərin, afərin! Əsər də yaxşıdır, siz də həvəslə çaldınız. – Qoca nə isə fikirləşib, sözüne davam etdi: – Amma tokkatoya elə bənzəyir ki... Ayrı-ayrı yerləri lap eynidir. Bu muğamı yazan bəstəkar indi sağdır mı?

Mən gülümsədim. Bu, Bekərə yaxşı təsir eləmədi.

– Onların müəllifi yoxdur, xalqa məxsusdur. Yaşı da bilinmir. Neçə əsrdən bəri nəsildən-nəslə keçib yaşayır.

– Bu, mənim üçün yenilik oldu.

Fridrix Beker mağazanın not kitablarının arasından üzümə meşin cildli iri bir kitab götürüb verəqlədi və onu pianonun not yerinə qoydu.

– Bu, Baxın tokkatosudur, piano üçün işlənmişdir. Çalın, onda görərsiniz. Baxın tokkatosu ilə “Bayatı-İsfahan”, demək olar, eyni bir şeydir.

– Mən, not bilmirəm, cənab Fridrix. Muğamları əzbərdən çalırım. Bu, Bekərə çox təəccüblü göründü:

– Bilmirsiniz?! Onda icazə verin, mən çalaram.

Fridrix pianonun arxasında oturdu. Not kitabına baxıb tokkatonun ilk hissəsini yenidən çalmağa başlamışdı ki, birdən əl saxladı.

– Hə, yadıma düşdü. Məndə tokkatonun orqanla ifa edilən valı var. Gəlin, yuxarı çıxacaq. Orqanda daha effektiv səsələnir. Axı, əslində tokkato orqan üçün yazılmışdır.

Biz yuxarı qalxdıq. Kabinetə oxşayan yarıqaranlıq otaqdakı qədim, naxışlı rəfə xeyli val düzülüşdü. Qoca onların arasından birini seçdi, tozunu üfördü və pəfonu işə saldı.

Orqanla çalınan tokkato “Bayatı-İsfahan”a çox bənzəyirdi. Bəzi yerlərdə musiqi lap eyni idi. İndi başa düşdüm ki, Bekər məni təqsirləndirməkdə haqlı imiş.

– Maraqlıdır, – dedim, – Bax Azərbaycanda olmayıb. O bu muğamları hardan eşidə bilərdi?!

– Çox maraqlı bir faktır.

Bekerin qızı əlində meşin çanta haradansa gəlirdi. Qoca onu görünə dedi:

– İzolda, heyif gec gəldin. Serjant Bəhrüz mənə qərribə bir şey çaldı. Sən demə, Azərbaycanda “Bayatı-İsfahan” adlı qədim bir musiqi var. Onun bir çox yerləri Baxın orqan üçün yazdığı məşhur re-minor tokkatosu ilə eyni şəkildə səsələnir.

Fridrix qızını yaxına çağırtdı:

– Gəl, serjantla tanış ol!

İzolda xırdaca ağ əlini mənə uzatdı:

– İzolda.

– Bəhrüz.

– Serjant mağazamızda bir neçə dəfə görmüşəm, – deyər qız atasına sarı döndü.

Mən İzoldanın üzünə baxdım.

O, rəssamın yaratdığı şəkil kimi çox gözəl idi. Rəssamlıq institutunun üçüncü kursundan orduya çağırılmış döyüşçü yoldaşım Alyoşa Mitin İzoldanı fransız rəssamı Jan Etyen Liotarin məşhur

“Şokoladpaylayan qız” adlı əsərindəki qıza oxşadırdı. Buna görə də rotamızın əsgərləri İzoldaya “Şokoladpaylayan qız” adı qoymuşdular. Hətta bir çoxu onun əsil adını bilmirdi. Mən, Liotarin əsərinin orijinalını görməmişdim. Lakin Alyoşa onu əzbərdən qara karandaşla çəkib, bizə göstərmişdi. Başına ətrafı krujevalı papaq qoymuş, incə belinə kip yapışmış kofta, əyninə korsetli tuman geymiş, olduqca zərif çöhrəli qəşəng qızın əlində tutduğu podnosda bir fincan şokolad və bir stəkan su vardı. O, sakit və aydın nəzərlərlə irəli baxırdı.

Fridrix Bekər pəfonun qapağını örtüb, qızına dedi:

– Cənab serjant məni həvəsə saldı. İzolda, get, skripkanı gətir.

– Bu saat, ata.

Qız yan otağa keçdi.

Fridrix arxasındakı kitab rəfinə sarı döndü, oradan qalın bir cild çıxartdı və mənə göstərər dedi:

– Bu İohanni Sebastyan Bax haqqındadır. Albert Şveyser yazıb. İndiyədək Baxdan çox kitab yazıblar. Lakin heç kim Şveyser kimi onun həyat və yaradıcılığını düzgün, ağıllı izah eləməyib. Alın, bunu sizə bağışlayıram, cənab serjant.

Kitabı alıb vərəqlədim. Mən almanca elə bilmirdim ki, qəliz dildə yazılmış musiqişünaslıq monoqrafiyasını oxuyub başa düşüm. Kitabda böyük bəstəkarın portreti, Eyzənaxda doğulduğu evin şəkli, bir neçə musiqi əsərlərinin əlyazmasının surəti vardı. Bunları ilk dəfə idi ki, görürdüm. Qiymətli hədiyyə üçün Fridrixə təşəkkür etdim.

İzolda paltarını dəyişib şabalıdı saçlarını səliqəyə salmış halda, əlində skripka qayıtdı. O indi əvvəlkindən daha qəşəng və cazibədar görünürdü. Fridrix aləti ehtiyatla köklədi. İzolda ikimizin arasında durmuşdu. Ondan xoş ətir iyi gəlirdi. Gözüm qocada olsa da, fikrim qızın yanında idi. Hiss edirdim ki, o, hərdən dönüb gözücü mənə baxır. Mən onun profilini görürdüm. Üzündə sevimli bir uşağa məxsus həlimlik və məlahət vardı.

Fridrix skripkanı kökləyib qızından soruşdu:

– Hazırsanmı?

– Bəli.

İzolda otağın küncündəki köhnə royalın arxasında əyləşdi. Atası onun yanına gəldi. Qoca skripkanı çiyinə qoyub elan etdi:

– Maestro Bax mənim ən çox sevdiyim bəstəkarlardan biridir. İndi biz onun “Çakona” əsərini çalacağıq.

Qoca skripkada məhəmətlə çalır, qızı onun ifasını royaldə müşayət edirdi. Yaşı altmışı haqlamış, beli azacıq əyilmiş, hərəkətlərində lənglik hiss edən Fridrixin bu əsəri çalanda çevik bir gənci xatırlatması çox təbii görünürdü. O, məhəmətli ifası ilə istər-istəməz dinləyicini də öz təsiri altına alırdı.

Onlar son notu çalıb qurtaranda mən böyük konsert salonunda oturmış dinləyici kimi elə həvəs və hərəmətlə əl çaldım ki, bu qocanı çox müteəssir elədi. İzolda isə mənə baxıb məhribanlıqla xəfif-xəfif gülümsədi. Bundan sonra onlar mənə tanış olmayan bir neçə gözəl əsər çaldılar. Beker ifa etdiyi hər musiqi əsəri ilə elə yaşayırdı ki, adam ona heyran qalır, həm də yazığı gəlirdi. Xəstə qocanın belə dərin həyəcan keçirməsi həyatı üçün sox təhlükəli idi. İzolda isə royaldə nə qədər gözəl çalsa da, onun ifaçılıq məhəməti atası ilə müqayisədə kölgədə qalırdı.

Mənim bu köhnə sənətkara diqqətlə qulaq asmağım və onun ifaçılıq məhəməti haqqında ürəkəçən söz deməyim qocanı müteəssir eləmişdi. O, royalm üstündən götürdüyü not kitabı ilə üzünü yelləyə-yelləyə dedi:

– Etiraf edirəm ki, mən sizin musiqini belə sevmənizi düşünmürdüm.

– Bizim əsgərlər arasında musiqini sevnələr və qiymətləndirənlər çoxdur.

– O... belə de. Bu, təqdirəlayiq bir haldır.

– Onlar sizə həvəsə qulaq asarlar, cənab Beker.

– Mən də məmnuniyyətlə onların qarşısında çıxış eləyəyəm.

– Bizim uşaqlar buna çox sevinərlər.

Mən gedəndə Fridrix bildirdi:

– Nə vaxtsa istəsəniz, hissənizdə çıxış etməyə hazırım, cənab Bəhrüz.

– Yoldaşlarıma deyərəm.

III

Hissəmizin komandiri mayor Panin, Bekergilin şərəfinə bir ziyafət düzəltmişdi. Ziyafətdə batalyonumuzun zabitlərinin bir çoxu iştirak edirdi. Serjant heyətindən məndən başqa iki nəfər də vardı. Qərargah yeməxanasının aşpazı stolları lap restoranda olduğu kimi səliqə ilə hazırlamış, süfrəyə müxtəlif yeməklər düzölmüşdü. Ordu

mətbəxinə məxsus sadə qab-qacaq olmasaydı, stol daha yaraşılıq görünərdi.

Fridrix bu gün xeyli şən idi. Məclisdəkilərin onu belə hərəmət və qayğı ilə əhatə etməsi qocanı kövrəltmişdi. Özünün etiraf etdiyinə görə, onu çoxdan belə hərəmətlə və ehtiramla qarşılamamışdılar.

Bu gün üçüncü dəfə idi ki, Fridrix qızı İzolda ilə birlikdə hissəmizin döyüşçüləri qarşısında çıxış edirdi. Birinci çıxışında hələ əsgərlərin ciddi və klassik musiqiyə münasibətini bilməyən qoca çox sadə şeylər çalmış, sonra sürəkli alqışları görüb, repertuarındaki mürəkəb əsərləri ifa etmişdi. Bəzən elə olurdu ki, bir əsəri ona iki dəfə çaldırırdılar. Bədəncə zəif olan qoca tez yorulsa da, qızgın və sürəkli alqışları eşidəndə sanki ona yenidən qüvvət verirdilər. Hətta bir konsertdə Paqanininin kampanellasını ilhamla çaldığı zaman necə oldusa, eynəyi gözündən sürüşüb yərə düşdü. Lakin o, buna əhəmiyyət verməyib, ifasını eyni tərzdə axıra kimi davam etdirdi. Yaxşı ki, eynəyin şüşələri sınımadı. Fridrix elə xoşbəxt musiqiçilərdən idi ki, ilk çıxışdan dinləyiciləri ələ alır, onların hissələrinə hakim olurdu. Çoxdan bəri gözəl musiqiyə və məhəmətli ifaçıya qulaq asmağa həsrət qalan əsgərlər onu uzun zaman səhnədən buraxmırdılar. Xarici görünüşə yaraşqsız olan qoca musiqi əsəri ifa edəndə sanki gözəlləşirdi.

Mən Bekergili ilk kəşf etmiş adam kimi onlarla hissəmiz arasında əlaqə saxlayırdım. Konsert olanda gedib ata ilə qızı gətirir, sonra isə onları evlərinə yola salırdım. Atası ilə bir yerdə olsa da, İzoldanı müşayət etmək mənə zövq və sevinc verirdi. Hər dəfə qızla görüşəndə onunla almanca çox çətinliklə danışısam da, vücudumda bir yüngüllük duyurdum. Hiss edirdim ki, İzolda mənimlə əvvəlki kimi sıxıla-sıxıla danışmır. Bu mənim üçün ən böyük mükafata bərabər idi. Demək, İzolda mənim xoşuna gəlidiyi kimi, o da mənə laqeyd deyildi.

Mən stolun arxasında, Bekergilin yanında oturmuşdum. Qoca, hissə komandiri Paninin sağ tərəfində, qızı onunla yanaşı, sonra isə mən əyləmişdim. Mən həm ataya, həm də qıza qulluq edir, onların boşqablarına yemək qoyur, qədəhlərinə içki töküürdüm. Yuxarı başda mayor Panin oturmuşdu. O, məclisə rəhbərlik eləyirdi.

Panin əlində şərəbla dolu qədəh ayağa qalxdı. Hamı sakit olub mayora qulaq asdı.

– Hörmətli cənab Beker və freylen İzolda, siz bizim bu əsgər ailəmizə xoş gəlmişsiniz!

Hissenin tərcüməçisi mayorun dediklərini almancaya tərcümə elədi. Ata və qız ayağa qalxıb, minnətdarlıq əlaməti olaraq, başlarını tərpətdilər. Fridrix qədəhdəki şərabi içdi. İzolda isə iki qurtum içib yerə qoydu.

Qonaqlıqda iştirak edən zabitlərin əksəriyyəti yaşı otuzdan az olan cavanlar idi. Onların çoxunun gözü İzoldada qalmışdı. Qız bunu duymuşdu. Utandığından başını yuxarı qaldırmırdı. Az yeyir, gah çəngəli barmaqları arasında oynadır, gah da qədəhdə qızaran şərabi ehməlcə silkələyir, onun tərpənməsinə tamaşa eləyirdi.

Hiss edirdim ki, zabitlər mənə həsədlə baxırlar.

Mayor Panin yenə ayağa qalxanda danışmaq kəsildi.

– Cənab Fridrix, mənim və bizim adamlarımızın sizinlə tanışlığının cəmi bir neçə günlük tarixi var. Bununla üçüncü dəfədir gəlib bizə konsert verirsiniz. Bu az müddətdə gözəl sənətinizlə bizə o qədər qiymətli və mənalı dəqiqələr bəxş etmişiniz ki, buna görə sizə minnətdarım! Çox şadıq ki, sizinlə tanış olmuşuq. Onu da deyim ki, bu işdə həlledici rol oynayan serjant Bəhrüz Qədimlidir. İçək bu qədəhləri sizin sağlığınıza. Cənab Fridrix, ömrünüz çaldığınız musiqi əsərləri kimi uzun, günləriniz gözəl olsun!

Tərcüməçi mayorun dediği sağlığı almancaya tərcümə edib qurtaranda hamı ayağa qalxaraq bir-bir Fridrixin yanına gəldi və qədəhini onun qədəhinə vurdu. Qoca titrək səslə Paninə müraciət etdi:

– Bir neçə kəlmə demək olarmı?

– Əlbəttə, əlbəttə, buyurun!

Fridrix yavaşca öskürdü və udqunaraq dedi:

– Elə həyəcanlıyam ki, fikrimi bir yerə toplaya bilmirəm. Əgər sözlərimdə biçimsizlik olsa, gərək mənə bağışlayasınız.

– Ürəyiniz necə istəyirsə, elə də danışın, cənab Beker.

– Təşəkkür edirəm, cənab mayor!

Qoca susdu. Keyli fikirləşdi. Nəhayət dedi:

– Mən neçə ildi ki, geniş auditoriya qarşısında çıxış etmədim. Demək olar ki, skripka çalmağı da yadırgamışdım. Lakin cənab serjant Bəhrüzla görüşüm, qəlbimdə sönmüş o qığılcımları alışırdı. Gəlib sizə konsert verdim. Açıq deyim ki, mən burada belə hərarətlə alqışlanacağımı və əsgərlərin ciddi musiqiyə belə həssaslıqla qulaq asacaqlarını gözləmədim. Çünki axır vaxtlarda konsert estradalarında yüngül və bayağı musiqiyə daha geniş yer verilir, bununla da gənc-

lərin zövqünü korlayırlar. Təkrar edirəm, burada gördüklərim əvvəlcədən düşündüklərimdən xeyli artıq oldu. Nə gizlədim, siz mənə hərarətlə qarşıladıqca, yorğunluğumu unudub çaldıqca çalmaq istəyirdim. İfaçı üçün ən böyük mükafat tamaşaçıların alqışlarıdır. Mən bunu sizdən kifayət qədər aldım.

Mayor Panin məmnuniyyətlə bildirdi:

– Cənab Fridrix, siz də bizə böyük zövq verdiniz. Neçə ildir ki, nə mahir ifaçı görmüş, nə də belə gözəl musiqi əsərlərinə qulaq asmışdıq. Təsəvvürünüzə gətirirsinizmi, aramsız olaraq neçə ilin ərzində bomba, mermi və minaların əsəbləri sarsıdan partlayışlarının səsinə sonra birdən-birə insanı valeh edən belə musiqi əsərlərini dinləmək nə deməkdir! Elə bil susuzluqdan yanıb cadar-cadar olmuş torpağa bolluca sərinc bulaq suyu verdilər. Buna görə, içirik sizin sağlığınıza, cənab Fridrix!

Zabitlər təzədən qədəhlərini qocanın qədəhinə vurub içdilər.

Süfrədə cürbəcür xörəklər və soyuq qəlyanaltılar vardı. Hamı istahla yeyib içirdi. Lakin Fridrix həyəcandanmı, ya nədənsə heç bir şey yemirdi. İzoldanın da boşqabına yağdıqlarımın hamısı eyni ilə qalmışdı.

O zaman Almaniyada əhalinin ərzaqla kifayət qədər təmin olunması işi hələ qaydaya salınmamışdı. Bekergil də başqaları kimi ərzaq çatışmazlığından korluq çəkirdilər. Belə bir vəziyyətdə onların bu dadlı xörəklərdən çox az yemələri mənə narahat edirdi. Yavaşca İzoldanın qulağına pıçıldadım:

– Niyə yemirsiniz? Evdən çoxdan çıxmısınız, ac deyilsiniz?!

İzolda gülümsədi və ot tikəsini çəngələ keçirib ağına apardı. Mən razılıq işarəsi olaraq başımı tərpətdim. İzolda tikəni çeynəyib udandan sonra mənim bilmədiyim çətin sözlərlə atasına nə isə dedi. Qoca qımışıb qızına göz vurdu.

Mayor Panin qədəhləri şərəblə doldurmağı məclisdəkilərə təklif etdi. İzoldanın qədəhi dolu idi. Mən Fridrixin qədəhinə şərəb tökdüm.

– Freylen İzolda!

Qız öz adını eşidincə diksinən kimi oldu. Ürkək-ürkek şabalıdı kirpiklərini qırqıb diqqətini toplayaraq mayora baxdı.

Panin müraciətini bir də təkrar etdi:

– Freylen İzolda!

Qız qalxmaq istədi. Mayor əli ilə ona bildirdi ki, lazım deyil, otursun.

– Sizə baxanda dünyaya nə üçün iyirmi il tez gəldiyimə və bele qocaldığıma təəssüf eləyirəm.

Fridrix yerindən söz atdı:

– Cənab mayor, siz qoca olanda onda mənə nə ad verərsiniz?

Məclisdəkilər güldürlər.

Mayor Panin gülüşün kəsilməsini gözləyib dedi:

– Gənclik – həyatda insana bəxş edilən ən böyük nemətdir. Gənclik və gözəllik üzvi surətdə birləşəndə isə misli olmur. İzolda, siz həm gözəl, həm də gəncsiniz.

Qız mayorun bu sözündən qızardı. Mən fürsətdən istifadə edib, İzoldaya astadan dedim:

– Siz çox gözəl və məlahətliniz.

İzoldanın gözü mayorda olsa da, utancaqlılıqla mənə baxıb, başını tərپətdi.

– Siz burada olmağınızla məclisə qeyri-adi bir yaraşıq verirsiniz. Məclis necə gözəl olsa da, ora nə qədər yaxşı və qəşəng kişi yığılsa da, qadınsız çox yaraşıqsız görünər. İcazə verin, bu qədəhləri içək sizin sağlığınıza!

Hissə komandirinin bu sağlığı hamının ürəyindən oldu. Mayora qibtə edirdim. Kaş bu sağlığı mən deyəydim. Əgər mümkün olsaydı, Panini qabaqlayardım. Lakin hərbi xidmətdə bir qayda var: yüksək rütbəli zabıt danışanda ona tabe olanlar sakit oturub, qulaq asmalıdırlar. Mən nə edə bilərdim?!

Naharda başlanan qonaqlıq axşama kimi uzandı. Çox sağlıqlar deyildi. Axıra yaxın məclis keyli şən keçdi. Şərab içib kefi durulan qoca Fridrix evə getməmişdən əvvəl öz arzusu ilə Bethovenin “Elize” əsərini və Paqanininin “24-cü kapriz”ini çaldı. Qoca dedi ki, bunlar onun ən çox sevdiyi əsərlərdir.

Ata-qız evə gedəndə hissə komandirinin işarəsi ilə yeməkxanada işləyən cavan oşqer ağzına kimi dolu bir əşya torbası gətirdi. Mayor Panin Fridrixin əlini ovcunun içində tutub dedi:

– Bayaقدan göz qoyurdum. Nə siz, nə də qızınız xərəklərdən yemirdiniz. Ona görə də tapşırımısam hər ikinizin payını bu torbaya qoyublar. Aparın, rahat və utanmadan evinizdə yeyərsiniz.

Fridrix ərzağı almaq istəmədi. Panin təkid eləyib onu yola gətirdi. Qoca, mayora təşəkkür elədi.

– Serjant Qədimli, qonaqlarımızı evlərinə kimi müşayiət edin. Torbanı da siz götürün.

Hissə komandirinin tapşırığı lap ürəyimdən oldu.

– Baş üstə, yoldaş mayor! – dedim.

Torbanı götürüb əsgərsayağı arxama keçirdim. Biz tələsmədən yola çıxdıq. Bekergilin evi kazarmadan uzaq deyildi. İzolda atasının qoluna girmişdi. Qoca şirin-şirin danışır, arabir qəhqəhə çəkib gülürdü. Mən adi danışq dilində olan alman sözlərinin bir neçəsini bildiyim üçün onun dediklərinin yalnız cüzi bir hissəsini anlayırdım. Fridrix bir balaca keflənmişdi. Amma yolu düz gedir, artıq-əskik danışmırdı.

Biz bir neçə dəqiqədən sonra musiqi mağazasına çatdıq. Evin iki qapısı vardı. Biri mağazadan, o biri isə binanın böyründən. Mən ikinci qapını görməmişdim. Onlar mənzillərinə mağazadan getmədilər. Qoca açarı çıxarıb, qapını açmaq istəyəndə əli əsir, açarı kilidə sala bilmirdi. Mən ona qapını açmaqda kömək elədim və qoluna girib daş pillələrlə yuxarı qaldırdım. İkinci mərtəbədə dörd otaq vardı. Əvvəlcə yemək otağına girdik. Qoca mənə bir söz demədən iri zəlin sağ tərəfindəki qapıya sarı addımladı. Burada bir çarpayı qoyulmuşdu. Yəqin ki, qocanın yataq otağı idi. Mən içəri girmədim. Torbanı Baxın tokkatosuna qulaq asdığı vallah olan otağın divarına söykədim. Torba ağırdı. Üstdən hiss edilirdi ki, içində bir neçə kömbə çörək, konserv bankaları, qənd və başqa şeylər vardır. Mən buradan yemək otağına göz gəzdirdim. İçəridə köhnə dəbdə olan qəşəng mebel düzülmuşdü. Ətrafı zərif naxışlı bufetdə yaraşıqlı çini və büllur qablar yığılmışdı.

İzolda mənə oturmağı təklif etdi:

– Bizimlə bir fincan qəhvə için.

– Tələsirəm, başqa vaxtda gəlib içərəm, – dedim.

Mən qapı arxasından səslənib Fridrixlə xudahafizləşdim.

– Sağlıqla qalın, mən getdim!

O, qapını açıb boylandı. Əyninə yaşıl parçadan pijama geymişdi.

– İçki mənə birtəhər eləyib, cənab Bəhrüz. Bağışlayın, qoyun sizi İzolda yola salsın.

İzolda məni qabağa buraxıb, arxamca gəldi. Mən, yarıqaranlıq pillələri enə-enə onun barəsində düşünürdüm. Bu vaxt necə oldusa qızın ayağı büdrədi, üstümə aşanda onun belindən yapışib yıtılmağa qoymadım. İzoldanın ürəyi elə yeyin-yeyin döyünürdü ki... Qız qorxmuş halda sinəmə sıxıldı. Bu məni cəsarətləndirdi. Onu qucaqladım. İzolda mənə daha da möhkəm sıxılıb pıçıldadı:

– Bəhrüz, əzizim!

– İzolda!..

Bir də onu gördüm ki, alışıb yanan dodaqlarımız bərk-bərk bir-birinə yapışib, ayrılmaq istəmir. Bu vəziyyətdə, özü də dar pilləkəndə çox qalmaq olmazdı. Mən İzoldanı qucağıma götürdüm, yavaş-yavaş aşağı düşdüm. Küçə qapısının ağzında xurmayı saçlarından öpdüm. İzolda zərif barmaqları ilə nazik biğlərini sığalladı.

Onu yerə qoyub geri baxa-baxa qapıya sarı yönəldim. İzolda məhəbbət dolu baxışlarla məni ötürdü.

IV

Ordudan buraxılanları tontənə ilə vətənə yola salırdılar. Xatirə üçün onlarla bir yerdə şəklimizi çəkirdirdik. Hissəmizin komandanlığı onlara qiymətli hədiyyələr də verirdi. Vətənə getməzdən əvvəl ordudan buraxılanların şərəfinə şənlik düzəldilirdi.

Sabah yenə növbəti dəstə vətənimizə gedəcəkdi. Vzvod komandirimiz məni çağırıb dedi ki, mayor Panin Fridrix Bekeri və İzoldanı axşamkı konsertə dəvət edir. Get, bunu onlara xəbər ver.

İzolda ilə görüşmək üçün bundan gözəl imkan ola bilməzdi. Mən dərhal üst-başımı qaydaya saldım. O gün İzoldadan ayrıldıqdan sonra bir də görüşməmişdik. Ancaq o, bir an da olsun fikrimdən çıxmır, siması gözlərimin qabağından getmirdi. İlk dəfə idi ki, həqiqi sevginin nə demək olduğunu duyurdum.

Mən rabiteçilər otdeleniyasının komandiri idim. Nahara bir saat qalırdı. Axırncı saatda döyüşçülər ilə məşğul olmağı köməkçimə həvalə etdim.

Şəhərdə abadlıq işləri gedirdi. Sovet komandanlığı tərəfindən yerlilərdən təyin edilmiş şəhər bələdiyyə rəisi Parximin küçələrinə dəki uçuntuların təmizlənməsinə, yolların qaydaya salınmasına baş-

çılıq edirdi. Elektrik xətləri düzəldilmiş, su kəməri işə düşmüşdü. Tədricən başqa çətinliklər də aradan qaldırılırdı. Hissəmizin istehkamçıları bir çox işlərdə bələdiyyə rəisinə yaxından kömək göstərirdilər. Şəhərdə normal həyat tərzi qaydaya düşməyə başlayırdı.

Mən Bekergilə gedəndə yenə də şəhərin küçələrində abadlıq işləri aparılırdı. Onlarla bizim kazarmamızın arasında olan meydançada qopmuş dördkünc daşları təzədən yerə döşəyirdilər. Yerli əhali arasında kişi az olduğundan işlərin əksəriyyətini qızlar, qadınlar, bir də yeniyetmə oğlanlar görürdülər. Çoxdan ərşiz qalmış qadınların bəziləri küçədə gördükləri əsgərlərə söz atırdılar. Yanlarından keçəndə “Cənab serjant yəqin görüşə tələsir” – deyər xərəyə daş qırıntıları yığan qadınlardan biri mənə sataşdı. Əhəmiyyət verməyib sovuşdum. Tələsirdim. Davadan sonra xeyli qadın ərşiz, nə qədər nişanlı qız sevgilisiz qalmışdı. Bunların həyatı necə olacaqdı? Mən yol boyu bu haqda düşünürdüm.

Musiqi mağazasının qapısı bağlı idi. Yadıma düşdü ki, Bekergil bu vaxtlar nahara çıxırlar. O gün İzolda ilə görüşüb xoş təəssüratla ayrıldığı dal qapıya getdim. Bu qapı da bağlı idi. “Bunlar nahar vaxtı hara gediblər?” Fikirleşdim gözləyim. İzoldanı görməyə ürəyim elə tələsirdi ki, qızla görüşmədən geri qayıtmaq istəmirdim.

Onların evdə olub-olmamasını yəqin etmək üçün zəngi bir də basdım. Qapıya gələn olmadı. Qanım qaraldı. “Bunlar da gəzməyə vaxt tapdılar...”

Hiss elədim ki, qapı daldan bağlanmışdır. “Əgər evdədirsə, onda niyə gəlib qapını açmırlar? Bəlkə yatılıblar, ya da zəng xarab olub?”

Qapını bu dəfə yumruqla bərk-bərk döydüm. Arxadan bağlanan cəftə, görünür çox möhkəm deyilmiş, qapının tayı açıldı. Elə bu zaman içəridən nə işə bir tappıltı eşidildi. Elə bildim ki, ya İzolda, ya da Fridrixdir, qapını döyəni qarşılamağa çıxır. Yuxarı qalxmayıb gözlədim. Gələn olmadı. “Bu nə idi? Onlar yuxudan ayılmadılar? Gündüz də belə bərk yatarlar? Lap beca yerə qapıya zor gəldim”.

Küçə qapısının cırıltı ilə açılmasından heç birçə dəqiqə keçməmiş mənəzədən şüşə sınımasının səsi gəldi. Hərçənd ev sahibinin icazəsi olmadan içəri girmək ədəbsizlik idi. Lakin buna baxmayaraq mən yeyin-yeyin yuxarı qalxdım. Bayaq eşitdiyim tappıltı təkrar olundu. Sonra nə işə bir inilti eşitdim. Elə bil lal adam çışqırmağa səy göstərir, amma səsi çıxmırdı...

Qapını itələyib açmışdım. İndi də lap yuxarı qalxmışdım. Gözüme kimse görünmürdü.

Mənzilin qabağında artırmadan hənerti gəlmirdi. Bir az da içəri keçib qonaq otağına boylandım. Burada sükut içində idi. Mən əsgər çəkmələrimin nallı dabanlarının parketə dəyib çıxartdığı tappılıtdan başqa ayrı bir səs eşitmədim.

Artırmaya qayıdıb çağırdım:

– İzolda, İzolda!..

Sakit mənzildə səsım əks-səda verdi. Ancaq qapısı qonaq otağına açılan başqa bir otaqdan nəse ağır bir şey tappılıtlı ilə düşdü. Sonra oradan inilti eşidildi. Mən ehtiyatla qapını açdım. Burada gördüyüm məni heyretə saldı. İzolda qolları dəsmalla arxadan bağlanmış vəziyyətdə çarpayımın qabağında üzüqoylu yerə yıxılmışdı. O çapalayır, qollarını açmağa çalışırdı. Mən cəld irəli atılıb qızın qollarını açdım. Onu qucağıma götürüb çarpayına qoyanda gördüm ki, ağzına yaylıq tətəpilib. Yaylıq ağzından çıxartdım. İzolda dərinədən nəfəs aldı. Onun üzü qızarmış, alnını, yanaqlarını, boyun-boğazını tər basmışdı. Sarı çit donu yaxasından ta balağına qədər cırlmışdı. Döşlüyünün çiyindən aşırılan bağı qırılmış, sinəsi bayırda qalmışdı. Qız utancaq halda əlini ağ döşlərinin üstünə qoyub, dizini dizinə yapışdıraraq büzüşdü və bədəninin görünən çılpaq yerlərini örtüdü. O, çox həyəcanlı idi. Bərk qorxduğu üçün dili söz tutmurdu. Bir yandan da üst-başının bu kökə düşməsi onu xeyli kəxırdırmışdı. Mən otaqdan çıxıb qıza paltarını dəyişməyə imkan yaratdım. İzolda dərhal ayrı don geyib, qonaq otağına gəldi. Onun gözünün altı göyərmişdi. Ağ yanağında vurulan şillənin izi qalmışdı.

Mən özünü itirmiş, yaşlı gözlərində qorxu və təlaş olan İzoldadan soruşdum:

– Sənə belə nə olub?

– Soruşma, Bəhrüz, soruşma. Haradansa bir kişi gəlib evimə soxulmuşdu. Yaxşı ki, sən gəlib qapını bərk-bərk döydün. Qorxub qaçdı. Yoxsa məni...

İzolda mənzilə göz gəzdirib nigarançılıqla soruşdu:

– Bəs atam hanı?

– Bilmirəm.

– Yəqin oğru, atamı otağa salıb qapını da arxadan bağlayıb ki, bayıra çıxıb ona mane olmasın.

İzolda Fridrixin yataq otağına yaxınlaşıb səslədi:

– Ata, ay ata!

İçəridən həy verən olmadı. İzolda qapını döydü.

– Ata, niyə cavab vermirsən?

Fridrixdən səs çıxmadı. İzolda bərk narahat oldu:

– Kişi xəstədir. Birdən qorxudan ürəyi partlar. Yoxsa o mənim çağırışımı cavabsız qoymazdı...

– Bəs qapının açarı yoxdur?

– Yox, Bəhrüz, o birilərini itirmişik. Axırcısı qalmışdı, onu da oğru aparıb.

– Kəlbətindən, çəkicdən-zaddan nəyiniz var?

– Bir şey taparam.

İzolda köhnə qadın çantasında bir yığın alət gətirdi. Mən qapının kilidini sındırdım. İçəri girdik. Qoca çarpayıda əl-ayağını uzadıb qalmışdı. Onun sinəsi üstə “Kommunistlərin axırı belə olacaq” sözləri yazılmış bir vərəq var idi.

Qocanı boğmuşdular.

İzoldadan dəhşətli bir səs çıxdı. Qız “ata” deyərək, özünü meyitin üstünə atıb qəşş elədi. Mən onu qucağıma götürüb öz otağına gətirdim. Üzünə su çilədim. Qız haçandan-haçana özünə gəlib gözələrini açdı və təzədən ağlamağa başladı. Mən ona toxtaqlıq verdim:

– Görürəm, dərindən böyükdür. Amma neyləmək olar. Ağlamaqla atan geri qayıtmayacaq.

– Əgər bilsəydim ki, atama qəsd eləyib, öldürdüm, onu sağ buraxmazdım... Belə işi ancaq faşistlər eləyə bilirlər.

– Mühərribə qurtarsa da hələ yer üzündən faşistlər qurtarmayıb. Onlar indi də gizli fəaliyyətə keçiblər.

İzolda nə işə fikirləşib soruşdu:

– Bəs sən yuxarı qalxanda pillələrdə heç kəslə rastlaşmadın?

– Yox, heç kəsi görməmişəm.

– Görməmişən? Bəs o, haradan qaçdı? Bu qapıdan başqa bizdə küçəyə çıxmağa ayrı yol yoxdur. – İzolda gözündən yaş axıda-axıda əlavə etdi: – Bir də mağazadan küçəyə yol var. Oradan çıxıb qaça bilər.

İzolda yuxarı qalxdı. Mən artırmanın sağ tərəfindən musiqi mağazasına gedən taxta pillələrlə aşağı endim. Avtomatımı hazır tutmuşdum. Taxtapuşların altına baxdım. Mağazada heç kəs yox idi. Qapının

kilidi içəridən bağlanmışdı. Qatil buradan qaçmamışdı. Artırmaya çıxdım. İzolda əlləri qoynunda gəzinirdi. Qızın göz yaşları kəsilməmişdi. Keçirdiyi qorxudanımı, ya üz vermiş böyük itkidən doğan dərdin ağırlığındanımı o sıxılıb balacalanmışdı. İzolda menden xəbər aldı:

– Qatil orada yoxdur?

– Yox.

– Bəs haradan qaçıb?

Mən mənzili gəzib qatili axtardım. İzolda da arxamca gəlirdi. Mətbəxə girdim.

Qız sınıq pəncərəni görünə təlaş içində dedi:

– O, buradan dama düşüb. Görürsən, şüşəni də sındırıb...

Mən mətbəxin sınıq pəncərəsindən ikimərtəbəli binaya yapışan birmərtəbəli binanın damına boylandım.

– Aradan çıxıb. Daha onu tapmaq olmaz, İzolda.

– Dam çox hündürdür. Oradan nərdivansız küçəyə düşmək mümkün deyil.

– Belə çıxır ki, o haradasa damda gizləni.

İzolda çəkinə-çəkinə dedi:

– Damda gizlənənə oxşayır.

Bekergilin qonşu damına açılan pəncərəsinin hündürlüyü bir metrden azca çox olardı. Mən səs-küy salmadan dama düşdüm. Üstü dəmirlə örtülü, yaşıl rəng çəkilmiş damda bir neçə kərpic baca ucalırdı. Mən maili şəkildə düzəldilmiş damdan yerə aşmayım deyər asta-asta yeriyir və bacaların dalına baxırdım. Burada gözüme dəyən olmadı. Geri qayıtmaq istəyəndə damın tininə vurulmuş üçkünc, hündür reklamın arxasındakı dayaq dirəklərinin arasında bozaran bir şey diqqətimi cəlb elədi. İrəli yeriyəndə gördüm ki, adamdır. O, bayaqdan məni izləyirmiş. Yaxınlaşdığımı görüb, amirənə səsle çığırdı:

– Əgər sağ qalmaq istəyirsinizsə, geri qayıdın!

Mən irəli getdim.

Qatil ayağa qalxdı. O, yavaş-yavaş damın qırağındakı düz yerlə mənə sətir irəliləyirdi. Pistoletini üstümə tuşlamışdı. Üz-gözündən kin və qəzəb yağırı. Sanki quduz canavar qarşısına çıxan əmlək quzunu parçalamağa gedirdi. Onun boyu mənimkindən hündür deyildi. Lakin canlı və qüvvətli idi. Hərəkətlərindən məqsədini duymuşdum. Hərif güllə atmadan məni susdurmaq istəyirdi. Vəziyyəti

ağır olsa da, güllə atmaq ona sərif eləməirdi. Axı, ara-sıra küçədən keçən bizim hərbi xidmətçiləri şübhəyə salardı. Mənimlə də qoca Fridrix kimi sakitcə hesablaşmaq niyyətində idi.

Aramızdakı məsafə azalmışdı. İkimiz də silahımızı bir-birimizə yönəldib hazır vəziyyətdə durmuşduq. Gözlərimizi də bir-birimizə zilləmişdik. Mən onun, o da mənim hərəkətlərimi diqqətlə izləyirdi. Birimiz atəş açsaydıq, o bizim də eyni anda tətii sıxacaqdı. Ancaq mənim bir üstünlüyüm vardı: düşmən birini, mən isə bir neçə gülləni dalbadal ata bilərdim. Ləngimək olmazdı. Nə qədər gec deyildi, üstünlüyü əldən verməməliydim. Bir addım da irəliləyib tətii sıxdım, avtomatımın taqqılısından onun atdığı güllənin səsini eşitmədim. Amma qolumda küt bir ağrı duydum, sənədirəyib damda diz çökdüm. Başımı qaldırıb baxanda gördüm ki, o, qarnını qucaqlayaraq damın qırağında oturub, yerində qıvrılır, tapançası isə yanına düşüb. Aramızdakı məsafə beş metrden çox olmazdı. Gərginlikdən qolumun ağrısını unutmuşdum. Gözümü ondan çəkmirdim. O, yavaş-yavaş damın qırağına süründü və özünü aşağı atdı.

Damın qırağına enib aşağı boylandım. Qatil səkinin qırağında əkilmiş yaşıl kolun qabağındakı torpaqda tərpenməz halda qalmışdı. Sanki yuxarıdan yerə dolu bir kisə atmışdılar...

Onun damda qalmış pistoletini götürdüm. Xəzinəsi boş idi. Məsələ mənə indi aydın oldu ki, o niyə güllə atmırmış. Pistoletində birçə güllə varmış.

Atasının qatilinin küçəyə düşdüyünü mətbəxdən görən İzolda daha qorxmadan pəncərədən dama endi. Yanına gəldi. O, ehtiyatla aşağı boylandı və tez geri çəkilərək dedi:

– Birdən özünü yalandan ölüyü vurar ha...

– Bir yandan güllə yaraları, o biri yandan da bu hündürlükde yerdən aşağı düşmək axırına çıxdı. Arxayın ol, o bir daha dirilmez, İzolda!

İzolda əlini yaramı tutduğum əlimin üstünə qoydu.

– Bəhrüz, ağır yaralanmısan?

– Yox.

İzolda qayğı və nigarançılıqla üzümə baxdı. Onun həyəcanlı və türkək baxışlarında nə qədər mərhəmət, təlaş vardı. Qızın üzünün əvvəlki ifadəsi tamamilə dəyişilmişdi.

– Atam elə, sən də belə...

– Qorxma, İzolda, qorxma, gedək.
– Sənə təcili tibbi yardım göstərilməlidir, Bəhrüz. Gör necə qan axır...

Əlimi yaranın üstünə bərk bassam da, qan barmaqlarımın arasından sızıb, damın dəmirinə damcılayırdı.

– Gedək, tez gedək, Bəhrüz!

İzolda qoluma girdi. Yaranın ağrısı getdikcə artırdı. Dirsəyim də keyimişdi. Qız damın düz yeri ilə ehtiyatla addımlayıb məni də özüm ilə aparırdı. Ona baxıb düşündüm: “Bir ay əvvəl nə İzolda məni, nə də mən onu tanıyırdım. Fikrimə də gəlməzdi ki, dünyada belə bir qız yaşayır və mən onunla rastlaşacağam, çətin dəqiqələrdə bir-birimizə həyan olacağıq”. İndi isə yaxın bir adam kimi İzolda qoluma girmişdi.

Biz onların damına açılan pəncərəyə çatmışdıq. Qızın gərginliyi nisbətən azalmışdı. Gah yaralı qoluma, gah da məyus-məyus üzümə baxıb yaş kirpiklərini qırırdı.

– Bu halda pəncərəyə necə çıxacaqsan, Bəhrüz?

– Elə mən də o barədə fikirləşirəm.

Bir əllə pəncərəyə qalxmaq olduqca çətin idi. Ayağımın altına bir şey qoymadan İzolda da ora qalxa bilməzdi. Belə qərara gəldik ki, mən sağlam əlimlə kömək eləyim, İzolda pəncərəyə qalxsın. Sonra evdən bir stul versin. Mən ayağımın altına qoyub, yuxarı qalxım. Belə də elədik.

Qolumun ağrıları artırdı. Güllə sümüyə batıb qalmışdı. Ağrıdan az qalırdı ki, bağıraram. Lakin canımı dişimə tutub dözürdüm. Orduya çağırıldığı və döyüş əməliyyatlarında iştirak etdiyim müddətdə bununla ikinci dəfə idi ki, yaralanırdım. İlk dəfə Sandomir vuruşmalarında budumdan yüngülcə yaralanmışdım. Mərmi qəlpəsi dərimi siyirib keçmişdi. Bir neçə gün alayın səhiyyə hissəsində qalıb, sonra rotamıza qayıtmış, yenə də döyüşlərdə iştirak etmişdim. İndi hiss edirdim ki, yaram çox ciddidir. Müalicəsi uzun çəkəcək. Kim deyər ki, mən müharibə qurtarandan bir ay sonra yaralanacağam?!

İzolda atasının meyiti olan otağın qapısını örtmüşdü. Qız ora gire bilmirdi. Ona dünyada ən yaxın və ən əziz olan bir adamın hərəkətsiz halda uzanmasını görmək çox ağır idi. Bəlkə də həyatın sərt üzünü görməmiş təcrübəsiz bir qız ona necə böyük bədbəxtlik üz verdiyini hələ tamamilə dərk edə bilmirdi.

Biz mətbəxdə oturmuşduq. İzolda yaramı sarıyırdı.

– Daha ələ qorxusu yoxdur. Qanaxması dayanıb.

İzolda haradansa yod və enli tənzip tapıb gətirmişdi. O, qayğı ilə köynəyimin qolunu bir neçə yerdən kəsmiş, yaramın ətrafını təmizləmiş və yod sürtmüşdü. Yaraya yod dəyəndə qolumdan ələ bir dəhşətli ağrı qalxdı ki...

İzolda mənimlə məşğul olsa da, atası onun yadından çıxmırdı. “Yazıq ata!” – deyər ağlayır, ağlayırdı. Mən ondan əhvalatı təfəsilatı ilə soruşdum. İzolda nağıl elədi:

– Nahar eləməyə hazırlaşırıdım. Mən mətbəxdə o gün sizin hədiyyə verdiyiniz ət konservini açıb, atamı yeməyə çağırmaq üçün gələndə gördüm ki, bir kişi artırmadan oğrun-oğrun içəri boylanır. Şübhələndim. İstədim qışqırıb atamı xəbərdarlıq eləyim. O: “Kəs səsini! Qışqırsan, özünü ölmüş bil!” – dedi. Danışığa atam yan otaqdan çıxdı. Qoca mənim üstümə tapança çəkildiyini görəncə dili dolaşa-dolaşa dedi: “Siz nə edirsiniz, cənab, qızın günahı nədir?” Yad adam atamın üstünə qışqırdı: “Kəs səsini, satqın! Uzun danışma!” O, otaqdakı şeylərə göz gəzdirib, əmr etdi: “Keçin otaqlarınıza!” Mən atamın yanına gedəndə yad adam qoymadı: “Sən bu otağa keç!” – dedi. Atam könülsüz halda öz yataq otağına keçdi. Kişi irəli yeridi. Bayırdan açarla onun qapısını bağladı. Mən də qorxu içində otağıma keçdim. Tələş içində çarpayımda oturub, gözümü qapıya dikmişdim. Elə bildim ki, evimizə soxulan oğrudur, əlinə keçən qiymətli şeyləri götürəcək, bununla da yaxamızdan əl çəkəcəkdir. Sən demə, əsil dəhşət arxada qalıbmış... Bir azdan o, mənim otağıma gəldi və acgözlüklə üstümə cumdu. O məni zorlamaq istəyirdi. Müqavimət göstərdim. Üzümə bir neçə şillə vurdu, öldürməklə hədələdi. Təslim olmadım, əl-qol atıb ona maneçilik elədim. Çox əlləşdik. Müqavimət göstərməyə daha təqətim qalmamışdı. Bilmirdim ki, neyləyim. Elə bu məqamda zəng basıldı. Sonra qapı əllə döyüldü. O qorxuya düşüb məni buraxıb qaçdı...

İzolda yaramı yenice sarımışdı ki, pillələrdən rusca danışmaq səsi və əsgər çəkmələrinin taqqıltısı eşidildi. Gələn bizim şəhər hərbi komandanlığının adamları idi. Kiçik leytenantı dörd nəfər avtomatlı əsgər müşayiət edirdi.

Zabit mətbəxə girdi. Döyüşçülər dəhlizdə qaldılar. O, içəri göz gəzdirib məndən soruşdu:

– Burada güllə atan kim idi? Sizə nə olmuşdur, serjant?

Mən hadisəni danışdım. Kiçik leytenant yanında gələn əsgərlərin birinə məni tez səhiyyə hissəsinə aparmağı əmr etdi. Qalan üç əsgərle Fridrixin meyiti qoyulmuş otağa getdi.

Mən gedəndə İzoldaya dedim:

– Sağlıqla qal!

– Yaxşı yol, Bəhrüz! Tez sağal.

Qızın gözləri dolmuşdu. Onun baxışlarından ümitsizlik oxunurdu.

Sanki bu baxışlar dilə gəlib mənə deyirdi: “Bəs indi mən neyləyəcəyəm?..”

İzolda əlimi tutub ehməlcə sıxdı.

– Bura gəlməseydin, belə də olmazdı. Sən bizə görə yaralandın,

Bəhrüz!

– Elə demə! Əksinə, mən gec gəldiyimə heyifsilənirəm. Əgər bir

azca tez gəlsəydim, bəlkə də heç bu bədbəxtlik üz verməzdi.

Məni müşayiət edəcək əsgər İzolda ilə yaxın bir adam kimi danışdığıma təəccüb etdi.

Aşağı düşüb, küçəyə çıxdım. Son dəfə geri dönüb musiqi mağazasına baxdım. Bu sakit, içində dünyanın ən məşhur və qiymətli musiqi inciləri toplanmış güşədən niskinli və məyus ayrılırdım. Mən bu mağaza və evlə bağlı olan şirin xatirələrimi heç zaman unutmayacaqdım...

Qapıdakı villisə minməzdən əvvəl bir də dönüb ikinci mərtəbədə küçəyə açılan pəncərəyə baxdım. Gözü yaşlı İzolda oradan aşağı boylanırdı. Mənim yuxarı baxdığımı görəncə məyus-məyus əlini yellədi. Mən də ona əl ələyib maşına əyləşdim. Villis yola düşdü. “Əlvida, İzolda! Biz çox tez ayrıldıq... Ancaq yenə görüşəcəyik. Mən hara getsəm, gəlib sənə tapacağam”.

V

Mayor Panin, rota komandirimiz və bir neçə döyüşçü yoldaşım yaralandığımı eşidib tibb səhiyyə batalyonuna gəlmişdilər.

Tibb səhiyyə batalyonundakı xəstələrin əksəriyyəti yüngül yaralı idi. Hamısı gündüzlər dəhlizdə, həyəət-bacada gəzib dolanırdı, müxtəlif əyləncələrlə məşğul olurdular, axşamlar isə kinoya baxırdılar. Son döyüşlərdə ağır yaralanmış zabit və əsgərlər səhiyyə qatarları ilə xeyli

arxaya, Sovet İttifaqına göndərilmişdilər. Bütün binada (tibb səhiyyə batalyonu ikimərtəbəli binada yerləşirdi) məndən ağır yaralı yox idi. Sən demə, qolumun yarası düşündüyümdən daha ağır imiş. Gülləni sümüyümdən çıxarmışdılar. Amma halım yaxşılaşmamışdı. Yara sağalandan sonra da dirsəyim yaxşı açılmıyacaqdı. Bu xəbər qanıma elə qaraltmışdı ki, heç nə yeyib-ıçmirdim. Yarama bir neçə həkim gəlib baxdı. Kənara çəkilib məsləhətləşdilər. Bunun səhəri məni Polşa sərhədinin yaxınlığında olan ordu hərbi xəstəxanasına köçürdülər. Ora axşam gəldik. Səhər xəstəxananın baş cərrahı ilə şöbəmizin rəisi xəstələrə baxanda, hamının “professor” deyərək müraciət etdiyi qoca cərrah yanındakılara ehməlcə pıçıldadı ki, kəsilməlidir. O vaxt mən professorun bu sözüne elə bir əhəmiyyət vermədim. Həkimlər gedən kimi analiz etmək üçün gəlib barmağımdan qan götürdülər. Günorta şöbə rəisimiz palataya gəlib bildirdi:

– Serjant Qədimli, qolunuz kəsilməlidir. Ayrı əlac yoxdur...

Bunu eşidəndə elə bil qulağıma iti qıyıq batırdılar. Üzümə baxıb, bu işə necə münasibət bəslədiyimi bilmək istəyən şöbə rəisindən soruşdum:

– Nə dediniz?

O, qanıma zəhərləndiyini, əgər qolum tezliklə dirsəkəndən azca aşağı kəsilməsə, öləcəyimi söylədi. Bu dəhşətli xəbər əl-qolumu elə yanıma salmışdı ki, key kimi olmuşdum. “Necə yeni kəsilməlidir!”

– Güllənin zəhərli olması vəziyyəti çətinləşdirir. – Şöbə rəisi analizin cavabını mənə göstərdi. – Görürsünüz, təcili operasiya edilməlisiniz. Ləngimək yaramaz. Bu, sizin həyatınız üçün olduqca təhlükəlidir.

– Doktor, mənə nə təklif etdiyinizi düşünürsünüzmü?

Mənim hirsə dediyim bu sözlər şöbə rəisinə toxundu.

– Siz nə dediyinizi bilirsinizmi, serjant? Biz lüzumsuz iş görməyə adət etməmişik.

– Elə isə mən qolumun kəsilməsinə icazə verməyəcəyəm!

Cərrah səsinə mülayimlik verdi:

– Siz, həyatınızla oynayırsınız.

– Mənə əlil həyat gərək deyil, doktor.

– Özünü toxtaqlıq verin. Mən gedib cərrahiyyə alətlərini hazırlayana kimi bir də fikirləşib götür-qoy ələyin. Belə işdə inad göstərmək pis nəticə verir.

– Heç fikirləşmək istəmirəm, doktor! Mən bədənimin bir hissəsinin kəsilib atılmasına necə razı olum?!

Şöbə rəisi kinayə ilə qımsdı. Bu məni daha da qəzəbləndirdi.

– Qolu-qıçı kəsib atmaqdan asan nə var? Hünər ona deyərəm, müalicə eləyəsən. Cərrahların işi balaca çətinə düşən kimi bıçaqlarına güc verirlər. Daha bilmirlər cavan adam üçün ömrü boyu şikəst yaşamaq nə deməkdir.

Şöbə rəisi qanımın analiz kağızını götürüb xələtinin döş cibinə qoydu. Hiss edirdim ki, o mənimlə mübahisəyə girişməmək üçün qəsdən soyuqqanlılıq göstərir. Mən sakit olurdum. Necə də sakit olaydım...

– Doktor, həyatımdan bezməmişəm qolumun kəsilməsinə icazə verim.

– Elə həyatınızdan bezmədiyiniz üçün qolunuz təcili kəsilməlidir. Qarşınızda iki yol var: ya yaşamaq, ya da...

– Ölüm! – deyə mən şöbə reisinin sözünü tamamladım.

– Hə! Siz bunun ikisindən birini seçməlisiniz. Bu barədə heç uzun-uzadı düşünməyə belə dəyməz. Cavan oğlansınız, həyatınıza heyfiniz gəlsin, serjant! Onu da bilin ki, biz hər şeyi dəfələrlə ölçüb-biçəndən sonra bu qərara gəlmişik. Ayrı yol yoxdur. Bizə inanın.

Rus dilində təmiz danışan qaraqaş, qaragöz həkimin azərbaycanlı olduğunu bilmirdim. Birdən, o mənə Azərbaycan dilində dedi:

– Bacıoğlu, daşı tökün ətəyinizdən yerə. Böyüyə qulaq asın. Adam öz düşməni olmaz.

– Qaygınıza görə minnətdaram. Amma fikrimi dəyişməyəcəyəm. Şikəst yaşamaqdansa, bütün əzalarım yerində ölməyi daha üstün tuturam.

Mənim qətiyyətlə dediyim bu sözlər şöbə reisini düşündürdü. O, çarpayının yanındakı kətildən ayağa qalxıb, yenə də əvvəlki təmkinlə dedi:

– Mən sizin bu qədər inadkar olduğunuzu güman etməzdim. Siz özünüze qarşı cinayət edirsiniz, məsuliyyətsiz iş görürsünüz, serjant.

Mən əsəbiləşdim. Ehmalca yaralı qolumu döşəkdə rahatlayıb, ucadan dedim:

– Heç nədən qorxmayın, doktor! Əgər mənim başıma bir qəza gəlsə, sizə pis söz deməzlər. Bu işin bütün məsuliyyətini öz üzərimə götürürəm. İstəseniz, dilimdən kağız verməyə də hazırım.

Palatada mənədən başqa iki xəstə də vardı. Onlardan biri harasa getmişdi. O birisinin yarası ağır olmasa da, çarpayıda uzanıb, Emil Zolyanın “Kəf” romanını oxuyurdu. O, mübahisəni eşidib, kitabı bükərək, bizə qulaq asırdı.

Mən sağ böyrümdəki çarpayıda uzanan ortayaşlı starşınanı nişan verib bildirdim:

– Operasiyadan imtina etdiyimə yoldaş Katkov da şahiddir. O, söhbətin hamısını eşitdi. Bəd ayaqda sizi müdafiə eləyər.

Həkim söhbəti belə kəskin bir şəkllə saldığıma pərt oldu. Bir neçə saniyə dayandı və gedəndə dedi:

– Mən sizi qanacaqlı və dəyanətli bir oğlan bilirdim, serjant...

Starşına Yuri Katkov o gedəndən sonra mənə öyüd-nəsihət verib qınadı:

– Düz hərəkət eləmirsən, Bəhruz. Doktor vəziyyəti aydın izah eləyib, operasiyanın vacib olduğunu deyir. Sən isə nahaq yerə onun sözünü qeribliyə salırsan.

Mənim dinmədiyimi görüb Katkov daha bir söz demədi, romanı oxumağa başladı.

Cərrahın getdiyi vaxtdan xeyli keçmişdi. Biz starşına ilə ikimiz küsülü kimi hərəməz üzümüzü bir yana çevirmişdik. Mən palata qonşumun və həkimin dediklərini xatırlayıb düzgün hərəkət edib-etmədiyimi öz-özlüyümdə ayırd edirdim. Sanki daxilimdə müxtəlif mövqedə ayırd edirdim. Sanki daxilimdə müxtəlif mövqedə durmuş iki şəxs üz-üzə bir-biri ilə qızgın mübahisəyə girmişdi, mən də kənar bir adam kimi onlara qulaq asırdım. Mübahisə eləyənlərin hər ikisinin dediklərində həqiqət vardı. Biri deyirdi: “İyirmi yaşlı gəncin şikəst olmasına necə qıyırsan? Bir qolu kəsilmək yarımadam olmaq deyilmi?! Bu vəziyyətdə mən neyləyə bilərəm?” O biri deyirdi: “Başa düş, ayrı çarə yoxdur. Bizim sənə yazığımız gəlir, halına acıyırsın. Sənin ömrün boyu birqollu qalacağını da düşünmüşük. Başa düş, iş o yerə gəlib ki, cərrahiyyə əməliyyatını aparmadan həyatını qorumaq mümkün deyil”. “Qolumu kəsmədən müalicə etməyə gücünüz çatmırsa, mənim günahım nədir?” “Mübahisə eləməklə vəziyyət düzəlmir. Qəti qərara gəlmək lazımdır, vaxt gözləmir”.

Heç bir söz ağılıma batmırdı. Qət eləmişdim, öldü vardı, döndü yoxdu. Geri çəkilmək olmazdı. Qolumu kəsilməyə qoymayacaqdım.

Üzümü palatanın divarına tutub düşünürdüm. “Şokoladpaylayan qız”ın surəti gözümün qarşısından çəkilmirdi. Sanki Jan Etyen Liotarin əsəri palatanın divarına vurulmuşdu. Şəkil cana gələrək üzümə gülür, qara podnosda gətirdiyi bir fincan qəhvəni mənə uzadıb deyirdi: “Götür, Bəhruz, götür iç, çox qan itirmisən”. Sonra o, günahkar kimi şabalıdı gözlərini aşağı dikdi. “Axı sən mənim yolumda yaralanmışan”.

Mən yaxşı bilirdim ki, təsəvvürümə gətirdiyim bu səhnə həqiqət deyil, quru xəyaldır. Buna baxmayaraq yenə ona cavab vermək, onu bağrıma basmaq istəyirdim. Həkimin dediklərinə inanmırdım. Yox, qolum kəsilməyəcəkdi! Özü də sağalan kimi Parximə qayıdıb İzoldanı tapacaq, onu arxasız və tək qaldığını hiss etməyə qoymayacaqdım.

Hər dəfə palatanın qapısı açılanda, içəri adam girəndə qeyri-ixtiyari mən ona baxır, elə bilirdim ki, gələn İzoldadır...

Bir şeyin nigarançılığını çəkirdim. Görəsən, İzolda da məni düşünür, yad edirmi?

Yəqin indi o, atasını dəfn eləyib evdə oturub, dərdi başından aşır. Yanında ürəyini boşaltmağa, təskinlik verməyə bir adam da yoxdur. Mənim bu günlərdə İzoldanın yanında olmağım necə vacib idi. Niyə belə yaralandım, ona həyan olardım. Mən uzaqdan-uzağa İzoldanın vəziyyətini təsəvvür edirdim. O, qara geyinib atasına yas tutaraq ağlayır, ağlayırdı... Qoca Fridrix çox mehriban ata idi. Qızı ilə elə nəvazişlə danışırdı ki... Zavallı atanın necə avazla “İzolda” – deyə səslənməsi qulağımdan getməmişdi. Elə bilirdim ki, müharibə qurtardı, bütün faciə və dəhşətlərə son qoyuldu. Sən demə, hələ faşistlərin törətdiyi cinayətlər qurtarmayıb...

Möhkəm qərara gəlmişdim ki, sağalıb hissəmizə qayıdan kimi İzoldanı tək qoymayacağam. Ordudan azad edilib Azərbaycana qayıdanda onu da özümlə aparacağam.

Şəfqət bacısı kiçik şüşə podnosda, üskük boyda qabda dərman gətirib dedi ki, iç. Alıb dadına baxdım, zəhər kimi acı idi. Birtəhər içdim. Ağ xələtli, başına ağ ləçək bağlamış, yaraşlıq, sarışın qız acı dərmandan üz-gözümü turşutmağıma güldü. Mən də qımışdım. Ürəyimdən keçdi ki, nə olaydı, bir möcüzə baş verəydi. Şəfqət bacısı dönüb İzolda olaydı... Eh, belə möcüzələr ancaq nağıllarda olur.

Həyatda bu, qətiyyən mümkün deyil. İzolda istəsəydi də gəlib məni tapa bilməzdi. Yerimi bilmirdi.

Şəfqət bacısı bir az sonra gəlib termometrin civəsini çıxaraq aşağı saldı və mənə verdi:

– Qoltuğunuza qoyun, görək istiliyiniz nə təhərdir?

– Qaydadadır.

– Biz bu işdə sözə yox, termometrə inanırıq, serjant, – deyə o, əda ilə qaş-gözünü süzüb, termometri qoltuğuma qoydu. – Bax belə, bir azdan gəlib baxaram.

Şəfqət bacısı getdi. Starşına Yuri Katkov da istiliyini ölçürdü. O, termometr qoltuğunda sağ böyrü üstə çevrilib, kitab oxuyurdu. Yəqin romanın şirin yerinə gəlib çıxmışdı. Səhərdən bəri kitab əlindən yerə düşmürdü. Heç mənə sarı baxmırdı.

Bayaqkı mübahisədən çox sonra cərrahla nahaq yerə elə danışdığımı başa düşürdüm. Qolumun kəsilməsinə icazə verməsəm də, görək həkimin qəlbinə toxunan söz deməyəydim.

Şəfqət bacısı gəlib termometrə baxdı. Katkovun istiliyi qaydada idi. Mənimki isə 38–39–a qalxmışdı. Qız başını bulaya-bulaya getdi. Katkov istiliyimin artdığını bilincə kitabı kənara qoyub, çarpayıda oturdu:

– Hə, nə deyirsən, Bəhruz, fikrini dəyişdinmi? Qızıdırman da qalxıb. Bu, yaxşı əlamət deyil.

– Mən sözümlə demişəm. Yuri əmi, bacarırlar müalicə eləsinlər, bacarmırlarsa heç...

– Bu, cavab olmadı.

İstiliyimin getdikcə artdığını özüm də hiss edirdim. Termometrsiz də bunu duyurdum, hərərətdən dilim-dodağım qurumuşdu. Şəfqət bacısı gəlib mənə nə iynəsisə vurdu. Ancaq halıma təfəvüt eləmədi. Axşama yaxın şöbə rəisimiz iki həkimlə palataya gəldi. Yenə də təmkinlə vəziyyəti izah eləyib, qolumun kəsilməsinə razılıq verməyi məsləhət gördü. Bilirdim ki, halım ağırlaşır. Belə getse nəticəsi pis olacaq, amma özümü təkqollu təsəvvür eləyə bilmirdim. Yox, şikəst olmağa razılıq verməyəcəkdim.

Hərərətim artır, artırdı. Huşumu itirən kimi olmuşdum. Palatada Yuri Katkovdan başqa bir neçə nəfərin danışdığını duyur, amma onların kim olduğunu və nə dediklərini ayırd edə bilmirdim...

Narkozun təsirindən ayılıb, qolumu kəsilmiş görəndə dünya başıma dolandı. Özümü ölmüş, həyat üçün tamamilə itmiş adam kimi təəvvür etdim. Mən bir qolla neyləyəcəkdim? İndi mən qanadı qırılmış qartala bənzəyirdim. Dağlarda pərvəriş tapmış o məğrur quş zirvələrin həsrətiylə alçaq təpələrdə vurnuxduğu kimi vurnuxurdum. Bundan sonra ondan-bundan xahiş eləyəcəkdim ki, zəhmət çəkin, filan şeyi eləyin, əgər sizə əziyyət deyilsə, filan şeyi filan yerə qoyun. Başqalarından nə qədər xahiş eləmək olardı?! İstəməseydim də, məndən asılı olmayaraq, addımbaşı ona-buna ağız açmalıydım. Görəcəyəm günlərin varmış, Bəhrüz...

Ayıldığımı görüb Yuri Katkov yanıma gəldi:

– Nə təhərsən, qardaş?

– Nə təhər olacağam, Yuri əmi, çox pis, görürsən də.

– Bizi yaman qorxutdun. Sağ qalmağına heç ümid yox idi. Yaxşı ki, uğurlu oldu.

– Belə uğurdan olmaz...

Mənim kinayə ilə dediyim sözlərlə Katkov razılaşmadı. Mehribanlıqla ölini üç gündən artıq daraq dəyməmiş saçlarımda gəzdirib könlümü aldı:

– Hər şey keçib gedər! Ürəyini sıxma. Həkimlər səni operasiyaya aparanda ümidlərini üzmüşdülər. Heç özün də bilmirdin ki, nə haldaydın. Bu çətinlikdən çıxdın, demək, dahı qaydasında gedəcək.

– Quşun ya qanadlarını kəs, ya da öldür, nə fərqi! Əgər onda birdəfəlik ölmedimse, indi diri gözlü meyitem.

– Düz demirsən, Bəhrüz. Sağlıq olsun, bir vaxt gələr yanıldığımı özün təsdiq eləyərsən. Həyat çox şirin şeydir. Ondən ayrılmaq olmur.

Mən daha Katkovla mübahisə eləmodim. Çünki elə bir hal keçirirdim ki, təkçə starşına yox, bütün diviziyamız da yığılıb mənə təsəlli, təskinlik versəydi, yenə ağıma batmayacaqdı. Dərdim böyük idi. Heç nə bunu mənə unutturmağa qadir deyildi.

Əgər dünən bütün əzalarım yerində olanda hirsələnir, mübahisə eləyirdimse, bu gün daha səsimi çıxartmırdım. Olan olmuş, keçən keçmişdi. Bundan sonra həkimlə sözləşməyin, dava-dalaş salmağın nə faydası vardı?! Kəsilmiş qolumu təzədən yerinə tikməyəcəkdilər ki...

Qolumu razılığım olmadan operasiya eləmişdilər. Starşına Katkov mənə danışdı. Vəziyyət belə olmuşdu: dünən axşam huşumu elə itirib sayıqlamışam ki, növbətçi həkim mənə baxan kimi deyib: “Heyif! Bunun işi qurtardı...” Xəbər xəstəxananın böyründəki binada yaşayan Səlim Rəhimova çatınca palataya gəlib, məni tez cərrahiyyə otağına aparmağı əmr eləyib. Rəhimov söylənə-söylənə deyib: “Gör, necə ləngitdi... Mənim də sağalmağına ümidim azdır. İş işdən keçib, ancaq buna baxmayaraq qolunu kəsəcəyəm. Bəlkə xeyri oldu”. Operasiya zamanı cərrahiyyə stolunda nəfəsim bir neçə dəfə gedib-gəlməyib. Oksigen balışı ilə nəfəs veriblər. Əməliyyat qurtaranda gərginlikdən üz-gözünü tər basmış Səlim Rəhimov deyib: “Kaş serjanta heç bir şey olmayaydı...”

Həyatım nazik bir teldən asılı imiş. O yanlıq da ola bilərdim, bu yanlıq da. Huşumu itirib dünyadan xəbərsiz olanda həkimlər həyatım uğrunda mübarizə aparıblarmış. Ancaq lap nahaq yerə! Belə həyat mənim nəyimə gərəkdir!..

Starşına Katkov deyirdi ki, mən sayıqlayanda dilimdən “İzolda, şokoladpaylayan qız” sözləri düşmüşəm. O məndən şokoladpaylayan qızın kim olduğunu soruşdu. Özümü bilməməzliyə vurdum. Dedim ki, tanımıram.

Katkov mənim süst-məst olduğumu görüb, fikrimi dağıtmaq üçün zarafata saldı:

– Çox fikir eləmə, Bəhrüz. Bir qolu kəsilmək nədir ki... Elələri var, davadan iki qılçasız qayıdır. Bax, böyük dərd budur. Allah eləməsin, onların yanında səninki adi işdir. Təzə-təzə adama dəhşətli gəlir. Sonra alışarsan, yaddan çıxar. Bir də indi həkimlər elə qiyamət protez düzəldirlər ki, heç həqiqi qoldan seçilmir.

– Bunların hamısı təsəllidir, Yuri əmi. Görünür, taleyim beləymiş.

Mən dünən nə haqda düşünürdüm, gör bu gün nə oldu!.. Bütün planlarım pozuldu. Bircə günün içində hər şey necə tərsinə çevrildi. Eh, daha hissəməzə qayıda bilməyəcəyəm. Qolumun yarası sağalan kimi məni birdəfəlik hərbi xidmət siyahısından siləcək, özüme də əlillik kağızı verəcəkdilər. Parxımə qayıdıb, İzolda ilə görüşmək, onu Azərbaycana dəvət etmək planım alt-üst olmuşdu. Mən İzoldanın görüşünə tayqollu getmək istəmərdim. Bəlkə qız şikəst oğlana taleyini ömürlük bağlamaq istəməyəcəkdə? Yox, bu vəziyyətdə onun yanına gətseydim, mənə ürəyi yanacaq, sözümlü yerə salmağa üz

gəlməyəcəkdi. Axı, necə olsa, mən onun yolunda yaralanmışdım. İzolda bir növ mənə borclu idi. Mən artıq heç kəsdən nə mərhəmət, nə sədəqə gözləməirdim. Həyat elə bir şeydir ki, onu mərhəmət, sədəqə əsasında qurmaq səhv olardı.

Şəfqət bacısı qızdırmanın yüksək olmadığını şöbə rəisinə xəbər verən kimi, Rəhimov yanıma gəldi. O, palataya gülə-gülə girib soruşdu:

– Eloğlu, özünüzü necə hiss edirsiniz?

Ona cavab vermədim. Rəhimov daha məndən heç nə xəbər almadı, Yuri Katkov və palatadakı üçüncü xəstə ilə söhbət eləyib getdi. Ordu xəstəxanasında qaldığım on günün ərzində Rəhimovla danışmadım. Şöbə rəisi xəstələrə baş çəkəndə şəfqət bacısına tapşırıq verib, mənə hərdən sarğı otağına apardıdır, yarama baxırdı.

Ağır yaralıları Almaniyadan Sovet İttifaqına yola salırdılar. Mənə də növbə çatdı. Bir gün səhiyyə qatarında mənə Soçiyə gətirdilər. Dəniz sahilindəki hərbi xəstəxanaların birində müalicəni davam etdirdilər.

Yayın oğlançağı olsa da, Soçidə havalar sərin keçirdi. Buranın havası lap bizim dağların havasına bənzəyirdi.

Mən xəstəxananın heyətindən şəhərin arxa tərəfində ucalan yaşıl dağlara baxanda kəndimiz yadıma düşürdü. Özüm burda olsam da, sanki üroyimi iki yere bölmüşdülər; bir parçası kəndimizdə, o biri parçası Parximdə qalmışdı.

Mən tənziflə sarınmış qolumu boynumdan asıb, xəstəxananın heyətini və yaxında olan Soçi subtropik bitkilər təcrübə stansiyasının bağlarını gəzir, evə getmək üçün günləri sayırdım. Stansiyanın bağlarında qocalarla bərabər xeyli cavan qız işləyirdi. Yoldaşlarımla bəziləri bu qızlarla tanış olmuşdular. Onlar axşamlar görüşür, bir yerdə kinoya baxır, vaxtlarını şən keçirirdilər. Amma mən darıxırdım.

Hələ Parximdə döyüşçü yoldaşım Alyoşa Mitin, İzoldanı ilk dəfə görüb: “Bu ki lap şokoladpaylayan qızıdır... Sanki Jan Etyen Liotar öz əsərini bu qıza baxıb çəkmişdir”, – deyənə kimi mən həmin rəssamın adını eşitməmişdim. O vaxt Mitin kağız üzərində çəkdiyi şəkildən Liotarın əsərinin kompozisiyası yadımda qalmışdı. Mən kənddə doğulub ömrümün çox hissəsini uca dağların, sıx meşələrin qoynunda keçirmişdim. Qərb rəssamlarından yalnız Leonardo da Vinçi, Rafael Santi, Rembrandt Van Reyndən başqa ayrı sənətkarları tanımırdım.

Soçidə yavaş-yavaş gözməyə başlayanda xəstəxananın kitabxanasına gedib “Şokoladpaylayan qız” şəklinə baxmaq istədim. Sanki onu tapsaydım, İzoldanı görəcəkdim. Xəstəxananın keçmişdə burada yerləşən sanatoriyadan qalmış iri və zəngin kitabxanası vardı. Mən kitabxanaçı qadından Jan Etyen Liotarın əsərlərinin reproduksiya-larını xahiş etdim. O fikrə getdi, sonra dedi ki, bizdə onun ayrıca albomu yoxdur, ancaq Drezden şəkil qalereyası haqqında bir kitab var, bəlkə ordan bir şey tapdınız. Qadın gedib bir kitab gətirdi. Mən onu vərəqlədim. Burada Drezden qalereyasında saxlanılan bir çox məşhur əsərlərin müəllifləri haqqında məlumat, onların qara və müxtəlif rənglərdə olan reproduksiya-ları toplanmışdı. Mən tələsmədən hər səhifənin mətninə və şəklinə baxırdım. Kitabı vərəqləyə-vərəqləyə başa düşdüm ki, dünyada necə böyük fırça ustaları, necə əvəzsiz sənət əsərləri varmış...

Nahar vaxtı çatmışdı. Ötəri olsa da, kitabın yarısına baxmışdım. Ancaq onu geri qaytarmaq istəmirdim. Kitabxanaçı qadın mənim bu arzumu başa düşüb dedi ki, aparın, rahat baxın, oxuyun, qurtaranda gətirərsiniz. Mən kitabı qoltuğumun altına vurub, palataya gəldim. O gün ayrı işlə məşğul olmadım. Kitaba baxdım, baxdım. Mən rəssam dostum Alyoşa Mitinə və kitabxanaçı qadına minnətdar idim. Alyoşaya ona görə minnətdar idim ki, İzoldanın “Şokoladpaylayan qız”a oxşadığını demişdi. Kitabxanaçı qadına ona görə borclu idim ki, Drezden qalereyası kitabını mənə vermişdi. Kitabdən Liotarın “Şokoladpaylayan qız” əsərinin reproduksiya-sını tapmışdım. Bu əsərdə təsvir edilən qızın İzoldaya belə çox bənzəməsini ağıma gətirməzdim. Sanki İzoldanın öyninə on səkkizinci əsrdə yaşayan fransız qadınlarının donu geyindirilmişdi... Şəklə baxıb, belə də düşünmək olardı ki, İzolda keçmiş həyatdan bəhs edən bir əsərin əsas rolunda çıxış edir və reklam üçün onun şəklini çəkiblər.

Kitab bir həftədən artıq məndə qaldı. Onu qaytarmaq istəmirdim. Ancaq əvvəl-axır qaytarmalı idim. Kitabdən “Şokoladpaylayan qız” şəklini kəşib çıxartdım. Onu da deyim ki, çətin olsa da yavaş-yavaş təkəlli iş görməyə alışırdım. Xoşbəxtlikdən qolum dirsəkdən aşağı kəsilməmişdi. Bəzi işlərdə kəsik qolum köməyimə çatırdı.

Ağlum kəsəndən nə zaman kitab korladığımı yadıma gəlmirdi. Yalnız bir dəfə, üçüncü sinifdə oxuyanda kiçik bacım Hafizə kitabxanadan aldığı Süleyman Sani Axundovun “Qaraca qız” kitabının

üstünə düşbərə suyunu dağıtmışdı. Buna görə mən xəcalet çəkməli oldum. Özümün və yaxud özgəsinin olsun, fərqi yoxdur, kitabla pis rəftar edənləri xoşlamırdım. Bütün bunlarla bərabər mən yaşımın bu vaxtında uşaq kimi hərəkət etməyə məcburdum. Əgər bilsəydim ki, Drezden qalereyası kitabı satışda var, son pulumu verib, onu alardım. Lakin kitab müharibədən əvvəl buraxılmışdı. Onu mağazalardan tapmaq çətin məsələ idi.

Biz dörd xəstə bir yerdə qalırdıq. Palatamızda məndən başqa heç kəs yox idi. Hava elə isti idi ki, hamı həyətdəki bağa çıxmışdı. Yarım saatdan sonra isə kinoteatrdə “Dəfinələr adası” bədii filmi göstəriləcəkdi. Ara xəlvət ikən kitabdan “Şokoladpaylayan qız” şəklini kəsib götürdüm və onu qəzetə büküb tumboçkamın siyirtməsində gizlətdim. Sonra mənə fikir götürdü ki, kitabı qadına necə qaytaracağam. Birdən o kitabı açıb baxsa və şekli yerində görməsə? Mən ona nə cavab verərəm? Bir-iki gün bunun narahatlığını çəkdim. Bir həftə keçdi. Bir gün kitabxanada adam çox olanda qadının başı oxuculara qarışdığı zaman aparıb “Drezden qalereyası”nı qaytardım. O, kitabı alıb, rəfə qoydu. Mən arxayın geri qayıtdım.

“Şokoladpaylayan qız” şəklinə tez-tez baxırdım. Gülünc olsa da, mən şekillə canlı adam kimi ünsiyyət bağlamışdım.

Yaram sağaldı. Avqustun axırlarında xəstəxananın komissiyası baxıb, mənə evə buraxdı. Əmək qabiliyyətimin bir hissəsini itirmiş əlil idim. Ancaq indi nahaq yerə inad eləyib Rəhimovu qolumu kəsməyə qoymamağımın ağılsız iş olduğunu tamamilə dərk etmişdim. Baxtım gətirmişdi ki, o zaman operasiya uğurlu olmuşdu.

Mən dövlətdən pensiya almaqla həmin ilin sentyabrından kənd məktəbində ibtidai sinifdə dərs deməyə başladım. O vaxt kənddə müəllim çatışmırdı. Mən Azərbaycan Dövlət Qiyabi Pedaqoji İnstitutunda oxumaqla müəllimlik elədim. Böyük bacımın eri Macarıstanda Balaton döyüşlərində həlak olmuşdu. Mən, üç uşaqla qalmış bacıma da maddi yardım göstərirdim.

Anama və bacılarıma İzolda barəsində heç nə deməmişdim. Amma otağımın divarından asılmış “Şokoladpaylayan qız” əsərinin reproduksiyası (bunu 1951-ci ildə Bakıdan almışdım) evdəkilərin diqqətini cəlb etmişdi. Xəstəxanada kitabdan qopardığım şekil isə stolun siyirtməsində idi. Evdəkilər duyurdular ki, nədənsə mən bu şekilləri çox istəyir və qoruyuram. Lakin səbəbini soruşmurdular.

Qiyabi Pedaqoji İnstitutu bitirəndən iki il sonra dərs dediyim məktəbdə tədris hissə müdiri oldum. Heç üçcə il keçməmiş mənə direktor təyin elədilər. O vaxtdan bəri bu vəzifədə işləyirəm. Dərs dediyim uşaqların çoxu Bakının və Moskvanın ali məktəblərində oxuyurlar.

Yaşım keçir, saçlarıma dən düşüb. Amma hələ evlənməmişəm. Bunun səbəbini soruşsalar, yaxşı izah eləyə bilmərəm. Bu həqiqətdə də belədir. İllər gəlib keçdi, başım işə qarışdı, kəndimizdə ürəyimə yatan olmadı. Bir də gözümü açıb gördüm ki, qırxı haqlamışam. Amma bu illərdə bir gün də olsun İzoldanı unutmamışam. Harda gözəl, qəşəng qıza rast gəlirdimsə, onda İzoldaya oxşar cəhətlər axtarırdım. Onu da deyim ki, Demokratik Almaniyada rus dilində çap olunan şekilli “QDR” jurnalına abunəçiyəm. Onun hər nömrəsini alanda İzoldanın şəklini görmək həvəsilə vərəqləyirəm. Neçə dəfə ADR-ə turist putyovkası olub. Bir istəmişəm gedim, sonra fikrimi dəyişmişəm. İllər keçir, mən də qocalıram. Lakin İzoldanı yaddan çıxara bilmərəm. Bəlkə də o, indi ərə gedib, ailəsi, uşaqları var, mənə də çoxdan unudub. Hər halda bu iyirmi bir ilin ərzində yəqin ki, o, xeyli dəyişib. Lakin İzolda xəyalımda “Şokoladpaylayan qız” kimi yaşayır.

VII

Gecə yarı olmuşdu. Oruc içəridə şirin yuxuya getmişdi. Amma mən yata bilmirdim. O böyrüm-bu böyrüm üstə çevrilməkdən tənə gəlmişdim. Yuxum gəlmirdi ki, gəlmirdi.

Küçədən ol-ayaq çökəlmişdi. Ara-sıra ətrafın sakitliyini mağazalara çörək daşıyan maşınların uğultusu pozurdu. Mən fikirli olanda sakitliyi çox sevirəm. Bu gecə yatmamağıma heyifsilənirdim. İzolda haqqında düşünmək mənim üçün bir növ istirahət idi. Onu yada sala-sala sanki yenidən ilk gənclik illərinə qayıdırdım.

Lakin bir cəhətin nigarənçiliğini çəkirdim. Bilmirdim ki, cərrah Rəhimov mənə tanıdı, ya yox? Tanımasaydı, yaxşı idi. Hər necə olsa, mən dəliqanlığıma sahib kişini xəstələrin arasında təhqir etmişdim, özü də günahı olmadan. Kim bilir, bəlkə o mənə lap çoxdan unudub. Bu iyirmi bir ilin ərzində Rəhimov nə qədər operasiya eləyib!

Xəstələrin hamısı şirindil olmur ki! Yəqin mənim hərzə-hərzə danışmağımı yaddan çıxarıb. Bəlkə də hamısını xatırlayır və üzə vurmağı rəva görmədi, istəmədi ki, mən pərt olum. Əgər belə deyildisə, niyə ilk görüşdə kəsilməş qolumdan söz saldı? Ola bilsin ki, bu, ona dediklərimi mənə anlatmaq üçün bir işarə idi...

Səhərə yaxın düşüncələr məni yordu. Huşa getdim. Yuxuda da İzoldadan, cərrah Rəhimovdan ayrılımadım. Elə məntiqsiz yuxular gördüm ki... adda-budda, bir-biri ilə əlaqəsi olmayan hadisələr haradan gəlib mənim yuxuma girmişdi?

Oruc məni oyadanda saat səkkizə işləyirdi.

O, iş gedəndə tapşırı ki, qapını bağlayıb, mənzilin açarını qonşuya verim. Mən daha yatmadım. Durub əl-üzümü yuyanda gördüm ki, mətbəxdə Oruc mənim üçün səhər yeməyi hazırlayıb, çay da plitenin üstündə istidir.

Mən evdən çıxanda hava əməlli-başlı bürkü idi. Səhər belə başlayanda, gör günorta necə isti olacaqdı. Sinoptiklər xəbər verdilər ki, havanın istiliyi otuz səkkiz dərəcəyə çatacaqdır. Bakı ilə bizim yerlərin havası arasında on iki-on dörd dərəcə fərq vardı. Dağ havasına öyrəndiyim üçün şəhərdə özümü pis hiss eləyirdim. Maarif nazirliyində işimi qurtaran kimi kəndə qayıdacaqdım.

Bura gəldiyimə sevinirdim. Çünki bu bir gecədə illərin arxasında qalmış unudulmaz günləri təzədən yaşadım.

1966

UZAQDAN GƏLƏN QONAQ

I

İçi dolu, iri avtobus uğuldaya-uğuldaya dikdiri çıxırdı. Sərnişinlərdən mürgüləyən də vardı, söhbət eləyən də, qəzet-jurnal oxuyan da. Bir nəfər iyirmi altı-iyirmi yeddi yaşlı, qaragözlü, gursaçlı oğlan avtobusun tozlu şüşəsi arxasından bayıra – çöllərə, dağlara tamaşa edirdi. O həm geyimi, həm də davranışı ilə bu tərəflərin adamlarına bənzəmirdi. Çəpəki oturub sol dirsəyini qabaq cərgədəki kreslonun söykənəcəyinə dayayaraq dinməz-söyləməz ətrafa baxırdı.

Avtobus Bakıdan çıxandan oğlan beləcə diqqətlə çöl-bayırı seyr eləyirdi. Elə bil gördüyü hər bir şeyi yadında saxlayacaqdı ki, sonra kiməsə danışıb, hafizəsinin necə iti olduğunu yoxlasın.

Bayaqdan beri yoldakı mənzərələr neçə dəfə dəyişmişdi. Avtobus yovşanlı, qaratikanlı düzlərdən, tənək cərgələri ilə naxışlanmış təpələrin, yamacların arasından keçmiş, ağacları çətir kimi göy üzünü örtən meşələrdən, sıldırım qayaların sinəsindən salınmış yollardan sovuşmuşdu.

Sərnişinlərdən heç kəs onu tanımırdı. Heç kəs də bilmirdi ki, hardan gəlib hara gedir. O bu günü nə vaxtdan bəri intizar içində gözləmiş, bu uzaq səfərə çıxmaq üçün çox çalışmışdı. Tanış-biliş, qonum-qonşu ona məsləhət görmüşdü ki, faydası yoxdur, kasıb fəhləsən, nahaq yerə filan qədər xərc eləyib yol ağırtma, bu səfərin sənə bir xeyri olmayacaq. Covanni heç kəsə, hətta dünyalarca xətrini istədiyi anasına belə qulaq asmamışdı. Sovet İttifaqına – Azərbaycana getmək üçün viza almışdı. İndi o, ağıl kəsəndən xəyalı ilə yaşadığı ata-baba yurdunu gözləri ilə görürdü.

Yol boyu maşının radiosu asta-asta danışdı. Sürücü birdən radionun səsinə artırdı. Zeynəb Xanlarova oxuyurdu. Sevimli müğəninin xoş avazını eşidincə mürgüləyənlər gözlərini açdılar, avtobusda fərəhli bir tərpəniş əmələ gəldi. Hamı konsertə qulaq asırdı, üç nəfərdən başqa. Onlar elə əvvəlki kimi laqeyd idilər, sanki heç avtobusda, qulaqlarının dibində ucadan mahnı oxunmurdu. Bu üç

nəfərin ikisi qabaqda əyləşmişdi, biri dalda. Qabaqdakılar ana-qıza oxşayırdılar. İsti havada qalın geyinmiş qarının bənizi sapsarı idi, clo bil zəfəran çəkmişdilər. O, böyründə oturan gənc qadına söykənib, arabir sakit-sakit nıqqıldayırdı, öz hayına qalmışdı. Arxa cərgədə küncə qısılan üzü tükli, çalsaçlı kişi isə köhnə, bozarmış plajının yaxasını qaldırmışdı, qaşqabağı yer süpürürdü. Sifətinə baxan deyərki ki, yəqin gəmisi deryada qərq olub, onun fikrini çökir.

Dikdiri dırmaşan avtobusun uğultusu mahnının sədaları altında imişdi. Müğənni səsini zilə çəkib şövq ilə oxuyurdu.

Qalanın dibində bir quş olaydım,
Gələnə-gedənə yoldaş olaydım...

Azərbaycan dilini bilməyən Covanniye mahnının sözlərindən ancaq bir kəlmə tanış gəldi. Dünən axşamüstü Bakıya gələndə təyyarə vağzalında və "İnturist" mehmanxanasında "yoldaş" kəlməsini bir neçə dəfə eşitmişdi. Öyrənmişdi ki, İtaliyada adamlar bir-birinə müraciət edəndə "sinyor" dediyi kimi, burda da "yoldaş" deyirlər.

Covanni Azərbaycan dilini, atasının doğma dilini bilmədiyinə heyifsilənirdi. Səfərdən əvvəl italyanca-rusca danışq kitabçası almış, bəzi rus sözlərini ala-babat öyrənmişdi. İndi, çətin də olsa, danışq kitabçasına baxa-baxa çulunu sudan birtəhər çıxara bilirdi.

"Atam sağ qalsaydı, yəqin biz çoxdan köçüb bura gəlmişdik. Mən də öz dilimizi öyrənmişdim, olmuşdum xalis azərbaycanlı".

Covanni yollara baxa-baxa anasından eşitdiyi çoxdankı hadisələri xatırlayırdı. Felice ona demişdi: "...O il bizim kənddə vəziyyət çox ağır idi. Kişilər, əli silah tutan gənclər getmişdilər Haribaldı partizan diviziyasına. Mənim atam da getmişdi, köhnə evimizdə anamla ikimiz qalmışdıq. O zaman mənim on səkkiz yaşım vardı. Atamdan nə vədə idi ki, bir xəbər-ətər yox idi. Ancaq ordan-burdan eşidirdik ki, dağlarda bərk vuruşma olub. Qonşu kəndə gəlib camaatı tutub aparıblar... Dəhşətli vaxtlar idi..."

Bir gün gecədən xeyli keçmiş pəncərəmizin şüşəsini tiqqıldatdılar. Səksəkəli yatan anam yerindən dik qalxıb, qulaq asdı. Şüşəni bir də tiqqıldatdılar.

– Bu atandır, Françeskodur, – deyər o, hövlnək pəncərəsinin qabağına qaçdı. Pərdənin ucunu azacıq qaldırıb baxdı. – Odur, – Felice, qalx, atandır gəlib!

Anam tez qapıya getdi. Dəhlizdən açılan kilidin şıqqıltısını və atamın səsini eşitdim. Cəld donumu geydim, kilək saçlarımı sahməna salıb, iri otağa getdim. Atam mənə görünə qollarını açdı, uşaq kimi onun qucağına atılıb boynuna sarıldım. Atamdan tütün, tər və tüstü qoxusu gəlirdi. O dedi:

– Bu partizan yoldaşım Cavanşirodur. – Atam yanındakı qara-buğdayı, ucaboylu oğlanı göstərdi.

Mən qonağı görməmişdim, utandım. Oğlan küncdə durmuşdu. Yamanca arıq idi, ovurdu ovurduna yapışmışdı. Dodağının üstünü tutan qalın qara bığının tüklləri ağzını örtmüşdü. Cavanşiro gənc idi, amma bığ onu yaşlı göstərirdi.

Atam dedi:

– Kompano Cavanşiro mənim partizan yoldaşımı, rus əsgəridi, Sassuolo şəhərindəki hərbi əsir düşərgəsindən qaçıb.

Cavanşiro təhər-tövründən bizimkilərə elə bənzəyirdi ki, əgər atam deməsəydi o Rusiyadandır, italyalı olmadığını ağıma gətirməzdim. Qaş-gözü qapqara idi, sir-sifətindən də bizim kənd oğlanlarından seçilmirdi. Mən rusları görmüşdüm, bilirdim ki, onların saçları sarı olur. Buna görə də təəccüb elədim:

– Yoldaşın heç rusa oxşamır, ata.

O dedi:

– Qızım, Cavanşiro qafqazlıdır. Oranın camaatı bizim kimi qarayanz olur. Ancaq dostəmizdə ruslar da çoxdu. Biz elə Cavanşiroya da rus deyirik. Axı onlar hamısı bir ölkədənidi.

Mən mətbəxə keçib anama kömək elədim. Atamgile yemək hazırladıq. Onlar acından ölürlərmiş, yeməyə elə daraşdılar ki... Soyuqdan gəlmişdilər, şam elədilər, qızıxdılar.

Söhbətdən belə məlum oldu ki, onlar kəndə partizanlar üçün azuqə alıb aparmağa gəlirlər. Məsləhət belə oldu ki, onlar gözə görünməsinlər, qaraköynəklilərin (İtaliya faşistlərinin) əlinə keçə bilərlər. Biz ana-bala səhər kəndə çıxaq. Onların gətirdiyi pulla məkəron, ət, un və başqa şeylər alağ.

Gözüm Cavanşiroda idi. O, dil bilmədiyinə görə dinməz-söyləməz oturmuşdu. Arıq olsa da, çox həlim sifəti vardı. Əynindəki nimdaş kostyum da özününkü deyildi. Deyəsən qalın bığından xoşu gəlirdi, hərdən ovcu ilə onu tumarlayırdı..."

Avtobus kol-koslu aşırımı arxada qoyub düzənliyə çıxanda konsert qurtardı. Günorta elanları oxunmağa başlayanda sürücü radionun səsini azaltdı, elə elədi ki, deyilənləri onun özündən başqa heç kəs eşitmədi.

Bu vaxt təzəcə ayaq açmış totuq bir oğlan qabaq sıradan “baba, baba” deyə qıçı qıçına dolaşa-dolaşa Covanninin yanında əyləşən çalsaqqallı, motalpapaqlı kişinin üstünə gəldi. Qoca qalxıb uşağı qucağına götürdü, bağına basıb öpdü. Kişinin saqqalının tükündənmi, ya nədənsə uşaq inciyib ağladı. Baba nəvəsini nə qədər atıb-tutdusa da, oğlan ovunmadı. Covanni kişiyyə sarı çöndü. Fit çalıb bülbül cəh-cəhini andıran səs çıxartdı. Uşaq kiridi. Covanni əllərini qabağa uzatdı, balaca oğlan qucağına gəldi. O, fit çala-çala cürbəcür səslər çıxarırdı, sanki iki bülbül ağız-ağıza verib bəhsə girmişdi.

Hamının nəzəri Covanniyyə dikilmişdi. Xırdaca gözlərini qıyıb tanımadığı kişinin fit çalmasına qulaq asan körpə ona tez isinişdi, əlini Covanninin ağzına apardı. Covanni zarafatla “hmmm...” elədikcə uşaq şirin-şirin güldü. Çalsaqqallı qoca azərbaycanca dedi:

– Oğul, uşaq başı qatmaqda səriştən var. Görünür, oğlun-qızın çoxdu.

Covanni heç nə anlamayıb çiyinlərini çəkdi. Sərişinlərdən kimsə dilləndi:

– Əmi, azərbaycanlı deyil, bizim dili bilmir.

Covanni söhbətin ondan getdiyini dərk edirdi. Deyilənləri anlamasa da məmnun-məmnun gülümsəyirdi. O, balaca oğlanı xeyli oynatdı. Sonra cavan, göyçək bir qadın gəlib ona rusca dedi:

– Nə qədər oynatsanız xoşuna gələcək, sizi yorar, çox sağ olun, yaxşısı budur verin mənə.

Qadın duydu ki, Covanni onun dediklərini anlamadı. O bu dəfə rus sözlərini aydın tələffüz edə-edə astadan danışdı. Covanni danışq kitabçasından öyrəndiyi ifadələrin köməyi ilə dedi ki, rusca yaxşı bilmir, əcnəbidir, İtaliyadan gəlib.

Uşaq Covanninin qucağından düşmək istəmədi. Buna avtobusdakılar gülüşdülər. Qadın körpəni alıb apardı. Fikri Covanninin yanında qalan uşaq qabaq sıradan boylanıb ona baxırdı. Covanni də məzə ilə göz vurur, barmaqalarını oynadıb dovşan qulağına bənzədir, onu əyləndirirdi.

Qadın tez-tez uşağına nə isə deyirdi. Oğlan gah dayanıb bic-bic ağzını büzür, cah uğunub özündən gedir, gah da şıltaqlıq ələyirdi. Elə şeytan uşaq idi ki, avtobusdakıların gözü onda qalmışdı.

Covanninin könliündən keçdi ki, avtobusdakı sərişinlərlə danışsın, onlara özü barəsində desin, camaatla yaxınlıq eləsin. Ancaq əlindən nə gələrdi, dil bilmirdi... Rusca deyilənlərin çoxunu başa düşsə də, rusca-italyanca danışq kitabçasından öyrəndiyi sözlərdən cümlə qurub fikrini dürtüst söyləməyi hələ yaxşı bacarmırdı.

“Atam da qırx üçüncü ildə İtaliyaya düşəndə dil bilmirmiş, bizimkilərin arasında çətinlik çəkirmiş... Ancaq onunla mənim aramda bir fərq var: atam yad ölkəyə düşmüşdü, İtaliyada onun heç kəsi yox idi, heç kim onu tanımırdı. Amma Azərbaycan mənim ata yurdumdur. Burda qohumlarım yaşayırlar, üzlərini görmədiyim qohumlarım. Onlara mənim gəlişimi xəbər veriblər, indi yolumu gözləyirlər...”

Covanninin yanında əyləşən qoca mürğüləyirmiş kimi gözlərini yumub tənbel-tənbel kəhrəbə təsbəhini çevirirdi.

Avtobus meyvə bağlarının arasından keçirdi. Covanni bayıra tamaşa ələyə-ələyə anasının atası barəsində danışdıqlarını xatırlayırdı...

“...Səhər atamla yoldaşını evdə qoyub qapımı daldan bağladığ. Ana-bala kənd içinə azuqə almağa getdik. Yaxşı bilirdik ki, kənddə hardan və kimdən nə almaq olar. Çox şey alacaqdıq. Onların hamısını bir dəfəyə alıb gətirmək olmazdı. Həm də bu başqalarında şübhə oyada bilərdi. Kənddəki xəbərçilərdən qorxurduq. Bunu bilsəydilər aləmə car çəkərdilər ki, Françeskonun arvadı ilə qızı partizanlar üçün ərzaq tədarükü görür. Bu da, əlbəttə, xeyrimizə olmazdı. Faşistlər kəndə tökülüb bizə divan tutardılar. Odur ki, ərleri, oğulları Haribaldi dəstəsində olan ailələrə, inandığımız adamların evinə getdik. Bir dəfəyə o qədər şey alıb gətirmək çətin idi. Buna görə də üç dəfə gedib-gəldik. Atam tapşırırdı ki, sizdən kim soruşsa bu qədər şey-süyu neyləyirsiniz? Deyin şəhərdə yaşayan qohumlarımız pul göndərib, xahiş ələyiblər, onlar üçün alırıq. O qış şəhərlərdə aclıq idi, buna inanardılar.

Kənddə qonşulardan atamın harda olmasını gizlədirdik. Kim soruşurdusa Françesko hardadır, deyirdik Modenaya işləməyə gedib. Elə belə yaxşı idi.

O gün atamgil evdən bayıra çıxmədilər, gözlədilər ki, axşam olsun, qaranlıqda çıxıb getsinlər. Anam da vaxtı itirmədi, onların pal-paltarını yuyub qurutdu, cırıq-söküklərini, qırıq düymələrini tikdi. Cavanşiro çox utancaq idi, elə sıxılırdı ki... Əvvəlcə paltarlarını yumağa razılıq vermədi. Sonra atam təkid eləyib, birtəhər razı saldı. Anam ona atamın evdə olan köhnə kostyumunu verdi ki, hələlik dəyişik eləsin. Bu paltarda Cavanşiro çox gülməli görünürdü. Pencək əynindən tökülürdü, qolları isə ona gödəkdə, biləkləri bayırda qalmışdı, şalvarının balaqları topuqlarından yuxarı idi. Mən Cavanşiroya baxanda özümü gülməkdən güclə saxladım. Qorxdum ki, birdən utandıraram, pərt olar. O yazıq sıxılır, arabir gizli-gizli mənə süzür, xəcalətdən tər tökürdü.

Axşam gedəndə onlar ikisi də çimmiş, üzlerini qırxmış, səliqəli olmuşdular. Cavanşiro xeyli dəyişmiş, zərifləşmişdi. Bıgını da qayçı ilə qısaltmışdı. Bu onun ariq üzünə çox yaraşırıdı. Bəlkə də mənə belə gəlirdi.

Qaranlıq düşəndə əvvəlcə anam çıxıb baxdı, görsün evimizi güdən yoxdur ki?! Arxayınlıq idi. Atam gedəndə anamı da, mənə də öpdü. Cavanşiro isə ikimizin də əlini hərərətlə sıxdı. Ariq olsa da, yamanca güclü idi. Ovcunda daş kimi bərk qabarlar vardı. Bildim ki, bunlar osirlikdə ağır işdə işləyən də olub...”

...Covanniye atasından onu xatırladan birçə nişanə, yadigar qalmamışdı ki, hərdən götürüb baxsın, təskinlik tapsın. Hətta o, Cavanşirin şəklini də görməmişdi, bilmirdi ki, atası necə adam olub. Ancaq anası Felice deyirdi ki, oğul, sən Cavanşiroya çox oxşayırsan, onu görmək istəyəndə güzgüdə özünə bax. Elə zənn elə ki, qabağında duran atandır. Covanni neçə dəfə belə eləmişdi. Güzgüdə özünə nə qədər baxsa da, qəlbindəki ata nisgili azalmamışdı.

İnsanın əli nəyə çatmırsa, onun həsretini daha çox çəkir. Covanni də belə idi. Uşaqlıqdan anasından nə qədər qayğı, nəvaziş görsə də, atasızlığı heç yadından çıxmırdı. Məhəllə yoldaşları axşamlar işdən qayıdan atalarının qabağına qaçıb qucaqlarına atılarda, o kövrəlir, özünü xəlvət bir bucağa verib məlul-məlul baxırdı. Ağlayan vaxtı da olurdu. Ancaq bunları heç kəsə bildirmirdi. Felicedən də gizli saxlayırdı. O çox həssas uşaq idi, hər şeyi başa düşürdü. Anasını da dəlicəsinə sevirdi. Anlayırdı ki, Felice onun ağladığını görsə əhvali pozulacaq. Buna görə də anasının qanını qaraltmaq istəmirdi...

Sürücü avtobusu yolun qırağındakı yaraşılıq pavilyonun yanında saxlayıb sənişinlərə xəbərdarlıq elədi:

– Kim istəyirsə düşüb çay içsin, qolyanaltı eləsin. Burda yarım saata kimi dayanacağıq.

Covanni gördü ki, sənişinlərin çoxu düşüb getdi. O da aşağı düşdü.

Geniş asfalt yolun qıraqlarında bir-birinin dalına düzölmüş neçə avtobus dayanmışdı. Yarısının üzü şimala, yarısınınkı da cənuba sarı idi. Onların bir qismi Bakıya gedirdi, o biri qismi rayonlara.

Yolçular cavan çinar ağaclarının kölgəsində qoyulmuş stolların dövrəsində üç-üç, dörd-dörd əyləşmişdilər, kimi çay içir, kimi də piti, kabab yeyirdi.

Covanni də sənişinlərə qoşulub pavilyona sarı getdi. Pavilyonun bir tərəfi çayçı idi, o biri tərəfi restoran. Bu yandan təzə dəm çayın ötri gəlirdi, o yandan manqal üstə bişən kababın.

Covanni səhər Bakıda, mehmanxanada möhkəm yemişdi, hələ acmamışdı. Qıraqdakı stolların birində boş yer görüb əyləşdi. Səkkiz-on dolu stəkanı bir-birinin üstündə qalaqlayıb camaata paylayan cavan oğlanı başa saldı ki, ona da bir stəkan çay gətirsin.

Çay gözləyə-gözləyə yan-yörəsinə fikir verdi. Burda gördüklərinin hamısı onun üçün yeni idi. Covanni İtaliyanın yollarında çox restoran, qəhvəxana görmüşdü. Lakin burdakılara bənzəmirdi. Burda balaca, armudu stəkanlarda tünd çay içirdilər. Xörəyi qəhvəyiyyə çalan dopularda gətirirdilər. Qızarmış otləri müştərilərə boşqabda yox, nizəyə oxşayan nazik demirlərdə verirdilər. Adamlar dopudakı xörəyi boşqaba boşaldıb yeyirdilər. Bəziləri çörəyi xırda-xırda xörəyə doğrayıb isladırıdı. Covanni ac olmadığına heyifsiləndi. Yoxsa bu ötri ilə adamı iştaha gətirən xörəklərdən sifariş verib dadına baxardı. Burda qəhvə içmək dəb deyildi.

Covanninin oturduğu stolun dalında üç cavan əyləşmişdi. Biri xörək paylayanı gözləməyib özünü restoranın mətbəxinə saldı, sifariş verib yoldaşlarının yanına qayıtdı. Oğlanlar siqaret çıxarıb alışdırdılar. Covanniye də təklif elədilər, götürmədi, razılıq elədi. Onlar Covanninin rusca pis danışmasından duydular ki, əcnəbidir. Piçıldadırdılar. Covanni elə bildi ki, danışanda hansı sözüse düz işlətməyib, pencəyinin qoltuq cibindən əl boyda, meşinüzlü bir kitabça çıxarıb vərəqlədi. Bu, italyanca-rusca danışmaq kitabçası idi. O, lüğətdəki sözlərin, hazır sual-cavabların çoxunu əzbərləmişdi. Burda onun öz əli ilə yazdığı “Minnetdaram”, “Filan yerə necə getmək olar?”

“Bunun qiyməti neçəyədir?”, “Çox sağ olun”, “Mən İtaliyadan gəlmişəm”, “Mənim atam azərbaycanlıdır” və başqa cümlələr də vardı. Covanni kitabçaya baxınca arxayın oldu ki, oğlanlara düz cavab verib.

Stol qonşularına iki şüşə şərab, göyerti və şişlərdə buğlanan lülə-kabab gətirdilər. Covanniyə armudu stəkanda çay verdilər, yanında da bir qənddan doğranmış qənd. Çay çox isti idi, Covanni üfürüb bir qurtum içdi. Oğlanlardan biri ona dedi:

– Qonağımız olun, bizimlə şərab için.

O, qonağın qabağına bir qədəh şərab qoydu. Covanni bu gözlənilməz təklifdən duruxdu və minnətdarlıqla dedi:

– Mille qratsia! Ee... çox sağ olun!

Oğlanlar çox üz vurdular, Covanni ələcsiz qalib stəkani aldı. Şərab süzən oğlan qonağın yaxşı başa düşməsi üçün aram-aram dedi:

– Bilmirik hardan gəlmisiniz, bunun elə bir əhəmiyyəti yoxdu, qonağımızsınız, bu kifayətdi. Xoş gəlmisiniz! Səfəriniz uğurlu olsun. Sizin sağlığınıza.

Covanni səfərə çıxarı “xoş gəlmisiniz” sözünü neçə kərə eşitmişdi. Qədəhini ona sarı uzadılan üç qədəhə vurub, ağ, sərin şərabi başına çəkdi.

Dilli-dilavər oğlan Covanninin qabağına bir şiş kabab qoydu.

– İndi də bunun dadına baxın.

Covanni gördü ki, bu mehriban, istiqanlı oğlanların sözünü yerə salmaq insafdan olmaz, şişdəki kövrək tikələrdən birini çıxartdı, iştahla yeyib:

– Çox dadlıdı, – dedi.

Bu, oğlanların xoşuna gəldi, gülüşdülər. Covanni əlini yanında əyləşdiyi oğlanın çiyinə qoydu.

– Minnətdaram.

O, avtobusun yanına gəldi. Sərnişinlərin bəziləri yerlərini tutmuşdular. Amma sürücü, bir də o plaşının yaxasını qaldıran üzütüklü kişi tələsmədən çay içirdi. Covanni maşının böyründə gözünə-gözünə ətrafa baxdı.

Pavilyonun arxasında, çayçı tərəfdə cökə ağacının dibinə xeyli çay puçalı tökülmüşdü. Puçal qalağından buğ qalxırdı, görünür, onu təzə atmışdılar. O yanda mətbəxin dalında qulaqları kəsilmiş iki köpək xırtaxırla sümük gəmirirdi, elə də zorba itlərdi ki... Baxanda adamı vahimə basırdı. Covanni yaxın getmədi.

Yolun altındakı enişdə ağ daşdan hörülmüş, yaraşıqlı bir qüllə vardı. Qüllənin yanında bir neçə adam vardı. Covanni aşağı endi. Yaxınlaşınca gördü ki, camaat bura bulağın başına yığılıb. Bulağın ortasında qülləyə bənzəyən bir tağ hörülmüşdü. Tağın sağında dördkünc daşın üzərində kədərli ana barelyefi həkk olunmuşdu, stolunda nə isə yazılmışdı. Tağın aşağısında, tən ortada sınıq sənək şəklində yonulmuş çəhrayı daşdan şırhaşırda dumduru su axırdı. Bulaq başına yığışan sərnişinlərdən su içən də vardı, əl-üzünü yuyub sərinlənən də. Covanni irəli gedib idmançı kostyumu geymiş gənc qızdan soruşdu:

– Sinyora, ditemi per favore... – O, italyanca danışdığını duyunca tez sözü ruscaya döndərdi. – Ee... xahiş edirəm, deyin orda nə yazılıb, sinyora?

Qız rus dilində çətinlik çəkə-çəkə danışan Covanninin görkəminə diqqətlə nəzər yetirdi, ləhcəsindən və ona “sinyora” deməsindən bildi ki, oğlan əcnəbidir. Qız tağdakı azərbaycanca yazılmış mətni oxuyub ruscaya tərcümə etdi.

– Orda yazılıb ki, bu bulaq-abidə faşistlərlə mübarizədə, bizim yolumuzda canlarını qurban vermiş həmyerlilərimizin əziz xatirəsini əbədləşdirmək üçün tikilib. Bir də yazılıblar ki, biz sizi heç zaman unutmırıq, ey şəhidlər.

Covanni “faşist” sözündən təyin etdi ki, burda nə yazılıb və daşda həkk edilmiş o qadın barelyefi oğlu faşistlərlə mübarizədə həlak olmuş anadır. Ona hər şey aydın idi...

Yanğısı olmasa da Covanni dadına baxmaq üçün dişgöynədən bulaq suyundan bir-iki qurtum içdi.

Yuxarıdan avtobus siqnalını eşidincə Covanni daş pillələri birnəfəsə çıxdı. Lap vaxtında yuxarı qalxmışdı. Covannigilin avtobuslarında sərnişinlərin çoxu öz yerində əyləşmişdi. Bir neçə kreslo boş idi. Sürücü kabinkasından o yana-bu yana boylanıb siqnal verə-verə sərnişinlərini çağırırdı. Covanni tez qaçıb avtobusa mindi, onun dalınca yüyürə-yüyürə iki sərnişin də özünü yetirdi, maşın yola düşdü.

Köhnə plaşlı, üzü tüküklü kişi hələ də pavilyonda oturub çay içirdi. Covanni onun yerdə qalmasından narahat oldu, istədi sürücüyə xəbərdarlıq eləsin, gördü ki, heç kisinin özünün vecinə deyil, arxayın- arxayın avtobusun dalınca baxır, keçib kreslodə əyləşdi.

Avtobusda sakitlik idi. Bayaq sərnişinləri əyləndirən balaca oğlan oynayıb yorulmuş, başını anasının sinəsinə qoyub yatmışdı.

Pavilyonda qolyanaltı eləyib, çay içən sənişinlər süst-məst oturmuşdular. Sürücü də radionu söndürmüş, maşının sürətini artırmışdı. Bu yolla neçə dəfə gəlib-gedənlər yaxşı bilirdilər ki, avtobus birçə yerdə dayanacaq, qalan ikisaatlıq yolu birbaşa gedəcək.

Bəlkə də avtobusdakı sənişinlərdən heç kəs mənzil başına tez çatmağa Covanni qədər tələsmirdi. Bəlkə də heç belə deyildi, ancaq Covanniyə belə görünürdü. O, atasının kəndi Qaraselliyə tez çatmaq, burda yaşayan qohum-əqrəbalarını tez görmək istəyirdi. Anasından eşitmişdi ki, atasının kəndində adamlar uzun ömürlü olurlar. Cavanşiro Feliçeyə demişdi ki, Qarasellidə onun ata-anası qalıb. O vaxtdan nə qədər keçsə də Covanni belə zənn edirdi ki, qohumlarından sağ qalanı olmamış olmaz. Yəqin onlar Covanninin Bakıdan göndərdiyi teleqramı alıblar. Oğlan bunları düşünə-düşünə anasının söhbətini yada saldı...

"...Cavanşiro o soyuq qış gecəsindən sonra bir neçə dəfə atamla birgə bizə gəldi. Mən əvvəlcə elə bildim ki, o, atama ərzaq aparmağa kömək eləməyə gəlir bizə. Özüm də hiss eləmədən Cavanşiroya diqqət yetirməyə başladım. Gördüm ki, o, gözünü məndən çəkmir, altdan-altdan hey baxır. Cavanşironun iri, qara gözlərindən utancaqlıq və gizli bir həyəcan oxunurdu. Nə qədər təcrübəsiz qız olsam da hiss elədim ki, o niyə narahatdır...

Bir dəfə atamla anam nə üçünsə mətbəxdə ləngidilər, mən otaqda Cavanşiroya qəhvə süzürdüm, o, ehmalca əlimdən tutdu, barmaqlarını tumarladı. Özü də bərk qızardı, İtaliya sözlərinin qol-qabırğasını sındıra-sındıra dedi:

– Davadan sonra mənimlə gedərsənmi, Feliçə?

Mən heyrətlə soruşdum:

– Hara?

– Mənim vətənimə, Azərbaycana...

Ona cavab vermədim, ürəyim elə yeyin-yeyin döyündü ki... Özümü itirən kimi oldum. İlk dəfə idi ki, mənə sevgi elan edirdi. İlk sevgi, ilk etiraf... Cavanşiro qarşımda müticəsinə durub məndən cavab gözləyirdi. Mən ona nə deyeydim?! Fərəhdən az qaldı ki, dilim tutulsun. Otaqdan dəhlizə qaçıb əllərimlə üzümü örtüm. Yanaqlarım köz kimi alışıb-yanırdı.

Mətbəxdən atamla anamın səsi gəlirdi. Atam deyirdi: "Cavanşiro mərd oğlandı, o gün bizi – bir neçə partizanı ölümün caynağından

qurtardı. Döyüş tapşırığını yerinə yetirəndə necə oldusa qəflətən faşistlərin üstünə çıxdıq. Qabaqda gedən Cavanşiro cəld tərpendi, əl qumbaralarını işə salıb almanları göz açmağa qoymadı, aradan çıxdıq".

Anam atamın dediklərinə qüvvət verib, Cavanşironun onun da xoşuna gəldiyini etiraf elədi. Dedi ki, bu qafqazlı çox qanacaqlı, ədəbli oğlandır. Bunları eşidəndə elə şad oldum ki, qanadım olsaydı uçardım...

Mən getdikcə Cavanşiro barəsində daha çox fikirləşir, davadan sonra onunla birlikdə Qafqaza, Azərbaycana yola düşməyimizi, ata-anamla necə vidalaşdığımızı gözlərimin qabağına gətirirdim. Valideynlərimdən ayrılmaq mənim üçün necə çətin olsa da, orda Cavanşiro ilə bir yerdə qalacağımı düşünəndə təsəlli tapırdım.

Bəzən elə olurdu ki, atam evə tək gəlirdi, onda çox narahat olurdu. Cavanşironun nə üçün gəlmədiyini atamdan soruşmağa utanırdım. Yad ölkədən gəlmiş bu utancaq, qərrib oğlan mənim üçün elə doğma, elə əziz olmuşdu ki, yuxuda da onu görürdüm. Gecələr səksəkəli yatırdım, yuxum ərşə çəkilirdi.

O qış günlərində dinclik mənə haram olmuşdu. Bir dəfə külək pəncərəmizin laxlayan şüşələrini titrədəndə elə bildim ki, atamgil gəliblər. Pəncərəni döyüb anamı qapını açmağa çağırırlar, o yatıb, tiqqıltını eşitmir. Tez yerimdən sıçrayıb qapıya qaçanda anam məni səslədi: "Nə olub? Feliçə, niyə durdun?". – "Eşitmirsən, atamgil gəliblər, ana, şüşəni döyürlər", – dedim. – O: "Sənə elə gəlir, – dedi. – Şüşələri tiqqıldadan küləkdir". Qayıdıb kor-peşman çarpayımında uzandım. Anam mənə acıqlandı: "Sənə nə olub, Feliçə? Görmürsən bayırda külək necə vıyıldayır?! Məgər atamgil pəncərəni belə döyürlər?! Əgər onlar gəlsələr qapını durub mən açaram. Sən arxayınca yat, qızım". Anam mənim axır vaxtlar atamın evə gəlməsini nə üçün belə səbirsizliklə gözləməyimin səbəbini duymamış deyildi. O anlayırdı ki, mən atamla bərabər Cavanşironun da intizarını çəkirəm.

Yazın gırhagirində vəziyyət xeyli ağırlaşdı.

Atamgil bir neçə həftə görünmədilər. Anam atam üçün darıxırdı. Mən daha çox narahat idim. Anam atamın, mən isə həm atamın, həm də Cavanşironun fikrini edə-edə nə çəkdiyimizi birçə Allah bildi. Ümidimizi itirib bədbinləşmişdik. Anam hərdən bir guşəyə çəkilib xıslın-xıslın ağlayırdı. Arvadın gözü qorxmışdu. Dava başlayan ailemizdən bir nəfər itirmişdik, qardaşım qırx ikinci ildə

Stalinqrada altında həlak olmuşdu. O, İtaliya ekspedisiya korpusunda əsgər idi. Rusiyada vuruşmağa göndərilmişdi. Gənc yaşında heç nəyin üstündə qurban getdi. Məgər bir külfət üçün belə bir ağır itki, belə bir müsibət az idimi?!

Bir gecə yenə tanış ahənglə pəncərəmizin şüşəsini tıqqıldatdılar. Bu özgeşi ola bilməzdi. Anamı qabaqlayıb qapıya cumdum. Gələn atamla Cavanşiro idi. Atamın qucağına atıldım. Cavanşironu da qucaqlayardım... valideynlərimdən həya edirdim.

Atamgilin nə üçün bir müddət evə gəlməmələrinin səbəbi məlum oldu, sən demə, faşistlər hardansa onların yerlərini öyrəniblər, gecənin bir çağında partizanların məskən saldıqları meşəni qəfildən güclü top atəşinə tutublar. Qarışıqlıqda hər iki tərəfdən ölənlər də olub, yaralananlar da. Qaraköynəklilər elə biliblər ki, onları qırıb qurtarıblar. Yaxşı ki, bəd ayaqda partizanlar fürsət tapıb yerlərini dəyişiblər. Buna görə də onlar bir neçə gün gözdən, nəzərdən yayınıb, izi itirmək üçün meşədən kənara çıxmayıblarmış.

O gecə qəsdənmi, ya təsadüfən valideynlərim bizi bir müddət otaqda tək qoydular. Mətbəxdə bir saatdan çox ləngiyib xörək hazırladılar. Atam xörək bişirməyi xoşlayırdı. O dərzi olsa da əspazlığı dərziyindən geri qalmırdı. Anamın onun bu məşğuliyyətindən heç xoşu gəlmirdi, gileylenirdi: "Biş-düş arvad işidir". Atamsa istədiyini eləyir, özünü müdafiə üçün deyirdi ki, kulinariyaya həvəs göstərmək pis iş olsaydı həmvətənimiz dahi Coakkino Rossini xidmətçisi ola-ola evdə özü xörək hazırlamazdı, oturub musiqisini yazardı. Atam Rossininin pərəstişkarı idi. Hər dəfə paltar tikə-tikə "Sevilya bərbəri"nin ariyalarından zümzümə eləməyi sevirdi.

Hə, otaqda tək idik. Cavanşiro sıxıla-sıxıla məni sevməsini dünən atama söylədiyini dedi. Özümü saxlaya bilmədim, onun boynunu qucaqlayıb, üzündən öpdüm. Cavanşiro da məni bağrına basdı, ürəyi elə bərk döyünürdü ki, elə bil sinəsini yarıb bayıra çıxacaqdı. Bu zaman atamgil gəlib bizi qucaqlaşan gördülər, özümüzü itirdik, tez aralandıq.

Anam qaşqabağını salladı, atam qımışdı, bizə xeyir-dua verdi. Anam da ona qoşuldu; ancaq bizim kilsəsiz, keşişsiz evlənməyimiz onun könlüncə olmadı. Dedi ki, dava qurtaran kimi görək kəbiniz kilsədə kəsilsin.

Cavanşiro ailəmizin üzvü oldu..."

...Avtobus yaşıl cücartili düzəndən keçəndə birdən bürəyən kimi oldu. Sürücü maşını yolun qırağına verib saxladı. Nigaranlıqla yerə hoppandı. Deyinə-deyinə başını bulayıb, sənişinlərə xəbər-darlıq elədi:

– Kim istəyirsə, aşağı düşüb gəzsin, təkər buraxıb, dəyişdirəcəyəm.

O, maşının yük sandıqçalarından birini açdı. İçindən qaldırıcı və bir neçə açar götürüb yerə tökdü, dikəldi. Siqaret alışdırdı.

Sənişinlərdən çoxunun qapıya sarı getdiyini görəndə Covanni də aşağı düşdü, bildi ki, iş nə yerdədir. Sürücü qaldırıcı buraxan təkərin altına qoyub əlləşəndə ona yaxınlaşıb dedi:

– Sinyor autista, ee... yoldaş sürücü, izin verin sizə kömək eləyim.

Qulağında qeyri-adi səslənən "sinyor" sözünə sürücü əl saxladı. Başını qaldırıb altdan yuxarı ona müraciət edən adama heyrətlə baxdı. Covanni sözünü təkrar elədi:

– Sinyor, bu işi tək eləmək çətin olar. İzin verin sizə aiutaite ee... köməkçi olum. – Covanni qolların çırılmalıdı.

Sürücü rusca çox pis danışan oğlana zəndlə baxdı:

– Sağ ol, sinyor yoldaş, – dedi. – Mən belə şeylərə öyrəncəliyəm. Qonaqsınız, nə qədər vaxtınız varsa ətrafı gəzib tamaşa eləyin. Ehtiyat təkəri götürmüşəm, özüm beşcə dəqiqəyə dəyişəcəyəm.

Covanni əl çəkmədi.

– Sono fabbroferrayo ee... mən çilingərəm, sizə kömək eləmək istəyirəm, sinyor. – Yumruğunu döşünə vurdu, – fabbroferrayo di automobili.

– Avtomobil çilingərisən?! Hə?! Həmkarlıq ki... – əlini göstərdi. – Sən niyə bunu bulaşdırırsan?

Covanni neylon gödəkcəsini soyundu, yolun qırağındakı itburnu kolunun üstünə atıb, sürücünün yanında çöməldi.

Sürücü dedi:

– Zəhmət çəkməyin, sinyor.

Covanni əllərini açıb ovcunun içindəki qabarları göstərdi. Sürücü gördü ki, o belə işdə xam deyil, yerini əcnəbiyə verdi.

Sürücü ehtiyat təkərini diyirləyə-diyirləyə yaxına gətirdi, onun bərkliyini, boşluğunu yoxlamaq üçün üstünə çıxdı.

– Yarayıb, möhkəmdi.

O arxayınlıqla yere düşdü, boşalan təkərin qaykalarını açmaqla məşğul olan Covanniye dedi:

– Ey, sinyor, daha bəsdı, qalanını özüm eləyəyəm, çox sağ olun.

– Yox, qoymaram. – Covanni qaykanın ikisini açmışdı, üçüncüsünə açar çaldı. Sürücü, oğlanın hərəkətlərindəki cəldliyə heyran qaldı.

Onlar köməkləşib boşalmış təkəri oxdan çıxartdılar. Əvəzinə təzəsini salıb qaykalarını bərkitdilər. İşlərini qurtarıncə razılıqla bir-birinin üzünə baxdılar. İkisi də təxminən eyni yaşda olardı.

Sürücü boşalmış təkəri, alətləri maşının sandıqçasına qoydu. Yaxında su olmadığı üçün əllərini benzinə batırılmış əsgı ilə sildi. Sonra oturacağıın altından ağ bir əsgı tapıb benzinə batırdı.

– Sinyor, alın əllərinizi təmizləyin, – deyə onu Covanniye uzatdı.

– Biz sürücülərin də ətri budu.

Onlar tezliklə dostlaşdılar. Rus, Azərbaycan, İtaliya sözləri bir-birinə qata-qata və əl hərəkətləri ilə danışdılar. Covanni sürücünü, sürücü də onu başa düşürdü. Sürücü belə anladı ki, əcnəbi oğlanın öz maşını yoxdur, ancaq Romadakı bir avtoservisdə işləyir, başqalarının maşını təmir eləyir. Qazancı yalnız gündəlik dolanışığına çatır. Subaydır, darıxmır, tanış qızları çoxdur, evlənib başını bəlayə salmaq istəmir.

Covanni sürücüdən soruşdu:

– Sinyor autista, evlisinizmi?

Sürücü güldü:

– Çoxdan evlənmışəm. Üç uşağıım var. Bu gün-sabah dördüncüsü dünyaya gələcək.

– Oho, bravo, siyor autista, bravo.

– Azərbaycanda uşaqları çox sevirələr. Onlar bizim var-dövlətimizdi. Bilirsən var-dövlət nədi? Hardan biləsən, ay yazıq... Brilyant, necə?! Brilyant bilirsən? Hə, bax ondandı.

Covanni sürücünün dediklərinin hamısını başa düşməsə də, təxmini mənasını anladı. O da həmsöhbətinə nə işə demək istədi. Fikrini ifadə etməyə rusca münasib söz tapa bilmədi. Kol üstündəki gödəkcəsinin cibindən italyanca-rusca danışığı kitabçasını götürüb vərəqlədi.

– Molte bene, ee... çox gözəl.

Onlar maşına əyləşdilər. Covanni sürücünün qabağında şüşəyə yapışdırılmış bir-birinə benzəyən üç uşaq şəkli gördü. İkisi qız, biri oğlan idi. Əyilib baxdı. Motoru işə salan sürücüdən xəbər aldı:

– Sinyor, vostri bombini?

– Hə, mənim bombinimdi, balalarımıdı. Necə deyərələr qonşularımıdı. Onlar həmişə mənimlə bir yerdə olurlar. Deyir kişinin malı göz qabağında olar. Onlara baxanda yol mənə asan görünür. Eh... sinyor başına gəlməyib, ləzzətini bilmirsən. Uşaqların – qonşuların olar, onda görərsən.

Covanni deyilənlərin mənasını başa düşməsə də:

– Molte bene, sinyor autista, – deyib yerinə keçdi.

Avtobus yola düşdü.

Covanni yenə yollara tamaşa etməyə başladı. “Cavan adamdır, amma üç uşaq atasıdır. Birini də gözləyir. Burda uşağı çox istəyirlər. Yaxşı da eləyirlər. Tək uşaq ərköyün olur, həm də böyüyəndə tək qalır, mənim kimi, nə bacım var, nə də qardaşım. Qardaş-bacı yaman gündə adamın arxasıdır. Atam sağ qalsaydı, yəqin indi belə tək olmazdım. Amma tək olmağımla bir cəhətdən təsəlli tapıram. O vaxt anamın iki uşağı olsaydı, Feliçə başını itirərdi. Məni böyüdüncə nələr çəkməyib?!”

Qabaqda yolun xeyli hissəsini sel yuyub aparmışdı, asfaltın əvəzinə geniş bir sahədə orda-burda suların dağlardan axıdib gətirdiyi daş-kəsək səpələnmişdi. Görünür, sel təzə keçmişdi, yer hələ yaş idi. Sürücü dağınıqlığa çatınca avtobusun sürətini azaltdı, buna baxmayaraq maşın yuyulub-dağılmış yoldan keçəndə çala-çuxura düşüb sənişinləri yamanca silkələdi. Xəstə qarının nıqqıltısı artmışdı. Yaxşı ki, kələ-kötürlük tez qurtardı, avtobus hamarlığa çıxıb, sıra dağların ətəyindən salınmış düz yolla irəlilədi.

Sürücü maşını yol ayrıcında saxladı. Avtobusun böyründə öküz arabası və iki kişi durmuşdu – biri qoca, o biri cavan. Kişilər yuxarı qalxdılar, hərəsi xəstə qadının bir qoluna girib onu aşağıya düşürtdülər. Avtobus tərpendi. Covanninin gözü xəstə qadında qalmışdı. Kişilər onu arabaya döşənmiş samanın üstünə uzatdılar. Avtobus dönəni buruldu, Covanni daha onları görmədi. Anası Feliçenin səsini eşidirmiş kimi oturacaqda yayılıb, çənəsini ovcunun içinə aldı.

“...Cavanşironun evə hər gəlişini səbirsizliklə gözləyirdim. Gündüzlər hey onun barəsində düşünürdüm. Ürəyimdə deməyə o qədər

söz yığılırdı ki... Ancaq Cavanşiro ilə necə danışaydım. Dediklərimin çoxunu anlamırdı?! Çox vədə məyus-məyus bir-birimizin üzünə baxıb, acizliklə gözlərimizi döyürdük. Vəziyyət bu cür çox davam edə bilməzdi. Hər ikimiz əziyyət çəkirdik. Axırda bu qərara gəldim ki, necə olursa olsun gerek Cavanşiroya italyan dilini öyrədim, yoxsa nə qədər him-cimlə danışmaq olardı? Bir də bu yolla, hər şeyi qandırmaq mümkün deyildi. Nə isə, mən müəllim oldum, o şagird. Dərsə başladıq. Cavanşironun bizim sözləri deməyə dili yatmırdı... Dil öyrənmək sarıdan heç qabiliyyəti yox idi. Nə qədər sey göstərsə də, işimiz ləng gedirdi. Bəzən bu gün öyrəndiyimiz sabah onun yadından çıxırdı.

Cavanşiro hər dəfə evimizə gələndə gecənin yarısına kimi oyaq qalır, onunla məşğul olurdum. Bundan ötrü anam mənə açıqlandı. "Özün yatırırsan, yatma, bən o yazıq evə gələndə heç olmasa qoy yumşaq yorğan-döşəkdə gözünün acısını alsın. Dil öyrətməyə vaxt tapdın?!"

Bu saatların xoşbəxtliyi uzun sürmədi.

Qırx dördüncü ilin iyun ayı idi.

Atamgil bir müddət görünmədilər. Onlardan xəbər verən də olmadı, bilmədik ki, sağdırlar, ya da nə isə olub? Günü günə calayacalaya intizar içində iki həftə gözlədik. Bir gün səs çıxdı ki, bizim kənddən çox da uzaq olmayan Montefiorino şəhərində yerlərini bərkitmiş faşist qoşunları ilə partizan dəstələri möhkəm döyüşə girib. Şəhərdəki qədim qəsrde məskən salan faşistlər partizanlara müqavimət göstəriblər. Hər iki tərəfdən xeyli ölənlər, yaralanan olub. Güman eləyirdik ki, bizimkilər də orda, onların arasında olurlar. Sonra xəbər yayıldı ki, partizanlar Montefiorino şəhərini faşistlərdən təmizləyiblər, orda partizan diyarı yaranıb.

Nəhayət, bir gecə atam gəldi, tək idi. Anam da, mən də ondan Cavanşironu soruşduq. Dedi ki, gələ bilmədi, mühüm bir tapşırığı yerinə yetirmək üçün uzağa gedib. Atam həmişə evə gələndə saçlarından öpürdü, bu gecə isə hər ikimizə laqeyd idi, gözümüzə birtəhər deyirdi. Anamın suallarına etinasızlıqla cavab verdi. Mətbəxə keçdi, fikirli-fikirli yuyundu. Mən Cavanşirodan çox nigaran idim. Arxayın olmaq üçün atamdan onun barəsində bir söz eşitmək istəyirdim. Atam dinmirdi, danışmaq fikri də yox idi. Şam elədi, bir qab su içdi. Gözlərini qiya-qiya üzümə baxdı.

– Feliçə, get yat, qızım, – dedi. – Gecdir.

Mənə belə gəlirdi ki, atamgil nə üçünse getməyimi istəyirlər. Könülsüz yataq otağıma getdim. Ancaq nigaranlıq məni tərk etmədi. Atamgilin məni mətbəxdən uzaqlaşdırmaları nigaranlığımı bir az da artırdı. Onlar niyə istəyirlər ki, yanlarında qalım? Nə gizli söhbətləri var? Bu adi ər-arvad söhbətidir?! Ya onlar Cavanşiro ilə əlaqədar nə isə danışacaqlar? Axı atamın qaşqabağı niyə belə yerlə sürünür? Bəlkə Cavanşiro ilə onun arasında bir söz olub? Yox, yox, onların arası dəyə bilməz. Axı niyə də sözləri çap gəlsin. Hər nə isə ayrı şeydir.

Özüm otaqda, ürəyim mətbəxdəki danışığın yanında idi.

Yatmadım. Heç bu halda yata bilərdim? Qaranlıq otaqda o baş-bu başa getdim. Sanki otağımın enini, uzununu ölçməyi mənə tapşırıbmışdılar, hesabda səhv eləməmək üçün dönə-dönə yoxlayırdım.

Çox gözlədim. Atamgilin mətbəxdən çıxmaq fikri yox idi. Gözləməkdən yoruldu, axırda soyunub yerimə girdim. Yata bilmirdim... Birdən ağıma gəldi ki, qapını aralı qoysam mətbəxdə danışılanları eşidərəm. Boynuma alım ki, bu yaşa gəlmişdim, hələ İndiyə kimi valideynlərimin söhbətinə qulaq asmağım yadıma gəlmirdi. Mən bunu ədəbsizlik sayırdım. Əgər Cavanşironun intizarı olmasaydı, yenə belə eləməzdim.

Yerimdən qalxıb geyindim, qapının ağzına gəlib qulaq verdim. Mətbəxdə danışılanlar qarma-qarışıq eşidilirdi. Deyilənlərdən heç nə ayırd eləmək olmurdu. Qapını bir az aralı qoyub qulaq asdım. Atam dedi: "Daha bəsdir, Konsolina, gedək yataq!". "Gedək. Sən bu barədə Feliçeyə heç nə demə. Görək nə olar". Anamın dediyi bu sözləri lap aydın eşitdim. Bütün diqqətimi toplayıb, onların daha nə dediklərini öyrənməyə çalışsam da, sanki qulaqlarım bir anın içində kar olmuşdu. Heç nə eşidə, ayırd eləyə bilmirdim. Ürəyim elə sıxılır, elə guppagupla döyünürdü ki, qulaqlarım ondan ayrı heç nə eşitmirdi. Elə bil birdən-birə ayaqlarımın gücünü aldılar. Bədənim düz saxlaya bilmədim. Birtəhər çarpayuya yaxınlaşdım, tir-tap düşdüm. "Atam nəyi mənə deməsin? Nə olub ki, məndən belə gizlədirlər?!"

Daha dözməyə hövsələm, səbrim çatmadı. Mətbəxə getdim. Anamın gözlərində yaş qurumuşdu. Atam da məyus-məyus əllərini qoyununa qoymuşdu. Onlar məni görənlər kimi çaşdılar. Atam qayğı ilə dedi:

– Bəs sən yatmırsan, Feliçə?

Anam məni qayım-qayım bağına basdı.

– Niyə gəldin, Feliçə?

Soyuqdan üşüyürmüş kimi əsə-əsə dedim:

– Siz məndən nə işə gizlədirsiniz, ana. Axı, artıq mən uşaq deyiləm...

Anam məndən aralanıb üzümə baxmadan soruşdu:

– Niyə belə düşünürsən ki, biz səndən nəyisə gizlədirik, demək istəmirik? Səndən heç nə gizlətmirik, qızım.

Anamın yalanını çıxartmaq mənə ağır olsa da, özümü saxlaya bilmədim:

– Mən eşitdim, ana, sən atama dedin ki, “Feliçeyə demə”. O mənə nəyi deməsin?

Onlar şaşırdılar, peşman-peşman bir-birlərinin üzünə baxdılar. Mən xəbər aldım:

– Ata, düzünü de, Cavanşiro niyə gəlməyib? Xahiş edirəm, heç nəyi gizlətmə. Gizlətmə, ata!

Atam qəmli-qəmli üzümə baxdı:

– Qızım, Cavanşiro... – O, sözüne ara verdi. Hiss elədim ki, dilinin ucundakı sözü deməyə çətinlik çəkir. – Bir daha bizə gəlməyəcək...

Məni dohşət bürüdü.

– Niyə gəlməyəcək, ata?

– Gəlməyəcək, Feliçə, daha gəlməyəcək... Cavanşiro həlak olub, mənim bədbəxt balam.

Qorxunc bir səslə bağırıb, özümdən getmişəm. Atam məni qucağına alıb çarpayımaya qoyub. Haçandan haçana ayılıb görmüşəm ki, atam da, anam da çarpayımın böyründə dayanıblar. Anamın kirpikləri yaş idi. Atam əllərini qoynuna qoyub danışdı: “Montefiorinodakı qalanı tutmaq üçün üç gün, üç gecə vuruşduq. Ağır döyüşlər getdi. Faşistlər təslim olmaq istəmirdilər, inadla müqavimət göstərirdilər. Bu zaman partizan zərbə diviziyası hücumu keçdi. Cavanşiro ön sırada vuruşurdu. O, birdən düşmənin pulemyot atəşindən yerə serildi... Həmin döyüşdə səkkiz igid partizanımızı itirdik...”

Qəhər məni boğdu, yenə ağlamaq istədim. Ancaq gözlərimdən yaş çıxmadı. Atam mənə su içirdi. Anamın üzünün rəngi qaçmışdı. Mənim belə olmağım üçün bərk həyəcan keçirirdi. Ala gözləri xeyli böyümüşdü. Təlaşlı idi.

Cavanşironun axıncı dəfə məndən ayrılanda necə mehribanlıqla başıma dolanması, otaqdan çıxanda təzədən qayıdıb məni bərk-bərk bağına basması, saçlarımdan öpməsi yadıma düşdü. Kim bilir bəlkə də onun qəlbinə dammışdı ki, bu bizim son görüşümüzdür. O gedəndə dənə-dənə tapşırırdı ki, özündən muğayət ol, məndən nigaran qalma, Feliçə.

Cavanşironun həlak olmasına inana bilmirdim. Atamın sözü mənə həqiqətdən uzaq bir rəvayət kimi görünürdü. Onu da anlayırdım ki, atam məni özündən çox istəyir. Mən onun yeganə övladı idim, səadət üçün canından keçməyə belə hazırırdım. O mənə Cavanşironun qara xəbərini ürək ağrısı ilə dedi. Bəlkə də, təsadüfən onların söhbətini eşitməsəydim, bunu bir müddət gizlədəcək, məni ağır dərəcəyə hazırlayandan sonra həqiqəti açacaqdılar.

Cavanşiro gözlənilmədən cvimizə gəlib məni özünə bağladığı kimi, gözlənilmədən də həyatdan gedib, sevgimi nakam qoydu...

Anam isti əllərilə dağınıq saçlarımı səliqəyə saldı. Ağlaya-ağlaya dedi:

– Qızım, müharibədir, ölüb-itənlərin sayı-hesabı yoxdur. Ölüm ağzını əjdaha kimi açıb, ağına-bozuna baxmır, qabağına çıxanı aparır. İndi müsibət içində boğulan təkə biz deyilik. Qardaşın Cüzeppe elə, Cavanşiro da belə... Barı bundan sonra müqəddəs Məryəm özü bizə kömək olsun. Sən hələ cavansan, nə yaşın var ki, əsil həyat qabaqdadır. Nə bilirsən, bəlkə baxtın açıldı, qabağına ondan da yaxşısı çıxdı.

Anamın dedikləri ağıma batmırdı. Mən ürəyimdə Cavanşiro ilə danışır, onun bəzən italyanca nə işə demək istəyəndə münasib söz tapmayıb, əli, üzünün mimikası ilə fikrini andırmaq üçün necə şey göstərməsi gözlərimin qabağından getmirdi. Mən indiyə kimi anamdan savayı heç kəsdən, hətta atamdan belə görmədiyim mehribanlıq Cavanşirodan görmüşdüm. İndi mənim üçün onu kim əvəz edə bilərdi, kim?!

O gecə heç birimiz yatmadıq.

Atam hələ hava işıqlanmamış getdi. Ətraf kəndlər qaraköynək-lilərdən təmizlənmişdi, biz Montefiorino partizan diyarının ərazisində idik, təzəcə asudəliyə çıxmışdıq.

Anam əli qoynunda, təşvişlə atamı yola saldı:

– Amandı, Françesko, ehtiyatlı ol, – dedi, – bizi başsız qoyarsan. Ey müqəddəs Məryəm, yer üzünü bürüyən bu qadadan, beladan insanları tezliklə qurtar.

Anamdan bir şeyi gizlətmişdim. Ona deməmişdim ki, mən ikinci aydır hamiləyəm. Bunu bir mən, bir də Cavanşiro bilirdi. Mən ona ana olacağımı deyəndə Cavanşiro elə sevindi ki, sanki ona aləmin xoşbəxtliyini bağışladılar.

İtalyan dilində hıqqana–hıqqana “Feliçe, əzizim, – dedi, – mən bizim uzaq dağ kəndindən, Qarasellidən qırx birinci ildə tək çıxmışam. Davadan sonra isə ora üç nəfərlik ailəmlə qayıdacağam. Sən, mən, bir də bizim balamız. Oğlan olsa uşağımızın adını Covanni qoyarıq. O həm azərbaycanca olar, həm də italyanca, Covanni bizim “Cavan” sözü kimi səslənir”. Mən soruşdum: “Bəs qızımız olsa necə? Qız istəmirsenmi?” “Niyə istəmirəm, – dedi, – onun da adını Covannino qoyarıq. Azərbaycan dilində Cavahir çağırırıq. Bilirsən cavahir nə deməkdir? Yeni qiymətli daş–qaş”.

Sən demə, Cavanşiro uşaqlarımız üçün ad da seçibmiş...

Adın necə olmasının nə əhəmiyyəti vardı. Valideynlərim məni çox istəyirdilər, adımla Feliçe qoymuşdular. İndi hər dəfə məni adımla çağıranda qıcıqlanırdım. “Feliçe” italyanca “xoşbəxt” deməkdir. Mənim nəyim xoşbəxt idi?!

Anam məni yeməyə çağırdı. İştaham yox idi. O bilmirdi neyləsin ki, dərdimi yüngülləşdirsin. Mənə təskinlik vermək, ovundurmaq üçün kəndimizdə dava başlandıdan bəri ərləri cəbhədə həlak olan qadınlardan söz saldı:

– Bəs o bədbəxtlər neyləsinlər? Hərəsinin neçə körpə uşağı var. Atasız onları necə böyütsünlər? Səni başa düşürəm, Feliçe. İstəkli adamı itirmək çox ağırdır. Həyatda sağalmayan yara azdır. Cavanşiro gözəl insan idi, nə bilirsən, bəlkə, bəxtinə ondan da yaxşısı çıxdı.

Anama dedim:

– Mənim də uşağım olacaq...

Anamın gözləri bərəldi. Vahimə içində üzümə baxdı. Baxışlarında ümitsizlik, qayğı və şaşqınlıq parıldayıb bir anın içində söndü. Sonra onun kirpikləri islandı. Körpə uşağı oxşaymış kimi, məni qolları arasına aldı. Bir–birimizə qoşulub ağladıq.

– Neyləyəcəyik, mənim bədbəxt balam?!

Anama nə cavab verəydim?! Hələ mənə üz verən bədbəxtliyin böyüklüyünü tamamilə derk etməmişdim. Sanki fikrim donmuş, mühakiməm korşalmışdı. Deyilən həqiqət olsaydı da, Cavanşironun ölümünə inana bilmirdim. Daha doğrusu, inanmaq istəmərdim. Adam əzizini itirəndə gümanı min yerə gedir, ümidlə yaşayır, gözü yolda qalır, qulağı səsdə. Mənə elə gəlirdi ki, o sağdır. Harasa dağlara çəkilib. Firsət tapan kimi üzə çıxacaq, düşmənlərə divan tutacaq, heç nədən çəkinmədən yanıma gələcək. Çünki mən onu gözləyirdim...

Anamın qaşqabağı sallanmışdı, narahat–narahat kirpik çalırdı. Mənə elə gəlirdi ki, o, Cavanşironun ölümündən kədərilməkdən daha çox mənim boylu olmağımın hövlünü ələyir. Bilmirəm, bəlkə də heç bu sayaq deyildi. Amma mənə belə görünürdü. Solğun çöhrəsinə həm qorxu, həm də şaşqınlıq çökmüşdü. Sonra mənə dedi:

– Qızım, gerek vaxt ikən hamiləliyini pozasan. Bundan sonra sən uşağı neyləyirsən?! O da bizə bir dərd olacaq.

Bilirdim ki, anam halıma acıyır, bunu mənə istədiyindən deyir. Mən özüm də anlayırdım ki, bu vədə uşağın dünyaya gəlməsi qaygımızı xeyli artıracaq. Bir parça torpağımız vardı, bizi güclə dolandırır. Ərzaq qıt, dolanışqı çətin, gəlir yox. Vəziyyət də getdikcə ağırlaşırdı.

– Bu nə müsibətdi biz düşdük, ey müqəddəs Məryəm! Hamiləliyi pozmaq üçün, gerek həkimə filan qədər verək. O pulu hardan tapaq? Küçəyə atılmayıb ki, gedib götürək. Evdən nəse satmalıyıq. Velosipeddən savay nəyə gümanımız gəlir?! Onu da kim alacaq? Özü də gerek Modenaya gedək, bu işi hər həkimə inanmaq olmaz. Ora da faşistlərin əlindədir.

Anam danışır, vəziyyətdən çıxmaq üçün tədbir tökür, hərədən mənə də nə işə deyirdi. Mən də mənasına varmadım, razılıq əlaməti olaraq başımı tərpedirdim. Axırda anam dedi:

– Qızım, nə ələyiriksə gerek tez ələyək. Abortun vaxtını keçirəndə hamiləliyi pozmaq çətin olur.

O gün mən yorğan–döşəkdən qalxmadım, sanki ayların, illərin xəstəsiydim. Anam məni tək qoymadı, bəlişimin yanını kəsdirib oturdu.

– Düz dünyanı necə qarışdırdılar. İndi ölüm də qərribə olub. Zavallı insanlar öləndə də öz vətənlərində ölmürlər. Mənim tiffil balam Cüzeppe Rusiyada öldü. Heç bilmirəm, harda dəfn olunub!..

Cavanşiro isə Rusiyadan, Qafqazdan gəlib ömrünü bizim torpaqda başa vurdu. Onun bədbəxt anası da son nəfəsində oğlunu görmədi. Dünyada nə qədər bizim kimi dərddli analar var?! Nə qədər əziz oğulların yeri, qəbri bilinmir?!

O gün elə ləng keçdi ki, sanki ətəyindən daş asılmışdı. Anamla həyəət-bacada həmişəki təkli adı işlər gördük; ləklərin alağımı təmizlədik, ağaclara qulluq elədik, inəyi sağdıq. Amma xam adam kimi elə əldən düşdüm ki, yeriməyə heyim yox idi. Anam məni danlayıb məcbur etdi, bir fincan qəhvə içdim. Sonra özümü güc-bəla ilə çarpayımaya yetirdim, üzüqoylu düşüb qaldım. Anam yazıq ürəyinin içini yeyə-yeyə mənə baxırdı. O rahat olsun deyə özümü yuxululuğa vurdum.

Arvad bir müddət yuxuya gedə bilmədi, neçə kərə köks ötürdü, o yan-bu yana çevrildi, axırda yorulub yatdı.

Yuxum qaçmışdı. Gündüzkü söhbət, anamın mənim hamiləliyimi pozmaq üçün yollar axtarması fikrimdən çıxmırdı. Onun təşvişi nahaq deyildi, başqa analar da onun yerinə olsaydı, bu cür eləyərdilər. Ancaq mən tərəddüd edirdim, körpəmi, ilk sevgimin yadigarını tələf eləməyə ürəyim gəlmirdi. Buna görə də anama hələ bir söz demədim.

Obaşdana kimi yata bilmədim, düşündüm. Nəhayət, bu qərara gəldim ki, yaşamaq, dolanmaq necə ağır olsa da, abort elətdirməyəcəyəm. Səhər mən yerimdən qalxanda anam soruşdu:

- Uşağın məsələsi necə olacaq?
- Qoy qalsın, ana, - dedim.

O məndən belə cavab gözləmədi, mütəəssir oldu.

- Mən məsləhət görməzdim, Feliçə. Hələ çox cavansan, bilmirsən ki, qadın üçün ərşiz uşaq böyütmək nə deməkdi, qabaqda səni nələr gözləyir. Bir də uşaq qadına hansı kişi yaxınlaşar? Ömrün boyu ərşiz qalıb qarıyarsan, gəncliyin bada gedər.

- Nə olursa olsun, ana, qərarım qetidi.

- Məsləhəti qulaqardına vermə, Feliçə. Bir də yaxşı-yaxşı fikirləş. Hissə qapılma, ömrün boyu peşmanlığını çəkərsən, əlin heç yana çatmaz.

- Ana, - dedim, - fikrimi dəyişməyəcəyəm.

Cavanşirodan mənə başqa bir yadigarı da qalmışdı. Naxışlı gümüş qolbaq. Mən bizim tərəflərdə heç kimdə beləsini görməmişdim. Bu

qolbaq mənə ona görə əzizdi ki, onu Cavanşiro düzəltdmişdi, özü də iki daşın arasında, odun-alovun içində. İndi mənə onun ağırlığında qiymətli qaş-daş versəydilər də dəyişməzdim. Qolbaq mənə bağışlanan gündən onu gözümdən uzaq qoymurdum. Cavanşiro deyirdi ki, bizdə - Azərbaycanca adətdir oğlan sevgilisine qızıl şey bağışlamalıdır; üzük, boyunbağı, sırğa, bilərzik... Kimin nəyə gücü çatırsa, ondan alır.

Cavanşironun qolbağı necə düzəltməsi yaxşı yadımdadır. Bir axşam o dedi: "Feliçə, sizdə əl boyda bir parça yaxşı metal varmı?" Soruşdum: "Metal nəyinə gərəkdir?" O: "Sirdir, - dedi, - sonra bilərəm". Nigaran qalsam da, təkid eləyib səbəbini öyrənmədim. Evimizdə bir gümüş xörək qaşığı vardı. Onu tapıb Cavanşiroya verdim. Alıb baxdı, dedi ki, yarayar, biləyimdən yapışdı, gözəyarı ölçdü.

Səhər tezdən atamla gedəndə qaşığı da özü ilə apardı. Gələn həftə qayıdanda cibindən bu qolbağı çıxarıb, qoluma taxdı.

- Necədi, Feliçə? - dedi. - Xoşuna gəlirmi?

Qolbaq elə qəşəng idi, elə xoşuma gəldi ki, cavab vermək əvəzinə Cavanşironun qucağına atıldım.

Qolbağa baxır, təəccüb edirdim, Cavanşiro onu necə düzəldib?! Belə zərif naxışlı qolbaq usta zərgərin əlindən çıxıb bilərdi. İnanmırdım ki, Cavanşiro düzəltsin. Ondan soruşdum:

- Bunu özün düzəltməsən?
- Mən düzəltmişəm.
- Zərgərliyi də bacarırsan?
- Az-maz.

O mənə dedi ki, biz dədə-babadan zərgər olmuşuq. Atamın hazırladığı bilərziklər, qolbaqlar, kəmərlər, boyunbağlar, cütqabağlar neçə-neçə sərgilərə, muzeylərə qoyulub. Sağlıq olsa davadan sonra səni bizim Qaraselli kəndinə apararam. Görərsən ki, o yerlərin ustalarının əllərindən nələr çıxır.

Qolbağı anam da ağız dolusu təriflədi.

Cavanşiro qolbaqdan anamın çox xoşu gəldiyini görüb dedi:

- Konsolino xala, qoy başımız ayılsın, bunun bir tayını da sənin üçün düzəldəcəyəm.

O gündən bəri qolbaq həmişə qolumda olurdu. Gecə yatanda da çıxartmırdım, özü də lap nəbzimin üstünü tutmuşdu. Qoluma elə yapışmışdı ki, sanki Cavanşiro biləyimdən tutub, nəbzimin necə vurmasına qulaq asırdı...

“Cavanşiro bir də bu evə gəlməyəcək”. Bunu düşündükcə, az qalır ki, başıma hava gəlsin, sanki kimse mənə təqib edir, mən də onun əlinə keçməmək üçün var gücümle qaçır, qaçırdım.

Çarpayım da uzanıb ha fikirləşirdimsə, təsəlli üçün qarşıda bir işıq ucu görmürdüm. Mən ilk, bəlkə də son səadətini itirmişdim. İndi dərk edirdim ki, insan üçün səadətini tapmaq olduqca çətin, itirmək isə çox asan imiş... Həyat elə dəyişmişdi ki, insanlar bir növ laqeydləşmişdilər, hərə öz hayına qalmışdı. Yadımdadır, davadan qabaq səs çıxanda ki, filankəs ölüb, kənd əhli bir-birinə dəyirdi. Hamı matəm saxlayırdı, buna fəvqəladə bir hadisə kimi baxırdılar. İndi deyəndə ki, filankəs öldü, heç kəs təəccüb eləmir. Ölümə adi bir şey kimi baxır. Ölüm sözü camaatın çox işlətdiyi sözlərdən biri olub.

Cavanşironun ölümündən sonra atam mənim sarsıldığımı, gündən-günə əridiyimi görəncə çalışırdı ki, evə tez-tez gəlsin. O mənə əvvəlkindən daha mehriban olmuşdu. Anam hamilə olduğumu ona demişdi, atam bunun üstünü vurmurdu...”

...Avtobus iki yol ayrıcında dayandı. Sərnişinlərdən çoxu düşdü. Covanninin böyründə oturan saqqallı qoca ilə uşaq gəlin də düşüb getdi.

Baş yoldan ayrılan yolun tinindəki dirəyə üç kənd adı yazılmış, oxla hansının harda olmasına işarə edilmişdi. Yol ayrıcında bir neçə taksi dayanmışdı. Sürücülər avtobusdan düşənlərdən kimin hara getdiyini soruşur, müştəriləri taksiyə dəvət edirdilər.

İçə seyrəklənmiş avtobus yola düşdü. Covanni sərnişinlərin azalmasından təyin etdi ki, mənzil başına çox qalmayıb. Saatına baxdı, ona demişdilər ki, Bakıdan Qaraselliyyə səkkiz saatlıq yol var. Yeddi saat idi ki, yolda idi.

O yenə avtobusdan bayıra tamaşa edirdi. Maşın mənzil başına yaxınlaşdıqca Covanninin narahatlığı artırdı. O, üzünü görmədiyini, tanımadığı adamların yanına gedirdi.

Ata qohumları onu necə qarşılayacaqdılar?! Covanninin Cavanşironun oğlu olmasına inanacaqlarmı? Bəlkə anası onu bu səfərdən yayındırmaqda haqlı imiş? Məsləhəti nahaq qulaqardına vermişdi?! Covanni dilini, adətini bilmədiyini adamların arasında necə dolanacaqdı?! O hələ Bakıda olanda bu barədə çox düşünmüşdü. İndi isə Qaraselliyyə çathaçatda daha artıq həyəcanlanırdı.

Avtobus dağların sinəsindən salınmış dolanbac yollarla zirvələrə qalxırdı. Yolun bir yanı eniş idi. İkitərəfli hərəkət üçün salınmış yolun uçuruma sarı olan yanı dizə kimi daşla hörülmüş, əhənglə ağardılmışdı ki, yaxşı seçilsin, sürücülər ehtiyatlı olsunlar. Aşağıda – dağların ötəyində naxır otlağa yayılmışdı. Sıra dağların başından buğum-buğum duman qalxırdı. Yol dağlara yaxınlaşdıqca hava da soyuyurdu.

Covanni Bakıdan çıxanda avtobusun pəncərəsini aralı qoymuşdu ki, içəri təmiz hava gəlsin. İndi üzünə vuran soyuq küləkdən gözləri sulandı, şüşəni örtüdü. Yenə anasının hekayətini yadına saldı...

“...Doğru deyiblər. Adama bir bədbəxtlik üz verəndə o biri də dalınca gəlir. Bizim ailədə də belə oldu. O gedəni atamdan bir müddət xəbər-ötər eşidilmədi. Təşvişə düşdük. Gözümüz yolda qaldı, günlər keçdi, atam gəlmədi.

Yay çox isti keçirdi. Faşistlər təzədən hücumla başlamışdılar. Hardasa kəndimizin şimalında faşistlərlə haribaldicilərin arasında güclü döyüş gedirdi. Onlar partizanları geri oturtmaq, öz yerlərini bərkitmək üçün böyük itkiyə baxmayıb, güllə-mərmiyə qızırqalanmırdılar. Camaat danışırdı ki, cənubdan hücumla keçən ingilis-Amerika qoşunları Romanı tutublar. Hamı belə ümid edirdi ki, onlar tezliklə irəliləyib almanları darmadağın edəcək, bizim tərəflərə gələcəklər. Amma gözlədiyimiz kimi olmadı. Müttəfiqlərin hücumu dayandı, vəziyyət dəyişmədi, camaat səksəkə, həyəcan içində qaldı.

Qonşumuz Silvana xaladan öyrəndik ki, Montefiorinoda milli azadlıq komitəsi yaradılıb. Həmin komitə ətrafındakı azad olmuş ərazidə hakimiyyəti ələ alıb. Mən anamı dilə tutub dedim ki, komitədə atamın harda olmasını bilməmiş olmazlar. İzin ver, gedib onlardan kişinin yerini soruşum. Anam əvvəlcə rüsxət vermədi, sonra əlacı kəsildi, mənim üçün çantaya yemək qoydu, müqəddəs Madonnaya yalvara-yalvara xaç vurub, yola saldı. Hövldən arvadım əlləri əsirdi. Axır günlərdə o necə də birdən-birə xeyli qocalmışdı... Gözləri çuxura düşmüş, altı torba kimi sallanmışdı. Sanki xəstəlik yatağından təzəcə durmuşdu.

Atamın dalınca getdim. Bəd nəzərlərdən yayına-yayına əyri-üyrü ciğirlərdən keçib neçə tepədən aşdım, gəlib baş yola çıxdım. Bəxtim

gətirdi. Bu vədə yoldan bir yük maşını keçirdi, əl qaldırdım, dayandı. Sürücü Montefiorinoya gedirdi, xahiş elədim, məni də özü ilə götürdü.

Montefiorinoya gəlməyimə peşman oldum...

Bu kiçik şəhərdə hara baxırdım, gözümə silahlı adam dəyirdi, elə bil cəbhəyə gəlmişdim. Partizanlarla dolu yük maşınları harasa tələsirdi. Lap böyrümdən dalına top bağlanmış bir maşın gəlib keçdi. Bunları görəndə canıma qorxu düşdü. "Mən hara gəlmişəm?! Döyüş yerinə?!"

Komitənin yerləşdiyi birmərtəbəli binanı axtarıb tapdım. Burda silahlı adam yox idi. Sinli, qalınbıqlı bir kişi camaata nə işə tapşırıq verirdi. Danışığından bildim ki, o rəisdir.

– Mən Françesko Kalvinin qızıyam, – dedim, – atamı axtarıram.

Rəis duruxdu.

– Françesko Kalvini? Mən belə adam tanıyıram. Hansı briqadadandı?

Qeribə sual idi. Mən hardan biləydim ki, atam hansı briqadadandır. O bu barədə bizə bir söz deməmişdi, biz də soruşmamışdıq. Peşmançılıq çəkdim. "Nə üçün indiyəcən bunu mən atamdan xəbər almamışam? Necə ağıma gəlməyib?!"

Bıqlı kişi mənə məhəl qoymadan telefon dəstəyini götürüb kiminləsə qışqıra-qışqıra danışdı. Hansı batalyonusa təcili olaraq Piandelaqottiyə göndərməyi tapşırıdı. Piandelaqotti qonşuluğumuzda idi. Mən bir neçə dəfə o kənddə olmuşdum. Atamla orda yaşayan qohumumuzgilə qonaq getmişdik.

Rəis niyə mənə məhəl qoymurdu?! Niyə atamın yerini öyrənib demirdi?! Görmürdü nə çəkərəm?! Hirs məni boğdu. Elə qışqırdım ki, səsimə özüm diksindim. Hamı çevrilib mənə baxdı. Bıqlı kişiye dedim:

– Siz rəissiniz, gerek biləsiniz partizan Françesko Kalvini hardadı. Bir aydan çoxdu ki, ondan xəbər yoxdu.

Rəis gözlərini ağartdı.

– Sinyora, siz dəli olmusunuz-nədi, görmürsünüz mən nə haydayam? Faşistlər partizan respublikasına basqın eləyiblər. Kəndləri dağıdırlar, anlayırsınız mı? Yəqin indi sizin atanız da hardasa cəbhədədi, düşmənlərlə vuruşur.

Söhbətə rəisin yanında dayanmış topa qarasaqqallı, enli kürəkli kişi qarışdı.

– Françesko Kalvinini soruşursan?

– Hə, sinyor, mən onun qızıyam. Siz Kalvinini tanıyırsınız mı?

– Tanıyıram da sözdü, yoldaşımdı. Bir müddət bir batalyonda xidmət eləmişik, sonra onu ayrı hissəyə keçirttilər.

– Bəs indi o hardadı, sinyor? Aydan çoxdu ki, atamdan bir xəbər yoxdu.

– Çervarolo yaxınlığında onların briqadasından çox adam qırıldı. Bizi indi həmin briqadaya köməyə göndəririlər, istəyirsənsə sən də bizə qoşul, gedək.

Bir saata kimi gözlədim. Bir yük maşını gəldi, partizanlar içinə doluşdular, mən də mindim. Yol boyu mahnı oxudular, zarafatlaşdılar. Hələ bir mənə öcəşdilər də. Maşının silkələnməsindən tənqə gəlmişdim, kuzovda böyrümdə oturan o topa qarasaqqallı kişi flyaqasındakı qırmızı şerabdan verdi, mən də bir-iki qurtum içdim.

Çervaroloya vaxtında yetişdik. Orda partizanlar kəndin qırağında məskən salmışdılar. Dəstənin komandirini mənə göstərdilər. Milan ləhcəsində danışan bu uca boylu, yaşlı, frənçli kişinin sağ əli dirsək-dən yuxarı tənqiflə sarımmışdı. O pulemyotunu çirk saxlayan bir partizanı danlayırdı. Komandir sözünü qurtaranda:

– Mən Kalvininin qızıyam, – dedim.

– Sən Kalvininin qızısan? – Komandir heyrət elədi. – Yekə qızsanmış ki... Atan çox cavan idi, baxan deməzdi ki, onun bu boyda övladı olar.

"Cavan idi... İdi..." Bu ifadədən ürəyim yerindən qopub düşdü. Atamın başında nə işə vardı...

Komandir ehmalca yanakı qoyulmuş papağını götürdü.

– Təmkinli ol, Felice. Daha sənə nə deyim, yekə qızsan, gerek hər şeyi qanasan. Görürsən də aləm bir-birinə qarışıb. Faşistlər hər yandan hücumə keçib, ölüm-dirim vuruşu gedir. Çox adamımızı itirdik, hamısı da bir-birindən əziz. Vəziyyəət çox çətin idi, geri çəkilməyə məcbur olduq. Sənin atan Kalvini mərd kişi idi. Onun ölümü bizi yandırır, Felice. Heç bilmirəm sənə nə sayaq təsəlli verim.

Gözlərimin qabağı qaraldı, başım gicəlləndi, yerə yıxıldım. Birçə onu bildim ki, məni harasa iri bir otağa gətirdilər. Dalımca adamlar tökülüşüb gəldilər, qırıq-qırıq danışiq səsləri eşitdim. Neçə kərə atamın adını çəktilər. Dedilər ki, o, çox etibarlı yoldaş idi. Dar ayaqda dəstəni ac qoymadı, ərzaq tapıb gətirdi. Döyüşlərarası fasilələrdə

başqaları dincələndə o, partizanların paltarlarının cırıq-söküklərini tikirdi. Atamla bərabər Cavanşironu da çox tərifiyədilər. Kimsə dedi: "O təvazökar qafqazlı oğlan yoldaş yolunda canından keçməyə hazır idi. Heyif Cavanşirodan..."

O gecəni partizanların xəstəxanasında qaldım. Səhərə yaxın səsküyə, maşın motorlarının uğultusuna oyandım. Evdən əsiyə cumdum. Briqada komandiri mənə dedi ki, əmr alınıb, irəliləyən düşmənin yolunu kəsməliyik, gedirik.

Komandir məndən soruşdu:

– Nə eləmək fikrindəsən?

Dedim:

– Kəndimizə qayıdacağam, anam evdə gözləyir.

Komandir bələdçi qoşdu, o məni yol ayrıcına kimi ötürdü. Ordan o yana yolu özüm tanıyırdım, kəndimizə döndüm.

Bir sutkadan çox idi ki, evdən çıxmışdım. Ayaqlarım dalımca getmirdi. Anama nə deyəcəyəm? Bu dəhşətli xəbəri ona nə təhər verəydim?! Gərək yalan danışmış deyəydim ki, atam yaralanıb, buna görə də hələlik gələ bilmir. O buna inanacaqdımı? Bu da mənə məlum idi ki, dünəndən bəri anamın nə gözüne yuxu gedir, nə də boğazından bir tikə keçir. Ac-susuz yolumu gözləyir.

Yol gedə-gedə özümə öyüd-nəsihət verirdim. "Fəliçə, dəyanətli ol, ananla elə danış ki, guya bir az əvvəl atanı görüb gəlmisən. Daha yekə qızsan, belə məsələlərdə başını itirməməlisən. Bu gün-sabah ana olacaqsan, gənclik dövrü qurtardı..."

Hamiləliyim heç yadımdan çıxmırdı. Belə ağır günlərdə bu da mənə bir yük olmuşdu. Taleyin ağır zərbələrindən göz açmağa aman tapmırdım. Sən demə, bu vaxt məni başqa bir dəhşətli zərbə gözləyirmiş. İndi, neçə ildən sonra onu yadıma salanda başımdan tüstü qalxır..."

Avtobus dağların arasında yaşılqlar içində itən rayon mərkəzinin girəcəyindəki kiçik meydançada dövrə vurub dayandı. Covanni avtobusun daha burdan o yana getməyəcəyini bilib maraqla ətrafa boylandı. Dayanacaqdağı gözləmə pavilyonunun yanında altı-yeddi kişi, bir qadın durmuşdu. Avtobus dayanan kimi onlar yaxına gəldilər.

Qabaqda hündürboylu düm ağsaqqallı, yaşına nisbətən xeyli qıvraq görünən bir qoca durmuşdu. Əynində tünd-sumağı rəngdə arxalıq, ayağında uzunboğaz çəkmə, başında çal papaq vardı. Qocanın gözü maşında qalmışdı. Hər dən böyründə duran gənc oğlana nə işə deyirdi. Yerdəkilər intizar içində avtobusa boylanır, kimisə axtarırdılar.

Sərnişinlər qalxıb qapıya sarı yönəldilər. Covanni bayırda bir yerdə toplaşmış avtobusa boylana-boylana içəridən kimisə axtaran adamları görəncə yeqin etdi ki, onu qarşılamağa gələnlərdir. Demək, onun Bakıdan, "İnturist"dən Qaraselliyə vurduğu teleqramı almışlar.

Avtobusdan hamıdan axırda çıxan Covanni pillədə görünəndə qocanın böyründə duran qarabıqlı gənc qışqırdı:

– Odur, baba, bax, o oğlandı.

Saqqallı qoca özünü irəli verdi.

Sevincdən gözləri işıq saçan Covanni avtobusdan düşdü. Qollarını açmış kirpikləri yaşara-yaşara ona baxan qocaya dedi:

– Günortanız xeyir olsun. – O bu sözləri əzbərləmişdi. – Siz mənim babamsınız? Mio nonno?

Onlar qucaqlaşmış bir müddət bir-birlərindən ayrılmadılar. Hamının gözü onlarda idi. Ortayaşlı, yaraşlıq qadın Covanni ilə qocanın yanında durub içini çəkə-çəkə deyirdi:

– Bibin qədəmlərinə qurban olsun, ay qürbətə də ölən qardaşımın birçə yadigarı.

Babasından sonra Covanni qadınla qucaqlaşmışdı. Onu qarşılamağa gələnlərin hamısı ilə tək-tək görüşdü.

Bakıdan Covanni ilə avtobusda bir yerdə gələn sərnişinlər təhərtöhüründən onlara oxşamayan bu qərib oğlanın kim olduğunu yalnız indi bildilər. Qurban kişi Qarasellidən qonağı qarşılamağa gələnləri araya aldılar. Sürücü kənarında durub getirdiyi bu qeyri-adi sərnişinə gülə-gülə tamaşa eləyirdi. O, siqaret alışdırma-alışdırma dedi:

– Doğma torpaq, ata yurdu ayrı şeydi. Onu torpaq bu yerlərə çəkib getirib. Etibarlı oğulmuş. Anasının südü ona halal olsun.

Dava vaxtı xaricdə bizimkilərdən az belə uşaq olub qalıb? Görüm hamısı el-əqrəbasını axtarıb tapırmı?! Belə sərnişinlə lap dünyanın o başına getməyə də deyər.

Sürücü avtobusun sandıqçalarını açmış sərnişinləri çamadanlarını, bağlamalarını götürməyə çağırırdı. Hər öz şeyini götürdü, bir çamadan qaldı. O bildi ki, bu Covannininkidir, gətirib qonağın yanına qoydu.

– Yadından çıxar, yoldaş sinyor. Əşsi sən ki, bizdən imişsən. Əvvəldən belə deyəydin də. Elə ona görə də suyun mənə şirin gəlmiş. Həmişə belə elinin-gününün içində olasan. Bax, eloğlu, burda dilimizi yaxşı-yaxşı öyrən, gələn dəfə səni aparanda əməlli-başlı danışaq, ürəyim boşalsın. Di sağlıqla qal.

Sürücü Covanninin əlini bərk-bərk sıxdı.

Qurban kişi gözünü nəvəsindən çəkmirdi. Əgər avtobus vağzalına yollananda İtaliyadan gələn oğlanın Cavanşirin övladı olması barəsində ürəyində müəyyən şübhə, inamsızlıq vardısı, indi onlar yağış-dan sonra göy üzündən çəkilən bulud kimi dağılıb getmişdi. Qurban kişi gözü gülə-gülə Covanniyə baxır, onun simasında nə vaxtdan bəri itkin düşən oğlunu görürdü. “İlahi, adam da adama, övlad da ataya bu cür oxşarmış. Cavanşir kimi onun oğlunun da çənəsinin ortası batıq, qaşları çatma, saçları buruq-buruqdu...”

Evdə, qohum-əqrəbə, kənd əhli arasında zəhmli adam kimi tanınmış Qurban kişi altdan-altdan nəvəsinə baxır, gülümsəyirdi: “Bizim nəsiləndi, balamın balasıdı. Yekəpərlikdə də elə bizə çəkib. Cavanşir də əsgərliyə gedəndə belə cavan, qəddi-qamətli idi. Amma Cavanşirin yanaqlarından qan damırdı, üzünə baxan kimi deyərdin dağ yerinin adamıdı. Nəvəmin sir-sifəti çox solğundu. Deməmiş də bilinir ki, şəhər yerində pərvəriş tapıb. Neynək, burda beş-on gün qalacaq. Nənəsi qulluq eləyər, rəngi-ruhu özünə gələr. Gədənin əlləri qabarlıdı. Görünür, ağır işdə işləyir. Ot kökü üstə bitər. Rəhmətlik Sübhü kişinin törəmələri zəhmətkeşliyi ilə el arasında ad çıxarıb. Görəsən, nəvəmin sənəti nedi? O da dedə-babası kimi dəmir-dümürlə əlləşir?”

Cavan qadın Qurban kişiye dedi:

– Ay dedə, kimi gözləyirik, getməyək?

Qoca yan-yörəsindəkiləri sayırmış kimi hamıya bir-bir göz yetirib dilləndi:

– Gedəyin də.

Qoca işarə elədi, yeniyetmə bir oğlan Covanninin çamadanını götürdü.

Kənddən qonağın dalınca üç minik maşını gəlmişdi. Qurban kişi, Covanni, bir də qocanın qızı Nəzire qabaqdakı maşına mindilər. Qadın sürücünün yanında əyləşdi. Covanni ilə Qurban kişi arxa tərəfdə.

Maşınlar bir-birinin dalına düzülüb avtobusun gəldiyi yolu geri qayıtdı. Birinci döngədə sağa burulub yoxuşu qalxdı. Onlar meşənin içindən keçən kölgəli yola çıxdılar.

Yol ağaclardan hörülmüş yaşıl tunelə benzəyirdi. Ordan-burdan budaqların arasından yola lopa-lopa işıq düşmüşdü. Uzaqdan baxanda bu işıqlar yola səpələnmiş sarı kağız parçalarını andırırdı. Maşınların qapılarının şüşələri endirilmişdi. Meşənin ətirli havası yağ kimi sinələrə yayılırdı. Həndəvərdən quşların xoş civiltilləri eşidilirdi. Meşədəki ağacların çoxusu palıd idi. Yol boyu maşınların, arabaların geliş-gedişindən əzilmiş qozalar görünürdü.

Nəzire dirşeyini söykənəcəyə dayaq eləyib arxaya çevrilmişdi. Qardaşı oğluna baxır, baxırdı. O, Covannidən rusca soruşdu:

– Buralar necədir, xoşuna gəlirmi?

– Çox, lap çox!

Qurban kişi də sözə qarışdı:

– Hələ bu harasıdı, Qarasellinin həndəvərində elə yerlər var ki, cənnət onların yanında nədi.

Sürücü geriye dönmədən dedi:

– Qurban dayı, gərək dedə-baba yurdunu qarış-qarış nəvənizə göstərəsiniz.

Qurban kişi əlini saqqalında gəzdirdi.

– Bəs necə, onu elə yerlərə aparım ki, heç burdan geri dönmək istəməsin.

Covanni əfsanələr aləmini andıran qalın meşəyə baxa-baxa fikrə getmişdi. Anasının onunla Azərbaycana gəlməməsinə heyifsilənirdi. “Nahaq bura gəlmədi, mən də zəiflik göstərdim. Bəlkə möhkəm təkid eləsəydim, fikrindən dönərdi”.

Feliçenin Covanni ilə getməyə imkanı vardı. Ancaq boğazından kəsə-kəsə qara gün üçün yığıdığı pulu bu baha başa gələn uzaq səfərdə xərcləmək istəmədi. Çalışdı oğlu da getməsin. Covanni çoxdan hiss etmişdi ki, anasının Qarasellini – Cavanşironun vətəninə görmək üçün ürəyi yarpaq kimi əsir...

Getdikcə il ildən ağır gəlir, dolanmaq çətinləşirdi. Covanni anasının qənaətcilliyinə bəraət qazandırdı. O yaxşı bilirdi ki, Feliçə xəsis deyil, onun simic adamlardan zəhləsi gedir. Yazıq Feliçə gəncliyində o qədər korluq çəkmişdi ki, gözü qorxmışdu. Hərdən qonum-qonşunun işdən çıxarılmasını eşidəndə Covanni üçün hövl eləyir, deyirdi ki, oğul, sözə qulaq as, ixtiyar sahiblərini özündən incik salma. Sonra işdən çıxararlar, təzə yer tapınca zinhara gələrsən.

Covanni anasının kəndə qayıdandan sonra başına nələr gəldiyini xatırladı...

“...Kəndə gəldim, ətraf elə sakitlik idi ki... Bu sakitlikdən məni vahimə basdı. Partizan davası başlanandan kəndimizdə adam seyrəkləşmiş, kişilərin çoxu dağlara çəkilməmişdi. Ancaq heç vədə kəndimiz bugünkü kimi məzar sükutuna bürünməmişdi. Dayanıb qulaq verdim. Haradasa, yaxında qadın ağlayırdı.

Vahiməm daha da gücləndi, küçə aşağı qaçmağa başladım, ürəyimə damdı ki, məni nəyə yeni bir bədbəxtlik gözləyir.

Evimizin yanında elə bil ayaqlarım yerə mışlandı. Daş kimi donub qaldım. Bu nə idi?! Evimiz niyə bu kökə düşmüşdü?! Daş hasarın bir yanı uçulmuşdu. Pəncərələrimizin şüşələri qırıq-qırıq idi. Divarların suvağı qopub yerə səpələnmişdi. Daşların üstündə xeyli xırdaca deşiklər açılmışdı. Mən sonradan anladım ki, bu avtomat gülləsinin yeridir.

Durmayıb evə yüyürdüm, qapı açıq idi. Anamdan nigaran halda içeri keçdim. O, otaqlarda yox idi. “Ana, ana” deyərək mətbəxə, anbara baxdım, səsime hay verən olmadı.

Özüm də bilmirəm ki, niyə o gün başıma hava gəlmədi?

Həyətə düşüb, qonşuya qaçdım, barının dalından təlaş içində harayladım.

– Silvana xala, Silvana xala!..

Qarı tez eyvana çıxdı, məni görünə ağladı.

– Feliçə, mənim başı belalı qızım. Dilim dönmür, dünən burda bir müsibət, bir mərəkə vardı ki...

Silvana xala ufuldaya-ufuldaya dedi ki, keçən gün axşamüstü kəndə dalına top bağlanmış səkkiz yük maşını gəldi, hamısı da içi dolu faşist. Soldatlar atəş açır hədələyə-hədələyə kənd əhlini aşxananın qabağındakı meydançaya yığdılar. Dükandar Don Rikardo ərləri, oğulları partizan dəstəsində olanları bircə-bircə faşistlərə nişan verdi. Onların hamısını avtomat qundağı ilə vura-vura maşınların kuzovlarına doldurdular. Burda bir haray-həşir, bir ağlaşma vardı ki, heç düşmənin də görməsin, Feliçə.

Mən Silvana xalanın sözünü kəsdim.

– Bəs anam necə oldu? Onu da həbs eləyib apardılar?

– Hə, qızım. Konsolinanı da apardılar. O, ucadan qışqırdı. “Faşist məlunları... Görüm sizi Allahın bəlasına gələsiniz”. Almanlar

camaatın başına bir oyun açdılar ki... İblis də onlardan rəhmlidir. Evlərin pəncərələrini atəşə tutdular, neçə nəfər yaralandı. Çekkoninin yeddi yaşlı qızını təpəsinə güllə dəyib. Tifil sağ çıxmaz...

– Anam hardadı, onu hara apardılar?!

– Bilmirəm. Heç kəs onların yerini bilmir, harasa uzağa apardılar. Deyirlər Piandelaqottidə də belə bir müsibət olub.

İndi anladım ki, dünən Montefiorinoda partizanların rəisinin niyə elə qanı qara idi, nə üçün Piandelaqottiyə təcili batalyon yola salırdı. Onlar faşistlərin hücumundan, camaata divan tutmasından xəbərdar imişlər. Mən bunu hardan biləydim?!

Anamı axtarmağa getdim. Ətrafda yer qalmadı olmayım. Yollarda neçə kərə rastıma içi faşistlə dolu maşın çıxdı, qorxub kol-kosların arxasında daldalandım. Kəndlilərdən, yol qırağındakı yeməxana sahiblərindən kəndimizdən aparılan adamların harda olmasını soruşdum, heç kəs bilmədi.

O günlərdə itkin düşən ailə üzvlərini, qohumlarını axtaran təkçə mən deyildim...

Sonra öyrəndim ki, almanlar kəndimizdən apardıqları adamları yaxındakı daş karxanasında güllələyiblər, meyitlərin üstünə daş, torpaq töküüb ört-basdır eləyiblər.

Mən bu müsibətlərə dözməyib özümü öldürmək dərəcəsinə gəlmişdim. Öldürəcəkdim də... Ancaq həyatıma necə qəsd eləyəydim? Mən təkçə özümü məhv eləmədim, qarnımdakı uşağı da. O, artıq tərpenməyə başlamışdı. Sanki mən onun nəfəsini duyur, ürəyinin döyünməsinə eşidirdim. İndi mən onun xatirinə yaşamaıyım. Dörd divarın arasında tək-tənha qalsam da yaşamaı, əzab-əziyyətlərə qatlaşmaıyım.

Üzünü görmədiyim körpəm mənə çətinliklərə dözməyə güc və səbir verdi.

Yaxşı ki, paltar tikməyi bacarırdım, atama evdə kömək eləyəndə öyrənmişdim. Silvana xala anamın uzaq qohumlarından idi. Onlarda Nuh əyyamından qalma, taqqatuqundan qulaq tutulan bir paltar maşını vardı, onu mənə verdi, yağlayıb təmizlədim, kara gəldi. Qarı revmatizmdən tutulan ayağını çəkə-çəkə kənddəki evləri gəzdi, hamıya xəbər verdi ki, kim istəyirsə paltar çevirtdirsin, ya nəyə tikdirsin, Françesko Kalvininin qızı Feliçə bunları eləyə bilər.

Ertəsi gün bizə bir qadın gəldi, köhnə kişi pencəyindən uşaq paltosu düzəltməyi sifariş verdi. Qorxa-qorxa götürdüm, fikirləşdim ki, birdən eləyə bilmərəm, onda nə olar? O sifarişin üstündə necə əsdiyimi, nə qədər əziyyət çəkdiyimi indi yadıma salanda öz-özümə gülürəm.

İlk işim sifarişçi qadının üreyincə oldu. Bunun ardınca kənd əhli o qədər şey gətirdi ki... Əvvəlcə çaşıb başımı itirdim. Bir həftə, sutkada üç-dörd saatdan artıq yatmağa macalım olmadı. Canıma cəfa verib işlədim. Süzülmüş şalvar balağını qatladım. Dirseyi getmiş pencəyin qolunu səliphə ilə çitədim. Bir qadın paltosu, bir kişi kostyumunu çevirdim. İki həftə ərzində gördüyüm bu işlərdən qazancım pis olmadı. Amma onu da hiss elədim ki, bu sayaq işləsəm tezliklə yıxılaram. Bərk yorulmuşdum, istirahətimi qaydaya saldım.

Müştərilər gördüyüm iş üçün mənə pul da verirdilər, ərzaq da. Özüm bilirdim ki, gördüyüm iş çox da keyfiyyətli deyil. Əvvəl-əvvəllər müştərilər könlümə dəyməmək üçün işə irad tutmur, şikayətlənmirlər. Amma onu da duyurdum ki, işlədikcə əlim açılır, dərziliyə alışırıdım.

Uşaqlıqdan ailə üzvləri arasında dolanmağa adət eləmişdim. Davadan qabaq mənzilimizdə dörd nəfər yaşayırdı, evimiz səslüküylü olurdu. Atamın yanına bəzən axşamlar da gəlirdilər. Qardaşım Cüzeppe çox zarafətçi idi, bizi darıxmağa qoymurdu. Məzəlilikdə atam da ondan geri qalmırdı. İndi isə səslü-küylü mənzil sükuta qerq olmuşdu. Sakitlik mənə sıxır, darıxırdım, evdə öz addımımın səsindən başqa ayrı hənirti eşitmirdim. Bir də görürdüm ki, gah atam-anam, gah da Cavanşiro ilə ucadan danışırım. Sanki onlar sağ idilər, oturub mənə qulaq asırdılar...

Axır zamanlar fikrim-zikrim dünyaya gələcək körpəmin yanında idi. Vaxt eləyib onun üçün xırdaca paltarlar tikir, əsgə hazırlayırdım. Elə istəyirdim ki, o dünyaya tez gəlsin... Mənə elə gəlirdi ki, körpəm yanımda olsa, daha belə darıxmaram, hənirsiz otaqdan canlı insan səsi gələr, onun nəfəsi ilə mənzil isinər, mənə qulaqyoldaşı, həyan olar.

Bu da mənə belli idi ki, körpənin doğulması ilə qayğım xeyli artacaq, əvvəlki kimi işləyə bilməyəcəyəm. Yaşayışım ağırlaşacaq. Bunları dönə-dönə ölçüb-biçmiş, belə qənaətə gəlmişdim ki, qarşıma çıxacaq çətinliklərlə müqayisədə körpənin dünyaya gəlməsinin mənə gətirdiyi sevinc, həyatıma verdiyi yenilik əziyyətlərimdən qat-qat üstün olacaq..."

Qaraselli maşınları meşə içi ilə qayalı yoxuşu dırmaşır. "Volqa"da sürücünün arxasında əyləşən Qurban kişinin gözü nəvəsində qalmışdı. Dinib-danışmayan Covanni baxışlarından sözlü adama oxşayırdı. O, cibindən italyanca-rusca danışq kitabçasını çıxarıb vərəqlədi, dodaqları sakitcə tərpendi, çəkine-çəkine Qurban kişiye nə isə demək istədi:

– Mio nonno ee... Siz mənim babam...

Bu, Qurban kişiye qəribə göründü. Qoca nəvəsinə baxa-baxa qaldı. "Bayaq avtobus stansiyasında ona dedim ki, babasıyam. Təzədən məndən niyə xəbər alır ki, onun nəyiyəm?!"

– Əlbəttə, Cavan bala. Cavanşir mənim oğlumdu, sən də onun oğlusan, mənim nəvəmsən.

– Yox mən... – Covanni tutuldu, hansı sözüsə kitabçadan axtarır, tapa bilmirdi.

Covanninin sualı yenə Qurban kişiye çatmadı. Nəzirə dedi:

– Dədə, mən bildim o nəyi soruşur. – Qardaşı oğluna sarı döndü.

– Covanni, azərbaycanca uşaq üçün atasının atası baba olur. Baba...

– Nəzirə əlini Qurban kişiye uzatdı. – Dədəm sənə babandı.

– Baba? Nonno... ba...ba, – Covanni əlini mehribanlıqla arxadan qocanın çiyinə qoydu. – Baba... baba...

Mütəəssir olan Qurban kişi səsi titrəyə-titrəyə dedi:

– Can baba...

Həmişə atasını zəhmli görmüş, ondan bir sözü ikinci dəfə soruşmağa cəsarət etməyən Nəzirə qocanın uşaq kimi kövrəldiyini görünce doluxsundu. Bunu başqalarından gizlətmək üçün dönüb qabağa baxdı. Bir azdan Nəzirə yenə arxaya dönəndə gördü ki, atası da, qardaşı oğlu da şəkil çəkdirirlərmiş kimi əllərini mehribanlıqla bir-birinin çiyinə qoyub sakitcə əyləşiblər. Ona elə gəldi ki, qardaşı Cavanşir atasıyla qoşa oturub...

Cavanşir cəbhəyə gedəndə Nəzirənin on üç yaşı vardı, beşincidə oxuyurdu. Qız ayrılıq çağında barmaqları üstə qalxaraq aşağı əyilən ucaboylu qardaşının boynunu qucaqlayıb ağlamasını heç unutmurdu. O vaxtdan Nəzirə Cavanşiri xatırlayanda həmişə birinci bu səhnə gözünün qabağına gəlirdi. Bu da yadımdan çıxmırdı ki, qardaşı gedəndə ona tapşırılmışdı ki, "Bacı, dədəmi, nənəmi (onlar analarına "nənə", atalarına isə "dədə" deyirdilər) incitmə, dərslərini yaxşı oxu".

Davadan sonra çox gözlədilər, Cavanşir qayıtmadı. Əvvəllər heç baş ağrısının nə olduğunu bilməyən Mürvət qarı canın sağ görmüdü. Nəzirə bunu anasının oğul dərdi çəkməsi ilə əlaqələndirirdi. Mürvət qarı yeddi oğul doğmuşdu, bir qız. Onların altısı körpə ikən ölmüşdü. Valideynləri Nəzirə ilə Cavanşiri nəzir-niyazla böyütmüşdülər (buna görə də qızın adını Nəzirə qoymuşdular). Mürvət qarı sağ qalan iki uşağın üstündə əsim-əsim əsirdi. Əhd eləmişdi ki, Cavanşir davadan sağ-salamat qayıtsa, yeddi oğlun əvəzinə, yeddi gün, yeddi gecə toy eləsin. Arvadın arzu-kamı gözündə qalmışdı. Cavanşir cəbhədən qayıtmadığı üçün Nəzirənin toyu istəklərincə olmamışdı. Qızı Nəzirə doğanda xahiş eləmişdi ki, qardaşı Cavanşirin adını oğluna qoysun. İndi Nəzirənin oğlu Cavanşir böyümüş, bığıburma oğlan olmuşdu. O da rayon mərkəzində Covannini qarşılamağa gələnlərin arasında idi. Arxadən gələn məşinlərin birinə minmişdi.

Cavanşirin xaricdə oğlu olması, onun dedə-baba yurduna gəlməsi xəbəri Qaraselliyə yayılanda hamı bir-birinə dəymiş, camaat sevinə-sevinə Qurban kişiye, Mürvət qarıya, Nəzirəyə gözüdəmliyi vermişdi. Tez-tez səhhətindən şikayətlənən Mürvət qarının bütün azar-bezarı yoxa çıxmışdı. Ərini, qızını, nəvəsini Covanninin dalınca göndərüb, özü evdə qalsa da, ürəyi onlarla getmişdi. Əgər evdə qonağı qarşılamaq üçün hazırlıq işlərinə, biş-düşə başçılıq eləməyə olmasaydı, Mürvət qarını zəncirle bağlasaydılar da, belə gündə kənddə qalmaz, hamıdan qabağa düşüb Cavanşirin oğlunu görməyə gedərdi. Mürvət qarı Qurbangil rayon mərkəzinə gedəndə dönə-dönə tapşırırmışdı: "Ay kişi, sən allah oralarda çox ləngiməyin, evə tez qayıdın. Uşaqlara da de ki, məşinləri ehtiyatla sürsünlər, yol xatalıdır".

Məşinlər meşə yolundan açıqlığı çıxdı. Qabaqda dümdüz asfalt yol uzanırdı. Yolun qurtaracağında başı qarlı örtülmüş uca dağ görünürdü. Dağın döşü yamyaşıl idi. Yaşılıq arasında orda-burda qırmızı kirəmitli evlər gözə dəyirdi.

Qurban kişi irəliyə işarə elədi.

– Bax, ora bizim kənddi, Qarasellidi, oğul.

Covanni irəli boylandı. İtaliyada bu kənd barəsində Covannidən az soruşmamışdılar. O, anasından eşitdiyi üç-dörd kəlmədən savayı heç nə bilmirdi. Covanninin anasının familiyası Kalvini idi, atasının ki Sübhizadə, Felice oğlunun familiyasını qəsdən Sübhizadə yazdırmamışdı. Bu söz italyalılar üçün çətin olardı. Öz familiyasını da, oğluna vermək istəməmişdi. Cavanşir Feliceyə kəndlərindən danışanda

Qaraselli sözü onun yadında qalmışdı. Buna görə də, anası Covanninin familiyasını Qaraselli yazdırmışdı. Qaraselli kəsməsini eşidəndə çoxları Covannidən familiyasının İtaliya sayaqı səsləndiyini, amma onun italyanca olmamasının səbəbini çox soruşmuşdular.

Dağın yalındakı kəndə azca qalmış yol haçalandı. Yol ayrıcındakı dirəyə ox işarəli iki lövhə vurulmuşdu. Sağ tərəfə uzanan lövhəyə "Yalınqaya" yazılmışdı, irəliləni göstərənə "Qaraselli".

Covanni dirəkdəki "Qaraselli" sözünü oxuyunca elə bil gözlərinə işıq gəldi, bir az həyəcanlandı, mütəəssir oldu.

"Salam, Qaraselli! Ad-familiyam olan, üzünü görmədiyim kənd, axır ki, gəlib səni tapdım..."

Yazılı dirək geridə qaldı. Covanni Qaraselli sözünü dirəkdə olduğu kimi azərbaycanca nə üçün yazmadığına heyifsiləndi. Cib dəftərçəsini çıxarıb bibisindən xahiş elədi.

– Qaraselli kəlməsini burda azərbaycanca yazın.

Nəzirə dəftərçəni aldı, səhifə boyu iri hərflərlə "Qaraselli" yazdı.

Covanni soruşdu:

– Qaraselli nə deməkdir?

Qurban kişi və Nəzirə – ata-qız baxışdılar. Kənd əhli məmə yeyəndən, pəpə deyənə kimi Qarasellinin tarixçəsini yaxşı bilirdi.

Hamı bilirdi ki, qabaqlar yağış yağanda kəndə qara sellər axıb gəlirmiş. Hələ bu yaxınlara, otuzuncu illərə kimi dağların yanındakı qalın meşədə bitmiş ağacları kəsib yandırır, kömür hazırlayırdılar. Qədimdə bu işlə Vəliş kişi məşğul olurdu. Ondan sonra nəvənəticələri qocanın peşəsini davam etdirdilər. Deyilənlərə görə əvvəllər Qarasellinin yerində kənd olmaybmış. Vəliş kişi övladları (onlardan biri Mürvət qarının atası idi) ilə Yalınqayadan bu meşəyə kömür hazırlamağa gəlirmiş. Qaraselli keçən əsrin əvvəlində salınmış. Onda burda birinci komanı meşəbəyi tikibmiş. Onun ardınca başqaları həvəsə düşüblər. Evlərin sayı getdikcə artıb. Axırda Vəliş kişi də oğulları ilə iş yerlərini yaxın eləmək üçün Yalınqayadan bura köçüblər. Kəndin yan-yörəsindən xəkəli sellər axdığına görə el arasında adına Qaraselli deyiblər.

Nəzirə Qaraselli barəsində eşitdiklərini təfəsilatı ilə qardaşı oğluna danışdı, amma gördü ki, Covanni deyilənləri başa düşməz, çox da sən deyən rusca bilmir. Belə qərara gəldi ki, kəndi gəzib görər, bundan sonra ona Qarasellidən danışmaq asan olar. Nəzirə dedi:

– Evə gedək, orda Qarasellinin nə demək olduğunu sənə danışaram.

Maşın Qaraselliyə yaxınlaşdıqca yolun qıraqlarında əkilmiş ağaclar sıxlaşdı, sanki uzaqdan görünən kənd evlərini yaşıllıqlar arasında kimdənsə gizlətmışdilər.

Qurban kişinin ikimörtəbəli evi yuxarıda – Qarasellinin gözə görümlü yerində idi. Bu ev ona atasından qalmışdı.

Maşınlar Qurban kişinin darvazasının qarşısında dayandı. Evin qabağında xeyli adam yığılmışdı: ağsaqqallar, cavanlar, uşaqlar. Kənddə hamı maraqlanırdı görsün Cavanşirin bucağacan səs-sorağı çıxmayan oğlu necə adamdır? O, atasına oxşayır mı? Sübhi kişinin cinsinə çəkibmi? İtaliyadan gələn oğlanın Cavanşirin övladı olmasına ürəyində şübhə eləyənlər də vardı; bəziləri deyirdilər ki, bəs indiyə kimi harda idi? Niyə bəs sədəsı çıxmırdı?

Maşından baba, ardınca nəvə çıxdı. İntizar içində gözləyən camaat irəli yeridi. Böyükü–kiçikli hamı bir–bir gəlib əvvəlcə Qurban kişiyyə gözdəyidliyi verdi, sonra Covanninin əlini sıxdı. Hamı qonağa diqqətlə baxır, onda nə işə qeyri–adi bir şey axtarırdı. Cavanşiri tanıyan qocalar, orta yaşlılar ordan–burdan deyirdilər: “Gədə necə də atasına oxşayır! Lap onun burnundan düşüb”.

Covanni gənclərin arasında hündürboylu, narıncı jaketli bir qız gördü. Qız qonağa elə baxırdı ki... Zoğalı rəngdə don geymişdi. Ucları kəsilmiş zil qara saçları çiyinə tökülmüşdü. Covanni dönüb bir də ona baxanda qız həya eləyib, başını aşağı əydi.

Mətbəxdə hərlənən Mürvət qarı səs–küydən maşınların gəldiyini bilincə yaşına uyuşmayan qıvrıqlıqla pillələri enib, darvazaya sarı qaçdı, küçəyə çıxdı. Ərinin yanında dayanan ucaboylu oğlan görünce bildi ki, nəvəsidir. Qolların açıb qışqırdı:

– İlahi, bu ki lap anası ölmüş Cavanşirimizin özüdü, ay bala, ay mənim...

Qarı nəvəsinin yanına gedə bilmədi, dizləri titrədi, asta–asta yerə oturmaq istəyəndə yıxıldı, ürəyi getdi. Camaat bir–birinə deydi. Qadınlara gözləri yaşardı, Nəzire cəld qaçıb anasını qucaqladı, başını qaldırıb qucağına qoydu. Covanni bildi ki, yıxılan qoca nəvəsidir, onu qucağına götürdü. Hamı aralanıb qonağa yol verdi. Oğlan qarını qolları üstündə həyəte apardı.

Qurban kişi qarının ürəyi keçməsindən mütəəssir olan kənd əhlinə dedi:

– Sevincindəndi, keçib gedər. Bayırda dayanmayın, içəri buyurun. Camaat tərəddüd edirdi. Küçədə adam çox idi. Hamı fikirləşirdi ki, içəri keçsə, evdə darısqallıq olacaq.

Qurban kişi bir də dedi:

– Hamınız keçin içəri, bu qapıdan birçə nəfər geri qayıtsa inciyəcəm. Dövlətinizdən ev–eşiyimiz gen–boldu. Hamıya yer çatar. Yemək–içmək də artıqlamasıyla, Mürvət qarı tədarük görüb.

Qocalar qabağa düşdülər. Camaat asta–asta içəri keçdi. Qurban kişi gözlədi, bayırda qalan olmadı, lap axırda özü həyəte girdi.

Mürvət qarı həyətdə gözünü açıb, özünü nəvəsinin qucağında görünce narahatlıqla pıçıldadı:

– Məni yerə qoy, ağrım alım, gücə düşərsən.

Covanni nəvəsinin həyətdəki stulların birində oturdu. Nəzire anasının sözünü Covanniyyə tərcümə elədi, oğlan gülümsədi. Qarı özünü qınadı:

– Gözəlağa çox gözəldi, vurdu çiçək çıxartdı. Mən də yanımdan balaca yel ötən kimi huşumu itirirəm. Yazıq uşaq o qədər yolu basabasa, dünyanın bu başına, bizi görməyə gəlib. Heç ata evinə qədəm qoymamış onu necə qorxutdum. Məni bağışla, ay bala, bunlar qocalıqdandı, xərifləmişəm.

Nəzire dedi:

– Neynək, ay nəvə, daha keçib, de görüm indi nə təhərsən?

– Belə boyuna qurban olduğum nəvəni görəndə adam necə olar?!

Yaxşıyam.

Qurban kişi camaatı yerbəyer eləyib, arvadının yanına gəldi. Mürvət qarı günahkar kimi ona baxdı.

– Ay Vəliş nəvəsi, biz səninlə qabaqcadan şört kəsmişdik axı, uşaq gələndə az ah–uf eləyəsən. Bir Quran söz danışmışdıq, bəs olar necə oldu?..

– Neynim, ay Qurban, başına dönüm, özümle bacarmadım.

– Di yaxşı, keçib... Əgər ayaq üstə dolana bilərsənsə dur, qızların üstündə gözün olsun, qonaqlara ləyaqətlə qulluq eləsinlər.

– Tapşırımsam, hər şey yerli–yerində olacaq. Bəs qurbanlıq qoyun necə oldu?

– Sən fikrimizi elə qarışdırdın ki, qoydun düşündüyümüzü elə-yək?! – Qurban kişi geri döndü, gözü ilə adamların arasında kimisə axtardı. Pota, enlikürək bir kişi özünü qabağa verdi.

– Mən burdayam, Qurban dayı.

– Necə oldu, erkəyi gətirin.

Pota kişi gər ağacına bağlanmış xınayı, kök qoyunu açıb gətirib Covanninin ayaqları altında yerə yıxdı, erkəyi kəsmək üçün rahatladı, böyürdən çıxan cantıraq bir oğlan ona kömək elədi. Pota kişi qoltuq cibindən gümüş qəbzəli, işım-ışım ışıldayan bir xəncər çıxartdı.

Covanni təəccüb və heyrət içində gah pota kişiylə, gah da yerdəki erkəyə baxırdı. Xəncərin tiyəsi qoyunun boğazına dəyəndə Covanninin dilsiz-ağızsız heyvana rəhmi gəldi. Qəssaba nə işə demək istədi, sonra düşündü ki, yaxşı çıxmaz, yəqin elə belə də lazımdır, dinmədi.

Nəzirə qardaşoğlunun qoyun kəsilməsinə heyrət və təəssüflə baxdığını görüb ona yavaşca dedi:

– Bu qədim el adətidi, Covanni, bizdə əziz adam qonaq gələndə hörmət əlaməti kimi onun ayağı altında qoyun kəsirlər.

Covanni “anladım” deyə başını tərpətdi.

Pota kişi görünür heyvan kəsməkdə usta imiş, bir göz qırpımında qoyunun başını bədənindən ayırdı. Köməkçisi ilə birlikdə cəmdəyi qanı axa-axa aparıb gər ağacına bərkidilmiş qənarədən asdı və yeyin-yeyin dərisini soydu. Sonra qoyunu dəhrə ilə doğradı. Mürvət qarı üst-üstə yığılan ətdən kağıza bükdü, yeniyetmə oğlanlara verib yola saldı. Nəzirə Covanniylə dedi ki, qaydadır, qurbanlıq qoyunun etini qonşulara paylayırlar.

Qonaqlığın tədarükü qabaqcadan görülmüş, geniş eyvanda zəngin süfrə açılmışdı. Qurban kişiylə çox adam gəlmişdi. Qonaqların hamısını eyvanda yerləşdirmək olmazdı. Ev sahibi qonaqlarını iki yerə ayırmamaq üçün əvvəl istədi ki, eyvandakı stulları sıxlaşdırıb yerləri çoxaltsın, sonra belə qərara gəldi ki, qocalar eyvanda otursunlar, cavanlar heyətdə. Yeniyetmələr tez qonşulardan stul gətirib heyətə düzdülər. Burda da süfrə açıldı.

Heyətdə talvarın altında bir neçə manqal qalanmışdı. Üç kişi qabaqcadan doğranıb basdırma olunmuş tikələri şişlərə keçirir, manqalların üstünə düzdülər.

Kababın istahaçan qoxusu heyətə dolmuşdu.

Qurban kişi qız nəvəsi Cavanşirlə bərabər heyətdə, Covanni ilə yanaşı oturmuşdu. Baba hərdənbir eyvana qalxır, qocalara baş çəkir, onlara bir-iki xoş söz deyib könüllərini alır, yenə də heyətə cavanların yanına enirdi.

Cavanların məclisi xeyli şən, səslili-küylü idi. Xurmayı papaqlı, qalife şalvarlı, uzunboğaz çəkməli, qalınbıqlı oğlan sazını sinəsinə basıb aşiq havalarından göycəgülü, kərəm şikəstəsi, yurduyeri, misri Koroğlu, dubeyti çalır, Aşiq Ələsgərin qoşmalarından şirin-şirin oxuyurdu. Onun gur səsi çox məlahətli idi, uzaqdan gələn qonaq aşığın çaldığı musiqiyə, oxuduğu mahnılara heyranlıqla qulaq asırdı.

Covanni ona hamıdan artıq mehribanlıq göstərən ucaboylu, yaraşılıq oğlanın bibisi oğlu olduğunu bilincə çox sevindi. Bunu da öyrəndi ki, onun da adı Cavanşirdir, orta məktəbi bitirib, Bakıya getmiş, universitetin kimya fakültəsinə ərizə vermiş, ikinci imtahanda kəsilib kor-peşman kəndə qayıtmışdı. Amma ümidini itirmirdi. Gündüzlər emalatxanada babası Qurban kişiylə kömək eləyir, axşamlar oxuyub bərk hazırlaşır ki, bu yay təzədən gedib kimya fakültəsinə girsin.

Cavanşir dayısıoğlunun qabağındakı boşqaba o qədər kabab, çığırtma yığmışdı ki, Covanni yedikcə qurtarmırdı. Cavanşirin hörmətçilliyi, yayğıkeşliyi onun xoşuna gəlirdi. Elə bil onlar nə vaxtdan bəri idi ki, dostluq eləyirdilər.

Qonaqlıq xeyli çəkdi. Oğlanlardan biri cavanlığına salıb o qədər içmişdi ki, onu ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa evlərinə ötürdülər.

III

Aylı gecə idi, Qaraselli şirin yaz yuxusuna getmişdi. Ətraf elə sakitlik idi ki, bir neçə addımılıqda pıçılıq ilə danışılırdı aydın eşidilərdi. Hamı yatmışdı, iki nəfərdən başqa. Qurban kişiylə Mürvət qarı eyvanda əyləşib dərdləşirdi.

– Ay Qurban, indi daha dünyadan köçəndə nisgilli getməyəcəyəm, bəri heç olmasa balamın balasını görmək mənə qismət oldu. Amma Cavan, məşallah, nə canlara dəyən oğlandı... Onu görə elə bildim ki, anası ölmüş Cavanşirimdi gəlib. Yer başıma dolandı, huşumu itirdim. Torpağı sanı yaşasın. Cavan da atası kimi qılıqlı

oğuldu. O vaxt, bəxtəvər günlərimdə mən hərdən fironluq eləyib, bir iş üstündə qəzəblənəndə Cavanşir mənə qucağına alıb otaqda yelləndirirdi. Mən cür xoş söz deyib könlümü alırdı. Nə qədər hirsli olsam da, qəzəbim o dəqiqə soyuyurdu. Ona yalvarırdım ki, ay bala, mənə yerə qoy, belin sərpər. Söze qulaq asan kimdi... Eh bədbəxt bala. – Mürvət qarı çarqatının ucunu yaşaran gözlərinə apardı. – Allahın bizə rəhmi gəldi. Kimin ağına gələrdi ki, dünyanın harasındasa Cavanşirin oğlu var, bir vədə bizi axtaracaq, soraqlaşsa-soraqlaşsa Qaraselliyə gələcək.

– Ay arvad, deyir qarı bir yandan bağlananda, o biri yandan açılar. Əgər Cavanşiri itirdikse, əvəzində Cavanı tapdıq. Buna çox şükür. Axşam səbrim çatmırdı, ha istədim xəlvətə salıb Cavanla bir-iki dəqiqə danışım, gördüm ki, mümkün deyil. Başına toplaşan uşaqlarla şirin-şirin yeyib-ıçır, elə şənlik eləyir ki, onu söhbətdən ayırmağa qıymadım. Rus dilini də fərli bilmirəm ki, sabah onunla oturub danışım, görüm nə var, nə yox. Cavanşir harda həlak olub, bu çağa kimi o özü harda imiş, necə dolanmışlar, anası nə işin sahibidi. Bizim Qarasellidə də bir nəfər italyan dilini bilən də yoxdu ki, aramızda vasitəçi olsun. Mən deyeni ona yetirsin, o deyeni mənə. Dünyanı elə qarışdırdılar ki, qanı qanıdan, canı canından olan nəvə babanın dilini bilmir, baba nəvənin. İndi di gəl görüm istədiyini adamla necə danışsın. Him-cimlə, lal kimi əl-qolla?..

Qurban kişi çubuğuna tənəki tənəki alışırdı. Mürvət qarı dedi:

– Kaş elə bütün çətinlik Cavanın dil bilməməsində olsun. Yanımda qalsa, ona öz dilimizi bir ilin içində öyrəderəm, bülbül kimi öter. Tifil burda iki həftə qalacaq. İki həftə nədi ki, göz yumub açınca günlər gəlib keçəcək.

Qurban kişi qəlyan çəkə-çəkə dilləndi:

– Burda həmişəlik qalsaydı nə olardı...

– Daha demə, ay kişi, onda bəxtəverlik olardı ki, Allah ağızından eşitsin. Amma gədənə burda qalmasına görə biz bir iş görə. Nahaq deməyiblər ki, it kütdən, qonaq məhəbbətdən qaçmaz. Belkə burda qohum-əqrəbasının hörmətini görüb Qarasellidə qaldı. Ağılı nə kəsir?

– Güman eləmirəm ki, Cavan burda qala, amma baxtımızı sınamaq istəyirəm. Onunla bu barədə söhbət etmək fikrim var. Əlbəttə, Cavan köçüb bura gəlsə, həm onun özü üçün sərfəlidi, həm də biz

qocalar üçün. Gəlsə bu dam-daşa yiyə durar, arxayın olarıq ki, ocağımızda kimse qalacaq, daxmamızın çırağını yandıran olacaq.

– Əgər bu da atası Cavanşir kimi anacanlıdırsa, inanmıram anasını orda qoyub, bura gəlsin.

Qurban kişi ağızından tüstünü havaya üfürdü.

– Kim deyir ki, ona anasını orda qoyub bura gəlsin?! Qoy onu da özüylə gətirsin. Halal gəlinimiz deyil?! Anası da onunla gəlsə onda Cavan ata yurduna möhkəm bağlanar.

– Onu düz deyirsən, səhər tezdən Nəzirə gələcək, qıza da bir gənəşək, oxumuş adamdı, görək o nə deyir?

Qocaların ikisi də susub ürəklərində nə haqdasa düşünürdülər. Bir müddət dinib-danışmadılar, sanki ikisi də oturduğu yerdə yuxuya getmişdi.

Ay yuxarı qalxdıqca işığı əyilir, eyvandakı pəncərələrdən otaqlara süzülürdü.

Mürvət qarı arxadakı pəncərənin yanına gəlib otağa boylandı. Covanni pəncərənin üzbuəzündəki çarpayıda arxası üstə yatmışdı, aləmdən xəbəri yox idi. Çarpayının arxasında divara vurulan xalçanın yuxarısında çərçivəyə salınmış iri bir şəkil asılmışdı. Bu, Cavanşirin əsgərliyə getməmişdən qabaq çəkdiyi son şəkil idi. Qurban kişi o şəkli çoxdan böyütdürmüşdü.

Covanni atasının otağında, onun çarpayısında yatmışdı. Cavanşir davaya gədənə bu çarpayıda heç kəs yatmamışdı.

Mürvət qarı başını çiyinə əyib, ağızı açıq yatmış nəvəsinə xeyli tamaşa elədi. “Canım sənə qurban, ay bala, bədbəxt, dünyadan kamsız gədən Cavanşirim də sənə kimi ağız açıq yatırdı. Sən bir fələyin işinə bax, necə də hər şeydə atana çəkmisən, amma sənə bəxtin onun bəxtinə bənzəməsin. Oğul-qız atası olasan, sənə görüm heç zaman “neynim” deməyəsən”.

Çox içməyi adət eləməmiş Covanni Qaraselli cavanları – taytuşları ilə möhkəm içmişdi. Uşaqlar elə sağlıqlar deyirdilər ki, görə hamısına badə qaldırıb içəydin. Axşam Covanni ayaq üstə dayana bilmirdi, bibisi oğlu qoluna girib yatağa gətirmiş, soyundurub yerinə salmışdı. Qonaq başını balısa qoyunca möhkəm yuxuya getmişdi.

Mürvət qarı ərinin yanına qayıtdı. Qurban kişi gözünü həyəte zilləmişdi. Axşam camaat dağılışandan sonra həyət-baca yığılırılıb səliqəyə salınsa da, divar dibində üst-üstə yığılmış stullardan,

içini təzə kül örtmüş manqallardan hiss edilirdi ki, burda şənlik olub. Həyətin aşağı başında zənciri çinara bağlanmış qulağı kəsik köpək kabab sümüklərindən o qədər yemişdi ki, məst olub yerində mürgü-ləyirdi.

Cavanşir cəbhəyə gedəni Qurban kişinin evində belə şənlik, qonaqlıq olmamışdı. Əlli üçüncü ildə Nəzirəni gəlin köçürəndə də onlarda axşamkı kimi şənlik olmamışdı. Nəzirənin toyunda qocalar qonaqlara qoşulub şadlıq eləsələr də, ürəklərində Cavanşirin nisgili qövr eləyirdi. O gün hələ bir az kədərlənmişdilər də, yeganə sevinc-ləri, evin sonbeşiyini köçürüb tək qalmışdılar. Deyirlər ki, oğul evin dirəyidirsə, qız da yaraşığıdır. Onlar evlərinin dirəyini davada itirmiş-dilər, yaraşığı da başqa ocağa gədirdi. Əgər Cavanşir cəbhədən qayıt-saydı, bu ayrılıq – Nəzirənin başqa ocağa getməsi elə hiss edilməzdi. Ata-ana üçün övladlarının xeyir işini görməkdən gözəl nə ola bilərdi?!

Covanninin üzə çıxması Qurban kişi ilə Mürvət qarı üçün möcüzə kimi oldu. Onlar fərəhlərindən bir-birinə qoşulub uşaq kimi ağlaşdılar. Kənd camaatı arasında dözümlü adam kimi tanınmış Qur-ban kişi yumşalıb muma dönmüşdü. Cavanşirin oğlu olması, indi onun ata yurduna gəlməsi xəbərini eşidəndə neçə ildən bəri qəlbində qubar bağlayan oğul nisgili təzələnmişdi. Qarısına demişdi ki, ay arvad nədənsə heç inanmırdım Cavanşirin oğlu olsun. Bəlkə bura tel vuran o oğlan bizi kiminləsə qarışıq salıb. Azərbaycandan Cavanşir adında davaya azmı igid gedib, qayıtmayıb? Bəlkə o oğlan onlardan hansınınsa övladıdır! Kaş elə düz çıxaydı, o bizim nəvəmiz olaydı.

Ərinin sözləri Mürvət qarının ağlına batmırdı. Deyirdi ki, başqası bizi niyə axtarsın, elə öz doğma nəvəmizdir, gəlir.

Eyvannın sürəhisinə dirsəklənən Qurban kişi darıxır, səhərin açıl-masını, oturub rahatca Covanni ilə danışmağı gözləyirdi. Havanın işıqlanmasına hələ xeyli vardı. Qoca qədimi, zəncirli saatını çıxarıb baxdı. Hələ çox gözləməli olacaqdı. O dinməz-söyləməz qalxıb həyətə düşəndə Mürvət qarı soruşdu:

– Ay kişi, hara, olmaya yenə sarayına gedirsən?

Mürvət qarı ərinin həyətin aşağı başında, hasar dibindəki iki-gözlü emalatxanasına lağ ilə “saray” deyirdi. Qoca gününün çoxunu orda keçirirdi.

– Hə, daha neynim?!

– Belə gündə də işləmək yada düşər?!

– Yuxum gəlmir, bekar oturmaqdan da darıxıram. Orda qurca-lanaram, başım qarışar.

– Səni gerek öləndə də sarayında basdırsınlar. Bəlkə onda ruhun sakit olsun. Gecən-gündüzün orda keçir, elə bil oturmağa ev-əşiyin yoxdu?

– Vallah, ay Mürvət, doğru deyirsən, bilsəydim ki, nəvə-nəti-cələrimə ağır olmaz, bu başdan vəsiyyəet eləyərdim, meni öləndə o demir-dümüriün, hacat-hucatın arasında quylayardılar.

Qurban kişi Bakı zərgərlik fabrikinin ustası idi. Xarici ölkələrdən alman xüsusi sifarişlərin icrasını ona tapşırırdılar. Yaşı seksənə çatsa da, Qarasellidən kənara az çıxmışdı. İki-üç dəfə Bakıda olmuşdu. Axırmcı dəfə Bakıya dörd il əvvəl getmişdi, onda qoca ustamı pay-taxtda açılan xalq sənəti sərgisinə dəvət eləmişdilər. Amma usta Qurbanın əlindən çıxan zərgərlik nümunələri dünyanı gəzirdi, bir çox xarici muzeylərin salonlarına qoyulmuşdu. Ustanın düzəltdiyi sırğalar, üzüklər, qolbaqlar, boyunbağlar Monrealda və Osakidə açılan ümumdünya sərgilərinin diplomlarını almışdı.

Usta Qurbanın öz naxışvurma üsulu vardı. Zərgərler arasında bu naxışlara “Qurban naxışları” deyirdilər. Özü də çox zərif işləyirdi. Düzəltdiyi şeylərin üstünü naxışlarla çox da yükləmirdi, həm də tələsik iş görməyi sevmirdi. Başqalarının iki günə düzəltdiyi bir şeyin üstündə o dörd gün əlləşirdi.

Qarasellidən çıxan, vaxtı ilə Qurban kişinin yanında şagirdlik eləmiş gənclərin çoxu indi Bakı zərgərlik fabrikinin adlı-sanlı usta-larından idi.

Qurban kişi oğlu Cavanşirə də zərgərlik sənətinin sirlərini öyrət-mişdi. Cavanşir orta məktəbi bitirib Moskvaya getmək, tətbiqi sənət sahəsində təhsil almaq arzusunda idi. Planları vardı. İstəyirdi ki, Qarasellidəki xalq sənəti ustalarını, mahir zərgərləri bir yere yığsın. Kənddə müasir bir bina tikdirsin, zərgərlik fabrikinin filialını yaratsın.

Qurban kişi emalatxananın qapısını açdı, işığı yandırdı, içəridən metal və turşu qoxusu gəlirdi. Qoca bu kəskin qoxulara alışmışdı. Ömrünün yarından çoxunu ona doğma olan bu xəfə komada keçirmişdi.

Emalatxananın küncündə, pəncərə qabağında fıstıq ağacı göv-dəsindən kəsilmiş iri kötük, onun üstündə balaca zindan, məngənə, irili-xırdalı neçə çəkiç, qıyıq, kəlbət, yekə burğu və başqa aletlər

vardı. Yan-yana düzölmüş şüşə qablara neçə cür məhlul tökülmüşdü. Stolu əvəz edən kötüyün dalına yastı kətıl qoyulmuşdu. Kətilin oturacağındakı döşəkçenin üstünə ala-bəzək kilim salınmışdı. Üstündə çox oturulmaqdan kilimin bəzi yerləri getmişdi. Divara ensiz taxta rəflər bərkidilmişdi. Rəflərə üzük, sırğa, qolbaq, kəmərlər və başqa bəzək şeyləri yığılmışdı.

Stolu əvəz edən kötüklə üzbəüz divara məktəbli dəftəri boyda bir gümüş lövhə vurulmuşdu. Lövhədə cavan oğlan şəkli həkk olunmuşdu. Bu, Cavanşirin şəkli idi. Onu Qurban kişi özü yaratmışdı. Arasıra Qaraselli ustalarının düzəltdiyi məmulatı almaq üçün Bakıdan gələn mötəbər komissiya bir dəfə Qurban kişinin emalatxanasında olanda Cavanşirin şəklini görüb heyran qalmışdı. Onlar ustaya şəkli satmağı təklif etmişdilər. Qoca razı olmamışdı. Komissiya üzvləri dil töküb demişdilər ki, razı ol bu şəkli aparıb muzeyə qoyaq, minlərlə tamaşaçı gəlib baxsın. Orda şəkli səndən də yaxşı qoruyarlar. Qoca yenə də fikrindən dönməmişdi. Axırda komissiya üzvləri təklif etmişdilər ki, bu şəkildən birini muzey üçün düzəltsin. Qoca demişdi: “Arxayın olsam ki, ikincisi də bunun kimi ürəyimcə olar, tayını düzəldərəm. Düzü, qorxuram bu dəfə şəkil elə çıxmasın. Mən bunun üstündə çiraq kimi yanmışam. O vaxt özümdə elə bir qüvvə hiss edirdim ki, dağa dağ üstünə qoyardım. İndi çox qocalmışam, məndə o qüvvə hanı?! Bir də mən Cavanşirin şəklini sifarişlə hazırlaya bilmərəm. Əgər özümü zora salıb ikincisini düzəltməyə, pis çıxsam bu mənə ömrüm boyu əzab verər”.

Bakıdan gələn məşhur sənətşünas alim Cavanşirin şəklinin fotosunu çəkib apararaq, onu “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində bir məqalə ilə dərc etdirmişdi. Alim mahir zərgərin sənəti haqqında nə qədər gözəl söz varda yazmışdı. Usta bu qəzetdən bir neçəsini alıb saxlamışdı. Buna görə yox ki, orda onu tərifləyirdilər. Qoca tərif sevmirdi. Bu qəzet Cavanşirin şəklini çap etdiyi üçün ona əziz idi.

Usta kötüyün üstündəki çətirli lampanı yandırdı, əlinə götürdü. Şəklin qabağına gəldi. Lampanın işığını divardan asılmış lövhənin üstünə salıb tamaşa elədi.

“Oğul, Cavanşir, gözümüz yolda idi, özün gəlmədin, neçə ildən sonra övladın gəldi. “İntizarımız qurtardı” deməyə dilim gəlmir, yenə həsrətdəyik. Yenə səni görmək, səsinə eşitmək istəyirik. Heç kəs bizim üçün sənin yerini verməz. Sən bizim tək, əvəzsiz balamız idin.

Mən istərdim ki, siz bura qoşa gələydiniz. Gəlinim də yanınızda. Atabala boyunuza baxaydım, ürəyim dağa dönəydi. Eh, həmişə adamın itədiyi kimi olsaydı... Yox, mən naşükür deyiləm, oğul. İndi mağlı arxayın oldum ki, çirağım sönməyəcək, nəvəm varmış. Ancaq, Cavanşir bala, sənin etibarlı oğlun gəldi, gördük, sevindik, ona bağlandıq, bir azdan yenə geri qayıdacaq. Ya qismət bir də mən onu görəcəyəmmi? Ölüm gözlə qaş arasındadı. Mən də xeyli yaşamışam, bundan o yana nə qədər qalsam qənimətdi. Bir nisgilim var. Oğul, Cavan bala köçüb burda – Qarasellidə qalmağa razılıq versəydi dünyadan arxayın gedərdim, bəxtimdən şikayətlənməzdim. Oğul, övladın tərənəşindən zirək, diribaş oğlana oxşayır. Gəlib burda binələnsəydi zərgərliyi ona öyrərdim, bir parça çörək pulu qazanmaq hayına qalmazdı.

Daha o vaxt gördüyün Qurban deyiləm. İntizarından dədənin ürəyi yaman incəlib. Deyir adı nədir, Daşdəmir, yumşalsan yumşalı. İşim-peşəm hər gün bu daxmaya çəkilib səninlə belə danışmaq, dərdləşməkdə. Nə edim ki, harayımı eşitmirsən. Anan hərdən gözlərinin qorasını sıxanda ona təskinlik versəm də, özüm Mürvətdən geri qalmıram. Heç kəs mənə nə çəkdiyimi bilmir. Elə anan özü də... Pis ağızların orda-burda dalınca danışdıqları gəlib qulağıma çatır. Deyirlər: “Arvadı Mürvət oğul dərdindən əriyib çöpə dönüb, Qurban kişi neçə vardı, elə elə qalıb”. İçim özümü yandırır, çölüm özgəni. Neynim, oğul, hərə bir cür yarandı. Biri dərdini tez büruzə verir, o biri dinib-danışmır, yana-yana içində çəkir, başqalarına deyib, onların da əhvalını pozmur. Doğrudur, anan məndən çox dərd çəkir. Axtarsan elə mən də az çəkmirəm. İçini qurd yemiş palıd ağacı kimi gəndən gümrah görünürəm. Ancaq qarqu tək daxilim boşdu, amana bəndəm, bir təkən vursalar, guppultu ilə böyrü üstə aşaram”.

Qurban kişi lampanı kötüyün üstünə qoyub iş yerində əyləşdi. Eynəyini gözüne taxdı, alətlərini əl altına yığdı. Qarşısında bir cüt qoşa mirvari qotazlı sırğa vardı. Sırğanın bir tayı hazır idi. O biri yarımçıq qalmışdı, qotazları düzəldilmiş, xırdaca mirvariləri hələ yerinə salınmamışdı. Neçə gün idi ki, ustanın əli işdən soyunmuşdu. Beləcə emalatxanasına gəlir, həmişəki tək yerində oturur, lakin fikri qarışıq olduğuna görə heç nə eləyə bilmirdi. Narahat olanda sanki alətlər qoca ustanın iradəsinə tabe olmurdu. Belə vaxtlarda o ehtiyat edirdi ki, birdən nəyisə korlayar, günü günə satır, gözləyirdi. Əlindən

ürəyinə yatmayan iş çıxanda özü özündən xəcalət çəkirdi. Bu, Qurban kişiye gözdağı olurdu. İndiyədək Bakı zərgərlik fabrikinin sifarişi ilə xarici ölkələrin firmaları üçün o qədər Azərbaycan milli bəzək şeyləri hazırlamışdı ki... Hələ onlardan birinə də pis deyən olmamışdı. Getdikcə Qaraselliyə, qoca ustaya verilən bu sifarişlərin sayı artırdı.

Cavanşirin oğlu olması xəbəri çıxandan Qurban kişinin eməlli-başlı oturub işləməsi yadına gəlmirdi. Qocanın sevinci, narahatlığı bir-birinə qarışmışdı. Dünən axşam Covanninin gəlişi babasının intizarını azaltsa da, qayğısını əskiltməmişdi. İndi onu bir məsələ girinc eləmişdi. Nəvəsini necə yola gətirsin ki, gəlib Qarasellidə qalsın?

Ustanın sırğanın tayını əlinə götürməsi ilə yerə qoyması bir oldu. "İşdən necə soyumuşam..."

O, eynəyini çıxartdı, alnını yavaş-yavaş övkələdi, bundan xoşhallanmış kimi, bir müddət beləcə oturdu. Sonra düyməni basıb masaüstü lampanı söndürdü. Çubuğunu alışıdırıb damağına qoydu. Qalxıb emalatxanada gəzindi. Acı tüstünü sinəsinə çəkə-çəkə gah o başa getdi, gah bu başa.

"Ha, götür-qoy eləyib görürəm ki, düzələsi məsələyə oxşamır. Cavan Rum kimi o böyüklükdə şəhəri, tay-tuşlarını qoyub bura gəlməz. İyirmi altı il havasına, iqliminə, camaatına öyrəşdiyi, bir yerden ayrılmaq asan iş deyil. Heç nə qanmayan şüursuz bir heyvanı öz iqlimindən ayırıb, başqa iqlimə aparanda görürsən ki, təzə yerə ya uyuşur, ya da tələf olub gedir. Bir də şəhərin rahatlığı hara, kəndinki hara? Şəhər də nə şəhər?"

Qoca yenə şəklin qabağına gəldi. Əllərini dalına qoydu, qəlyan ağzında şəkə baxdı.

"Otuz ildə ki, Cavanşirdən xəbər-ətər çıxmırdı, əlimizi, ümidimizi üzüb onu haçansa cəbhədə bircə dəfə gören yoldaşlarının söhbətini eşitmək bizə böyük təsəlli idi. İndi Cavanşirin övladı tapılıb. Adam gərək naşükür olmasın. Ata-ana üçün bundan böyük xoşbəxtlik olarmı? Məndən soruşsaydılar, deyərdim ki, yox. Bir vaxt vardı, Mürvət qarı oturub-durub hey deyirdi: "Ay Qurban, bircə bilim ki, Cavanşir indi sağdı, dünyanın harasında yaşayır, ancaq o bizi bir parça kağızla yad eləmir. Eləməsin. Təki bilim balam sağ-salamatdı." Mən də ona deyirdim: "Ay Mürvət, Cavanşir elə oğul deyil. Əgər sağ olsaydı, quşdan qanad bərc alıb bura uçardı. Onu güclə də qürbətdə

saxlaya bilməzdilər. Cavanşir elə oğul deyil ki, sağ ola-ola bizi yaddan çıxarsın. "Deməyə dilim gəlmir. Mən haqlıyamışım. Kaş haqlı olmayaydım, ay oğul. İndi qəfildən sənə övladının Qaraselliyə gəlməsi biz qocaların ömrünü xeyli uzatdı. Mən bu yaşımnda, bu günümdə bundan böyük xoşbəxtlik arzulamırdım. Kaş elə davada balaları itkin düşən valideynlərin hamısını axırı bizim kimi olaydı..."

Pəncərə qabağına gəldi. Həyətə baxdı. Hələ hava işıqlanmamışdı. Dirsəyin, eyvanın taxta sürəhisinə söykəyən Mürvət qarı çənəsini ovcuna qoyub sakit əyləşmişdi. Uzaqdan baxana elə gəlirdi ki, qarı yatıb. Ancaq Qurban kişi yaxşı bilirdi ki, ömür yoldaşı oturduğu yerdə yatmaz, axır vaxtlarda Mürvət gecələr yerinə girəndə xeyli oyaq qalır, qarının yuxusu ərşə çəkilib. O, arvadının belə oyaq qaldığını görüb bir dəfə zarafatla demişdi: "Ay Mürvət, elə bil mən yatanda sən oyaq qalıb keşiyimi çəkirsən, qorxursan ki, gecə gəlib qocanı aparsınlar, ərsiz qalasan". Arvad da ərinə eyni zarafatla cavab vermişdi: "Düz deyirsən, ay kişi, ta əlacım nədi... Gecələr belə oyaq qalıb keşiyimi çəkirəm ki, kəndin gözəl qızları gəlib səni oğurlamasınlar. Onda mən neynerəm?!"

Xoruzlar ordan-burdan banlayıb səsləşdilər. Qurban kişi emalatxananın işığını söndürüb qapısını bağladı, eyvana çıxdı. Keşik çəkir-miş kimi gözünü həyətə zilləyən arvadını səslədi:

- Ay Mürvət, bivaxtdı, niyə gedib yatmışsan?

- Mən yazıq heç arxayın olanda gözlərim qovuşmur, o ki qaldı bugünkü günə. Heç belə vaxtda gözümə yuxu gedər? - Qarı arxaya çöndü, Covanni yatan otağa işarə elədi. - Maşallah, namxuda, nəvəmiz də oğuldu!..

- Xoşbəxt olsun, - Qurban kişi qarısının qolundan yapışdı. - Şəhərin açılmasına hələ xeyli var. Dur gedək bir hovur dincimizi alağ. - Mürvət qarı durmaq istəmirdi. - Dur arvad, sabahkı günün bundan da gəliş-gedişli, qonaq-qaralı olacaq. Kəndin arvadları axı-şib sənə gözəyünlüklüyünə gələcəklər.

Qocalar eyvanın sağ tərəfindəki qapıya sarı getdilər. Mürvət qarı pıçıltı ilə Qurban kişiye tapşırırdı:

- Bax, bəri başdan deyirəm, otaqda ehmal tərən. Çox taqqatıq salma. Çubuğunu da burdaca söndür, tüstüləyib içərini boğanaq elə-yərsən, uşaq yata bilməz.

Qoca çubuğunu söndürdü, pəncələri üstə otağa keçdilər. Covanni qonşu otaqda yatırdı, qapı aralı qalmışdı. Mürvət qarı asta-asta gedib, ehmalca qonşu otağa boylandı. "Yat, yat, ay bala. Nənən yuxuna qurban. – Qapını örtüdü. – Arzu-kamla Cavanşirimin bəyliyinə yorğan-döşək sırtıdımışdım. Mən də başqaları kimi el adəti ilə toy eləyib, gəlin götürmək, qayınana olmaq istəyirdim. Arzum gözümdə qaldı. Eh... Ey Cavan bala, təsəlli tapıram ki, atan, anan orda yatmasalar da, bəri sən onların yerində yatdın. Oğul toyu görmək qismətim deyilmiş. Hər dən kənddə bir para arvadlardan eşidirəm, gəlinlərindən gələnlərib, hey şikayətlənirlər. Onlara yamanca acığım tutur. Ağılı arvad evin sirtini çölə çıxartmaz. Bir də, sözsüz ev olar? Kaş elə mən də gəlin gətirəydim, o bizimlə yola getməyeydi, ancaq əri ilə mehriban dolanaydı".

Mürvət qarı həyətdə xeyli hərəkətsiz oturduğu üçün canına gecənin soyuğu işləmişdi. Üşüyən kimi olmuşdu. Soyunub yatağına girdi. Qurban kişi soyunmadı. Pəncəyini qapının böyründəki mıxdan asıb, elə paltarlı-paltarlı taxta uzandı.

– Daha yerində çox eşələnmə, işıqlananacan nə qədər yatsan qənimətdi.

– Görüm də, ay Qurban...

IV

Covanni oyananda hava işıqlaşmışdı. Eyvanda sakitlik idi. Amma həyətdən danışq səsi gəlirdi. Kimsə ucadan şaqqanaq çəkib gülürdü.

O, otağa göz gəzdirdi. Axşam kefli olduğu üçün çarpayının arxasında divardan asılan şəkllə fikir verməmişdi. Şəkildən baxan qarasacılı, genişsalı, irigözlü, çənəsinin ortası batıq oğlan ona çox doğma göründü.

Covanni yorğanı üstündən atıb qalxdı. Şalvarını geymədən elə trusikdə çarpayının qabağına döşənmiş kilimin üstündə ayaqyalın dayanıb, şəkllə diqqətlə baxdı: "Bu mənim atam Cavanşirodu. Burda ona Cavanşir deyirlər. Necə də mənə oxşayır. Anam da onu bu sayaq təsvir etmişdi".

Covanni əlini alnına apardı. Qara çatma qaşlarına sürtdü, batıq çənəsində gəzdirdi, ürəyindən güzgüyə baxmaq, özü ilə şəkildəki oğlanın üzünün cizgilərini müqayisə etmək istədi, görsün heqiqətən oxşayırmı?

"Bir fərqimiz var, o biğ saxlayırdı, mən yox. Mən də Cavanşironunku kimi biğ saxlasam necə olar?! Burda cavanların çoxu biğ qoyub, onlara elə yaraşır ki..."

Covanni gözünü şəkildən ayırmadan tez geyindi.

"Cavanşiro, məni tanıyırsanmı? Sənin atasız dünyaya gələn oğlun Covanniyəm. Nəhayət, heç olmasa, şəkllini gördüm".

O, şalvarının qayışını bağlaya-bağlaya otağa göz gəzdirdi. Taxçaya əlvan üzllü yorğan-döşək yığılmışdı. Dövrə ləməyə kasa, masqura, boşqab düzölmüşdü. Divara isə zərif naxışlı xalı vurulmuşdu.

Küncdə qarğıdan quraşdırılmış kitab rəfi qoyulmuşdu. Rəfin gözllərinə xeyli kitab düzölmüşdü. Bir gözə boy sırası ilə şagird dəftərləri yığılmışdı. Covanni dəftərin birini çıxarıb vərəqlədi. Narın xətlə yazıya baxsa da, heç nə oxuya bilmədi. Elə səliqəli xətt idi ki... Hərflər mərcan kimi bir-birinin yanına düzölmüşdü. Hamısı bir boyda, bir biçimdə. Dəftərin üstündəki "Cavanşir Sübhizadə" kəlməsini höccələdi. "Bu mənim atamın ədəbiyyat dəftəridi..." Başqa bir dəftəri götürüb vərəqlədi. Qoşa səhifədə Mendeleyevin kimyəvi elementlərin dövrü sistemi cədvəli çəkilmişdi. Xanalarda elementlərin qrupları göstərilirdi, adları yazılmışdı. Elementlərin adları latın əlifbası ilə yazıldığından Covanni hidrogen, latium, natrium, kalium sözlərini oxudu, bildi ki, bu, atasının kimya dəftəridir. Vərəqləri saralmış dəftərdən Covanninin əlinə doğma bir hərarət keçdi. "Bir zaman atam bunu əlinə alıbmiş". O, dəftəri büküb yerinə qoydu.

Covanni məktəbə gedəndə dərslərə həvəs göstərmirdi. Atasının səliqəsi onu heyran qoydu. "Görünür, Cavanşiro nümünəvi şagird imiş, kimyam çox sevirmiş. Kim bilir əgər dava başlamasaydı, o, cəbhəyə getməsəydi, oxuyub indi nə olmuşdu?! O vaxt Cavanşironun ağllına gələrdimi ki, yad ölkədə, İtaliyanın şimalında həlak olandan iyirmi yeddi il sonra üzünü görmədiyi oğlu bura gəlib, onun şagird dəftərlərinə baxacaq?!"

Qapının böyründə divardan qoşalülə tufəng asılmışdı. Covanninin yadına anasının dediyi sözlər düşdü. Felice deyirdi ki, Cavanşiro çox sərrast atıcı olub. Babası Françesko da danışmış ki, döyüşdə Cavanşironun faşistlərə atdığı güllənin biri də boşa çıxmırmış.

Covanni əlini tufəngin qundağında gəzdirdi, üstündəki tozdan görünürdü ki, qoşalülə çoxdan ələ götürölməyib.

"Eh, anam lap nahaq mənimlə Qaraselliye gəlmədi..."

Sanki anası onunla burda, bu divarları qar kimi ağ otaqda bir yerde idi. Covanni Felicenin səsini eşidirdi...

“Sən müharibənin son qışında, yeni il axşamı dünyaya gəldin. O soyuq qışı, aclıq ilini yadıma salanda canıma üşütmə düşür. Qazan-cım bir qarın çörəyə çatardı, mən sənin adını Cavanşironun arzuladığı kimi Covanni qoydum. Xoşbəxtlikdən sən anadan olanda möhkəm idin, yoxsa zəif uşaq o qışdan sağ çıxmazdı.

Baharda axır ki, dava qurtardı, bizdə respublika elan edildi. Kəndlərdə, şəhərlərdə vəziyyət asta-asta düzəlir, həyat yoluna düşürdü. Ancaq qırx dördüncü, qırx beşinci illər ömrümə yazılmasın. Təklil dərdi bir yana dursun, canımı da sağ görmürdüm. Məndə birdən-birə amansız başgicəllənməsi əmələ gəlmişdi. Ayaqlarım tuluq kimi şişmişdi, tez-tez əzələlərim qıc olurdu. Xəstəliyin əlində girinc idim. Onda bu zəhrimar azarın heç adını da bilmirdim, sonra bir həkimdən öyrəndim. Distrofiya, özü də alimentar distrofiya. Bu xəstəlik az yeməkdən, aclıq çəkməkdən gəlib boğazımdan yapışmışdı. Az yemək nədir ki, onda heç əməllicə dincəlmirdim də. Gündüzlər uşağa baxıb, gecələr işləməyim axırıma çıxmışdı. Hər dəfə başım gicəllənən kimi yerə yığılıb qalanda elə qorxurdum ki... Qorxurdum ölərəm, sən körpə çağında kimsəsiz qalarsan.

Kəndimizdə həkim yox idi. Gərək özümü həkimə göstərmək üçün şəhərə gedəydim. Buna pulu hardan tapaydım! Çarəm nə idi, evdə bir-iki gün yatır, balaca babatlaşınca yenə ayağa qalxırdım. Ona-buna paltar tikməkdən başqa, evin qabağındakı kiçik sahədə bostan salmışdım. Qonşudan toxum alıb tərəvəz əkmışdim, ona qulluq ələyirdim.

Yayın gəlişi əzabımı azaltmışdı. Havalar istiləşəndən həm özümü yaxşı hiss edirdim, həm də əkdiyim bostandan az-az göyerti, tərəvəz yığıb yeyirdim. Sən də, Covannim əmələ gəlib totuq bir oğlan olmuşdun, sevinirdim.

Sevincim çox çəkmədi, baharın ortasında yenə halım xarablaşdı, yorğan-döşəyə düşdüm. Bu dəfə elə bildim ki, axırım çatıb, ölürəm. Durduğum yerdə qarınma sancı dolur, ayaqlarım keyiyirdi. Fikrimə gətirəndə ki, mən düşüb ölsəm balam kimsəsiz qalar, daha başısoyuluq eləmədim. Qərara aldım özümü həkimə göstərim. Dedim, ayrı yerə yox, Romaya gedim. Ora paytaxtdır, ən yaxşı həkimlər də Romadadır.

İlk dəfə idi ki, belə uzaq səfərə çıxırdım, qucağımda da körpə uşaq. Onda, Covanni, sən təzəcə ayaq açmışdın, yaş yarımın içində idin. Silvana xalanın oğlu Pyetro arabasını qoşdu; bizi dəmir yolu vağzalına apardı. Ordan qatarla Romaya yola düşdük.

Pulum çox deyildi ki, özümü məşhur professorlardan birinə göstərim. Buna görə də ucuz bir xəstəxanada yatdım. Orda da ancaq pulum dörd günlük müalicəyə çatdı. Həkimlər məni müayinə ələyib dedilər ki, səndə distrofiya var, həm də çox yorulmuşsan, baş gicəllənmə ondandır. Bundan əlavə böyrəyimdə daş tapıb xəbərdarlıq elədilər: “Əgər bir də ağrı tutsa, gərək mütləq operasiya olunasan”. Baxtım gətirdi, o dörd gün ərzində xəstəxanada atdığım dərmanların, qəbul etdiyim vannanın mənə xeyri dəydi. Bıçaq altında yatmaqdan yamanca qorxurdum. O biri tərəfdən də heç operasiya üçün verməyə pulum da qalmamışdı. Allahın mənə rəhmi gəldi, böyrək ağrıları o gedən getdi.

Romaya gəldiyim günü şəhərin qırağında bir otaq kirayələmişdim, xəstəxanadan çıxıb ora gəldim. Qonşuluğumuzda bir tramvay konduktoru yaşayırdı, mehriban ailəsi vardı. Müalicəyə gedəndə, Covanni, səni onlara tapşırıdım. Yadımdadırmı, uşaqların anası, o şirindil arvad, necə tez-tez danışırıd?! Yox, yadıma gəlməz, onda sən çox kiçik idin...

Romada qala bilməzdim, gərək kəndə qayıdaydım, ancaq pulum qalmamışdı qatara bilet alım. Konduktor sağ olsun, məni yaxındakı atelyədə işə düzəltdi. Orda müştərilərin sifarişi ilə yorğan-döşək üzü, alt paltarları tikirdilər. Bu atelyədə il yarımından çox işlədim.

Düzü, Romaya öyrəşdim, xoşuma gəldi, daha kəndə qayıtmadım. Paytaxtda xəstəxanaya, həkimlərə yaxın olmağım yaxşı idi. Yoxsa kəndə getseydim, orda azarım ağırlaşsaydı, kim məni şəhərə gətirəcəkdi?! Elə canım yolda çıxardı. Burda heç olmasa hərdən gedib özümü uroloqa göstərə bilərdim. Oturub Silvana xalaya uzun bir məktub yazdım, vəkalətnamə göndərdim. Xahiş etdim ki, bizim daxmanı evdə olan-qalan şey-şüyü necəyə olsa satsın, pulu Romaya yolasın. Çox sağ olsun, o mən deyən kimi də elədi.

Şəhərdə həmişəlik qaldım. Sən Romada böyüdü, Covanni. Bura sən doğma şəhərin oldu. Mən bir də Apennin dağlarının ətəyində olan o balaca kəndimizə, ata-baba yurduma qayıtmadım. Orda məni özünə bağlayan bircə tel də qalmamışdı, acı xatirələrdən başqa...

Qalanın sən özün bilirsən...”

Uşaq hafizəsi iti olur. Hamısı Covanninin yadında idi. Mənzil kirəsinin çatışdırmadıqlarından ucuz otaq tutmaq üçün neçə ev dəyişdirdilər. Bütün avadanlıqları kiçik bir əl arabasına yerləşirdi. Hər dəfə bir yerdən ayrı yerə köçəndə ana-bala o arabanı darta-darta aparırdılar.

Covanni Romanın kənarında böyümüşdü. İlk dostlarını, yoldaşlarını burda tapmışdı. İlk gəncliyi mərkəzdən, dəbdəbədən uzaq olan bu yerlərdə keçmişdi. İlk dəfə qızla burda tanış olmuşdu. İndi də Romanın kənarında yaşayır, avtoservisdə çilingərlik eləyirdi...

V

Covanni atasının şəklinə baxmaqdan doymurdu. Elə bil çoxdan axtardığı bir xəzinəni tapmışdı, onu gözəndən qoymurdu.

Qonaq eyvana çıxdı, sərin səhər mehi əsirdi. Mürvət qarı, Nəzirə və bibisi oğlu Cavanşir həyətdə idi. Covanni babasını görmədi. Aşağıda qalanmış ocağın üstünə iri bir qazan qoyulmuşdu.

Cavanşir dayısı oğlunu eyvanda görünəcə dedi:

– Covanni durub.

Mürvət qarı nəvəsinə baxınca narahat oldu.

– Bıy, başıma xeyir, gör bir eşiyə necə çıxıb! Əyni nazikdi, uşağa soyuq deyər. Hələ buraların havasına alışmayıb. – Qarı yeyin–yeyin eyvana sarı getdi. Nəzirə onu arxadan səslədi:

– Ay nənə, özünlə ölçmə, o cavan oğlandı, heç nə olmaz. Hava soyuq deyil.

– Yox, ay qız, nə danışsın, birdən Allah eləməmişkən gədə azarlayar, peşmançılıq olar.

Mürvət qarı, onun dalınca Cavanşir eyvana çıxdı. Covanni azərbaycanca qırıq–qırıq dedi:

– Ne...na... sa...lam.

– Can, nənə deyən dilinə qurban, ay oğul.

Cavanşir indi bildi ki, Covanni dünən axşam ondan “nənə”, “salam” sözlərini Azərbaycan dilində necə deyilməsini nə üçün soruşub yazırmış.

– Ay Cavan bala, sənə görün elə həmişə belə cavan qalasan. Qadan alım, niyə üst–başını qalın eləmirsən? Bura dağ yeridi, soyuq–

layarsan. – Qarı danışa–danışa içəri getdi. Cavanşir nənəsinin sözünü dayısı oğluna tərcümə elədi. Mürvət qarı nəvəsinin pəncəyini və beretini gətirdi. – Al bunları gey, qoy canına soyuq deyincə, malına dəysin.

Covanni yarı söz, yarı əl hərəkəti ilə dedi:

– Nəna, yuyunum, sonra.

Mürvət qarı daha təkid eləmədi. Covanni eyvanın aşağı tərəfindəki kranın altında yuyundu, saçlarını daradı, pəncəyini geydi, bibisi oğlu ilə birlikdə çay içdi, yeyə–yeyə süfrədəki şeyləri bir–bir Cavanşirə göstərir, onların adlarını soruşur, təkrar eləyir, çalışırdı ki, yadında qalsın.

Covanni yatdığı otağa getdi, çamadanını götürüb qayıtdı. Stolunun üstündə açdı, ordan bir kağız bağlaması çıxarıb Cavanşirdən soruşdu:

– Bəs baba hanı?

– Emalatxanasındadı. Tapşırıb sən oyananda ona xəbər verim. Necə yadımdan çıxıb?! Gedib Qurban babaya deyim.

Cavanşir həyətdə sıçrayıb ocaq qalanmış talvarın qəşərindəki kirəmit çardaqlı komaya cumdu. Covanni əl eləyib ocağın yanında iş görəndə nənəsinə çağırdı.

– Nəna, nənə, Nazira bura... bura gəlin!

Nəzirə də, Mürvət qarı da eyvana qalxdı. Onların dalınca Qurban kişi Cavanşirə gəldi. Covanni kağız bağlamayı açdı, üstəndən qoyulmuş selofan torbanı götürdü, içindən sumacağı rəngdə bir yun cemper çıxartdı.

– Nəna, bu sənədi. – Sonra o üstündə qara qalstuk olan bir köynək götürüb Qurban kişiye uzatdı. – Bu da sənədi, baba. Geyib olarsan rivanotto ee... – cavan oğlan.

– Payın çox olsun, ay bala. – Mürvət qarı cemper aralı tutub, gözünü qıya–qıya baxdı. – Babasına, nənəsinə pay gətirən oğula mənim bu arıq canım qurban. O gün olsun, ay Cavan, bizə toy xələti alsan.

Ömründə qalstuk taxmayan Qurban kişi Covanninin hədiyyəsini əlində tutub gülə–gülə seyr eləyirdi. Mürvət qarı bəzəkli torbadan

cemperi çıxarıb paltarının üstündən əyninə geydi. Cemperin rəngi ona yaraşsa da, son moda ilə olduğu üçün genbalaq tuman geymiş qarının əynində qərribə görünürdü. O özü də eyvandakılara qoşulub görkəminə güldü. Qurban kişi:

– Ay arvad, – dedi. – Lap xaricdən gələn alışdım–yandım xanımlara oxşayırsan.

– Elə mən də onlardanam.

Covanni deyilən sözün mənasını başa düşməsə də, babasının üz-gözündən, ətrafdakıların gülüşündən bildi ki, zarafat edirlər. O, Mürvət qarını qucaqlayıb əlini astaca nənəsinin kürəyinə vurdu:

– Nena tenero ee... mehriban nənə.

Covanninin birinci gündən ata qohumlarına qaynayıb–qarışması hamının xoşuna gəlirdi.

Qonaq yenə çamadanını araşdırdı, içindən Roma, Venetsiya, Milan və Florensiya şəhərinin gözəl, qədim abidələrinin əlvan otkritkalarını və bəzəkli qələmlər çıxartdı.

– Bu sənə, bu da sənə, – hədiyyələrin birini Nəzirəyə, o birini Cavanşirə verdi.

– Çox sağ ol, Covanni!

Otkritkalar, qələmlər əldən-ələ keçdi. Cavanşir rəngli qələmlə qəzetin qırağında xətlər çəkdi ki, görsün yaxşını yazır.

Mürvət qarı cemperi əynindən çıxartmaq istəmirdi. Qurban kişi qımışa–qımışa kənardan arvadına tamaşa eləyirdi.

– Ay kişi, nəyə gülürsən, bəyəm yaraşmır?

– Niyə, əlli yaş cavan olsaydın, yaraşardı.

– Vallah, dedəmin goru haqqı, yaraşsa da, yaraşmasa da, paltar altından olsa da geyəcəyəm. Oğul payıdır. Bu yaşa gəlmişəm, hələ oğul payı görməmişəm. Bu arıq canımı elə qızdıracaq ki...

Covanni çamadanından bir gümüş qolbağ çıxartdı.

– Bunu mənim atam Cavanşiro anam üçün düzəldib. Ondan bizə qalan reqalo ee... yadigardı. Anam qolbağı göz bəbəyi kimi qoruyur, gətirmişəm ki, sizə göstərim.

Qurban kişi heyrətlə soruşdu:

– Bu qolbağı Cavanşir düzəldib?! Baxım...

Qurban kişi cibindən əynəyini çıxarıb taxdı, qolbağı gözüne yaxın gətirdi, o yan-bu yana çevirə–çevirə diqqətlə baxdı. Qocanın qırıqlı gözləri parıldadı.

– Cavanşirin əlindən çıxıb, hə, o düzəldib. Bu naxışları ancaq Cavanşir vura bilərdi. Mən o zaman bunları təkəcə oğluma öyrətmişdim. Onun desti-xəttidi. Cavanşir solaxay idi. Butaları çöpəki düzəldirdi. – Qoca öz-özü ilə danışmış kimi pıçıldadı. – Yazıq uşaq, odun-alovun içində, uzaq İtaliya torpağında dedə-baba sənətini yaddan çıxarmayıb...

Bu naxışlar ona görə Qurban kişiye tanış gəldi ki, onu özü tapmış, ilk dəfə də özü işlətmışdi. O bu narın naxışlarla iki qolbağ da düzəltmişdi. Sonra görmüşdü ki, nəyisə çatmır, daha onlardan istifadə etməmişdi. Usta naxışları təkmilləşdirmək istəyirdi. Bu ara dava başlanmışdı, kişilər cəbhəyə getmişdi, kənddə qalan qocalar, xəstələr təsərrüfatla məşğul olmuşdular. Bəzək şeylərinə məhəl qoyan olmamışdı. Ancaq Qurban kişi davadan sonra bu naxışların düzümünü dəyişmiş, aralarına kəsik xətlər əlavə eləmişdi. Cavanşirin ondan xəbəri olmadığından Feliçe üçün düzəltdiyi qolbağda həmin naxışların ilk növündən istifadə etmişdi.

İtaliyada partizan dəstəsində düzəldilən qolbağ əldən-ələ gəzdi. Mürvət qarı onu öpüb gözüne apardı.

– Buna balamın əli deyib, Cavanşirimizin bizə çatmayan əli. – Nazik qəlblə Mürvət qarı kövrəldi. Axır zamanda o elə olmuşdu ki, yanında Cavanşirin adı çəkilən kimi gözləri yaşarırdı.

Qarı qolbağı qızına verdi. Ona baxa-baxa yaş kirpiklərini qırpdı. “Yazıq balam, nişanlin üçün ayırdığım bəxt üzüyü, sırğalar, toy paltar sandıqda bükülü qalıb. Onlara toxunmağa əlim gəlmir. Sənə layiq qız seçib nişan aparmaq istəyirdim. Fələk qoymadı”.

Qurban kişi Mürvət qarını qınadı:

– Göz yaşı axıtmaqdan yorulmadın?

Hamı baxandan sonra Covanni qolbağı təzədən çamadanına qoydu, həyəətə endi. Qurban kişi nəvəsi Cavanşirə dedi:

– Bala, dayın oğluna mehribanlıq elə, qoyma darıxsın.

Nəzirə sözə qarışdı.

– Dədə, xatircəm ol, Cavanşirə tapşırıbmışam.

– Sözümdə deyil, qızım. Dediym budur ki, Cavanşir dayısı oğlunu kəndin görməli yerlərini gəzdirsin. Elə eləsin ki, bu iki həftədə o, Qaraselliye isinişsin. – Qoca qəlyana bir-iki qullab vurdu.

– Nənən sənənlə danışmayıb ki?

– Yox, ay dedə. Nə barədə?

– Qoy onda uşaqlar gəzməyə getsinlər, ağılımıza bir fikir gəlib, səninlə məsləhətləşəcəyik. Oxumuş adamsan, görək nə deyirsən.

Cavanşir dayısı oğlunu kəndi göstərməyə apardı. Onlar darvazadan qoşa çıxdılar. Ocaq başında hərələnən Mürvət qarı qəddini düzəldib sevinə-sevinə nəvələrinin dalınca baxdı.

– Mən bu günün həsrətini çox çəkmişdim. Könlümdən keçirdi ki, nə olaydı oğul nəvəmlə, qız nəvəm bir-birinə qoşulub bu darvazadan içəri girəydi. Onların boylarına tamaşa eləyəydim. Ölmədim, axır ki, o günü gördüm. Həmişə qoşa gəzib-dolanasınız, a balalarım. Bir-birinizə arxa-həyan olasınız. – Qarı ümitsizliklə başını buladı. – Onlar qoşa necə gəzə bilirlər? Bu gün-sabah Cavan çıxıb gedəcək. Uşaqların biri dünyanın bu başında, biri o başında, yollar da bağlı...

Qurban kişi qızına dedi:

– Ay Nəzirə, mənə diqqətlə qulaq as. Nənənlə bir xəyala düşmüşük. İstəyirik Cavana təklif eləyək, köçüb bura gəlsin. Bu damdaşa yiye dursun. Səncə bundan bir şey çıxarmı?

Nəzirə inamsızlıqla çiyini çəkdi:

– Ay dedə, Covanninin köçüb Qaraselliyə gəlməsi bizim üçün böyük xoşbəxtlik olar. Düzü, heç inanmıram ki, o, Roma kimi gözəl, böyük şəhərdən uzaq dağ kəndinə gəlsin. İkincisinə qalanda, anasını orda tək-tənha qoyub bura gələrmə? Covanninin söhbətlərindən belə görünür ki, Feliçə yaxşı qadıncı, oğlunu çətinliklə, təkbəşinə böyüdü. Ona həm atalıq, həm də analıq eləyib.

Mürvət qarı dilləndi:

– Sən dedəni dürüst başa düşmürsən, qızım. Biz Cavana demirik ki, ananı Rumda qoy, Qaraselliyə tək gəl. Yox, razı olmaq ki, ana baladan ayrı düşsün. Bu neçə ildə oğuldan ayrı düşməyin müsibətini çox çəkmişəm. Bilirəm o nə dərdi... Biz istəyirik ki, Cavan anasını da özü ilə gətirsin.

– Nənə, bu ayrı məsələ.

– Əslikar Cavandı, qızım, mən özümdən götürürəm, ananın canı balaya bağlıdır. Bala harda, ana da orda. Belə güman edirəm ki, buralar Cavanın gönlünə yatsa, o gedib anasını da razı salar.

Mürvət qarı istilənib üstəndən geydiyi cemperin düymələrini açdı.

– Eh, Allahın altında o itəliyə dilini biləydim. Onda görərdiniz bu yazı-pozudan başı çıxmayan Mürvət qarı nəvəsinə nə söz deyir. Onu necə dilə tutub razı salır. Neylim lal kimiyəm. Yeməyi birinə

verirlər, iştahını özgəsinə... Mən fərasəti kəsilmiş urusuyca da bir-iki kəlmə anlamıram ki, bari o dildə gədə ilə danışım.

– Ay arvad, bura Cavanın xoşuna gəlsə, onunla danışmaq asandı. Gəlməse heç, sözümlə yere düşəcək.

Qurban kişi tüstü çıxmayan çubuğunun gözünü kibrit çöpü ilə qurdalayıb alışdırdı.

– Əvvəl qayda belə idi ki, uşağın atası haralıdısa, o da oralıdır. İndi hər şey dəyişib. Əslinə qalanda Cavanın vətəni İtaliyadır... Orda anadan olub, orda böyüyüb, pərvəriş tapıb. Anası da o torpaqdadır.

– Elə demə, ay kişi, əslini danan haramzadadır. Cavan bala heç bura gəlməmişdən, bizi görməmişdən də özünü qarasellili hesab edirdi. İtəliyə eli onun anasının vətənidir... Ata vətəni buradır. Azərbaycanlıdır. O buralıdır, Qarasellidəndir. Gəlinim də elə bu fikirdədir. Görmürsən oğlunun familini özlərinkindən yox, Qaraselli yazdırıb. Niyə? Eşidən bilsin ki, o haralıdır.

Qurban kişi ilə qızı Mürvət qarının bu sözlərinə gülüşdülər.

VI

Cavanşirlə Covanni gəzə-gəzə kəndin mərkəzindəki meydançaya gəldilər. Bu yaraşlıq meydança yetmişinci ildə qələbənin iyirmi beş illiyində salınmışdı. Qabaqlar həftə bazarı adlanan bu düzənlikdə davadan sonra təzə binələr tikilmişdi. Meydançanın dövrəsində qoşa sütunlu klub, müalicəxana, məktəb, mağaza, keçən əsrdə tikilmiş memarlıq abidəsi kimi qorunan yaşıl günbəzli, minarəli məscid, bir də qarasellilərin çox sevdikləri yaraşlıq muzey vardı.

Kəndin ən abad yeri olan bu meydançaya ona görə Qəhrəmanlar adı verilmişdi ki, ortasında boz mermərdən abidə qoyulmuşdu. Abidənin üstündə diz çöküb, başını aşağı əyən ana heykəli ucaldı. Qoca ana kədərli gözlərini mermərə bərkidilən bürünc lövhəyə dikmişdi. Lövhədə Qarasellidən müharibəyə gedib qayıtmayan iyirmi üç nəfərin adı həkk olunmuşdu. Abidənin önündə hər biri yarım metr hündürlüyündə iki bürünc çıraç qoyulmuşdu. Çıraqlardan şam işığı andıran od qalxır, xəfif-xəfif titrəyirdi.

Xatirə abidəsini Qaraselli camaatı öz pulu ilə tikdirmişdi.

Cavanşir dayısı oğlunu bura gətirmişdi ki, cəbhədə həlak olan Qaraselli oğullarının xatirə abidəsini ona göstərsin. O, qonağa abidədən danışdı, lövhədəki fəsilələrə işarə eləyib dedi:

– Orda sən də atanın adı yazılıb, Covanni.

Covanni beretini çıxartdı. Yarı təşviş, yarı sevinc içində bibisi oğlunu süzdü. Ona elə gəldi ki, deyiləni düz eşitməyib. Kirpiklərini döyə-döyə soruşdu:

– Mənim atamın? Cavanşironun?

– Hə, dayımın da adı var.

– Hansıdır?

Cavanşir barmağı ilə nişan verdi.

– Odu, aşağıdan yeddinci, görürsənmi? “Cavanşir Qurban oğlu Sübhizadə”. O sənə atandı.

Covanni siyahının aşağısından fəsilələri italyanca saymağa başladı.

– Un, dui-tre, quattro, cinque, sey, sette... sette... yeddi. – O bibisi oğlunun əlini möhkəm sıxdı. – Gördüm, Cavanşiro.

Covanninin şadlıqdan od saçan qara gözləri yaşarmışdı, bilmirdi ki, neyləsin...

On il əvvəl, Covanninin on yeddi yaşında çox çalışdı ki, atasının qəbrini tapsın. Oğulluq borcunu yerinə yetirib, onun qayğısına qalsın. Anasından keçmiş partizanların adlarını öyrənib, onların hərəsinə bir məktub yazdı. Xahiş etdi ki, bəlkə Cavanşironun dəfn edildiyi yeri yadlarında saxlayıblar, bu işdə ona kömək etsinlər. Gələn cavabların heç biri onu sevindirmədi. Ancaq partizan yoldaşlarından biri yazırdı: “Qafqazlı Cavanşiro Montefiorino qəbrinin alınmasında həlak oldu. Döyüşdən sonra biz onun meyitini tapa bilmədik. Çox güman, Cavanşiro dərəyə düşüb parça-parça olmuşdu”.

“Atam, azərbaycanlı balası Cavanşir Sübhizadə gənc yaşında İtaliyanın azadlığı uğrunda canını fəda eləyib, heç qəbri də qalmayıb. Bunu indi orda, onun sağ qalan bir neçə yoldaşından savayı heç kəs bilmir. Onların da çoxu qocalıb, bu gün-sabahlıqdır. Deməli, on ildən, on beş ildən sonra orda bir adam da bilməyəcək ki, Cavanşiro adlı bir gənc Azərbaycandan gəlib İtaliyada düşmənlərlə vuruşub, canını bu torpaqda qoyub. İnsanın yer üzündə son nişanəsi onun qəbridir. Nə vaxt idi ki, özümə dərd eləmişdim, düşünürdüm, yazıq atamın bu dünyada qəbri də qalmadı...”

Yox, mənim həyəcanlarım nahaq imiş. Cavanşironu öz vətənidə unutmayıblar. O, İtaliyada həlak olub, çoxdan unudulsa da, doğma torpağında xatirəsini əziz tuturlar. Adı burda müharibə qəhrəmanlarının siyahısındadır”.

Abidənin yanlarındakı uzunsov ləklərdə gül kolları, bəzək ağacları əkilmişdi. Covanninin ürəyindən keçdi ki, kaş bir dəstə gül olaydı, onu abidənin üstünə qoyaydı. Axı, o bunu çoxdan arzulayırdı...

Covanni beretini əlində tutub sükuta dalmışdı. Külək alına dağılan saçlarını titrədirdi.

Meydançadan gəlib keçən iki nəfər Covannini göstərərək pıçıldadı. Biri dedi:

– Qurban kişinin nəvəsi, Fransadan gəlib. Atasını yad eləyir, etibarlı oğul imiş.

Yoldaşı onun sözünü düzəltdi:

– Fransadan yox, İtaliyadan gəlib.

Qonaq hüzn içində başını aşağı əymiş ana heykəlinə baxırdı. Covanni onu bu səfərə yola salmaq üçün Romanın Fyuminçino təyyarə meydanına gələn Feliceni xatırladı. Heykəldə təsvir olunan bu dərdli qadın necə də onun anasına oxşayırdı. Felicenin hələ heç əlli yaş yox idi. Ancaq saçları ağarmış, alnında qırıqlar iz salmış, iri, qara gözləri çuxura düşmüşdü. Covanni neçə dəfə qulağı ilə eşitmişdi. Yaşca anasına bacı olmağa yaraşan bəzi qadınlar ona “xala” demişlər. Keçirdiyi əziyyətli həyat Feliceni vaxtsız qocaltmışdı. O, indi yaşamağın mənasını yalnız yeganə oğlu Covanniye qulluq etməkdə, onu xoşbəxtliyə çıxarmaqda görürdü.

Covanni təyyarəyə minəndən sonra pəncərədən boylanıb anasını sənişinləri ötürməyə gələnlerin arasında axtarırdı. Felicə plajının yaxalığını qaldıraraq bir tərəfdə dayanmış, gözünü təyyarəyə dikmişdi. Təyyarə havaya qalxanda o, salonun harasında oturan oğlunu görməyə də yerdən Covanniye yavaş-yavaş əl eləyirdi. Sonra təyyarə dövrə vurub uzaqlaşdı. Felicə daha görünmədi.

Felicə oğlunu həyəcan və hövl içində yola salmışdı. Covanni bilirdi ki, o, Romada darıxır, gözü yoldadır, xoş xəbər gözləyir.

O, çiyindən sallanan fotoaparətini çıxartdı, şəkil çəkməyə hazırlayıb Cavanşirə verdi.

– Al bunu, məni abidənin yanında çək, – dedi. – Elə götür ki, adlar yazılmış lövhə də düşsün.

Cavanşir dayısı oğlunun dediyi kimi elədi. Covanni fotoaparatu alıb şəhidlərin adı yazılmış bürünc lövhəni lap yaxından, iri planda çəkdi.

– Anam gəlib abidəni görmədi. Heç olmasa, şəklinə baxar.

Covanni beretini başına qoydu. Cavanşir dedi:

– İndi də gedək sənə bizim kənd muzeyini göstərim.

– Muzey? Burda muzey var?

– Hə, balaca bir muzeydi. Sənin Romada gördüklərindən deyil.

– Interessante. Andare al muzeo ee... gedək muzeyə, maraqlıdı.

– Hə, orda maraqlı olan bəzi şeylər görəcəksən.

Covanni gülə-gülə dedi:

– Cavanşiro, sən bene raqazzo – ee... gözəl oğlansan.

Onlar getmək istəyəndə Covanni əyilib abidənin yanındakı bürünc çıraqlara bir də baxdı.

– Necədi, xoşuna gəlirmi?

– Çox gözəldi. Cavanşiro, bunu kim düzəldib?

– Bizim Qurban baba.

– Oho, Qurban baba. Baba, bene mayestro. – Barmaqlarını birləşdirib dodaqlarına apardı və marçılı ilə öpdü. – Baba molto bene mayestro. Çox gözəl ustadı.

– Bu nədi ki, Qurban kişi mahir zərgərdir. Elə şeylər düzəldir ki, gəl görəsən.

Meydançanın yuxarı başındakı firuzə günbəzli məscidin qarşısında, məscidin üslubunda tikilmiş birmərtəbəli muzeyin dörd otağı vardı. Bu yaraşlıq bina Qarasellinin qocaman ziyalı, kənd məktəbində qırx ilə yaxın dərslər demiş pensiyaçı Ziyad müəllimin təklifi və planı ilə tikilmişdi.

Covanni binaya kənardan tamaşa elədi. O təsəvvürünə gətirməzdi ki, əldən-ayaqdan uzaq olan dağ kəndində muzey ola bilər.

Muzeyin qoz ağacından qayrılmış şəkəli qapısı bağlı idi. Cavanşir dedi:

– Bura çox vaxt bağlı olur. Kəndə qonaq gələndən gələndə açılır. Gedək poçtdan muzeyin direktoru Ziyad müəllimin evinə zəng çalım, gəlib açsınlar.

Poçt yaxında idi. Burda gözüne eynək taxmış arıq kişi, bir də cavan bir qız oturmuşdu. Qız təzə qəzetləri ayırırdı. Kişi yəqin müdir idi,

stolunun küncünə telefon qoyulmuşdu. O, bərk məşğul idi, nə işə yazırdı. Ayaq tappılısına başını qaldırdı.

– Mənə qulluğunuz?

– İcazə versəniz, burdan Ziyad müəllimlə zəng elərəm.

Kişi telefonu götürüb Cavanşirin qabağına qoydu.

– Buyurun eləyin.

O, Ziyad müəllimlə zəng çaldı. Müəllimin qızı cavab verdi. Dedi ki, atam Bakıya gedib. Cavanşir İtaliyadan gələn qonağa muzeyi göstərmək istədiyini bildirdi və xahiş elədi:

– Açarı gətir, Zəminə.

Qız dedi:

– Gözlə, bu saat gəlirəm.

Poçtda Covanninin ürəyindən keçdi ki, Qarasellidən Romaya, anasına teleqram vursun. Bunu bibisi oğluna bildirdi. O da eynəkli kişiye dedi. Poçt rəisi cavab verdi ki, burdan xarici ölkəyə teleqram vurmaq mümkün deyil. Gərək rayon mərkəzinə gedəsiniz. Covanninin məyus olduğunu gören Cavanşir dedi:

– Heç kefini pozma, səhər tezdən rayon mərkəzinə gedib teleqram vurarıq, burdan oracan on beş kilometrlik yoldu.

– Domani, ee... yaxşı.

Onlar yenə muzeyin qabağına gəldilər. Covanni xəbər aldı:

– Bu muzey müəllimin özünüdü?

Cavanşir gülümsündü:

– Yox, – dedi, – hamınınkıdı.

– Hamınınkı? – Çiyinlərini atdı. – Necə hamınınkı?

– Yəni xalq muzeyidi.

Covanni xalq muzeyi ifadəsini anlamadı. Təəccüblə başını buladı.

– İndicə evinə zəng çaldığım Ziyad müəllim neçə il əvvəl məktəbdə kiçik bir otaqda muzey düzəltdi. Şagirdləri ilə ötən esrdə Qaraselli ustalarının əlindən çıxan qab-qacağı, bəzək şeylərini yığıb həmin otağa toplamışdı. Getdikcə onların sayı çoxaldı, otaq darısqallıq elədi. Camaat belə qərara gəldi ki, muzey üçün bina tiksin. Bu işdə Ziyad müəllim sinəsini qabağa verdi. Yayda şagirdlər fərmada, bağlarda işləyib qazandıqlarını bir yerə qoydular, camaat da azdan-çoxdan kömək elədi, bu binanı tikdilər. İndi kənddə kimin əlinə nə qədim bir şey düşürsə gətirib verir muzeyə. Ziyad müəllim

orda müftə işləyir. Yuxarı sinif şagirdləri muzeyi sahmanlamaqda, saxlamaqda qocaya kömək eləyirlər.

Meydançanın sağ tərəfində bənövşəyi plaş geymiş zərif bir qız görüldü. Cavanşir dedi:

– Odu Ziyad müəllimin qızı Zəminə gəlir.

Covanni də Cavanşirə qoşulub qızın gəldiyi səmtə baxdı. Zəminə oğlanların ona baxdığını hiss edincə utanıb, başını aşağı öydi.

Covanni qızı tanıdı, səhv eləmədi, bu o idi, onun bura gəldiyi gün babasıgilin evinin qabağında, adamların arasında gördüyü narıncı jaketli, zolaqlı don geyən qız... Onda tünlükdə əməlli görməmişdi. Bu qızın necə sərrast boy-buxunu varmış. Covanni düşündü ki, yəqin kəndin ən gözəl qızı budur. İlk baxışdan diqqəti cəlb edən bu qıza bir də rast gəlməsinə sevindi. “Nə gözəldi, dağ gözəli... Qaraselli madonnası...”

Zəminə oğlanlarla salamlaşdı. Cavanşir onu qonağa təqdim etdi:

– Zəminə, tanış ol.

Covanni dedi:

– Sinyora Ze-mi-no, sono molto lyeto ee... mən buna çox şadam...

Qız xəfifcə gülümsündü:

– Mən də şadam.

Covanninin gözü qızda qalmışdı. Zəminənin ağ üzü, qara saçları, şabalıdı gözləri vardı. Yanaqlarına dağ yerinin qızartısı çökmüşdü. Covanniye elə gəldi ki, ömründə bu cür təbii, boyasız, bəzəksiz gözəl görməyib.

– Siz çox gözəlsiniz.

Covanni əyilib Zəminənin əlindən öpdü. Bu Cavanşirə xoş gəlmədi. Qız sıxıldı. Hələ indiyə kimi bir kişi belə onun əlindən öpməmişdi.

Zəminə qapını açıb, qonağı içəri dəvət etdi.

– Buyurun. – Qız onları qoyub getmək istədi.

– Sinyora, aspettate per favore... Un momento – Covanni danışq kitabçasını çıxartdı. – Xahiş edirəm birçə dəqiqə... Kitabçanı verəqlədi. – Siz də bizimlə gedəyin.

Zəminə dönüb ürəkək baxışlarla Cavanşiri süzdü. Covanni də bibisi oğluna baxdı. Cavanşir qıza dedi:

– Yaxşı, qal, qonağı muzeylə tanış elə. Sən olan yerdə mən nə deyə bilərəm.

Zəminə dedi:

– Qonaq rusca başa düşür?

– Yox. Onda bir kitabça var, ora baxıb çətinliklə bəzi sözləri tapıb deyir.

– Bəs onda mən onu necə başa salım? Barı ingiliscə bilirmi?

– İngileze... – Covanni ingilis sözünü eşidəndə sevindi. – Parlo un poçino, – yenə kitabçanı verəqlədi. – Mən ingiliscə az-maz bilərəm.

Zəminə utana-utana bildirdi:

– İngiliscə mən də bir az bilərəm.

– Oho... Bravasimo, sinyora!

Vəziyyətdən çıxış yolu tapan Covanni ingiliscə lazım olan kəlmələri yada sala-sala dedi ki, mən də məktəbdə xarici dillərdən ingiliscə öyrənmişəm, amma danışa bilmirdim. Sonra avtoservisde işləyəndə amerikalı turistlərlə hər gün rastlaşmışdım, ingiliscə hər nə öyrəndimsə, onlardan öyrəndim. İndi birtəhər çulumu sudan çıxardıram.

Zəminə də dedi ki, bizdə Qaraselli orta məktəbində xarici dillərdən ingiliscə öyrənirlər. Məktəbin zabitəli bir ingilis dili müəllimi var. O, ali məktəbi bitirən kimi Bakıdan bura gəlib. Əvvəllər xarici dilə məhəl qoymayan şagirdlər indi ingiliscə yazmağı, oxumağı bacarırlar.

Zəminə ingilis dilinə böyük həvəs göstərirdi. Məktəbdə keçirilən bayram şənliklərində Şekspirin sonetlərini, Bayronun “Abidos gəlini” poemasından bir parçanı ingiliscə əzbərdən deyirdi. Qızın fikri vardı ki, orta məktəbi bitirib xarici dillər institutunun ingilis dili fakültəsinə daxil olsun.

Covanninin kefi durulmuşdu. Qızla danışmağa dil tapmağına sevinirdi.

Zəminə qapının dahından asılmış uzun, nazik bir çubuq götürdü. Otağın ortasındakı uzunsov taxtanın üstündə yığılan eksponatların yanına gəldi. Bura arxeoloji qazıntı zamanı Qaraselli ətrafından tapılmış qədim silah növləri, xeyli köhnə qab-qacaq qırıntısı yığılmışdı. O, çubuğu ilə eksponatlara işarə eləyib aramla izahat verməyə başladı. Zəminə ingiliscə pis danışmışdı. Qızın izahatı qonağın xoşuna gəldi. Covanni bibisi oğlundan xəlvəti xəbər aldı: “sinyora” azərbaycanca hansı sözlə əvəz edilir? Cavanşirin pıçılıtlı ilə dediyi “xanım” sözünü bir neçə dəfə üreyində təkrar elədi.

Covanni eksponatlardan daha çox izahatçıya baxır, arabir gülümsünürdü. Qız isə nə qonağa, nə də Cavanşirə baxmadan danışdı.

Qonaq ollərini qoynunda çarpazlayıb dayanmışdı. “Nə gözəl qızıdı? Bizdə belə qızları heç rahat qoyarlar?! İtaliyada olsaydı, onu quzğun kimi qamarlayıb şəhərə aparmışdılar. Şokilləri jurnalların bəzəyi olmuşdu”.

Fikri başqa yerdə olan Covanni izahatçının dediklərini eşitmirdi. Baş danışığa qarışan Zəminənin bundan xəberi yox idi. Qız sözünü qurtarıb çubuğunu aşağı endirdi.

– Mənə bir sualınız yoxdu ki?..

Covanninin gözləri gülürdü. O, asta-asta əl çaldı:

– Bravasimo, sinyora ee... xa-num. Hər şey ayındı.

Zəminə qonağın “xa-nım” deməsinə qımışa-qımışa qonşu otağa keçdi. Oğlanlar da onun dalınca getdilər.

İkinci otaqda toplanmış eksponatlar Covanniye daha maraqlı göründü. Üstü şüşəli qutularda, küncələrə qoyulmuş vitrinlərdə gümüşdən, misdən, bürüncdən hazırlanmış çaysüzən, qədəh, şamdan, dolça, güldan, neçə cür xəncər, qəmə, sırğa, boyunbağı, üzük qoyulmuşdu. Bunların çoxu keçən əsrdə hazırlanmışdı, aralarında təzələri də vardı. Divardan çərçivələrə salınmış fotosəkillər, müxtəlif dillərdə yazılmış bəzəkli şəhadətnamələr asılmışdı. Covanni arxa divarda babası Qurban kişiye oxşayan qələmlə çəkilmiş bir qoca şəklü görüb yaxına gəldi.

– Bu, Qurban babadı?

– Yox, Qurban babanın babası, usta Sübhinin şəkli. Sübhi baba məşhur zərgər olub. – Cavanşir şəklin yanından asılan qat kəsmiş, rəngi solmuş yaraşlıq diplomu dayısı oğluna nişan verdi. – Bunu keçən əsrin axırında Peterburqda xalq sənəti ustalarının əsərlərinin sərgisində Sübhi babaya veriblər.

İzahatın arasına düşən bu söhbəti Zəminə ingiliscəyə çevirib Cavanşirə irad tutdu:

– Mane olursan.

Cavanşir günahkar kimi əlini ağızına aparıb səsini kəsdi. Zəminə izahatına davam etdi:

– Sübhi kişi mahir usta olub, onun əlindən çıxan bəzək şeyləri indi dünyanın bir çox muzeylərində qorunub saxlanılır. Bu diplomu ona 1882-ci ildə Peterburq sərgisində qoyulan firuzəqaşlı, qotazlı sırğalar üçün veriblər. Onu da deyim ki, babasının diplomunu muzeyə Qurban kişi bağışlayıb.

Covanni qızılı yazılı, möhürlü diploma xeyli tamaşa elədi. Sonra döndüb Sübhi kişinin şəklinə baxdı. Əynində çuxa, başında çalpapaq olan qalınbıqlı, itibaxışlı qoca adamın üzünə gülürdü. Covanniye elə gəldi ki, sir-sifətindən nur yağan bu kişini haçansa, hardasa bir dəfə görüb. Onunla ikilikdə söhbət də eləyib... “Keçən əsrdə yaşamış Sübhi baba mənə hardan tanış ola bilər?! Nə üçün onun siması mənə belə tanış gəlsin?! Əvvəllər heç şəklini də görməmişəm... Axır vaxtlar mən qərribə hallar keçirirəm, olmayan şeylər fikrimə gəlir. Bunlar da mənə həqiqət kimi görünür...”

– Keçəyin o biri otağa.

Zəminə qabağa düşdü. Onlar üçüncü otağa keçdilər. Qız birbaşa ortadakı qoz ağacından düzəldilmiş uzunsov mizin yanına gəldi. Gözlədi, Covanni ilə Cavanşir də gəlsin. Mizdə üstü qalın şüşə qapaqla örtülmüş bir dərin qutu vardı. Onun içinə qəzetlərdən kəsilmiş bir neçə məqalə qoyulmuşdu. Məqalələrin kağızları saralmışdı. Onlar müharibə illərinin qəzetlərindən götürülmüşdü.

İki oğlanın arasında duran Zəminə əlini qutunun şüşəsi üstünə apardı, qıraqdakı şəkili məqaləni nişan verdi. Cavanşir gülümsündü. O, bura gələndə bildi ki, Zəminə üçüncü otaqda izahatını əvvəlcə nədən başlayacaq. Qutuda müharibə illərində cəbhələrdə həlak olan, döyüşlərdə igidlik göstərmiş qarasəllilərdən danışan məqalələr toplanmışdı. Onların biri dayısı Cavanşirin barəsində idi.

Gözü Zəminənin əlində qalan Covanni əyilib məqalənin lap ortasındakı şəkllə baxdı. Şəkildə əl pulemyotunun yanında təxminən iyirmi yaşında, qalın bığ saxlamış, dolusifətli, başında qulaqlı papaq, əynində sırtlıq gödəkcə olan bir əsgər görünürdü. Onun üzündən yorğunluq və qəzəb yağdı. Covanni Zəminənin izahatını gözləmədən qıza sual verdi:

– Bu gənc oğlan yəqin mənim atamdı, eləmi?

– Hə, atanızdı.

Covanni əyilib parıldayan şüşənin altından bir az solğun görünən şəkllə diqqətlə tamaşa elədi. Zəminə dedi:

– Kənara durun, götürüm, baxın.

Covanni əlini döşünə apararaq minnətdarlıq əlaməti kimi başını eydi.

– Bu lap gözəl olar, sinyora, ee... xa-num.

Qonaq kənara çəkildi. Cavanşir qutunun qapağını ehtiyatla qaldırdı, Zəminə ordan şəkili məqaləni götürüb Covanniye verdi. O, pis görmüş kimi şəkli gözlərinin qabağına tutub, kirpiklərini qırpmadan bir müddət tamaşa elədi. Dodaqları qaçdı, baxışlarına xəfif bir sevinc çökdü. Covanni onunla üz-üzə durmuş yaxın adamla danışmış kimi ürəyində dedi: "Salam, ata, salam! Qalın bığ saxlasan da, elə cavansan ki, sənə ata deməyə dilim gəlmir, mənim əsgər atam. İndi səndən neçə yaş böyüyəm. Səni elə bağrıma basıb tük örtmüş dodaqlarından öpərdim ki... Niyə mənə belə sakit baxırsan?! Nə üçün mənimlə belə görüşürsən? Axı mən sənin üzünü görmədiyim oğlunam. Yox, mən səni qınamıram, ata. Hardan biləsən ki, indi oğlun da sən boydadı. İllər keçəcək, mən yaşa dolub qocalacağam, sən həmişə belə cavan qalacaqsan. Sonra baba olacaqsan, iyirmi iki yaşlı baba".

Nə Zəminə, nə də Cavanşir bir müddət şəkə baxan Covanniye mane oldu. Qonaq haçandan-haçana gözünü qəzet kəsiyindən çəkib Zəminəyə sarı döndü.

– Sinyora, sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm, deyin burda mənim atamdan nə yazılıb? Mümkünsə, onları mənə tərcümə edin.

Zəminə duruxdu, qonaq onu çətinə salmışdı. Qız sadə fikirləri ingiliscə izah eləməyi birtəhər bacarırdı, ancaq azərbaycanca yazılmış bütöv bir məqaləni tərcümə eləmək asan iş deyildi. Buna onun söz ehtiyatı çatardımı?!

Covanni elə tərzdə rica elədi ki, Zəminə nə qədər çətin olsa da, yazını tərcümə eləmək qərarına gəldi. Məqaləni bir də gözden keçirdi. Onu əvvəl də çox oxumuşdu. Hərbi müxbirin Döyüşən Ordudan Cavanşir barəsində yazdıqlarını qəzeti oxumadan da deyə bilərdi. Lakin Zəminə Azərbaycanın uzaq dağ kəndinə, baba yurduna qonaq gələn əsgər oğluna onun atasının mərdliyindən danışan yazının hamısını dürüst tərcümə eləməyə çalışdı.

Zəminə qəzet kəsiyinə baxa-baxa dedi:

– Məqalə "Tək başına" adlanır. Hərbi müxbir Döyüşən Ordudan yazır. – Zəminə deyəcəyi sözü bir də fikrində yoxladı:

"Bu əhvalat Kerç yarımadasında olub. Yağışlı, çiskintli payız günü idi. Cəbhədə palçıq dizə çıxmışdı. Yarımada müdafiə mövqeyi tutan piyada hissəsinin rotası mühüm əhəmiyyəti olan bir təpədə yerini

möhkəmlətmışdi. Faşistlər bu təpəni zəbt eləmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Onlar səhərdən bəri neçə kərə rotanın müdafiə sahəsini top atəsinə tutur, sonra həmləyə keçir, lakin təpəyə qalxa bilmirdilər. Yefreytor Cavanşir Sübhizadə pulemyotu ilə rotanın müdafiə mövqeyinin sol cinahında dayanmışdı. Səhərki döyüşdə yoldaşı həlak olan yefreytor tək qalsa da, pulemyotunun atəşi azalmamışdı.

Hər dəfə həmlədən əvvəl güclü top atəşi açan faşistlər təpəni eşim-eşim, dağım-dağım eləmişdilər. Piyadaların qaldıqları uzunsov, ensiz səngər bəzi yerlərdə tamam uçulmuşdu. Yoldaşları Cavanşiri neçə dəfə ölmüş zənn elədilər, ancaq almanlar təpəyə qalxmağa cəhd göstərəndə yefreytorun onları lap yaxına buraxıb atəşlə biçdiyini görəndə rahatlıqla nəfəs alırdılar. Cavanşir axşam düşənə kimi sağ cinahdan faşistləri irəliləməyə qoymadı. Qaranlıqda arxadan rotaya kömək gəldi. Bu ağır döyüşdə fərqlənənlərin on yeddi nəfəri "İgidliyinə görə" medalı ilə təltif olundu. Yefreytor Cavanşir Sübhizadə də onların arasında idi.

Döyüşən Ordu. 27 oktyabr 1941-ci il".

Zəminə məqaləni oxuyub qurtardı.

– Bilmirəm tərcümədən nə qədər razı qaldınız, ancaq bacardığım bu idi.

Qız qəzet kəsiyini qutuya qoymaq istəyəndə Covanni həlimcəsinə onun biləyindən tutdu.

– Gözəl tərcümə elədiniz. Sizə çox-çox təşəkkür edirəm, Zəminə xanım.

Covanni məqaləni aldı, dodaqlarına aparıb öpdü. Təzədən gözlərini şəkə zillədi. Onun başı qəzet kəsiyinə elə qarışmışdı ki, elə bil yanında kimse yox idi.

Covanni birdən özünə gəlib işıq dolu gözlərini əvvəlcə Zəminəyə dikdi, sonra Cavanşirə sarı döndü. Elə bil o bununla bibisi oğluna və izahatçı qıza demək istəyirdi ki, nə olar, izin verin atamın əsgərlik rəşadətinin şahidini, bu rəngi saralmış köhnə qəzet parçasını özümə İtaliyaya aparım, anama göstərim. Cavanşiro bu haqda Feliçeyə bircə kəlmə də deməyib. Anam atamın öz ölkəsində faşistlərlə necə vuruşmasından heç nə bilmir. Cavanşiro hərdən kəndə gələndə Haribaldi briqadasında necə döyüşməsindən söz salmağı sevməmiş.

Bunu atamın partizan yoldaşı – babam Françesko nənəmə, nənəm də anam Feliçeyə danışarmış...

Cavanşir də, Zəminə də hiss elədi qonağın könlündən keçir ki, qəzet kəsiyini götürüb özü ilə aparsın. Qız azərbaycanca dedi:

– Sizdə, evdə bu qəzetdən yoxdu ki, Cavanşir?

– Bizdə də yoxdu, bibimgildə də. Dayım Cavanşir onu evə cəbhədən yollayıb. Olsaydı, görərdim.

– Heyif, muzeyinkini də vermək olmaz...

Covanni qəzet kəsiyini könülsüz qutunun içinə qoydu. Əlini kağızın üstündə gəzdirib əzik yerlərini hamarladı. Aydın görünürdü ki, gözənilmədən əlinə düşmüş bu yazıdan ayrılmaq istəmir və otuz ildən artıq bir müddətdə qayğı ilə qorunub saxlanmış sənədi muzey baxıcısından xahiş eləməyə də üzü gəlmirdi. Bəlkə də Covanni əmin olsaydı ki, sözü yerə düşməz, ağız açardı.

Zəminə bu işdə qonağa kömək edə bilmədiyinə təəssüfləndi, qızın yadına düşdü ki, evdə ayrıca bir qovluqda atasının müharibə illərində cəbhədən, keçmiş şagirdlərindən aldığı xeyli məktub var. Bu konvertsiz, üçkünc məktubdan ikisini Ziyad müəllimə Cavanşir Sübhizadə yollayıb. İndi onun birini Covanniyə versə, necə olar?! Atasının acığı tutmaz ki?! Ziyad müəllim Bakıda idi, müalicə olunurdu. Bilinmirdi ordan nə vədə qayıdacaq. Əgər o tez qayıtsaydı, bu məktubun birini Covanniyə özü bağışlayardı. Zəminə heyifsiləndi. “Elə bil məktubun Covanniyə verilməsi nə yerinə düşərdi?!”

Qızın ürəyindən qonağa yaxşılıq etmək keçdi, əlindən nə gələrdi?! O, valideynlərindən xəbərsiz, özbaşına iş görməyi adət eləməmişdi. Fikirləşirdi ki, məktub məsələsini anasına desə, o bəlkə də izin verər. Yalnız bir cəhət Zəminənin qabağını kəsirdi. Məktublar atasına yazılmışdı. Onlardan birini qonağa versəydi, Ziyad müəllim Bakıdan gəlib eşitsəydi, inciməzdimi?! Kaş məktublar Zəminənin olaydı. Tərəddüd eləmədən lap elə bu gün, gedib evdən götürər, Covanniyə bağışlayardı. İlk tanışlıqdan qonaq onda pis təsir oyatmışdı. Ancaq heyif bu yaraşlıq oğlanın hərəkətləri bir az açıq-saçıq idi. Hərdən ona elə həsrətlə baxırdı ki... Bu da qızın xoşuna gəlmirdi.

Zəminə atasındakı məktublar barədə nə Covanniyə bir söz dedi, nə də Cavanşirə. Qonağa desəydi, gərək gətirib birini ona verəydi. Bu da mümkün deyildi. Ancaq evdə anası ilə bu barədə danışmağı

qət elədi. “Kaş atam Bakıya getməyəydi. Nə vaxt qayıtmağı da bilinmir. Kim bilir həkimlər kişini ordan haçan buraxacaqlar?..”

Muzeylə tanışlıq başa çatdı.

– Bununla da muzeyə səyahət qurtardı, – deyər Cavanşir dayısı oğlunun qoluna girib qapıya sarı yollandı. – Sağ ol, Zəminə.

Covanni əlini havada yellədi:

– Bravosimo, Ze-mi-no xa-num.

VII

Muzeydən evə qayıdan Zəminə atasının otağına keçdi. Otaqda iki qədim kitab dolabı qoyulmuşdu. İkisində də sıxasız xeyli kitab yığılmışdı, çoxu da tədris kitabı idi. Zəminə bilirdi ki, atası şagirdlərindən aldığı məktubları harasa bu iki dolabdan birinə qoyur. Ancaq hansına?! Yadında qalmamışdı. Gözəyarı dolabın birini açdı. Alt rəfə bir yığın köhnə qovluq düzülmüşdü. Məktublar bu qovluqlardan birində idi. Ortadakı bozuntul qovluq ona tanış gəldi. Gərək ki, məktublar onda olaydı. Götürüb baxdı, düz tapmışdı. Şişmiş qovluğun içində iki sıra məktub qoyulmuşdu. Çoxu da konvertsiz idi. Vərəqi üç qatlıb üstünə adres yazmışdılar. Tənbəki, tüstü, torpaq iyi gələn üçkünc məktublarnın hamısı Ziyad müəllimə müharibə illərində cəbhədən göndərilmişdi. Onları yazanların çoxu davadan qayıtmamışdı. Zəminə atasından eşitmişdi ki, məktub sahiblərindən ikicəciyi geri dönüb, onlardan da biri tay qıçdı. İndi hər ikisi Bakıda yaxşı işdə işləyirdi. Tayqıçlı respublikada məşhur ürok həkimi sayılırdı. Ziyad müəllim onun yanına müalicəyə getmişdi.

Zəminə üçkünc məktublara baxa-baxa kənara qoyurdu. Ancaq hələ Cavanşir Sübhizadənin məktubları çıxmamışdı. Qız ilk dəfə bunları altıncıda oxuyanda atasından icazə alıb baxmışdı, elə maraqlı idilər ki...

– Bəs Cavanşir əminin məktubları necə oldu?! – Qız nigaran qaldı. – Özüm oxumuşam. Birdən atam onları Qurban babagilə verər, mən də bilmərəm...

O, qovluqdakı məktublarnın çoxunu gözədən keçirmişdi, axtardığı çıxmırdı.

“Həmişə bir şeyi axtaranda tapmırsan. Bəlkə tələsdiyim üçün yaxşı baxmamışam, Cavanşir əminin məktubları gözümdən qaçıb. Axıra kimi baxım, çıxmasa onda təzədən yoxlayaram”.

Birdən qızın üzü güldü. Əlindəki kağızın aşağısında hərbi hissənin nömrəsinin altında qələmlə iri hərflə “Cavanşir Sübhizadə” yazılmışdı. Zəminə o biri məktubu götürdü, onu da Cavanşir göndərmişdi. Məktubun birini açdı. Saralmış kağıza qələmlə aydın yazılmış hərflər soluxmuşdu, çətinliklə oxunurdu. Cavanşir yazırdı:

“Əziz Ziyad müəllim! İki həftədir ki, cəbhədəyik. Qaraselli uşaqlarından heç kim mənimlə bir yerə düşmədi. Mən piyada alayındayam, indi pulemyotçuyam. Yəqin qəzetlərdən oxuyursunuz, vəziyyət sizə məlumdur. Mühəribə kinolarda gördüyümüz kimi də asan deyilməmiş. Düşmən inadla irəliləyir. Bu gün Sibirdən olan cəbhə dostum – canlara dəyən bir oğlan qumbara qəlpəsindən halak oldu. Ona kömək eləyə bilmədim. İki həftə ərzində bu neçənci yoldaşımızdır ki, torpağa tapşırıraq.

Əziz Ziyad müəllim, bilirsiniz ki, mən bədbin adam deyiləm. Tezəcə ruhdan düşənlərdən də xoşum gəlmir. Ancaq düzü, burda vəziyyət çox ağırdır. Bunun axırı necə olacaq?! Nə vaxta kimi belə davam edəcək?! Nə gizlədim, aramızda inamımı itirənlər də var. Onları da qınamaq olmaz. Üçüncü aydır ki, dava gedir. Bu az vaxtda düşmən nə qədər yerimizi tutub?!

Əziz Ziyad müəllim, vəziyyət necə ağır olsa da, faşistlərin cəzasını verəcəyik. Mən Qaraselli igidlərinə, dədə-babamıza xas olan dəyənəklə vuruşmağa söz verirəm.

Sağlıqla qalın. Sizdən xahiş edirəm, mənim əsgər salamımı məktəbimizin bütün müəllimlərinə yetirəsiniz. Dərin hörmətlə.

*Şagirdiniz Cavanşir Sübhizadə
7 sentyabr 1941-ci il”.*

Bu məktubu Zəminə qabaq da oxumuşdu. Cavanşirin acı taleyi onu düşündürürdü. Qız təsəvvürünə gətirə bilmirdi ki, Qarasellidən davaya gedən Cavanşirle onun İtaliyadan gəlmiş bu zirək, qəşəng oğlu arasında bir oxşarlıq olsun...

İndi, hər necə olsa da, gerek bu məktubu Covanniyyə verəydi. Axı, bunu onun atası öz əli ilə yazmışdı. “Bayaq muzeydə atasının

köhnə qəzet kəsiyindəki şəklinə necə həsrətlə tamaşa eləyirdi! Bu, Covanni üçün ən qiymətli hədiyyə olar. Nə qərībədi, bir də görürsən ki, biri üçün əhəmiyyətsiz olan bir şey, başqası üçün çox əziz, əvəzsiz olur. Covanni bu məktubu görə, necə sevinəcək!..”

Zəminə insanların karnə gəlməkdən, onlara nə işə bir yaxşılıq etməkdən həzz alırdı. Ailə üzvlərindən, rəfiqələrindən heç nəyini əsirgəmirdi. Evdə anasının sağ əli idi. Hər işdə ona kömək edirdi. Anası deyirdi ki, ay Zəminə, qızım, bu qədər qayğıkeş olmaq nəyə gerek?! İndidən sən gələcəyin üçün elə nigaranam ki, bilmirəm kimə qismət olacaqsan?! O sən bu fədakarlığının qədrini biləcəkmisən?

Nahar zamanı Zəminə anasına Covannidən, Cavanşir Sübhizadənin onun atasında olan məktublarından danışdı. Anası məktubu qonağa bağışlamağın əleyhinə deyildi, ancaq dedi ki, atan Bakıdan qayıdana kimi onun kağızlarına əl dəymə.

Zəminə nahardan sonra atasının otağına dərc oxumağa getdi. O buradakı böyük stolun arxasında əyləşib məşğul olmağı xoşlayırdı. Buraxılış imtahanları yaxınlaşırdı. Qız bu yay orta məktəbi bitirib Bakıya instituta gedəcəkdi. Anası Zəminəni bütün ev işlərindən azad eləmişdi, deyirdi: “Heç nəyə baş qoşma, otur dərslərini oxu”. Zəminə əla oxuyurdu, məktəbdə qızıl medal almağa namizəd idi. Ancaq fizikadan çox da güclü deyildi. Bunun da bir təqsiri fizika müəllimində idi. O, sinifdə nə əməli-başlı dərslər keçirdi, nə də şagirdlərdən tələb edirdi. Zəminə o biri dərslərdən beşlə oxuyurdu. Arxayın idi ki, fizikadan da müəllim ona əla yazacaq. Lakin bu qiymət başqaları kimi qızın canına sinmirdi. İstəmirdi ki, layiq olmadığı halda Ziyad müəllimin qızı olduğu üçün ona güzəştə gedib, qiymətini artırınsınlar. Buna görə də imtahanqabağı fizika kitabı əlindən düşmüşdü.

Zəminə bu gün doqquzuncu sinfin dərslərini təkrar edəcəkdi. O, köhnə fizika kitabını vərəqləyəndə diksinən kimi oldu. Kitabın arasından dörd qatlanmış bir dəftər vərəqi düşdü. Qız onu götürüb ovcunun içində gizlətdi. Bu kağız valideynlərinin əlinə düşsəydi, nə deyərdilər?! Hələ arada heç bir şey yox idi. Beca yerə adıbdənam olardı. Düzdür, kağızdan nə onun kimi yazılması, nə də kimin yazması bilinirdi. Bu məktubu Cavanşir Zəminəyə yazmışdı. Qurban kişinin nəvəsi Cavanşir. Özü də çəkinə-çəkinə qıza verib, astaca demişdi: “Oxu, əgər burda yazılanlar ürəyindən olsa, məktuba cavab vermə. Yox, razı deyilsənsə, onda bəri başdan bildir, ümidimi üzüm...”

Bu əhvalat elə gözlənilməz olmuşdu ki, Zəminə çaşmışdı. Evə qaçıb sakit bir guşəyə çəkilərək intizarla məktubu oxumuşdu. Cavanşir yazmışdı: "Səni sevirəm. Dünyanın ən xoşbəxt adamı olardım, əgər gələcəkdə mənim arvadım olmağa razılıq versən..."

Bu bir parça kağız Zəminəyə ən şirin, ən güclü kitabdan da çox təsir eləmişdi. Bu on yeddi yaşlı qızın aldığı ilk sevgi məktubu idi. Cavanşir tapşırırsa da ki, məktubu oxuyandan sonra cır at, Zəminənin onu cırmağa əli gəlmədi.

Cavanşir Zəminədən bir yaş böyük idi. Keçən yay o, Bakıya gedib universitetə daxil olmaq istəyəndə, imtahandan kəsildi. Qız Cavanşirin müvəffəqiyyətsizliyinə acısa da, ürəyində onun Qaraselliyyə qayıtmasına şad idi. Cavanşir xoşuna gəlirdi. Xoşuna gəlirdi ki, o, məktəbin seçmə voleybol komandasının əy yaxşı oyunçusu və kapitanıdır. Cavanşir iclaslarda ağıllı çıxış etməyi bacarır, özü də Zəminəni çox sevirdi.

Qız Cavanşirin dediyi kimi məktuba cavab verməmişdi. Cavanşir isə nigaran idi. Düzdür Zəminə hərəkətləri, baxışları ilə ona andır-mışdı ki, təklifinə biganə deyil. Cavanşir bundan müəyyən dərəcə arxayın olsa da, razılığını qızın öz dilindən eşitmək istəyirdi. Çalışdı ki, fürsət tapıb ikilikdə onunla bu barədə danışsın. Zəminə isə bunun əksinə, məktubu alandan nə üçünsə açıq danışmaqdan qaçırdı. Bu da Cavanşiri soksəkədə qoymuşdu. O, qızla xəlvəti görüşüb danışmaq üçün çox düşündü. Axırda gördü ki, Zəminə onunla xəlvəti görüşməyə razılıq verməz. Bir gün yolunu elə saldı ki, qız məktəbdən evə qayıdanda onunla küçədə rastlaşdı. Elə çıxdı ki, onlar təsadüfən görüşüb. Cavanşir salam verib dedi:

– Mən sənə məktub verəndə dedim ki, əgər razısansa cavab vermə, daha demədim ki, məni görəndə gen qaç. Mən sənənin bu hərəkətindən necə nəticə çıxardım?

Zəminə qızardı. Hələ özünü itirən kimi də oldu. Cavanşir onu tanıyanı belə sıxıldığını görməmişdi.

– Mən sənə yaşaya bilmirəm, Zəminə.

Qız ehtiyat edə-edə dedi:

– Cavanşir, bilmirəm, sənə necə cavab verirəm. Mənim hələ əre getmək fikrim yoxdu. İnstituta girim, baxaram.

– Nə qədər desən gözləməyə hazırım, Zəminə, ancaq mənə ümid ver ki, əre getmək istəsən özgəsinə yox, mənə gedəcəksən.

Ürəyi yeyin-yeyin döyünən Zəminə nəfəsini dərib pıçıldadı:

– Mənim qarşımda elə şərt qoyursan ki...

Cavanşir qızın könlünə dəyməkdən qorxub dedi:

– Yox, Zəminə, elə demə, mən səndən asılı ola-ola qarşına necə şərt qoya bilərəm?! Səndən xahiş edirəm. Bunu bu başdan bilmək mənim üçün çox vacibdi. Əslində isə mənim həyat məsələmdə, ən böyük arzumdur.

Zəminə əlindəki çantayı yelləyə-yelləyə bir müddət cavab vermədi, sonra Cavanşirin üzünə baxmadan:

– Sən istəyən kimi olacaq, – deyib yoluna davam etdi.

Sevincindən az qaldı ki, Cavanşir elə oradaca "ura" deyib qışqırsın, küçənin ortasına düşüb qaytağı oynasın. Ancaq yol keçənlərdən həyə elədi. Məsələdən xəbəri olmayanlar nə düşünürdülər? Deməzdilər ki, oğlanın başına hava gəlib!..

Hələ kənddə heç kəs onların əhdi-peyman bağladığını bilmirdi. Öz valideynləri də. Buna Zəminə razılıq vermirdi. Cavanşirə qalsaydı, çoxdan elçi göndərmişdi. Onlar kəndin küçələrində təkəm-seyrək rastlaşanda da, yad adamlar kimi salamlayıb ötürdülər, Cavanşir kəsik-kəsik qalırdı. Əlindən nə gələrdi?! Nişanlı olmayan qızın oğlanla görüşməsinə kənd içində pis baxırdılar. Cavanşir payızı gözləyirdi. Gözləyirdi ki, hər ikisi bu yay Bakıya gedib instituta girərlər, orda görüşmələri asan olar.

O günü Cavanşir səbirsizliklə gözləyirdi.

Zəminə kitabın arasından düşən məktubu yenə cırıb atmadı, bu dəfə elə yerə qoydu ki, onu özündən başqa heç kəs tapa bilməzdi.

Qız fizika kitabını qabağına qoyub köhnə dərsləri təkrar etsə də, hərdən italyalı qonağın ona dikilən baxışları gəlib gözləri önündə dururdu.

VIII

Eyvandakı uzunsoy mizin bir başında Qurban kişi ilə Covanni iki ov tüfəngi ilə əlləşirdi. Qoca, lüləsi divara tərəf olan, çaxmağı çıxarılmış tüfəngi yağlı əsgə ilə silirdi. Nəvəsi, Covanni isə sümbəyə əsgə parçası sarıyıb, atası Cavanşirin tüfənginin lüləsini təmizləyirdi. Qurban kişi ovda keçən, xatirəyə dönmüş günləri yada salmaq, onsuz da nisgilli qəlbini təzədən kövrəltmək istəmirdi.

“Nə vaxtdı əlim bu tufəngə dəyməyib? Azı otuz il olar... Gərək tufəngi həmişə saz saxlayasan. Məndə o həvəs hardaydı?! Ova çıxırlar ürək açılsın. Cavanşirdən sonra üzümüz gülmədi. – Cındır qatı yağa batmışdı. – Yağ da nə bərkiyib”.

Darvazanın bir tayı cırlıtı ilə açıldı. Qurban kişi də, Covanni də eyni vaxtda çönüb qapıya sarı baxdı. Cavanşir qollarını yelləyə-yelləyə eyvana qalxdı. Babası soruşdu:

– Əliboş niyə?

– Dükən bağlıdı.

– Yenə də bağlıdı dükən? Pa atonnan, belə də özbaşnalıq olar? Dünən də, bütün günü dükənin qapısından qfıl asılmışdı. İki gündür ki, ordan qırma ala bilmirik. Qırmasız da ova getmək olmaz.

– Baba, gəlsənə hesabdar Maqsud əmidən borc alağ, onda həmişə olur.

– Daha əlac nədi?! Bu Abış lap köhnə baqqalları keçib, elə bil dədəsinin dükənidı, könlü istəyəndə açır, istəməyəndə açmır. Deyən də yoxdu ki, balam, niyə belə edirsən? Kənddə ayrı dükən olsaydı, bu bağlı olanda, ora gedərdin. Zalım oğlu Abış ağ eləyib, gözü ayağının altını görmür. Malları istədiyi qiymətə satır. Yaxşı şeyləri piştaxtanın altında gizlədir, baha qiymətə verir. Havayı pul adamı yaman qudurdu, yoxsa dükəndir məvacibi ilə elə maşın ala bilərdi?! Təzə çıxan o maşın nədi?

Mizin o başında şahmat taxtasını rahlayan Cavanşir dilləndi:

– “Jiquli”.

– Hə, ondan alıb. Deyirlər ki, maşın sürmək kursunda beşcə gün də oxumayıb. Kiməsə pul verib, sürücülük kağızı alıb. Kəndin dar küçələrində özünü çəkə-çəkə belədən-belə sürür. – Əllərini yağlı əsgiyə sildi. – Sonra da deyirlər ki, Qurban kişi amansızdı, danışandı. Belələrinə qəzəbi tutmasın neyləsin?! Əlimdə ixtiyar olsaydı, harınların burnunu çoxdan ovardım.

Həyətin aşağı tərəfindəki daş barının o tayından birdən qadın hıçqırığı eşidildi, kim isə yanıqlı-yanıqlı ağlamağa başladı. Qurban kişi tufəngi yerə qoydu.

– Görəsən nə olub? – Dikəlib həyəət-bacaya boylandı. Arvadını görmədi. – Ay Mürvət, hardasan?

Qarı otaqdan eyvana çıxdı.

– Nə xəbərdi, ay kişi, burdayam?!

– Ağlaşmanı eşidirsən?

Mürvət qarı qulaq verdi.

– Hə, ağlayan Səkinə arvaddı.

– Allah xeyir eləsin.

– Nə isə olub, ay Qurban?!

– Bir ora baş çək, gör nə əhvalatdı.

Mürvət qarı barının o tayına keçdi. Qurban kişi nigaran qalsa da tufəngi təmizləməkdə davam elədi.

Mürvət qarı tez qayıtdı, gözleri yaşarmışdı, o ehmalca dedi:

– Səkinənin kiçik qardaşı qəzaya düşüb.

Qurban kişi çaxmağı salınmış tufəngi mizin qırağına qoydu.

– Dükəndar Abış?

– Hə. Səhər tezdən harasa gedirmiş, maşınla dərəyə aşıb.

– Vay yazıq... Ölməyib ki?

– Deyirlər huşsuz halda müalicəxanaya aparıblar. O dərinlikdə dərəyə aşan sağ qalar?! Ağlıma batmır. Üç uşağı qalacaq, biri o birindən balaca. Qonum-qonşu, eşidən-bilən Səkinəgilə axışır. Sən də bunları yığışdır, o taya keçək, ay Qurban, daha ova çıxmaq qaldı.

– Hə, keçərik.

Covanni ilə Cavanşir mizin o başında oturub şahmat oynayırdı.

Qurban kişi tufəngləri yığdı. Mürvət qarı öz-özü ilə danışmış kimi dilləndi:

– Camaatın tərpenişindən mənə elə gəlir ki, Abış sağ qalmayıb, bacısından gizlədirlər, qorxurlar arvada bir şey olar. Qonşular burdan Səkinəyə qoşulub Abışgilə gedəcəklər.

– Dərəyə maşınqarışıq aşıbsa, inanmıram ordan sağ çıxsın. Elə sən fikirləşən kimidi, ay Mürvət. Böyük bədbəxtlikdi, düşməne də qismət olmasın. Deyir zərərçəkəni qınamazlar, ancaq axır zamanlarda Abış özünü-sözünü bilmirdi.

– Qurban, iti tərpen, ora gecikməyə, ayıbdı.

Qonşu həyətdən ağlaşma, səs-küy kəsildi. Adamlar küçəyə çıxmışdılar.

Qocalar asta-asta danışirdılar, nəvələri onların dediklərini eşitmirdilər.

– Mürvət, Cavana bu qəza barəsində bir söz demək lazım deyil. Qonaqdı, niyə eşidib ürəyi ağrısın.

Covanni babası ilə nənəsinin söhbətini eşitmirdi, eşitseydi də bir söz başa düşməzdi. Bundan əlavə, dayısı oğlu şahmat taxtasında onun şahını yamanca sıxışdırmışdı, vəziyyəti çox ağır idi. Covanni fiqurları qarışdırdı.

– Sən apardın, Cavanşiro. Bir partiya da oynayaq?

Uduzmasının əvəzini çıxmağa can atan Covanni fiqurları xanalarla düzdü.

Qurban kişi tüfəngləri otaqda yerindən asıb eyvana çıxdı və Cavanşirə dedi:

– Bala, biz nənənlə Sekinə arvadgile gedirik, sən Cavana qəza barəsində bir söz demə, qoy bilməsin.

Cavanşir başını tərpətdi.

Qocalar getdilər.

İkinci partiya uzun çəkdi. Covanni bu dəfə ehtiyatla oynayırdı.

Darvazanı döydülər. Cavanların fikri dağıldı, qapıya sarı baxdılar.

Qapı bir də döyüldü. Cavanşir həyəətə endi. Zəminənin gəldiyini görəncə həm sevindi, həm də təəccüb elədi. Qızdan nə üçün gəldiyini soruşmadan dedi:

– Gəl, Zəminə, gəl içəri.

Zəminənin geydiyi boz rəngli təzə yun kostyum ona çox yaraşdı. Qız darvazadan içəri keçsə də, qapının yanında dayandı.

– Mənə qonaq lazımdı. Gəlmişəm, – əlindəki kağız bağlamasını göstərdi, – bunu verim ona.

Covanni eyvandan Zəminəni görəncə tez həyəətə endi.

– Oho, madonna Zemino xanum, salam! Sizi görmək mənim üçün xoşbəxtliqdi. – Qızın qolundan yapışdı. – Burda niyə dayanmısınız, qalxın yuxarı?!

– Yox, mən getməliyəm, gəldim bunları verim sizə.

Zəminə kağız bağlısını açdı. İçindən Cavanşirin Ziyad müəllimə yazdığı iki məktubu çıxartdı və ingiliscə dedi:

– Bunları sizin atanız Cavanşir əmi cəbhədən mənim atam Ziyad müəllimə göndərib. Gətirdim ki, sizə bağışlayım.

– Atamın yazdığı məktublar...

Covanni üçüncü məktubları alıb baxanda onların arasından bükülü qoşa vərəq düşdü. Üçü də birdən əyildi ki, onu götürsün. Covanni daha cəld tərpəndi, kağızı götürdü, onu Zəminəyə verib dedi:

– İki kovalero burda dura-dura kağızı yerdən siz niyə qaldırırsınız, sinyora Zemino?

Zəminə, Covanniye onun atası Cavanşirin məktublarını Ziyad müəllimin icazəsi ilə verirdi. İş elə gətirmişdi ki, dünən axşam Ziyad müəllim Bakıdan evə zəng eləmişdi. Ondan nigaran olan ailə üzvlərinə demişdi ki, özünü yaxşı hiss edir, nigaran qalmasınlar, sabahdan müayinə olunmaq üçün respublika xəstəxanasında yatacaq. Sağlıq olsa, bir həftədən sonra evdədir. Söhbətin axırında Zəminə Cavanşirin İtaliyadan gələn oğlundan söz salıb, bu məktubları qonağa vermək üçün atasından icazə istəmişdi. Ziyad müəllim Cavanşir Sübhizadənin oğlu olmasına və onun Qaraselliye gəlib çıxmasına heyrət eləmişdi. Qızına izin vermişdi ki, məktubları qonağa bağışlasın.

Covanni azərbaycanca qələmlə yazılmış məktubları çıxarıb baxdı. O, Qaraselliye gəldiyi günün ertəsi səhər babasıgildə atasının şagirdlik dəftərlərini vərəqləmişdi. Cavanşirin xəttini tanıyırdı. Bu həmin xətt idi, amma şagird dəftərləri daha səliqə ilə yazılmışdı.

Zəminə indi Qurban kişiylə gəlib Covanni ilə görüşəndən sonra başa düşdü ki, o qədər səy göstərməsi tamam nahaq imiş. Dünəndən bəri bu məktubları Covanniye vermək üçün beca yerə narahat olub. Qızın yadına düşdü ki, müəlliminə iki məktub göndərən Cavanşir, yəqin ki, valideynlərinə daha çox yazıb. Qurban kişiylə oğullarının məktublarını qoruyub saxlamamış olmazlar. “Bu necə də fikrimə gəlməyib?!”

Covanni Azərbaycan dilində yazılmış məktubu acizliklə o üz-bu üzə çevirib soruşdu:

– Necə oxuyum bunları?

Zəminə dedi:

– Mən onları sizin üçün ingiliscəyə çevirmişəm. – Qız bayaq yerə düşən vərəqi qonağa verdi.

Covanni təzə vərəqləri açdı. Qızın xətt ilə yazılmış səliqəli yazını görəncə gözləri güldü. İrəli atıldı.

– Mille grazie, madonna Zemino, bravosimo, – nəvazişlə qızı qucaqladı. Üzündən öpmək istəyəndə Zəminə onu geri itələyib qapıya sarı qaçdı.

Qız sağollaşmadan çıxıb getdi. Cavanşir qəzəbdən yerində əsirdi, sifətinin rəngi avazı olmuşdu. Covanni isə heyrətlə ona baxırdı.

– Əzizim, Cavanşiro, sənə nə oldu belə?

Cavanşir cavab vermədi, darvazaya sarı getdi, ayaq saxladı, geri döndü və onu tərs-tərs süzdü.

– Bura sənin üçün İtaliya deyil, Covanni, özünü yığışdır. Cənabım olsan da, elə məsələ var ki, onda heç kəsə baxmaram.

– Naturale, bura Qarasellidi, İtaliya deyil.

– Bilirsənsə, onda farağat dur.

İlk görüşdən həlim, üzüyola təsir bağışlayan Cavanşirdən birdən belə sərt sifət görmək Covanni üçün yayın bürküsündə göyden tökülən qar kimi gözlənilməz oldu. O indi anladı ki, əhvalat heç də düşündüyü kimi deyil, daha ciddidir.

– Niyə qaşqabağımı sallamısan, Cavanşiro?

Cavanşir üzünü bozartdı.

– Özünü çox sərbəst aparırsan, Covanni. Bizdə qızlarla elə rəftar ələmlər. Sinyoralarla nəzakətli olurlar.

– Qız? Sinyora Zemino xa-num? – Covanni ucadan şaqqanaq çəkdi. – Mən ona nə elədim ki? Qiyamət oğlansan, Cavanşiro. Niyə qəzəblənirsən? Gözəl qızları öpərlər də. Sən qızları yaxşı tanımırsan. Onlar biz oğlanların düşündüyü kimi də sadələvh deyillər.

– Bəs sən onları yaxşı tanıyırsan?

– Naturalemento. – Covanni güldü. – Bilirsənmi sinyora Zemino bura niyə gəlib? Yox bilmirsən. Məni görməyə.

Cavanşiri od götürdü, mənalı-mənalı altdan-yuxarı dayısı oğlunu süzdü.

– Nə danışırısan, necə yəni Zeminə bura sənə görməyə gəlib?! Fikrin Romaya getməsin, Covanni. Bura Qafqazdı. Hər obanın öz adəti var. Bizdə ev sahibi qonağa gözünün yağını yedirdir. Sən isə adi qonaqlardan deyilsən. Odur ki, təkcə bizim ailənin yox, bütün Qarasellinin əziz qonağısan. Hamı sənə əlindən gələn hörməti eləyir. Başa düşürsən?!

Covanni deyilənləri anladığını işarə ilə bildirdi.

– Zeminə də sənə bu cür münasibət bəsləyir, əziz qonaq kimi baxır, necə deyim? O elə qızdı ki, başqasına yaxşılıq eləmək üçün özünü əziyyətlə salmaqdan çəkinmir. Zeminə zəhmət çəkib, imtahana hazırlaşdığı bir zamanda öz dərslərini qoyub, sənə üçün onları, – qonağın əlindəki üçkünc məktubları göstərdi, – ingiliscəyə tərcümə eləyib. Sən isə minnətdarlıq eləmək əvəzinə gör bir qızın barəsində

nələr düşünürsən?! Bizdə qadına münasibət ayrı cürdü. Covanni, burda qadınla elə rəftar eləmək yaramaz. Bu cür sərbəstlik üçün adamı möhkəm tənbeh eləyirlər. Eh... bilmirəm sənə necə başa salım... Uzun sözün qısa, gərək bura qonaq gələnlər də bizim adətlərə riayət etsinlər. Anladın?

Covanni dayısı oğlunun dediklərinin hamısını başa düşməsə də, bunu anladı ki, Cavanşir ondan çox möhkəm inciyib. Ona görə inciyib ki, o Zemini öpmək istəyib. Burda belə şeylər yaramaz. Yaramaz yaramasın. Ancaq, çox təəssüf. Zemine Covanninin xoşuna gəlirdi. Onunla bu gözəl yerlərdə qoşa gəzib-dolanmaq pis olmazdı. Heyif...

Qonaq yenə danışıq kitabçasını vərəqlədi.

– Qoy sən deyən kimi olsun, Cavanşiro, səndən yeddi yaş böyüyəm. Təcrübəm də çoxdu, qızları səndən yaxşı tanıyıram. Mənimlə bəhsə girmə. Bax, görürsən bu tərcüməni? Bir də deyirəm, dediyimə də lap arxayınam. Bu, Zemnonun bura gəlməsi üçün bir bəhanədi. Əgər sən burda olmasaydın, sinyora getməyəcəkdi. Mənim mehribanlığımndan razı qalacaqdı...

Cavanşirin qəzəbi qaynayırdı. İçəridən yana-yana qalmışdı. Başqası Zemine barəsində bu cür söz desəydi, Cavanşir onun hülqumunu qoparırdı. Covanni isə qonaq idi, əziz qonaq. Onun qabağını kəsən də bu idi...

Covanni tərcüməni əlində yelləyə-yelləyə dedi:

– İndi bildim Zemino xa-num bura niyə gəlmişdi?!

Cavanşir irəli sıçrayıb Covanninin yaxasından yapışdı, sonra tez özünü ələ aldı. Onun qarşısında iki yol var idi, ya gərək qonağın hərəkətlərini birtəhər həzm eləyəydi, ya da ayaqları altına salıb yaxşıca əzişdirəydi. Əgər o, Covanni ilə dalışsaydı, kənddə buna nə deyirdilər?! Qurban kişinin evinə uzaqdan gələn oğul nəvəsini qız nəvəsi döyüb! Bundan sonra gəl camaata əhvalatın necə olmasını başa sal görüm, necə salırsan. Deyilənə kim inanardı?! Bu bir yana qalsın. Beca yerə Zəminenin təmiz adı dillərə düşərdi.

Dayısı oğlunun xəbərdarlığından qanı qaralan Covanni eyvana qalxdı, gəlib şahmat taxtasının arxasında oturdu, oyun yarımçıq qalmışdı, fikirli-fikirli fiqurları oynatdı... “Cavanşiro nə əzəzil imiş, hövsələdə lap bizim siciliyalılara oxşayır”.

Cavanşir həyətdə qaldı, fikirli-fikirli yan-yörəyə tamaşa elədi. Barının qırağında axşamdan yuyulmuş mis qazan, tava ağzı üstə

qoyulmuşdu. Darvazanın böyründəki cökə ağacının alt budağına keçirilmiş qənarədə srağagün kəsilmiş qoyunun qanı qurumuşdu. Bir az aralıda kolluqların arasında hind toyuğu yumurtadan təzəcə çıxmış cücələrini dövrəsinə səpələyib eşələnirdi. Qonşu evlə Qurban kişinin heyətini ayıran barının üstündə duzlanmış üç qoyun dərisi sorulmuşdu. Cavanşir xınayı dərini tanıdı. Bu onların qoyununun dərisi idi. Mür-cümlü erkəyi Covanni Qaraselli kəndinə gələn günü səhər tezdən Cavanşir özü dalına salıb çağıra-çağıra babası ilə gətirmişdi. Onu əziz qonağın ayaqları altında kəsmişdilər. Cavanşir dayısı oğlunun Qaraselliyə gəlməsini elə səbirsizliklə gözləyirdi ki... İndi isə peşman olmuşdu...

Onun dayısı oğlu barəsində təsəvvürü tezliklə alt-üst olmuşdu, içəridən qaynayırdı. "Necə axmaq söz danışır! Arsız-arsız deyir ki, əgər sən burda olmasaydın sinyora getməyəcəkdi. Onun xəyalı İtaliyada hər gün rast gəldiyi bir para qızlara gedir. Elə zənn edir ki, Zəmine də onların tayıdı. Yanılırsan dayıoğlu..."

Covanni şahmat fiqurunu tərpedib taxtanı tiqqıldadaraq Cavanşirə bildirdi ki, oyunu davam etdirmək üçün onu gözləyir. Cavanşir isə hirsle dönüb darvazaya sarı getdi, bayıra çıxanda qapını arxasınca çırpdı.

Tək qalan Covanni məyus oldu.

IX

Köndələnə qoyulmuş yastı daşın üstündə əyləşən Qurban kişi qəlyanının başını ovcunda tutub tənbel-tənbel sümürürdü. Meşə qaranlıq idi, zil qaranlıq. Talada qalanan ocağın çırtacırtla yanan quru odunlarının alovu ətrafı işıqlandırmışdı. Ocağın şöləsi qocanın üstünə düşüb sifətini allaşdırmışdı.

Ocaqdan aralı, Qurban kişinin üzbeüzündə iki nəfər, hərəsi bir yapıncıya bürünüb yatmışdı.

Havadada sazaq vardı, gecə sazağı. Yatanlar Qurban kişinin nəvələri idilər. Elə yatmışdılar ki, dünyadan xəbərləri yox idi. Gündüzdən o ki var gəzib əldən düşmüşdülər. Babası onları meşənin ayaq dəyməyən yerlərinə aparmış, neçə eniş-yoxuş çıxıb düşmüşdülər. Ömründə ilk dəfə əlinə ovçu tütəngi alan Covanniyə atəş açmaq ləzzət verirdi.

Onlar Sulu dərədə zorba bir qaban da vurmuşdular. Əvvəlcə Cavanşir atəş açmış, gülləsi boşa çıxmışdı. Qurban kişi birinci güllə ilə qabanın alnını möhürləmişdi.

Cavanlar qabanın dərisini soymaqda babalarına kömək etmişdilər. Onun ətinin yumşaq yerlərindən xeyli kəsib özləri ilə götürmüşdülər. Həndəvəri çox gəzəndən sonra qaş qaralanda gəlib bura – Ceyran bulağının yanına çıxmış, qaban ətindən kabab çəkmişdilər.

Yolun yorğunluğu, təmiz hava, dadlı yemək cavanları süst-məst eləmişdi. Onlar ocağın böyründəcə yanaşı yatmışdılar.

Qocanın yanında bir yığın çil-çırpı, quru budaq qırıqları qalaqlanmışdı. O hərəndəbir ağaclardan bir-ikisini ocağın gözüne atır, odu zəifləməyə qoymurdu. Bir-birinə dayaq edilən üç ov tütənginin lülələri yuxarıya baxırdı. Patrondaşlar isə tütəng qundaqlarının arasındakı üçbucağın içində üst-üstə qoyulmuşdu. Patrondaşların gözləri seyrək idi, hərəsində bir neçə patron vardı. Qurban kişi onları qonşudan borc almışdı. Ağır halda rayon xəstəxanasına gətirilən Abış elə oradaca keçinmişdi. Dükanı bağlı qalmışdı, hələ kim bilir nə qədər belə bağlı qalacaqdı. Qurban kişi Abışın ölümünə acıyırdı. "Necə ömrünü verdi güdaza!.. Özünü pamal etdi, külfətini bədbəxt. İgid heç cavan ölməsin, öləndə də elə ölsün ki, eşidib bilən desin filan işin yolunda canını qurban verdi. Hayıf ondan. Yoxsa belə havayı ölüm?!"

Bütün günü dincini almadan gəzən qoca cavanlardan çox yorulmuşdu. Ancaq o yorğunluğunu vecinə almır, dizlərinin giziltisinə məhəl qoymurdu. Ötənlər, xatirəyə dönən günlər yadına düşdükcə kişinin yaraları təzələnirdi.

Covanni bu gəzintidən çox sevinirdi. Bunu görə qoca nəvəsindən artıq şad oldu. Qaraselli meşələrinin nəvəsini heyran qoyması Qurban kişinin ürəyincə idi. Onun Covannini səyahətə çıxarmaqda məqsədi bu idi ki, oğlan dədə-baba yurdunu görsün. Doğma torpağı sevsin, ona bağlansın. "Allaha çox şükür ki, birinci gündən Qaraselli Cavanın xoşuna gəldi. Gördükələrini tərifləməyə söz tapmasa da, gədənin dili ağzına sığmır. Elə hey "çə bellessa" deyir. İtaliya ləhcəsində bu "çə bellessa" hər nədirse yəqin bəyənmə sözüdü. Cavana fikir verirəm. Ancaq ürəyinə yatan şeyə elə deyir".

Qəlyan sönmüşdü. Toxunma tənbəki kisəsini cibindən çıxaran Qurban kişi ordan bir çimdik tənbəki götürdü, barmaqları arasında

ovxalayıb narnılaya-narnılaya qəlyanın odluğuna tökdü. Qullab vurdu, qəlyan tüstüləndi. Qoca kisenin ağzını çözləyib cibinə təpdi.

“Cavanşir də birinci kərə bu yerləri görəndə fərəhindən uçmağa qanadı yox idi. Onda başibəlalı balam altıncı sinifdə oxuyurdu. Bir gün valideyn yığıncağına getmişdim. Məktəb müdiri Ziyad müəllim Cavanşirin çox ədəb-ərkanlı uşaq olmasını deyəndə oturanlar içində başım dağ kimi ucaldı. Fərəhlə evə qayıdıb eşitdiklərimi Mürvətə danışdım. O məndən də çox sevindi. Nə zaman idi ki, Cavanşirə söz vermişdim onu bu dağlara ova aparım. Uşaq tüfəng atmağa həvəsi-yirdi. Amma heç meylim yoxdu, sabah-sabaha salırdım. Gördüm ki, daha onun xahişini yerə salmaq insafdan deyil. Cümə günü hava xoş idi, yol üçün xurcuna ayın-oyun yığdıq. Qoşalüləni çiynimə salıb yola çıxdıq. O gün Cavanşirə nişan almağı, güllə atmağı öyrətdim. Birinci ovumuz pis keçmədi. Eh... yazıq balam zirək uşaq idi. Nə deyirdim, o dəqiqə qavrayırdı. Onda da elə meşəni gəzə-gəzə gəlib axşamüstü bura çıxdıq, bu Ceyran bulağının yanına. Beləcə ocaq qaladıq. – Qoca dönüb çiyi üstündən arxasında ocağın işığında nazik şüşə qırığı kimi parıldayan axar suya baxdı. İki daşın arasından süzülən bulaq arxa tökülür, səssiz axıb yerə səpələnən yarpaqların arasında yoxa çıxırdı. – Dədə-bala qırqovul kababı çəkdik. Bulaqdan su gətirib çay qoyduq, qəlyanaltı elədik... Nə gözəl günlər idi! – Qurban kişi ətrafa göz gəzdirdi. – Heç nə dəyişməyib. Onda da, neçə il əvvəl də elə bu yerlər belə idi. İnsanlar çiy süd əmiblər, xoşbəxtliklərinin qədrini bilmirlər. Bu xoşbəxtlik əldən çıxanda ayılırlar. Onda da gec olur”.

Yapıncıya bürünüb yatanlardan biri tərpeşdi. Qoca göz yetirdi. Tərpenən yenə yuxuya getdi.

“Onda Cavanşirim də yapıncıya beləcə bürünüb kirpi kimi başını qınına yığıb yatmışdı. Mən ocağın qırağında əyləşib keşiyini çəkirdim. Bu vəfasız dünyada çox vədə işlər tərsinə olur. İndi qara torpağın altında mən yatmalıydım. O, burda – mənim yerimdə əyləşib balasını qurd-quşdan qorunmalıydı. Mənim bu mürdəşir yumuş üzüm nə bərk imiş, xudaya!.. Mənim ömrümü balama verməkdənsə, onunkunu mənə verməyə necə insafın gəldi?! Nər kimi oğul gedir, ata qalır. Cavan övladları aparırsan, anaların günü ağlar keçir. Deyirlər ki, guya kim üç belədən qurtarsa, daha ona zaval yoxdu. Bu, gəlişigözəl deyilmiş sözdü. Üç nədi, Cavanşir dörd xatadan çıxdı, axırda

da ki belə... Birində qayadan aşanda təsadüfən itburnu koluna ilişib uçuruma düşmədi. O birində tüfəngi təmizləyəndə bilməyib tətiyə toxundu. Sən demə, lülədə güllə varmış. Tüfəng açıldı, güllə lap gicgahının yanından sovuşub divara işlədi. Üçüncüsündə anası təndirə çörək yapanda arvaddan əl çəkmədi. Dedi: “Qoy mən öz fətirimı yapım”. Anasını birtəhər razı saldı. Fətiri yaparkən tərpeşi üstə isti təndirin içinə aşanda anası qıçından yapışdı. Axırncı dəfə də mən gədəni canavarın çəngindən qopardım”.

Qurban kişi diksinən kimi olub qalxdı, təzədən əyləşdi. Gözlərini qırpa-qırpa dövrəsinə baxdı, sanki nə işə axtarırdı.

Sakitlik idi. Gecədən xeyli keçmişdi. Havadan görünürdü ki, obaşdana çox qalmayıb. Qoca bir yerdə çox oturduğundan belində ağrı duydu. Asudəlik olsaydı, arxasını nə yerə verib gözünün yuxusunu dərdərdi. Qorxdu ki, bir az da belə otursa əyləşdiyi yerdə onu yuxu aparar, dikəldi. Quluncunu şıqqıldadıb ocağın dövrəsində gəzindi. Onun üstünə bir-iki budaq atdı, alov gücləndi. Ocağın dövrəsi daha da işıqlandı. Bulaq lap aydın görünməyə başladı. Daşların arasından süzülən su neçə rəngə çalırdı, sarıya, qırmızıya, innabıya. Sanki orda əl boyda bir almaz parçası düşüb qalmışdı, işıqda bərq vururdu.

“Onda buralarda canavar çox idi. Dədə-bala ova çıxmışdıq. Axır vaxtlar onunla buralara ara-sıra gəlirdik. Düzü, Cavanşiri yanına salıb gəzməyə çıxmaq mənə ləzzət edirdi. Onun boyuna baxanda cavanlaşırımdı.

Meşənin içində başım budaqların arasında eşələnən bir dələyə qarışırdı. Gədədən xəbərim olmadı. Sən demə, Cavanşir kolların arasında bir yuva görür. Əyilib içinə baxanda qurd daldan qəflətən onu haqlayır. Yuvada ziyankarın balaları varmış. Balalı canavar daha dəhşətli olur. Cavanşirin qışqırığına özümü yetirdim. Tüfəngin qundağı ilə qurdun tərpeşindən necə vurdumsa, kəlləmayallaq aşib yerə düşəndə üstünü aldım. Qırmanı doldurdum qamına, yerindəcə gəberdi. Balaca gecikseydim, uşağın nəfəsini kəsmişdi. Onda da günah özündə olmuşdu. Ova çıxanda meşədə baş salmadığı yer qalmırdı. Elə deyirdi ki, dədə, qoy ora baxım, qoy görüm burda nə var? Civə kimi idi, bəyəm bir yerdə dayanırdı?! Amma elə ki, biğ yeri tərledı, tamam dəyişdi. Elə bil heç ipə-səpa yatmayan Cavanşir o deyildi. Bir ağıllı, sözə qulaq asan oğlan oldu ki, baxanda adam həşəd aparırdı. Eh, oğlun nadincinə də qurban, dincinə də. İndi nə eləsindən varımdı, nə də

beləsindən. İndi neçə ildən sonra Cavanı tapmışıq. O gəlib bura binə-lənsəydi, nə dərdimiz? Gətirdim bu yerləri gəzib gördü. Qaraselli üreyinə yatır. Gərək onunla elə danışaq ki, tamam-kamal əmin olsun biz – nənəsi də, mən də çox istəyirik gəlib öz ata ocağına yiyə dursun. İstəyirik nədi?! O söz deyil. Cavandan rica edirik, hələ bir az da o yana.

Heç bilmirəm üreyimizdən keçənlərin hamısını ona necə çatdırım? Allah bəşaratını bağlayıb. Nə başqaları kimi şirin dilim var, nə də qılıgım. O biri tərəfə qalanda mən istədiyim adama mehribanlıq göstərməyə cəhd eləsəm də, bir şey çıxmaz, qəribə görünür. Gərək istiqanlıq, mehribanlıq insanın canında olsun, quyuya su tökməklə sulu olmaz. Tay-tuşlarım mənə yaxşı ad qoyublar – “Quru Qurban”. Eləsi var ki, dil pəhləvanıdı. Görürsən ki, birini çox elə də istəmir, amma ona ağız dolusu bir “başına dönüm, qadan alım” deyir ki, fikirləşirsən dünyada onun üçün bundan əziz adam yoxdu. Mən belələrinin tərsinəyəm. Tifil Cavanşir məndən nəvaziş deyilən bir şey görmədi ki görmədi. Düşünürdüm ki, kişi gərək arvad-uşağa pişim-pişim eləməyə, onları korlayar. Mürvət mənim əksimə idi. Pərvanə kimi uşaqların başına dolanırdı. Onlar da arvadı məndən çox istəyirdilər. nə eləyim, xasiyyətimlə bacarmıram. Ayrı cür ola bilmirdim. İstəsəm də bir səməri olmaz, mən elə belə, binadan taxta kimi quru yaranmışam”.

Göyün durulmasından hiss edilirdi ki, günün çıxmasına çox qal-mayıb. Axşamdan çıraq kimi göydə sayrışan ulduzlar seyrəkləşmişdi. Hava da soyumuşdu. Qurban kişi nəfəs aldıqca ağızından buğ çıxırdı.

Ceyran bulağı Qarasellidən xeyli aralı idi. Burdan kəndə qədər on beş kilometr olardı; dərəli-təpəli, meşəli yol. Qurban kişi nəvələrinə elə yerə gətirmişdi ki, ora ovçuların da ayaqları nadir hallarda dəyirdi. Bu yerləri, bu dar cığırları ondan başqa kənddə üç-dörd qoca tanıyırdı. Dağların təpəsinə kimi qalxan meşələrə hələ bir araba təkəri, at dirnağı dəyməmişdi. Bura təbiətin bakir guşələrindən biri idi.

Qurban kişi xurcunun yanından qıraqları his çəkmiş qəhvədanı götürüb bulaqdan doldurdu. Ocağın gözündən iri gözlərdən seçib bir küncə yığdı. Qəhvədanı onun üstünə qoydu. “Bir hovurdan uşaqlar oyanacaqlar, çay içib qızışarlar”.

Hardasa, yaxında ağacdələn gecə mürgüsündən oyanıb dimdiyini işə saldı. “Taq-taq-taq-taq”. Elə bil meşə saatının kəfgiri o tərəf-bu

tərəfə gedib səslənir, saniyələri sayır, səhərin açılmasını xəbər verir. Dan yerinin sökülməsinə duyan quşlar ordan-burdan təkəm-seyrək civildəşirdi. Bu səslər getdikcə artırdı.

Bayaqdan Qurban kişi neçə kərə qəlyanını doldurub çəkmişdi. Sanki yangısını söndürürdü. Ancaq nə qədər çox çəksə də, tənbə-kinin acısını hiss eləmirdi. Ayrı vaxt o heç belə tez-tez qəlyan dol-durmurdu...

“Cavanın getməyinə nə qalib ki... – Barmaqlarını qatladı, – bir, iki gün. O biri gün yola düşür. Gərək necə olsa elə burdaca fikrimizi ona deyim, agah olsun. Ya bəxt, belkə razılıq verdi. Niyə də verməsin? Biz ki, ona pis şey təklif eləmirik.”

Cavanşir oyandı, yerində gərnəşdi. Qurban kişi nəvəsindən soruşdu:

– Yatıb doydun?

– Elə möhkəm yatmışdım ki.

– Qalxırsan?

– Hə, baba, amma yamanca soyuqdu.

Hava işıqlanırdı. Cavanşir ayağa durub yapıncını kənara atdı. Əl-qolunu oynadıb idman eləyə-eləyə qızışdı.

– Buralar əməlli-başlı soyuq imiş, ay baba.

– Yayın cırhacırında bura pencəksiz gələn üşüyür. Əsil yaylaqdı.

Bu yerlərin misli yoxdu, hayıf ki, əldən-ayaqdan uzaqdı. Gəliş-gediş də narahatdı. Yoxsa camaat axışıb buralarda dincələrdi.

Danışığa Covanni gözlərini açdı. Başını dikəldib babası ilə bibisi oğluna baxdı.

– Buono mattina! Salam, sabahınız xeyir.

– Aqibətin xeyir, Cavan bala. Necə yatmışan?

– Molte bene, baba, çox yaxşı.

– Hələ dur bir Ceyran bulağında əl-üzünü yu. Ətrafa yaxşı bax, gör sizi hara gətirmişəm. Dünən axşam qaranlığa düşdü, buralara diqqətlə tamaşa eləyə bilmədiniz. Gör bir nə axar-baxarı var. Cən-nətin adı çıxtı, heç bizim Qaraselli yaylaqları ondan geri qalmaz.

Covanni qalxdı; idman eləyən bibisi oğluna qoşuldu. Onlar üzübüz dayandılar, tərəzi gözü kimi gah o, gah da bu əyilib qalxdı, sanki bəhsə girmişdilər. Görsünlər kim çox əyilib qalxacaq. Qurban kişi də əlini dalına qoyub kənardan nəvələrinə tamaşa eləyirdi. Qoca bilmirdi ki, onların arası deyib. Covanni olmasaydı, belkə də bu işin

üstü açılardı. Cavanşirin başqaları ilə rəftarı nə qədər mülayim olsa da, biri ilə sözü çöp gələndə onu hələ-hələ danışdırmırdı. O gün Covanni eyvanda xeyli tək oturub özü ilə şahmat oynamış, Qurban kişigil yasdən evə qayıdanda yenə əvvəlki kimi gülüb danışmışdı.

Qəhvədən qaynayıb daşdı. Közün üstünə tökülən suyun "tissatiss" salması qocanı fikirdən ayırdı. Gəlib qəhvədanı kənara çəkdi. Xurcundan quru çay götürdü. Buğlanan qəhvədana bir ovuc atdı. Dəstərxanla onun üstünü örtüdü ki, yaxşı dem alsın. Nəvələri yuyunub gəlincə baba süfrə açdı. Ortaya qaymaq, çolpa soyutması, bal, lavaş qoydu. Stəkanları düzdü. O həmişə səfərə çıxanda xoşlayırdı ki, hər şey qaydasınca olsun. Bu səfərə isə xüsusi hazırlıq görmüşdü.

Cavanlar gəlib süfrə başında oturdular. Baba stəkanlara çay süzdü. İştahla yeməyə başladılar.

Qurban kişi yemək vaxtı danışmağı sevmirdi. Ancaq ürəyində Covanni ilə söhbət eləyir, təklifini ona deyir, nəvəsinin yerinə də özü cavab verirdi. Qoca belə istədiyindənmi, ya təsadüfən onun bu qiyabi danışığında söz elə gətirirdi ki, Covanni gəlib Qarasellidə qalmağa razılıq verirdi. Qurban kişi ümidlə pıçıldadı: "Avaz Allahdan gələr".

O, süfrədəki ayın-oyunları yığıb xurcuna qoyanda üzünü Covanniyə tutdu:

– Bala, heyifsilənirəm ki, vaxt belə tez gəlib keçdi. Bu gün-sabah yola düşürsən. Mən də, nənən Mürvət də üzü o yanayıq. Qoca adam elədi ki, görürsən bu gün var, sabah yox, yatdı durmadı. Mən sənə bizim külfətin arzusunu yetirmək istəyirəm. Biz qocaların niyyəti budu ki, ananla köçüb gələsən Qaraselliyə. Bu dam-daşa, azdan-çoxdan yığıdıklarımıza yiyə durasan. Ötən gecə deyirdin ki, orda Rum şəhərində dolanışq çətindi. Kiminsə evində bir otaq tutub, ana-bala kirayə qalırınsız, ayda filan qədər pul verirsiniz. Ancaq burada dörd otağımız, hamısı da gen-bol. Nənənlə axşam olanda çəkilib bir otağın küncündə tirlənirik, üçü qalır boş. Allaha şükür qapımızda malımız, evdə nə qədər şey-şüyümüz. Heç nədən korluq çəkmirik. Qazandığımız da yığılıb qalır. Ananla köçüb bura gələsəniz, sənətimi sənə öyrəderəm. Cavan adamsan, işin çəmini tez taparsan. Meylin olsa, məndən də artıq qazanarsan. Yox, əgər mənim sənətim könlünə yatmasa, elə öz peşənin dalınca gedərsən. Bizim kənddə avtomobil mexaniki üçün iş çoxdu. – Qoca dayandı. Covanninin gözlərinin içinə

baxa-baxa əlavə elədi: – Buna nə sayaq baxırsan, bala? Ağına batırmı?

Covanni bütün diqqətini toplayıb babasının sözlərini rusçaya tərcümə edən bibisi oğluna qulaq assa da, Qurban kişiye baxırdı. O, babasının birdən-birə belə bir təklif edəcəyini xəyalına gətirmirdi.

Deyilənlər nə qədər gözlənilməz olsa da, Covannini düşündürdü. İndiyə kimi yaşadığı şəhərlə ona təklif edilən kəndi müqayisə elədi. Roma bir okean, Qaraselli isə onun yanında birçə damla idi. Bu müqayisə onun özünə də çox gülcünc gəldi. Qədim abidələri, müasir tikintiləri ilə dünyanın ən gözəl paytaxtlarından biri olan Roma... Covanni bu səslə-küylü, macəralı, nəğməli, təzadlı şəhəri elə çox sevirdi ki... Onu dünyanın ən gözəl şəhəri ilə belə dəyişməyi fikrinə gətirməmişdi.

Ancaq indi Qaraselli də onun üçün əziz olmuşdu. Axı, Covanninin atası bu balaca, adı xəritələrdə olmayan kənddə doğulub, pərvazlanmışdı. Neçə milyon əhalisi olan Romada anası Felicədən və üç-dörd dostundan başqa ona ayrı bir məhrəm adam yox idi. Burda, bu sakinləri beş yüz nəfərdən çox olmayan Qarasellidə ona qanı qanından, canı canından olan nə qədər doğma adam vardı: babası, nənəsi, bibisi, bibisi oğlu, başqa qohumları. Hələ burda Zəminə adlı bir gözəl qız da yaşayırdı. O, Covanninin çox xoşuna gəlirdi. Zəminəni gördüyü gündən yadından çıxmırdı.

Covanninin Romada yaxın dostları az deyildi. Lakin qohum-əqrəba başqa şey idi. Onların hərəsinin öz yeri vardı.

Covanninin susub heç nə deməməsi qocanı nigaran qoymadı. O, aramla söhbətinə davam etdi:

– Bala, qanıram, mənim təklifimə dərhal cavab vermək olmaz. Sən özün necə lazımsa, elə də elə. Ölç-biç, sonra Ruma gedib ananla da məsləhətləşərsən. Hər necə olsa, o böyükdü. Üstündə xeyli əziyyət çəkib.

– Baba, bu məsələ təkə məndən asılı deyil. Mənlik olsaydı, asan iş idi. Bilmirəm anam buna necə baxar?! Mən onu orda nə təhər tək qoyum?! Bundan əlavə, bura gəlmək istəsək, bizə sovet vətəndaşlığı verərlərmi?

– Anan sovet əsgərinin arvadıdır. Sən də əsgər oğlusan, niyə də verməsinlər, mütləq icazə verərlər.

– Baba, bu təklifə görə çox sağ ol. Gedənə yaxın bir də danışarıq.

– Səni heç kəs tələsdirmir, bala, yaxşı-yaxşı fikirləş.

Cavanşir dolu xurcunu çiyinə aşırırdı, onlar tüfənglərini götürüb yola düzəldilər. Bələdçilik eləyən Qurban kişi qabağa düşdü:

– Gedəyin sizə Gümüş şaləni göstərim. Oracan xeyli var, sonra geri dönüb kəndə qayıdırıq. O çağacan axşam olar.

Covanni tamaşalı yerlərdən keçsə də, ətrafa əvvəlki kimi fikir vermirdi. Babasının gözlənilməz təklifi onun fikrini yamanca qarışdırırmışdı. Elə bil quru odunların altına köz qoymuşdular, bu köz tədricən odunları alışdırırdı. “Anam mənim burda ata qohumlarımı tapacağıma inanmırdı. “Sənin bu səfərin yol ağartmaqdı” deyirdi. İndi mən gedib babamın bu təklifini ona deyəndə təsəvvür edə bilməyəcəm necə təəccüblənəcəm”.

Qarşıdakı dağın döşündən iri bir qartal qalxdı. Göydə dövrə vurub yuxarı şığıyanda Covanni onu gördü. Tez tüfəngini çiyindən çıxarıb nişan almaq istəyəndə babası qoymadı.

– Bala, bizim yerlərdə qartal güllə atmazlar. Qartal bu dağların yaraşığıdır. Heç dağ qartalsız olmasın.

Covanni yuxarı şığıyıb dağın zirvəsinə yüksələn, orda süzə-süzə dövrə vuran qartal bu dəfə ayrı gözlə baxdı. Doğrudan da babasının sözündən sonra qartal ona xeyli gözəl və əzəmətli göründü. O, əvvəlcə yaxşı fikir verməmişdi. Bu məğrur və cəsur quş dağlara necə də yaraşırdı... Qanad çalan qartalla təbiətin bu füsunkar guşəsi arasında nə isə bir qanuni ahəngdarlıq vardı. Yox, qartal başqa yerdə belə gözəl görünməzdi. O iri şəhərlərdə, lap elə Romanın özündə havaya qalxıb göydələn binaların üstünə dövrə vursaydı, necə olardı? Covanni gülümsündü. “Qartal və göydələn binalar... Onlar bir-birlərinə heç uyuşmurlar. Hər şey öz yerində olanda gözəl görünür”.

Covanni onun təklifinə hələ müəyyən bir cavab verməyə də, Qurban kişi ümidini itirmədi. Ancaq qoca bir şeydən nigaran idi. Görəsən, Cavanşir onun dediklərini olduğu kimi Cavana yetiribmi?

Qurban kişi ləngiyib arxada gedən Cavanşirin yaxınlaşmasını gözlədi.

– Oğul, – dedi, – mənim dediklərimdən bir söz buraxıb-ələmədin ki, hamısını çevirdin?

– Xatircəm ol, baba, hamısını, bircə söz də qalmadı.

– Yaxşı ələmişən. Görək indi Cavanın bizə axır sözü nə olacaq? Sən də bir hərəkətə gəl. Cavana de ki, dayıoğlu, bura köçüb gəlsəniz firavan dolanarsınız, daha bir parça çörək hayına qalmazsınız, həm də el-əqrəbanın içində olarsınız. Tay-tuşsunuz, sənin dediklərin onun ağına tez batar, təsir eləyər.

Cavanşir dedi:

– Mən də onunla danışaram, baba.

“Babam deyir ki, Covannini dilə tut, köçüb gəlinlər bura. Mən danışmayacağam. Bu, qocaya çox asan görünür”.

Qurban kişi yenə qabağa düşdü.

Axşamdan meşənin üstünə çökən xəfif ağ duman günəş üfüqdə görünəncə əriyib yoxa çıxdı. Hava elə duruldu ki, uzaqda olan dağların zirvəsindəki qar aydıncı görünürdü. Covanni çox istədi dağların şəklini çəksin. Amma dünəndən bəri o qədər şəkil çəkmişdi ki, fotoaparətində cəmi beş kadr qalmışdı. Səhər gözünü yenidən açmışdı. Kim bilir, bəlkə də axşama qədər daha gözəl yerlərdə olacaqdı. Ancaq bu da heç keçməli mənzərə deyildi... Nə edəydi ki, ehtiyat pilyonkası qalmamışdı, qənaət etmək lazım idi.

Baba və nəvələr cığırda sağa burulub, enişdəki yarığın qırağından keçən gömgöy otlar örtülmüş dar yola çıxdılar. Daşlı-qayalı yarığın dibindən köpüklü sular qıjhaqla axıb gedirdi.

Qurban kişi birdən ayaq saxladı, nəvələrinə də dayanmağı işarə elədi.

– Yavaş, hürküdərsiniz, yarığanda ceyranları görürsünüzmü? – Qoca barmağı ilə göstərdi. – Odur, təkə kənardə durub, həndəvərinə göz qoyur, keşik çəkir. Ana ceyranlar balaları ilə su içirlər. Nə gözəldi... Buralarda belə sürülərə tez-tez rast gəlmək olar.

Covanni ceyran sürüsünü görəncə gözləri işıldadı.

Qurban kişi Cavanşirə tapşırırdı:

– Bala, Cavana xəbərdarlıq elə, nəbələddi, birdən bilmez, həvəsiyib sürüyə güllə atar. Də ki, ceyran ovu qadağandı, qoy tamaşa eləyib, həzz alsın.

Bibisi oğlunun xəbərdarlığına diqqətlə qulaq asan Covanni istədi ki, irəli gedib ceyranlara yaxından baxsın. Ayıq təkə onu gördü. Sürüyə heyəcan işarəsi verdi. Sürü yerindən götürüləndə bir bala ceyran büdrəyib daşlığa yıxıldı. Anası tez başı ilə onu itələyib qaldırdı, qabağına qatdı. Sürü bircə anın içində yoxa çıxdı.

Covanni ceyranları hürkütməsinə peşman oldu. Qurban kişi əlini nəvəsinin kürəyinə vura-vura dedi:

– Peşman olma, oğul, buralarda belə şeylər çox görəcəksən.

Onlar yarğanın qırağı ilə palıd meşəsinə sarı getdilər.

Qoca gedə-gedə dönüb herdən arxadan gələn nəvələrinə baxırdı. Cavanşir dayısı oğluna nə işə deyirdi. Qurban kişi elə bildi ki, onu dilə tutur köçüb Qaraselliyə gəlsin, razılıqla qımışdı. “Görək bu sözlərin bir sərəsi olacaqmı?! Mənə qalanda Cavan özü istəməseydi, elə bəri başdan deyərdi ki, baba, ora öyrəşmişəm. Ancaq gəlinim sarıdan çox nigaranam. O gəlib gözləriylə buraları görseydi, bilərdi ki, hara gedir, kimlərin arasında yaşayacaq. Onda ayrı məsələ. Nə işə Allaha təvəkkül”.

X

Mürvət qarı iri meşin çamadanı otağın ortasında, xalça üstündə açıb yığışdırırdı. Bu yaraşlıqlı çamadanı onlara ötən qış kürəkənləri – Nəzirənin əri Moskvadan pay gətirmişdi. İndi onu Covanninin yolu üçün hazırlayırdılar.

– Altdan bu xalçanı qoy, üstündən də o biri şeyləri qablaşdırarsan, ay Mürvət.

– Rəhmətlik uşaqları çamadanı da elə kiçik düzəldiblər ki, heyif deyil məfrəş, içinə bir aləm şey qoymaq olur.

– Məfrəş bizim vaxtımızda idi. Hər dövrün bir dəbi var. Elə çamadan da pis deyil, intəhası balaca düzəldirlər, tutumlu olmur. Bəri ver xalçanı, mən elə büküm ki, az yer tutsun.

Qurban kişi qədimi, zərif naxışlı kiçik xalçanı arvadından alıb dörd qatladı, bürmələyib çamadanın dibinə döşədi. O bu xalçanı nəvəsinə pay vermişdi.

– Hə, indi nəyin varsa, yığ.

Mürvət qarı çamadanın qabağında bardaş qurub oturmuşdu, o, böyründə qalaqlanmış şeylərin üstündən bir kağız bağlaması götürdü, aç-aça dedi:

– Bu parçanı Cavana bibisiqil dünən axşam bağışladılar. Baxmısanmı?

– Baxmışam. Dəyərli parçadı. Cavan ondan özünə qastım tikdirər. Məncə ən yaxşı hədiyyə qədimi xalçadı. Oralarda beləsi tapılmır.

Mürvət qarı başqa bir parçanı əlinə götürdü:

– Bu da donluqdu. Nəzirə gəlinimizə pay göndərir. Deyir ki, arvadların ən çox xoşladığı parçadı. Gələndə dükanda qalmır, tezce də götürürlər. Elə də qəliz adı var ki... – Qarı krimpən parçanı çamadanı qoydu. – Dünən Nəzirəgildəki qonaqlıq yaman ürəyimcə oldu, uşaqlar ay deyib güldülər ha... Baisin evi yıxılsın. Necə ayrı düşmüşük. Başına döndüyüm bu Cavanın nə yapışıqlı səsi varmış, necə yanıqlı-yanıqlı oxuyurdu...

– Hə, çox duzlu səsi var, amma gerek çaxırı o qədər içməyəydi.

– Deyirlər ki, o yerlərin adamlarının da bizim qarabağlılar kimi gözəl səsi olur.

Mürvət qarı kövrəldi, içini çəkə-çəkə çamadanı rahladı.

– İki həftə heç bilmədim ki, haçan gəldi getdi. Doyunca gədənin üzünü görmədim. Gündüzlər ya seninlə olurdu, ya da bibisi oğlulla. Axşamlar qohumlar növbə ilə onu qonaq çağırırdılar. Bu gün də belə, çıxıb gedir.

– Di sən də, bəddi, ay Mürvət, gözünün qorasını sıxma. Allah eləməmişkən Cavan gəder-gəlməzə getmir ki?! Görək bəlkə bu gün bizə bir xoş xəbər verdi. Bir də gələrlər yaxşı, gəlməzlər canları sağ olsun. Deyək ki, elə Cavan da, anası da köçüb bura gəlmək istəmədi. Onda yaydan-yaya Qaraselliyə havalarını dəyişdirməyə gəlsinlər. Buna nə sözləri?!

Mürvət qarı hədiyyələri çamadanı yerbəyər eləyib qapağı örtüdü.

– Əlacımız nədi. Axırda ona da razıyam. Otuz ildən çox bala həsrəti çəkmişəm. İndi də İtəliyən, Rumun yollarına gözümü dikərəm, tək salamatlıq olsun.

Otağın qapısı cırıltı ilə açıldı, əvvəl Nəzirə, onun dalınca Cavanşir içəri girdi. Nəzirə dedi:

– Nənə, qoz ləpəsi gətirdim, xəmirin hazırıdı?

– Hazır, qızım, gedək.

Onlar mətbəxə getdilər. Cavanşir babasından soruşdu:

– Bəs Covanni hani?

Qurban kişi ağzındakı tüstünü havaya üfürdü.

– Şəkil çəkəninə götürdü, dedi ki, gedir kəndin mənzərələrindən çəksin. Onları anasına göstərəcək.

Cavanşir dönüb gələndə Qurban kişi onu hayladı:

– Bəs sən hara belə?

– Gedirəm Covanninin dalınca.

Cavanşirin üreyinə damdı ki, Covanni bu vədə ayrı yerə yox, Ziyad müəllimin evinin həndəvərində olar. Ora yollandı.

Ziyad müəllimin evi Qəhrəmanlar meydançasına çıxan küçənin girəcəyində, mənzərəli bir guşədə idi. Buradan yaşıl təpələr, onların arxasında baş-baş verən dağlar görünürdü. Qarşı tərəfdə gül-çiçək içində itmiş dərə uzanırdı.

Covanni əlində fotoaparət uca bir yerdə durub Qarasellinin mənzərələrini çəkirdi. Kənd uşaqları yığılıb ona tamaşa eləyirdilər. Covanni balaca oğlanların da şəklini çəkdi. O burda öyrəndiyi beş-altı Azərbaycan sözünü elə bir ləhcə ilə deyirdi ki, uşaqlar gülməkdən özlərini saxlaya bilmirdilər. Covanni də onlara qoşulub güldürdü.

Cavanşirə yaxşı məlum idi ki, Covanni bura mənzərə şəkli çəkməyə gəlməyib. Bu, bəhanə idi. O, Ziyad müəllimin evinin dövrəsində Zəminəni görmək üçün hərhlənirdi. Covanni yanındakı uşaqlara bildirmədən ara-sıra dönüb müəllimin daş hasarlı evinə sarı baxırdı. Zəminə Covannini görməmiş deyildi, ancaq o qonağa məhəl qoymurdu. Qız nə pəncərədən bayıra baxır, nə də qapıdan küçəyə boylanırdı. Covanni gözləyə-gözləyə qalmışdı.

O, Cavanşirin gəldiyini görünce:

– Salam, – dedi. – Gəl sən də şəklini çəkim.

Cavanşir razılıq vermədi.

– Şəkil çəkdirmək istəmirəm, Covanni. Gəl gedək evə, bir azdan qonaqlar gəlməlidir. Baba bizi nahara gözləyir.

– Nahar? Nahar hələ tezdi. Mən fotoqrafere... şəkil çəkirəm.

– Bədi çəkdin, gedək şahmat oynayarıq.

– Şahmat? – Covanni tərəddüd elədi. O getmək istəmirdi, yarı canı Ziyad müəllimin evinin yanında qalmışdı.

Cavanşir dayısı oğlunun qoluna girdi.

– Nə qədər şəkil çəkərlər. Gedək, nənə ilə baba gözləyir, sən ilə danışacaqlar.

Covanni fotoaparətini bağlayıb çiyindən aşırı, dayıoğlu-bibiöglu evə yollandılar. Cavanşir dedi:

– Bilirəm sən bura niyə gəlmisən. Zəminəni görməyə. Beca yerə burda vaxt itirirsən. O, evdən çıxmaz, – Ziyad müəllimin evinə işarə elədi. – Qız səni görsə də, bayıra çıxan deyil.

Covanni ayaq saxlayıb Zəminənin evinə baxdı:

– Niyə küçəyə çıxmaz? Məyər Zəminəni bayıra qoymurlar?

– Qoyurlar. – Cavanşir sözünə ara verdi. – Bura bax, Covanni, biz kişiyik, gəl açıq danışaq. Başa düşürsən, mən Zəminəni sevirem. İngiliscə “səni sevirem”i necə deyirlər?! Hə ay lav, qandın? Biz əhd eləmişik, institutu bitirəndə evlənəcəyik.

Covanninin soyuqqanlıqla gözünü döyməsindən Cavanşir duydu ki, dayısı oğlu deyilənlərdən heç nə anlamayıb.

– Sən o danışq kitabını bəri ver. – Cavanşir kitabı açıb vərəqlədi.

– Budur, burda yazılıb, eşidirsən? Spozare, evlənəcəyik.

– Oh! – Covanni ucadan dedi, – Matrimonio? Ee... haçan evlənəcəksiniz?

– Zəminə instituta qurtaranda. İndi qandın?

Covanninin gözləri yol çəkdi.

– Anladım, anladım!

Onlar yolun yarısını dinmədən getdilər. Sonra Covanni soruşdu:

– Zəminə səni sevirmi?

– Əlbəttə.

– Bu çox yaxşıdı.

Cavanşir söhbətin səmtini dəyişdi:

– Babamla nənəm istəyir ki, sən ananla yığışib gələsən Qaraselliyyə. Əgər gələsəniz, biz hamımız buna çox sevinərik. Ancaq sənə xəbərdarlıq edirəm. Bura gələsən, gerek bəzi xasiyyətlərdən ol çəkəsən. Bizim yerin öz adəti var. Buna riayət etməsən, sənə çox çətin olar. Öz xasiyyətinə yaxşı bələdsən, əgər dəyişə bilməzsənsə, onda heç bura gəlmə.

Covanni deyilənləri dürüst başa düşmədiyi üçün Cavanşir sözlərini təkrar elədi.

– Anlayıram, – Covanni pərt olmuşdu. – Sən istəmirsən mən Qaraselliyyə gəlim?!

– Məni düzgün anlamırsan. Mən sənə öz xeyrin üçün bu məsləhəti verirəm.

– Anlayıram.

Onlar addımlarını yeyinlətdilər. Evə gələndə kimi heç nə danışmadılar.

Bu gün evdə hamı erkən durmuşdu. Qocalar bütün gecəni göz-
lərini yummamışdılar, çox narahat idilər. Dünən axşam Covanninin
getməsi şərəfinə babası məclis qurmuşdu, xeyli qonaq çağırmışdı.
Oğlan məclisdə sakitcə əyləşmiş, nə şirin-şirin yeyib-içmiş, nə də
qonaqlara qoşulub mahnı oxumuşdu. Ancaq camaat evlərinə dağı-
lışandan sonra bir az açılışib şərabdən içdi. Kefi duruldu. Dayısı
oğluna dedi:

– Qurban babaya söylə ki, mən onun təklifi haqqında çox fikir-
ləşmişəm. Əlbəttə, köçüb Qaraselliyə gəlsək, burda dolanışığımız
Romadakından yaxşı olacaq. Bununla belə, mən özüm də qəti qərara
gələ bilmirəm. Ondan əlavə mənə bəlli deyil ki, anam bu məsələyə
necə baxacaq... Öz tərəfimdən onu deyə bilərəm ki, sizin aranızda
yaşamaq istərdim.

Cavanşir dayısı oğlunun dediklərini qocalara tərcümə eləyincə
Mürvət qarı qalxıb Covanninin boynunu qucaqladı.

– Yolunda fəda olum, ay bala. Siz gəlib yanımızda qalsanız, daha
dünyada bizim dərdimiz olmaz.

Covanni də nənəsini qucaqladı.

– Nena, mənim anamdan və sizdən savayı ayrı doğma adamlarım
yoxdu. Sizinlə birgə olmaq mənim üçün əsil xoşbəxtlikdi.

Nəvəsinin danışığından məmnun olan Qurban kişi şövqə gəldi.

– Get, anana təsvir elə, Cavan, – dedi. – Onu inandır ki, burda heç
nədən korluq çəkməz. Bir qızımız var, olar iki. Ona ata-analıq elə-
yərək.

– Hə, ay bala, baban ürəyimdən xəbər verir, gəlinimi sinəmin
üstünə basaram. Nə qədər canımda can var, razı olmaram ki, o əlini
ağdan-qaraya vursun. Anana qarnımdan çıxan balam kimi qulluq
elərəm. Ona elə belə də de.

Qocaların ürekdən gələn sözləri, rəftarlarındakı səmimilik Covan-
niyə yamanca təsir etmişdi. Elə bil oğlanı hipnozlamışdılar, bilmirdi
ki, nə desin. Bunu da yəqin eləmişdi ki, həqiqətən Qarasellidə belə
mehriban, qayğıkeş insanların arasında güzəranları pis keçməyəcək,
lakin anası sarıdan arxayın deyildi. O, Qarasellini nə qədər tərifləyib,
desəydi ki, cənnət kimi yerdir, qohumlarımız bizi göz üstündə sax-

layarlar qərubsimərik, bir faydası olmayacaqdı. Anasının xasiyyətinə
beləd idi. Əgər Feliçə gəlmək istəməsəydi, bu sözlərin onun yanında
zərrəcə əhəmiyyəti yox idi.

Covanni qocalara ümid verdi.

– Mən sizin sözlərinizi bircə-bircə anama yetirəcəyəm. Ondan
arxayın olun ki, burda gördüklərimin hamısını ona danışacağam.

Covanni sabah səhər tezdən ilk reyslə Bakıdan Moskvaya uçacaq,
ordan da Romaya yola düşəcəkdə. Ona görə də bu gün axşam Bakıda
olmalıydı ki, səhərki reysə çatsın. Bakıya kimi onu babası və bibisi
oğlu ötürəcəkdə. Özü də avtobusla yox, şəhərə Qarasellidən birbaşa
“Jiquli” ilə gedəcəkdilər. Qohumlarından biri öz şəxsi maşınında
onları aparmağı təklif eləmişdi. Evdəkilər Qurban kişiye demişdilər,
yol uzaqdır, qoca adamsan, ora gedib qayıtmaq səni əldən salar. O
deyilənləri qulaqardına vurmuşdu.

Yol üçün hər hazırlıq görülmüşdü.

Mürvət qarı yan otaqdan naxışlı bir mücrü gətirdi. İçindən düyün-
lənmiş ipek yaylıq çıxartdı, düyününü açdı, Covanninin qabağında
dayanıb dedi:

– Oğul, əhd eləmişdim, arzu-kamla gəlin gətirmək istəyirdim,
deyirdim ki, – düyünçədən qızıl üzük, brilyant qaşlı sırğa, ayparalı
boyunbağı götürdü, – bunları gəlinimə bağışlayıram. Nə vaxt idi ki,
bu arzu gözümdə qalmışdı. Görünür toy eləyib, gəlin gətirmək qis-
mətim deyilmiş. Çox şükür, gec də olsa bildim ki, gəlinim var. Bunlar
onunkudu. Aparıb mənim adımdan anana verərsən.

Covanni Mürvət qarından qiymətli bəzək şeylərini almağa tərəd-
düd edirdi. Qurban kişi dilləndi:

– Al, bala, biz onları gəlinimiz üçün saxlamışıq. Ananın halal
malıdı, axır ki, sahibini tapdı.

– Oğul, al, – Mürvət qarı üzüyü, sırğaları, boyunbağını yaylığın
içində nəvəsinin ovcuna basdı. – Muğayat ol, yolda sahib itirməyəsən.

– Sağ ol, ay nena, itirmərəm.

– Bizdə adətədi. Qayınana gəlininə öz gəlinlik qızullarından baxış verər. O boyunbağının Qurban babanın rəhmətlik anası gəlin gəl-diyim günün səhəri mənə bağışlamışdı. Ona da öz qayınanası aya-qaçdıda pay veribmiş. Bəlkə anan bunları bəyənmedi.

Nəzirə dedi:

– Nənə, indi o şeylər yenə dəbdədi.

Mürvət qarı sözüne davam etdi:

– Bəlkə anan da onları sənəni nişanına bağışladı. Ay saqqalı ağarmış, Cavan bala, niyə halal süd əmmiş qızlardan birini seçib almırsan?! Barı Rumda nişanlı varmı?

Cavanşirin tərcüməsinə diqqətlə qulaq asan Covanni ucadan gülüb dedi:

– Oho, matrimonio! Bu yaxınlarda sizin nəvəniz olacaq, balaca nəvə...

O çevrilib bibisi oğluna göz vurdu. Cavanşir tutuldu, qonağın dediyini tərcümə eləmədi. Nəzirə təəccüb içində oğluna baxdı.

Covanni:

– Mən hələ evlənmək istəmirəm, – dedi. – Gözəl sinyoralar çoxdu. Mən həm gözəl, həm də varlı qızla evlənəcəyəm, nena.

Dedikləri özünə də gülməli gəldi, qəhqəhə çəkdi, əlini əlinə vurub stolun arxasından qalxdı. Nənəsinin bağışladığı daş-qaşları yenə ipək parçanın içində düyünləyib çamadana qoymaq istəyəndə Mürvət qarı ona andırdı ki, qoltuq cibində gizlətsin.

Darvaza dalından maşın signalı verildi, Cavanşir qapıya qaçdı; qayıdıb xəbərdarlıq elədi:

– Gələn Hidayətdi.

Qurban kişi dik qalxdı.

– Durun, ay uşaqlar, yolçu yolda gərək, nə qədər tez çıxsaq, arxayınlıqla gedərik.

Cavanşir dayısı oğlunun çamadanını və ona hədiyyə verilən dolu çamadanı maşının yük sandıqçasına qoyub qayıtdı. Qurban kişi ilə Covanni geyindi. Nəzirə ilə Mürvət qarı isə məyus-məyus onlara baxırdı. Qarı sakitcə ağlayırdı. Qurban kişi onu məzəmmətlədi:

– Ay arvad, sənə tapşırمامışdıq ki, gədə yola düşəndə yas qurma, ah-uf eləyib, onun üreyini kövrəltmə. Yenə də öz bildiyini eləyirsən?!

– Bəyem ağlamamaq özümdən asılıdır? Kaş mən də sənəni kimi olaydım, hələm-hələm gözündən yaş çıxmır.

– Niyə də çıxsın. Gəl nəvənlə görüş, könlünü açan bir-iki xoş söz de, burdan şadlıqla getsin.

Nəzirə də, Mürvət qarı da Covannini bərk-bərk qucaqlayıb vıdalaşdı. Oğlan kövrəlmişdi. Bibisi ona bir dəstə təzə gül verdi.

– Biz getdik, – deyər Qurban kişi qabağa düşdü.

Onlar küçəyə çıxdılar. Darvazanın qabağına xeyli adam yığılmışdı, qonşu evlərin qapı-pəncərələrindən boylanlar da vardı. Camaat Covannini görünce gəlib ona rusca, azərbaycanca “yaxşı yol” dedi. Qonağa gül dəstələri bağışlayanlar da oldu. Covanni gülləri maşına qoyub, camaata əl eləyə-eləyə “Arrivederci – ee... sağlıqla qalın” deyib “Jiquli”yə öyləşdi. Maşın yola düşəndə gözlərindən sel kimi yaş axan Mürvət qarı gedənlərin dalınca bir dolça su atdı.

– Yaxşı yol, salamat get, bala, ömrün uzun olsun.

“Jiquli” dar kənd küçələrindən burula-burula keçib getdi.

Bu dəfə də Covanni Qaraselliyə gəldiyi gündə olduğu kimi arxada, babası ilə yanaşı oturmuşdu. Qurban kişi maşının küncünə söykənmişdi. Başında narın güllü çalpapaq vardı. O bu papaqı qonaq gedəndə, harasa dəvət olunanda və uzaq səfərə çıxanda qoyurdu, özü də qocaya elə yaraşırı ki... Çalpapaqla çal saçı və çal bıığı gözəl ahəng yaradır, onu əzəmətli göstərirdi.

Covanni Hidayətdən xahiş etdi ki, maşını Qəhrəmanlar meydançasına sürsün. “Jiquli” məktəbin yanından keçəndə küçədə bir dəstə qız dayanmışdı. Zəminə də onların arasında idi. Geydiyi məktəbli forması onu həm zərif, həm də xeyli gənc göstərirdi. Covanni Hidayətə maşını saxlamağı işarə elədi. “Jiquli” dayandı. O düşəndə çiyni üstündən Cavanşiri süzüb qızlara sarı getdi. Əlini Zəminəyə uzadıb ingiliscə:

– Sağlıqla qalın, sinyora, – dedi. – Atamın məktublarına görə bir də sizə öz minnətdarlığımı bildirirəm.

Üzünə qızartı çökən Zəminə utana-utana əl verdi. Covanni onun xırdaca əlini ovcunda saxlayıb buraxmaq istəmirdi. Qız əlini dartdı, gözlərini yerə dikib dedi:

– Sizə yaxşı yol. Yenə Qaraselliyə qonaq gəlin.

– Mən çox istərdim ki, bura bir də gəlim, nə isə... Sizə xoşbəxtlik arzulaıram sinyora Zemino xa-num.

Covanni o biri qızlarla da vidalaşdı. Yene Zəminəyə üz tutdu, amirane səslə elan elədi:

– Bilirsinizmi siz kimsiniz, sinyora Zemino? Madonna, Azərbaycan madonnası.

Bu sözdən Zəminə daha çox qızardı. Covanni geri qayıdıb maşına əyləşdi.

“Jiquli” Qəhrəmanlar meydanındakı abidənin yanında dayandı, Covanni gülləri götürüb maşından düşdü, onları abidənin aşağısındakı təzə güllərin yanına qoydu. Papağını çıxartdı, sakit dayanaraq gözünü atasının adı yazılmış lövhəyə dikdi. Qurban kişi də, Cavanşir də, Hidayət də onun yanına gəldi. Covanni əyilib abidənin mərmər altlığından öpdü.

Dördü də dinməz-söyləməz maşına əyləşdi. “Jiquli” Qəhrəmanlar meydanından dövrə vurub Bakıya gedən geniş yola çıxdı. Bağlar, qırmızı kirəmitli ağ evlər arxada qaldı, Covanni çöllərə baxa-baxa pıçıldadı: “Əlvida, Qaraselli”.

Nəvəsinin böyründə əyləşən Qurban kişi kirpiklərini qırpmadan qabağa baxırdı, ürəyi dolu idi. Özü ilə danışdı. “Bayaq Mürvəti ağlamaqda qınayırdım, axtarsan elə yeri düşəndə ağlayıb ürəyi boşaltmaq əfzəldi. Nə edim ki, mən onu bacarmıram. Göy üzünü duman bürüyəndə gərək yağış töksün ki, hava açılsın. – Dönüb gözcü nəvəsinə baxdı. – Cavan bala gəlib bizi sevindirdi, indi də sevincimizi özüylə aparır. Həyat vəfasızdı, ölüm-itim var, kim bilir bir də onu görmək mənə qismət olacaqmı?!”

1972-1973

XAHİŞ

I

Evin sakinləri təzəcə yuxuya getmişdilər ki, qəfildən nə isə guppultu ilə düşdü, elə bil haradasa, lap yaxında dam uçdu. Onun ardınca qırılan qab-qacağın cingiltisi gecənin sakitliyinə vahimə saldı.

Mülayim payız gecəsindəki bu qeyri-adi guppultuya balaca həyətin sakinləri məmə yeyəndən pəpə deyənə kimi hamısı diksinib gözlərini açdı. Uşaqlar qorxub ağlaşdılar. Böyüklər heyərlə bir-birlərindən soruşdular: “Bu nə guppultudur?”

Camaat nə olduğunu ayırd eləməmiş həyətin aşağısından söyüş eşidildi. İki nəfər sözləşirdi. Biri qışqıra-qışqıra deyirdi: “Qoca kaftar, bu gün sabahlıqsan, ölüb gedəcəksən it təkin, malını o, bu yeyib üstündən su içəcək”. O biri astadan deyirdi: “Bu günü, bu rüsvayçılığı görünə kaş çoxdan öləydim”.

Bəhmən ikinci səsi tanıdı. Qəni kişi idi, tənəkeçi Qəni kişi. Həyətin aşağı başında, qapının böyründəki şüşəbəndli mənzildə tək olurdu.

Bəhmən biləni bu həyətdə ondan savayı üç başı papaqlıvardı. Biri Qəni kişi, ikincisi müharibə əlili, qıçı protez Əjdər, o biri bosman Şamil. Bəhmən Şamili avqustun axırlarında birçə kərə görmüşdü. Ondən, ay yarım əvvəl Bəhmən Tibb İnstitutuna qəbul olunduğunu bilib kirayə otaq tutmaqdan ötrü soraqlaşsa-soraqlaşsa buraya gəlib çatanda, dalanda dənizçi geyimli, hündürboylu bir cavan kişi görmüşdü. Güləndam xalanın evini Bəhmənə o nişan vermişdi. Bəhmən ev ziyəsi ilə sövdələşib, rayondan şey-şüyünü götürüb Bakıya qayıdanda ilk görüşdən onda xoş təsir oyadan həmin dənizçini Güləndam xaladan xəbər almışdı. Qarı demişdi ki, Şamil yenə gəmi ilə uzaq səfərə gedib. Onun hər səfəri bir-iki ay çəkir.

İndi həyətdə üç kişi qalmışdı. Guppultunu eşidib oyanan Əjdər eyvanından nigaranlıqla həyətdə baxırdı. Bəhmən də o biri yandan. Onu fikir götürdü. Gecənin bu vədəsində Qəni kişi ilə söyüşən kim idi?!

Güləndam xala yanıqlı-yanıqlı pıçıldadı: “Xudaya, bu zülmə necə dözsən? Yene o ciyəriyanmış Əliqulu gəlib yazıq kişiye qan uddurur”.

Bəhmən fikirləşdi ki, bu Əliqulu kimdir, qoca kişiye divan tutur? Onun nə haqqı var, gəlib buraya qoluyogunluq eləsin?

Qəni kişinin yalvarışı, yazıq-yazıq şikayəti eşidildi: “Ay başımıza dönüm, belə də müsibət olar, oyun olar mən düşmüşəm?!”

Bunun dalınca Bəhmənin tanımadığı qalın kişi səsi həyəti bürüdü: “Kəs səsini, xaraba yerin bayquşu kimi ulama”.

Sonra mis səsi verən şillə şappıltısı eşidildi.

Güləndam xala dodaqları əsə-əsə dedi:

– Kişini döyür...

Bəhmən yatağından qalxıb təkə şalvarını geymişdi, şüşəbənddə ayaqyalın idi. Güləndam xalanın “Kişini döyür” sözünü eşidəndə, özünü də bilmədi haçan, necə oldu ki, bircə göz qırpımında Qəni kişinin eyvanına gəldi. Və onu gördü ki, qırx-qırx beş yaşlarında yekə bir kişi qocanı şapatdayır. Bəhmən qeyzlə atılıb yapışdı kişinin qollarından, gücü gəldikcə sıxdı.

– Neynirsən, namərd, kişi də qocaya əl qaldırır?!

Yekəpər kişi arxaya qanrılıb çığırdı:

– Sən kimsən, alə, burax qolumu, burax sənə deyirəm qolumu.

Kişinin ağzından ürəkbulandıran, adamı çimçəşdirən araq iyi gəlirdi, üst-başından qıçqırmış tər iyi. O, ha güc elədise Bəhmən qollarını buraxsın, buraxmadı, daha da bərk yapışdı.

– Sözümə cavab ver, niyə Qəni əmini vurursan? Kim bu haqqı verib sənə?

Kişi dartına-dartına çığırdı:

– Sən kimsən belə vəkillik eləyirsən? Burax qolumu deyirəm, bu həyətdə azdı arıq-uruq, biri də gəldi boynu buruq.

Qonşular Bəhmənin dalınca həyətdə tökülüşdülər. Onlar Qəni kişinin qapısı açıq olan şüşəbəndinin qabağına yığışib içəri boylana-boylana gəcənin bu çağında gəlib həyətdə hay-həşir qoparan çalsaçlı, yekəpər kişini qınayırdılar.

– Ay Əliqulu, bu qocadan nə istəyirsən?

– Nöş qoymursan kasıb komasında dinc yaşasın, bəyəm o sənə doğma atan deyil, belə zülm eləyirsən?!

– Belə də oğulluq olar?!

Qonşuların danışığından Bəhmən bildi ki, onun tutub saxladığı bu kefli kişi Qəni əminin doğma oğludur, buraxdı.

– Ayıb deyilmi, – dedi, – mən də belə güman eləyirəm siz yad adamsınız, evinə soxulub Qəni əmini döyürsünüz. Heç oğul da ataya əl qaldırır?..

Arvadlardan kimsə həyətdən söz atdı:

– Bu da təzə dəb düşüb...

Şüşəbəndin ortasında bir qədimi bufet üzünü üstə aşmışdı. İçindəki qab-qacaq sınıq-sınıq olmuşdu. Döşəmədə orada-burada kasa, qənddan, maskura, nəlbəki qırıqları düşüb qalmışdı. Ayaq altında əncir rıçalı, noxud, quru çay səpələnib bir-birinə qarışmışdı.

Bayaqdan bayırda duran əlil Əjdər arvad-uşağdan ayrılıb çəliyini yerə döyə-döyə şüşəbəndə keçdi. Aşırılan bufetə, dağılan şey-şüyə baxıb başını buladı.

– Günah özündədir, ay Qəni, bir dəfə gedib milisə şikayət eləsən, dərini açıb desən, aparıb bu Əliquluya yaxşıca qulaqburması verərlər, ağı gələr başına, əl çəkər yaxandan. Yoxsa bu nə gündür, güzərandır keçirirsən?! Hər üç-dörd aydan bir zühur olub, səni bu sayaq bihormət eləyir, qonşuların rahatlığını pozur. Niyə susursan? Bunun axırı nə sayaq olacaq? Bu işgəncə haçanacan davam eləyəcək?! – Üzünü çalsaçlı kişiye tərəf tutdu. – Alə, Əliqulu, bir qətrə abrin-həyan yoxdur, nə istəyirsən bu qaragün kişidən?

Əliqulu papiros yandıra-yandıra Əjdəri hədələdi:

– Sənə neçə kərə demişəm, dübarə deyirəm, gəlib bizim işimizə burnunu soxma. Ata-oğul özümüz bilərik. Artıq-əskik danışib, məni mindirmə cin atına. Vallah doğru sözümdür, vurub o biri qıçını da invalid eləyəyəm, düşərəm xataya, qoy oturmuşam yerimdə.

Əjdərin arvadı Xırdaxanım Əliqulunun hədəsini eşidib əri üçün narahat oldu:

– Gəl bu yana, ay kişi, o sənənin tayın deyil, piyaniskəyə baş qoşma.

Əjdər arvadının yanında özünü sındırmayıb qürrelənə-qürrelənə dedi:

– Nə danışsən, ağız, o mənə əl vura bilər, ölmüşəm bəyəm, yaxın gəlsin, – çəliyini qaldırdı, – bunu elə cırparam təpəsinə, gözləri düymə kimi çıxıb düşər ovcuna.

Əliqulu Əjdəri saymamazlığa salıb, onun sözlərinə uşaq hədəsi kimi qımışdı.

– Xox, qorxdum səndən, ay Əjdər, sən allah bu dəfə bağışla, mənə rəhmin gəlsin.

Əliqulunun həyasızlığına Bəhmənin qəzəbi tutmuşdu. Gecənin bu vədəsi gəlib camaatı yuxudan eləməsi, qoca atasına işgəncə verməsi bir yana dursun, hələ müharibə əlilini lağa da qoyurdu. Bəhmənin əlləri gicişirdi. Əgər bu həyasız kişi Qəni əminin doğma oğlu olmasaydı, ayaqlarının altına yixib, onun aşının suyunu verərdi.

Qəni əmi arıq, sümüyü çıxan yumruğu ilə gözlərinin yaşını silib, xəcalətdən başını qaldırmadan oğluna yaxınlaşıb dedi:

– Çıx get burdan, bifer övlad, çıx get. Ağsaqqal vaxtında qohum-qonşu arasında məni xəcil elədin. Üzün ağ olsun.

Əliqulu qocanı saya salmadı.

– Heç yerə gedən deyiləm, öz evimdi.

– Sənin evin bura nöş olur? Öz evinə nə gəlib?! Haçandı arvad-uşağı atıb getmişən, kim bilir indi harda, hansı ləçərin yanında gününü keçirirsən. Yaşın qırxı keçdi, yenə ağullanmadın. Utan, camaat sənə baxıb gülür. Bu nə mərəkədir çıxarırsan?

Əliqulu partladı:

– Mənə gülən qələt eləyir atabaatasıyla, beş də artıq.

Qəni kişi oğlunun qolundan yapışıb şüşəbəndin qapısına tərəf dartdı.

– Allah xatirinə çıx get burdan, mənim dərdim özümə bəddir, nöş gəlib günümü qara eləyirsən? Qoyarsan xarabamda asudə nəfəs alım? Ay bu arağı çıxardanın atası gorbəgər olsun. Araq yıxdı sənin evini, yaman yıxdı. Gör bir üst-başın, sir-sifətin nə kökdədir. Adama oxşamırsan.

Nəçə gün idi ki, Əliqulunun üzünə ülgüc dəymirdi. Əzizini itirmiş adamlar kimi onu saç-saqqal basmışdı. Əynindəki gödək qollu köynəyi, şalvarı əzik-əzik idi. Sanki basırıq kişədən çıxarıb ütülənməmiş geymişdi əyninə.

– Çıx get mənim evimdən, çıx get!

Qəni kişi yenə oğlunun biləyindən yapışıb qapıya tərəf çəkəndə, Əliqulu hirsle atasının əlindən dartınıb yumruğunu onun başına endirmək istəyirdi ki, Bəhmən özünü irəli atdı. Zərbə qocaya yox, ona dəydi. Qaşının üstü çapıldı. Üzünə qan axdı. Bunu görə Qəni kişiye elə gəldi ki, oğlanın gözü çıxdı. Qan vurdu onun beyninə.

– Adə, ay nadürüst, onun günahı nə idi, qəsd elədin?!

Kətli qamarlayıb qəzəblə oğluna sarı tulladı. Əliqulu şüşəbəndən çıxıb küçəyə qaçdı. Kətli pəncərənin tayının dirəyinə dəyib

şüşələrini qırdı və həyətə düşdü. Bayıra yığılan arvad-uşaq qışqırışıb kənara çəkildi.

Bəhmən ovcunu sağ gözünün üstünə basıb başını dala əydi ki, qan çox axmasın. Əjdər, Qəni kişi nigaranlıqla ondan soruşdular:

– Gözünə vurdu?

– Əlini qaldır, görək haran yaralanıb, a bala.

Bəhmən ufuldaya-ufuldada dedi:

– Gözümə bir şey olmayıb, qaşımır.

Qəni kişi nisbətən sakit oldu və oğluna qarğış elədi:

– Allah Əliqulunu mənim əlimdən alsın.

Həyətdəki arvadlar içəri doluşdular.

– Bəhmənə nə olub?

– Yarası ağırdı?

Qəni kişi şüşəbəndin ortasına yığılıb sınıq bufətə işarə elədi:

– Dava-dərmanım bunun içində idi, yəqin hamısı sınıb dağılıb.

Ay arvadlar, hansınızda yod, bint varsa tez qaçıb gətirin, oğlanın yarasını sarınsınlar.

Güləndam arvad hamıdan artıq narahat idi. Bəhmən onun evində yaşayırdı. Anası oğlam Bakıya qoyub gedəndə bərk-bərk tapşırırmışdı: “Gözümün ağrı-qarası bir oğlum var, – demişdi. – O birilər qızdırlar. Bəhməndən muğayat ol. Xam uşaqdı, şəhərə alışmayıb. O da sənin öz balan”.

Güləndam yanındakı dolu arvada yol verdi.

– Sürmə, qadovu alım, sən frontda çox əsgər yarası sarımsan, səriştəlisən, Bəhmənin yarasına sən bax, mən gedib görüm evdə yod taparammı?..

Bu vədə Xırdaxanın əlində bir kardon ayaqqabı qutusu içəri girdi.

– Güləndam bacı, burda yod da var, bint də, ayrı dərman da.

Bəhmən Sürməni həyətdə seyrək görürdü. O ya Suraxanıda, ya da Sabunçuda uşaq bağçasında işləyirdi, evdən səhər çıxar, bir də axşam qayırdı, qaradınməz arvad idi, yaşı əlliye çatsa da cavan görünürdü, həmişə də saçları xınalı olurdu. Sürmə Bəhməni otağa aparıb çilçırağın altında əyləşdirdi ki, işıqda yaranı yaxşı görsün. Bəhmən əlini gözünün üstündən götürdü. Sürmə bintdən kəsib yaranın qanını ehmalca sildi və baxdı, oğlanın qaşını üst tərəfdən çəçələ barmağın dırnağı uzunluğunda partlamışdı, ancaq gözünə bir xətər

toxunmamışdı. Sürmə onların başına yığılıb nigaranlıqla tamaşa eləyən qonşulara dedi:

– Qorxulu bir şey yoxdur. Bəxti gətirib ki, zərbə gözüne dəyməyib. Əliqulunun əli yaman ağırdı. Mən onun yumruğunun “ləzzətini” görmüşəm.

Güləndam arvad tam arxayın olmaq üçün əyilib öz gözləri ilə yaraya baxdı:

– Şükür Tanrının kərəminə, çox şükür.

Sürmə səliqə ilə Bəhmənin yarasını sarıdı. Güləndam arvad onu evə apardı. Qonşular peşmançılıq içində dağılışdılar. Əlil Əjdər dedi:

– Gecənin bu vədəsi yazıq oğlanın çıxacağı varmış, çanaq onun başında sındı.

II

Güləndam arvad əvvəlcədən evində saxladığı tələbələrle danışırdı ki, o özü otaqda, köhnə divanda yatır, kirayənişini şüşəbənddə, qatlama çarpayıda... Ötən dərs ilində burada Bərdədən bir tələbə qız olurdu. Bu il o, oxuduğu Politexnik İnstitutunun yanında təzə binada otaq tutub getmişdi. Güləndamın qızlardan xoşu gəlirdi. Bu il şüşəbəndini bir qıza kirayə vermək istəyirdi, münasib müştəri düşmədi, məcbur oldu ki, oğlana versin, həm də Bəhmənin anası qılıqlı, dilli-dilavər qadın idi, onu görüb yumşaldı. Fikirleşdi ki, belə ananın övladı pis olmaz. Həqiqətən Bəhmən sakit, başaşağı oğlan idi.

Həyətdəki mənzillərdən birinin işığı yanırı, hamı gedib yatmışdı. Oyaq qalan Qəni kişi idi, qoca mənzilində yır-yığış eləyirdi, arasıra zibilqabına atılan qab-qacaq qırıntısının cingiltisi gəlirdi.

Bəhmən də yerində uzanmışdı, Güləndam arvad da, ancaq hər ikisi oyaq idi.

Bəhmən arxası üstə yatmışdı, fikirleşirdi, bir az qabaq olmuş əhvalat ona yuxu kimi gəlirdi. Əgər baş-gözü sarınmasaydı, belə zənn eləyirdi ki, elə yuxu görüb, bütün bu əhvalat xəyaldır, heç olmayıb. Lakin çox yox, təxminən yarımca saat əvvəl sağ-salamat burada, bu xəfə şüşəbənddə, bax bu ortası çökmüş köhnə qatlama çarpayıda şirin-şirin yatmışdı, ağına gəlmirdi ki, tezliklə həyətlərində nə isə

guppultu ilə aşacaq, hamı təkin Bəhmən də yuxudan kal oyanacaq, Qəni əminin köməyinə gedəcək, tanımadığı, ağızından araş, üst-başından qıçqırmış tər iyi gələn çalsaq kişiənin yağlı yumruğunu yeyəcək, sonra da belə baş-gözü sarıqlı qayıdıb uzanacaq ortası çökmüş qatlama çarpayısında. Və heç bir hadisə-filan olmayıbmiş kimi həyətdə adamları yenə şirin yuxuya gedəcək. O, bir də bu mənzil sahibi Güləndam arvad oyaq qalacaq.

Yadına uşaqılıqda ata nənəsi Zəmişanın danışdığı bir Molla Nəsərdənin lətifəsi düşdü. Qarı deyirdi ki, bir gecə molla arvadı ilə evində yatıbmiş. Qəfildən küçədə səs-küy, çığır-bağır qopur. Hava soyuq imiş, molla yorğana bürünüb bayıra çıxır ki, görsün nə olub. Bu zaman bir nəfər onun yorğanını qapıb qaçır. Elə bu dəm ara sakitleşir. Molla kor-peşman qayıdır evinə. Arvadı ondan soruşur: “Ay kişi, bəs yorğan harı?” Molla deyir: “Arvad, yorğanı apardılar, küçədəki səs-küy mənim yorğanımdan ötrü imiş”. Bəhmən fikirleşirdi ki, mollanın sözü olmasın, həyətdəki o dava-dalaş, səs-küy də elə mənim qaşımın çapılmasına bənd imiş.

Amma Bəhmən bir şeyi ağına sığışdırı bilmirdi. Axı o Əliqulu niyə öz doğma atasına əl qaldırsın. Bəhmən indiyəcən görmüşdü ki, oğul atasının həmişə havadarı olub. Görəsən Qəni əminin təqsiri nə idi?! Qoca nə eləmişdi, niyə bu günə düşüb ki, belindən gələn övladı ona əl qaldırsın? Bəhmən bu həyəti gələnə Qəni kişidən özünə, başqalarına bir pislik görməmişdi, başını aşağı salıb səhərlər taxta çəkicini şüşəbənddə qurduğu uzunsov zindana döyə-döyə daxil, kiçik susəpən, kiçik vedrə düzəldir, məhəllədə divar dibinə düzüb uşaqlara satır, birtəhər başını dolandırır.

Əliqulunun nə ağır əli varmış, elə bil toppuz idi... Bəhmən hələ də alnında onun ağırlığını hiss eləyirdi. Qəni əminin bəxti gətirmişdi, yaxşı ki, yumruq ona dəyməmişdi, yoxsa qocanın nəfəsi kəsilərdi. Bir yana baxanda Əliqulunun yumruğunun Bəhmənə dəyməsi yerinə düşüb, qocanın qanının arasına girib. Ancaq kaş o zərbə Bəhmənin ayrı yerinə – döşünə, qoluna, çiyinə dəyəydi, zədə yeri köynəyin altında qalaydı, camaat onun baş-gözünün belə sarınmasını görməyeydi. Sabah institutda tələbə yoldaşları soruşanda nə olub, Bəhmən onlara nə deyəcəkdi?! Hər şeyi olduğu kimi danışsaydı bəziləri buna inanmayacaqdı. Bəziləri deyəndə, biri elə qrupkomları Musa.

Zalim oğlu adamın lap burnunun deşiyinə girir. O deyəcək ki, yalan danışsən, görəsən kiminlə dalaşmışsən, vurub gözünü fanarlayıblar, qocaya havadar çıxmaq-filan hamısı uydurmadır. Bizi xamlayıb, özünü qəhrəmantək qələmə vermə, məsələ aydındır. Bəhmənin Musa kimilərindən zəhləsi gedirdi, tərsləkdən o da gəlib düşmüşdü qruplarına, həm də üstlərinə başçı qoyulmuşdur, yaman qozqurdudu. Sanki bütün institutun böyüyü o idi. Beləsi üçün deyiblər, Allah dəvəyə qanad versəydi, damı-daşı uçurardı. Uşaqlar heç bilmədilər ki, Musanı kim, nə üçün üstlərinə başçı qoydu. Yalan, ya doğru, danışdırlar ki, fakültələrində hansı müəlliminə yaxın qohumudur, o Musa üçün çömçə tutur.

Həyəət qapısı yumruqla döyüldü.

Güləndam arvad üreynin içini yeyə-yeyə dedi:

– Yenə Əliqulu ciyəriyanmışdı, qayıdıb gəlib. – Bəhmənə bərk-bərk tapşırırdı: – Oğul, sən day yerindən durma, biz arvadlar onun dərşini verərik. Həvəsdi, bəsdı, onun atı yaman baş aparıb.

Qonşulardan gedib qapını açan olmadı. Qəni kişi də çıxmadı. Qapını yenə döydülər. Güləndam arvad dedi:

– Əcəb eləyib, o nanəcibə qapı açmırlar. Qoy rədd olub çıxıb getsin. Eh... Allahın altında gücüm çataydı, bir şallaq götürüb bu Əliqulunu xurd-xəşil eləyəydim, üreyim soyuyaydı. Adamın belə fərsiz övladı olunca, olmaması yaxşıdır.

Bu dəfə qapını yumruqla döyə-döyə küçədən səsledilər:

– Açın qapını. Bəhmən Cəfərov bizə lazımdı. Açın!

Güləndam arvad dedi:

– Səni istəyirlər, a Bəhmən... Görəsən kimdi?

Bəhmən məəttəl qalmışdı, fikirləşirdi ki, gecənin bu vədəsi onu çağırənlər kimlərdir? Bayırdan iki nəfərin səsi gəlirdi. Bunlar Əliqulunun yoldaşları olmayaydılar?! Ondən nə desən gözləmək olar. Bəlkə gedib curlarını köməyə çağırıb?! Əgər belə idisə onda heç nə, həyəət adamları onların qabağında nə eləyə bilərdilər?!

Gələnələr qapını döyməkdə davam edir, Bəhməni səsleyirdilər. Güləndam arvad çarqatını başına saldı ki, qapıya getsin, kiməsə ondan qabaq həyəətə çıxdı.

– Gələnələr ayrı adamlara oxşayırlar, səslərini eşidirsən, deyəsən biri qadındı.

Güləndam arvad həyəətə çıxanda Qəni əmi deyinə-deyinə qapını açdı. Gələn iki nəfər ağ xalətli tibb işçisi idi, biri cavan qız, o biri əlində qırmızı xaç nişanlı meşin çanta tutan dolu kişi. Qız Qəni emiddən soruşdu:

– Bura dalan yeddi, ev beş deyil?

– O evdi, qızım.

– Siz skori pomoş çağırmissınız?

Səsə o biri qonşular da çıxdılar.

Qoca dinmədi. Bu onun üzünə baxdı, o bunun üzünə, heç kəsdən bir səs çıxmadı. Bilinmədi ki, təcili yardımını kim çağırıb.

Həkim qız əlindəki kağıza baxdı.

– Sizin adres yazılıb bura. Sizdən kiməsə skori pomoşa zəng vurub, xəbər verib ki, burda yaşayan Bəhmən Cəfərovu yaralayıblar. Yoxsa biz niyə gəlirik bura, az işimiz var, vızıvdan başımızı qaşımağa macalımız yoxdu.

Güləndam arvad dedi:

– Qızım, qadovu alım. Bəhmən bizdə olur, elə yaxşı eləyib gəlmissiniz, gedəyin bizə, oğlan yerində uzanıb.

– O yaralanıb?

– Hə, qızım, qaşı çapılıb, Allah köməyi olsun, Sürmə xanım onun yarasını bağladı.

Güləndam arvad qabağa düşüb təcili yardımdan gələnləri mənzilinə apardı. Xırdaxanım narazılıqla gileyləndi.

– Əcəb skori pomoşdu. İraq-iraq vəziyyəti ağır ola, özün də skori pomoşi köməyə çağırısan, onlar yığışib gələnəcən adamın canı çıxar.

Əlil Əjdər arvadının qoluna girdi.

– Gəl, ay arvad, gəl gedib bir hovur yataq, naqqallıq eləmə, skori pomoşun nə sayaq işləməsinin dərşini çəkmək sənə qalıb bəyəm?!

Qonşular evlərinə dağılışdılar. Yamanca pərt olan Qəni əmi yanını qapının ağzındakı daş səkiyə qoyub papiros alışdırdı. Güləndam arvadla qapıbir qonşu olan və onunla yaxınlıq eləyən Hürü ilə qızı məktəbli Afət təcili yardımdan gələnlərin dalınca Güləndamgile getdilər.

Hürünün əsil adı Hürüyyəət idi, pasportunda da o cür yazılmışdı. Qonşuların hansından Hürüyyəət soruşsaydılar tanımazdı. Hamı bu dalanda ona Hürü deyirdi. Kiməsə ona bir bənd şeir də qoşmuşdu:

Hürü, ay Hürü,
Çıx, damı kürü.
Oynaş bir olar,
Yoxsa, bir sürü?!

Bu şeir başdan-ayağa böhtan idi, heç zaman yazıq Hürünün bir nəfər oynası olmamışdı. O, övvəldən ləyaqətini uca tutur, namusunu güdüdü. Hürünün paxıllığı mələyən məhəllə qızlarından hansı birisə bu şeiri qoşub yaymışdı. Hürü gencliyində hamıdan qəşəng və yarışlı idi, rəfiqələri ona həsəd aparır, qonşu oğlanlar ölürdülər dərdindən. Hürüyə sevgi məktubu yazan, dalınca düşən çox olmuşdu, ancaq bir nəticə verməmişdi. Oğlanlar o biri qızların heç adını da çəkmirdilər, Hürügilin qapısına elçinin biri gəlir, o biri gedirdi. Qız heç birini bəyənirdi. Bir gün dalana söz yayıldı ki, Hürünü bir dağlı oğlana nişanlayıblar. Xəbər düz çıxdı. Sonra bir bazburutlu oğlan onlara ayaq açdı, onda Hürü anası ilə yaşayırdı, Pəri xala ölməmişdi. Dedilər ki, Hürünün adaxlısıdır, məhəllə cavanları oğlana qibtə elədilər, ona acığı tutan da oldu. Hamı danışdı ki, məhərrəmlik qurtaran kimi Hürü gəlin gedəcək. Məhərrəmlik qurtardı, qızın toyu olmadı, o biri ay da clə. Bir müddət dağlı oğlan görünmədi, hərə bir söz danışdı, biri dedi ki, nişanlısı Hürünü atıb, başqası dedi ki, yox, qız özü onu istəməyib, ayrı söz deyən də oldu. Sonra xəbər çıxdı ki, oğlan evlidir. Xızıda arvad-uşağı var, buna görə Hürü ona ərə getməyə razı olmayıb, istəməyib başqasına günü olub, onu bədbəxt eləsin. Bu həqiqət idi, buna inanan da oldu, inanmayıb, ağız büzən də. Hürü camaatın inanmamasına əhəmiyyət vermədi, pıçıltılar, xısnlaşmalara, qeybətlər kəsilmədi. İşin tərsliyindən bu danışqların ardınca hamı gördü ki, məsələ ayrı cürdür. Hürünün qarnı şişir, indi ondan danışmayan da danışdı. Olmayan işlər dedilər. Bu söhbətlər gedib çatdı Hürünün qulağına. Bir gün o, həyəətə çıxıb ucadan dedi: “Mənim nigaranlığımı çəkənlər qulaqlarını gen açıb eşitsin. Dörd aydı ki, hamiləyəm, uşaq Vəlidəndi (Vəli dağlı oğlanın adı idi), özüm istəmişəm ondan uşağım olsun, mən Vəlini çox istəyirdim. Sonradan biləndə ki, onun ailəsi var, ailəni dağıtmağı rəva görmədim. Tanımadığım o günahsız qadın iki kiçik uşaq anasıdır, onun Vəli ilə yaşamağa daha çox haqqı var, nəinki mənim”.

...Hürünün heç nədən çəkinmədən belə açıq danışması sanki qonşuları ovsunlamışdı. Hamı susub matdım-matdım ona baxırdı. Hürünün bu hərəkəti anası binəva Pəri xalamı ayaq üstündə öldürmüşdü – arvadın matı-qutu qurumuşdu, xəcalətindən həyəət adamlarına axır sözü bu oldu: “Bilirəm bəziləri bu əhvalata istədiyi donu geydirəcək, dalınca ağızlarına gələni danışacaqlar. Cəhənnəmə ki, qoy danışsınlar, danışib-danışib nəhayət yorularlar”.

Hürünün dedikləri həyətdən dalana, dalandan məhəlləyə yayıldı, eşitməyənlər bildi, çoxu təəccüb clədi, onu dəli adlandıranlar da oldu. Bir müddət hamı qızdan danışdı, lakin bu söz-söhbət tez soyudu və Hürü yaddan çıxdı. Bir də doğub evə qayıdanda camaatın dili açıldı. Onda da başqasının qeybətini qıran arvadlar rastlaşanda lağ ilə bir-birlərinə dedilər: “Gözün aydın, Hürü bir qız doğub aldı qucağına”. Pəri xala qızının ana olmasına sevinmədi. Əksinə, dərdinin üstünə biri də gəldi, bu dərd-sər nəvəsinin qırxı çıxmamış onu apardı qəbrə. Hürü qaldı arxasız. Güləndam arvad dar gündə Hürünün əlindən yapışdı, ona həyan oldu. Körpəsini saxlamağa kömək elədi. Yaman gün adamları yaxınlaşdırar. O vaxtdan onlar yaxınlıq eləyirdilər.

Bunların hamısını Bəhmənə Güləndam arvad danışmışdı.

Təcili yardımdan gələnlər içəri girəndə Bəhmən əli çənəsində qatlama çarpayının ayaq tərəfində oturmuşdu. Güləndam xala Bəhməni həkimə göstərdi.

– Ay doxtur, budur yaralanan oğlan.

Əli çantalı kişi başı sarıqlı Bəhmənə baxıb dedi:

– Nə səliqə ilə sarıyıblar. – Və qarıya sarı çevrildi. – Burda bizlik bir iş qalmayıb.

Həkim qız onun sözüne əhəmiyyət verməyib Bəhməndən soruşdu:

– Yaranız ağrıyırmı?

– Xeyr.

Əli çantalı kişi soyuqqanlıqla dedi:

– Bunun day yardımı ehtiyacı yoxdu.

Tərpənişindən laqeyd insan təsiri bağışlayan əli çantalı kişi açıb bildirməsə də, eyhamla həkimə andırmaq istəyirdi ki, vaxtı itirmədən çıxıb getmək lazımdır. Kişinin soyuqqanlığından görünürdü ki,

təcili yardımda çoxdan işləyir, bu müddətdə saysız-hesabsız müsibət, ölüm-qan görüb. Bəhmənin qaşının çapılması onlarla müqayisədə ağcaqanad sancmasına bənzəyir və bu adi əhvalat üçün həyəcan qaldırmağa dəyməz, nahaq həkimlə onu işdən ayırıb, çağırıblar.

Həkim qız həmkarının əksinə olaraq tələsmirdi, o Bəhməndən soruşdu:

– Qaşınızın çapığı böyükdü?

– Bilmirəm, görməmişəm.

Həkim qız Güləndam arvada, Hürüyə sarı baxdı, onlar bir söz desinlər, qadınlar dinmədilər. O, əli çantalı kişiye dedi ki, yaranın sarığını açsın. Kişi ləng tərpendi. Anasının dalında duran Afət dilləndi:

– Doktor, mən açım? Məktəbdə bizə yara sarımağı öyrədiblər, bacarıram.

Həkim qabağında hazır dayanıb onun “hə”sini gözləyən Afətə baxdı. Bu totuq, suyuşirin qızın diribaşlığı onun xoşuna gəldi. Fikri qaşının çapılmasında, təcili yardımdan gələnlərin yanında qalan Bəhmən Afəti indi gördü. Gecə yarısı qapı döyülməsinə tələm-tələsik geyinib çıxan qonşuların arasında qızın üst-başının səliqəsi, həmişə çiyinə dağılan şabalıdı saçlarının bir qaydada daranması nəzəri cəlb edirdi. Həkim Afətdən soruşdu:

– Yaranı belə siz bağlamısınız?

– Yox, Sürmə xala sarıyıb, doktor. Mən elə bacarmaram. O, med-sestra olub dava vaxtı.

– Davada? – Həkim elə bildi ki, Sürmə arxasında dayanan Hürüdü, dönüb ona dedi:

– Sağ olun, ağıllı iş görüb, bizim gəlişimizi gözləməyibsiniz, yaranı tez sarımısınız.

Afət düzəliş elədi:

– Doktor, Sürmə xala burda yoxdur, evinə getdi. – Hürüyə işarə elədi. – O, mənim anamdı.

Əli çantalı kişi dodaqaltı deyinə-deyinə Bəhmənin yanına gəldi.

– Burda belə yara sarımağı bacaran adamlar ola-ola heç qaş çapılması üçün skori pomoş çağırırlar?!

Kişi enli tənzi fi ovçunda səriştə ilə dolaya-dolaya Bəhmənin başının sarığını açanda bu işi görmək istəyən Afət kənara çəkildi.

Bir az əvvəl əli çantalı kişi həkimlə şüşəbədə girəndə Bəhmən ilk baxışda onu tanışlardan kiməse bənzətədi. Ancaq kimə? O dəqiqə yadına sala bilmədi. İndi xatırladı, rayonlarındakı Piyçi Heybətə. Bir suyu necə də o yekəpər kişiye çəkirdi... Bəhmənin gözü tibb qardaşının yumru qarnında və iri əllərində qalmışdı. Onun əfli və çox kobud əlləri vardı, sanki xamır kündəsi idi. Piyçi Heybətənin də əlləri lap bu sayaqdı, həmişə də dirnaqları uzun olurdu, içi qara ilə dolu. Bəhmən Piyçi Heybətənin əllərini mal kəsəndə görmüşdü. Bir dəfə qonşularında cavan gəlin uşaq üstündə ölmüşdü. Onda Piyçi Heybətəni qoyun kəsməyə çağırmışdılar. Bəhmən üçüncü sinifdə oxuyurdu, uşaqlarla hasara dırmaşib tamaşa eləyirdilər. Piyçi Heybətə yeyin-yeyin iki toğlunu qoz ağacının altında kəsib dərilərini soydu və ətlərini şaqqalayıb yığdı təstə. O köklüyündə tosğun kişinin həddindən artıq cəld işləməsinə görəndə adam təəccüb eləyirdi. Zalım oğlunun yazıq heyvanların mələşməsinə heç rəhmi gəlmirdi, elə bil ürəyi daşdan, dəmirdən idi. Əlləri maşın hissələri kimi işləyirdi, lap mal kəsən avtomat kimi. Piyçi Heybətə küçədə adamın yanından keçəndə üst-başından ət qoxusu gəlirdi. İndi Bəhmənin başının sarığını açan bu tosğun kişinin ağ xələtindən dərman iyi gələn təkin. Ona qalsaydı ət iyi dərman iyindən yaxşı idi, heç olmasa burnu qıcıqlandırmırdı. Bəhmən birinci dəfə kəşf edirmiş kimi bunu da fikrinə getirdi ki, ilk baxışda kök adamlar bir-birinə oxşayır, sonra diqqət verəndə görürsən ki, yox ayrı-ayrı şəxslərdir. Piyçi Heybətə gündüzlər yeri düşəndə xeyir-şər üçün onun-bunun danasını, qoyununu, inəyini kəsir, zəhmət haqqı həm pul alırdı, həm də ət payını, axşamlar isə rayon əmanət kassasının keşiyini çəkirdi. Bir də elə keşik çəkmək ne çətin iş idi?! Qapını bağlayıb içəridə xorxorla yatırırdı özü üçün. Balaca rayonda əmanət kassasını yaran kim idi?!

Bəhmən düşünürdü ki, gecələr təcili yardımda qulluq eləyən bu tosğun kişi görəsən gündüzlər nə ilə məşğul olur?! Bu boyda cəmdəy, bu boy-buxuna, qızı yerində bir həkimin yanına düşüb çağırışlara getmək heç yaraşmırdı. Hər işin, hər peşənin öz adamı vardı. Gözlər alışmışdı, beyinlərə belə həkk olunmuşdu ki, gerek əspaz kök olaydı, rəqqasə arıq, əksinə olanda təəccüb doğururdu. Təcili yardımda da gerek əldən-ayaqdan iti, cəld olan tibb işçiləri qulluq eləyirdilər.

Tosqun kişi Bəhmənin başının sarığını açdı, qaşına yapışmış tənziyi ehtiyatsız qoparanda oğlan yerində dəbərüb ufuldadı. Güləndam arvad acıqlandı:

– Əşi, ay öyü tikilmiş, yavaş, yara incidir axı. Öz canın olsaydı, ağrısın bilərdin.

– Ay bacı, öz canım olmasa da ağrının nə olduğunu çox gözəl bilərəm, başımın tükü sanı yara açıb-bağlamışam, indi gəlib mənə öz sənətimi öyrədəcəksən?!

– Öyrənmək heç vədə gec deyil.

Kişi kinayə ilə dedi:

– Onu mən heç bilmirdim ki, ay bacı, məsləhətçün sağ olun.

– Mən elə sağam, canımdan-başımdan bir şikayətim yoxdur.

Şüşəbəndin qapısı cırıltı ilə açıldı, hamı eyni anda dönüb baxdı. Qəni kişi içəri girib, günahkar adam təkin qapının böyründəcə büzüşüb dayandı. Qoca nigaran idi, gəlmişdi ki, görsün təcili yardımın həkimi Bəhmənin qaşının çapılmasına baxıb nə deyir, yara ciddi-dirmi? Qəni kişiyə məhəl qoyan olmadı.

Tibb qardaşı Bəhmənin qaşına yapışan tənziyi qoparanda yaranı qanatmışdı. Həkim təmiz pambıqla qaşından sızan qanı silib baxdı. Oğlanın qaşının üstü şişmişdi. Həkim qanlı pambığı bir tərəfi şüşəbəndə dirənmiş mizin qırağına qoydu:

– Bəxtiniz götürüb, cavan oğlan, – dedi, – yara üzəndir. Mən şübhələndirdim ki, birdən çapıq böyük olar, vaxtında tikilməsə qaşınızın üstündə izi qalar, görünən yerdir. – O, mısırığını sallamış tibb qardaşına bildirdi: – Sarıyım yaranı.

Tosqun kişi Bəhmənin yarasını açdığı tənziylə də sarıdı, bu dəfə o ehtiyatla, ehməl hərəkət eləyirdi. Güləndam arvadın iradı təsir eləmişdi, ancaq bərk sarıyırdı. Bəhmən dedi:

– Əmi, mümkünsə, bir azca boş sarıyım, sızır.

– Belə lazımdı, qaşınızın şişini yatırır.

Tibb qardaşı Güləndam arvadın xoşuna gələn adamlardan deyildi. Ətiacılardan zəhləsi gedirdi, yenə ona irad tutmaq istədi, sonra baş qoşmadı, fikirləşdi ki, bəlkə o deyən düzdür. Hər halda belə şeyləri bilməmiş olmaz.

Həkim gedəndə Bəhmənə tapşırırdı ki, yarasını sarıtmağa mütləq poliklinikaya getsin. Güləndam arvadın Bəhmənin yaralanmasına

görə həyəcan keçirdiyini görüb elə bildi ki, oğlan onun nəvəsidir, qarıya təskinlik verdi:

– Xala, qorxmayın, tezliklə sağalar.

Tosqun kişinin yadından çıxdımı, ya özü qəsdənmi gedəndə evdəkilərlə sağollaşmadı. Bu, hər şeyə diqqət verən Güləndam arvadın nəzərindən yayılmadı, ikiəlli dalınca başına kül elədi.

– Ala ee... qadam ağzuva... Allah dağına baxıb qar yağdırır, gör nə öziünü çəkir, yaxşı ki, belələrinin fərli qulluğu-zadı yoxdu, doktor, professor deyil, baxdığı naxoşlar lalıya-lalıya qalardılar.

Qəni kişi sakit gəldiyi kimi, bir söz soruşmadan sakit də çıxıb getdi. Qaldı Hürü, bir də Afət. Nədənsə Bəhmən qızdan utanırdı, istəyirdi ki, o da anasına qoşulub getsin. Bəhmənə elə gəlirdi ki, başı sarıqlı olanda əmmaməli mollaya oxşayır, gülməli görünür, yoxsa Afət arabir ona baxıb niyə xəfif-xəfif gülümseyirdi?! Ömründə Bəhmənin başını belə sarınamışdılar, sanki oğlanın gicgahlarını mən-gənəyə salıb sıxırdılar.

Bəhmən başını əlləri arasına alıb qatlama çarpayının qırağında öyləmişdi, qadınlara baxmırdı. Qonşular çıxıb getsəydilər, barı uzanardı.

Hürü Güləndam arvaddan soruşdu:

– Mənə bir qulluğun yoxdursa, gecdir, biz gedək, siz də dincəlin.

– Yoxdu, qızım, yoxdu, gedin, sizi də ovgar elədik.

Ana-bala “gəcəyiniz xeyrə qalsın” deyib gedəndə yenə Afət Bəhmənə sarı baxıb gülümsündü. Qız niyə gülümsəyirdi?! Yeni Bəhmən sarıqda elə pis görünürdü?! Amma adamın Allahı vardı, bu qonşu qızı gülümsəyəndə elə məlahətli olurdu ki!

Güləndam xala da onlarla birgə çıxdı, həyəət qapısını cəftələsin. Gedib gördü ki, təcili yardımdan gələnlər gedəndə kimsə onların dallarınca cəftəni bağlayıb. Qarı qayıdıb şüşəbəndin işığını söndürdü.

– Yat, oğul, gecə yarı olub. Əliqulu çapalanmış gəldi, aləmi bir-birinə çatıb aradan çıxdı. İndi bivec-bivec görsən harda sülenir.

Qarı dodaqaltı dua oxuya-oxuya yerinə girdi.

Bəhmən çarpayıda uzananda sarıq əvvəlkindən bərk sıxdı, barmağının ucunu daldan tənziyin altına keçirib azca genişləndirmək istəsə də xeyri olmadı. Tosqun kişi yaranı çox səylə sarıtmışdı, sanki bir də onu açmayacaqdılar.

Bəhmən on yeddi il rayonlarında yaşamışdı, nə öz evlərində təcili yardım çağırılmışdı, nə də gecə vaxtı qonşulardan birinin evinə həkim gəldiyini görmüşdü. Şəhərdə bir ay ərzində çox şey bilib, eşitmişdi. İndi bunu da gördü. Bəhmənin bəxti gətirmişdi, yarası ağır da ola bilərdi, gözü çıxsaydı nə eləyərdi?! Onda onunku dönerdi “getdi saqqal dalınca, bıığı da qoyub gəldi” misalında deyilənə. Bakıya sağ-salamat oxumağa gəlmişdi, Allah göstərməsin gərək onda təhsilini kəsib tay gözlə rayona qayıdaydı. Bəhmən bir gözünün kor olmasını xəyalına gətirəndə, onu dəhşət götürdü. Rayonlarında bir taygöz Nurəli vardı, keçən il ölmüşdü. Bəhmən onun yerini tutardı. Nurəlinin sağ gözünü davada çarpanaq dəyib çıxarmışdı. Elə o vaxtdan gözünün üstünə qara mahud parça bağlayırdı. Bəhmən görməmişdi, görənler danışır-dılar ki, çarpanaq yazığın qaşının sümüyünü çəçələ barmağın başı boyda sındırıb. Onu da danışdı ki, Nurəlinin kor gözü açıq olanda üzü çox heybətli görünür. Nurəli müharibə əlili idi, bir gözünü cəbhədə, vətən yolunda qurban vermişdi. Bəs Bəhmən?! Onun gözünü itirməsi lap havayı olacaqdı. Nə yaxşı ki, peşmanlıq olmadı. Bəhmən instituta girmək üçün tibb komissiyasından keçəndə görmüşdü. Həkim gözlərini yoxlayanda kənarda dayandırıb bir gözünü yumdurmuşdu. Sonra ona divardan asılmış lövhədə yuxarıdan aşağı getdikcə kiçilən hərfləri bir-bir göstərüb soruşmuşdu, bu hansı hərfdir? Bəhmən axıra bir sıra qalmışa kimi hamısını düz demişdi. Onda hiss eləmişdi ki, tək gözlə baxıb oxumaq necə çətindir. Elə o vədə Nurəlinin halına acınmışdı. Onun neçə il tək gözlə qalıb əməlli görməməsi bir tərəfə, kişinin sir-sifəti yaraşıqdan düşmüşdü. “Nə yerində deyiblər: üz bədənin yaraşığıdır, göz də üzün”.

III

Gecə keçirdi. Nə Bəhmən yatmışdı, nə də Güləndam arvad. Oğlan dinməz-söyləməz yerində uzanıb düşünürdü. Qarının fikri kirayənəşinin yanında idi. Güləndam arvad dedi:

– Ay oğul, doxtur tapşırı ki, balmisəyə gedəsən, yaranı sarıtmağa. İndi yadıma düşdü. Orda təzə qayda qoyublar, nə bilim ev dəftərinə

yazılmayana baxmırlar. Sənin başbiletinlə kağız-kuğuzlarını haçandı vermişəm upravdomdakı qıza. O canını azar almış dəftərə yazılmadığını sabah-sabaha salıb. Qara qızın dərdi var. Gözləyir ki, beş-altı manat atım qabağına. Onu görməyəcək. Bir-iki gün də süründürsə gedəcəyəm böyük naçannikin yanına şikayətə.

– Poliklinikada həkimdən xahiş eləyəyəm sarıyar, Güləndam nənə, onun fikrini çəkməyin.

– Düz iş üçün day ona-buna nöş ağız açasan, ay başına dönüm. Sən bu evdə olmursan bəyəm?! Yekə adama inanmırlar, əl boyda kağıza inanırlar.

– Eybi yoxdu.

– Onu da deyim ki, heç mənim “eybi yoxdur” sözündən xoşum gəlmir. Adamın başına nə belə gəlsə, o eybi yoxlardan gəlir. Uzağa getməyəm, biri elə bu Qəni kişi. Onun bir həyasız arvadı vardı, adı Dürdanə. Elə bil Şümürün belindən gəlmişdi, insafı, mürvəti yox idi. Ərinin başında qoz sındırırdı. Kişi abırını güdür, səsini çıxarmır, hirsini udurdu. Dürdanə də güman edirdi ki, Qəni ondan qorxub qabağından qaçır, gün verirdi boğazına. Ərini uşaqların da yanında bihörmət eləmişdi, qonşuların da. Yeddi-səkkiz uşaqları olmuşdu, onlardan ikisi qalmışdı. Biri qızı Səkinədi, o indiki Bərdədə müəllimlik eləyir, öz ev-eşiyi var. Bir də bu Əliqulu Qəni kişi balalarının üstündə əsim-əsim əsirdi. Əliqulunu lap çox istəyirdi: Qənini evə bağlayan uşaqlarıydı, yoxsa Dürdanə ilə bir gün də dözüb oturmazdı. Bununla belə ər-arvadın sözləri çəp gələndə uşaqlar keçirdilər anaları tərəfə. Üç yandan düşürdülər kişinin üstünə. “Sən pis atasan, nöş bizə filan şeyi almırsan?!” “Nöş filan işi görmürsən?”, “Nöş bizi filan yerə apar-mırsan?!”... Xülasə qarğa-quzğun leşə daraşan təkin kişini didim-didim didişdirirdilər. O yazıq da dözüb udurdu. Hamı onun bu gününü-güzəranını görür, yanırıdı. Qəni isə özünü sındırmırdı. “Eybi yoxdu, – deyirdi, – uşaqlar kiçikdilər, ağılları kəsmir, sağlıq olsun böyüsünlər, gözləri açılsın, onda haqla nahaqı bir-birindən ayırıb atalarının qədrini bilələr”. Kişinin bu ümidi də puça çıxdı. Deyir atı at yanında bağlayanda həmrəng olmasa da, həmxasiyyət olar. Uşaqlar böyüyüb analarına çəkildilər. Qız oturub rayonda, ildə bir dəfə Bakıya gəlmir ki, görsün atası ölüb, ya qalıb. Oğlan da belo, kişiye qan uddurur. Dürdanə arvad on il olar ki, rəhmətə gedib.

Əliqulunu anasının sağlığında evləndirdilər. Arvad ona öz yaxın qohumunun qızını almışdı, nəcib gəlindi, çifayda, düşdü nanəcib əlinə. Əliqulu gəlinin gününü qara elədi, əppəyini para. İndi Əliqulu onları atıb gedib. Arvad üç uşaqla qalıb, atalı yetim saxlayır. O bilmirəm qanuni, ya qeyri-qanuni ayrısını aldı. Özündən xeyli cavanını. Onunla da çox yaşamadı, təzə arvad axmaqlığını görüb iti məscidin qapısından qovan kimi Əliqulunu evindən qovdu, o, əvvəldən içkinin küpünə girəndi, bir az da üstünə qoydu. Gəmiləri düzəldən yer nədi, orada usta idi, külbaş oğlu deyilənlərə görə pis də qazanmırdı. Piyaniskəlik üstündə işdən atdılar bayıra. Gücü atasına çatırdı, özünü yıxdı onun kölgəsinə, Qəni pensiyaya çıxıb, bekar oturmur evdə, çaq-çuq eləyir, qəpik-quruş qazanır, həm özü xərcləyir, həm də Əliqulunun birinci arvadına – üç uşaqla qalan gəlinə azdan-çoxdan əl tutur. Əliqulu da böyürdən çıxıb kişinin bir parça çörəyini zəhər eləyir. Qoca yağışdan çıxıb, düşüb yağmura. Oğlu tez-tez sıxma-boğmaya salıb olan-qalan pulunu alır, aparıb verir arığa, töküür gödəninə. Qəni abırından dərini açıb kimsəyə deyə bilmir. Bir gün eşitdik Əliqulunu tutub basıblar qoduqluğa. Bu xəbər qonşuların ürəyindən oldu. Fikirleşdik ki, mağil kişi asudəliyə çıxdı. Sonra öyrəndik ki, Əliqulu hardasa işə düzəlibmiş. Orda oğurluq eləyən yerdə yaxalayıb, ona yeddi il iş kəsiblər. Bir müddət qohum-qonşuların qulaqları dinc oldu. Nəvələri Qəninin yanına ayaq açdılar. Maşallah-namxuda gözəl-göyçək uşaqlardır. İkisi oğlandı, biri, lap kiçiyi qızdı, iki göz istəyir onlara tamaşa eləsin. Eh elə atanın boyunu yerə soxum, o cür balaların qədrini bilmir. Necə oldusa Əliqulunu dustaqlıqdan vaxtından tez buraxdılar, hamı fikirleşdi ki, filan qəder yatıb, bu ona ibrət dərsi olar, yaşı da əllini haqlayıb. Həvəsdə bəsdə, qayıdar arvad-uşağının yanına, başını aşağı salıb ləyaqətlə yaşayar. Camaatın fikirleşdiyinin tərsinə oldu. Düz deyiblər ki, it itliyindən əl çəkse, sümsünməyindən əl çəkməz. Əliqulu təzədən qurşandı içkiyə. Deyir əvvəldən vardı hüsnü camalı, sonradan oldu dəli Bayramalı. Elə bil Əliqulu dustaqlıqda keçirdiyi içkisiz günlərin əvəzini çıxırdı, iç ki içəsən. Evi yıxılmışın heç ayıq vaxtı olmurdu. Bu gecəki həngamə də onun son oyunu. Gördü ki, iş şuluxludu, əlindən xəta çıxıb, qalsa cəzasını alacaq, tez qaçıb getdi. Hələ bir neçə gün buralarda görünməz. Ara sakitləşən kimi yenə gecənin bir vədəsi

zühur eləyəcək. Qurd təkin daraşacaq Qəninin canına. Onda da ayrı hoqqa çıxaracaq.

– Əliqulu qolu güclüyə rast gəlməyib, Güləndam nənə, yoxsa buralara ayaq basmaz. Hay-hayı gedib, vay-vayı qalmış qoca kişini döymək nə böyük hünərmiş?!

– Əliqulu nankordusa, Qənide də günah çoxdur. Mən arvadlığım la bu əzab-əziyyəte dözüb oturmaram. Səbir kasam daşar. Vallahı qanımından çıxan balam da olsa, ona bir gəliş gələrem ki, gəlidiyi yolu səhv salar. İlan ulduzunu görməsə ölməz. Bisavad olsam da, “uşaqları valideynlər korlayırlar” deyən üləmələrlə tamam şerikəm. Əzizim əziz, tərbiyəsi ondan da əziz. Bir para ata-analar yanımda övladlarının onları saya salmamasından, üzlərinə ağ olmasından şikayətlənəndə minirəm cin atına, elə bil ki, atamı üzümə söyürlər. Hər kəsin uşağı fərsizdisə, nanəcibdisə, günah onun özündədir. O nə ata-anadı ki, övladının əlində oyuncaq olub?!

Bəhmən bu yaşa gəlmişdi anasının üzünə ağ olmasını, onun bir sözünü iki eləməsini xatırlamırdı. Hələ atası Ələkbəri demirdi. Bəhmən atasını yadına salanda sentyabrın əvvəlində onlarla görüşüb Bakıya operasiya olunmağa getdiyi günəşli gün gəlib durdu gözləri qabağında. Bəhmən o günü ömrü boyu unutmuyacaqdı. Davadan Ələkbərin ürəyində mərmə qəlpəsi qalmışdı, ara-sıra tərənir, onu incidirdi, axırda kişi gördü ki, daha dözə bilmir, həkimlərin məsləhətinə qulaq asıb operasiyaya razılıq verdi. Bakıya gedəndə evdəkilərdən zarafat eləyə-eləyə ayrıldı. “İyirmi beş ildir ki, bu askolkamı ürəyimdə gəzdirirəm, kifayətdi, – dedi, – gedim yükümü qoyub gəlim. Əclaf faşistlər məni yaman yükləyiblər, ürək ağrımamın bəs neynəsin?! Görün dördde bir əsr nə daşıyıb, düşməni askolkası!.. Barı özümüzünkü olsaydı məni elə yandırmazdı”.

Sentyabrın on altısında Bəhmən məktəbdən gəlib evlərini qonşularla dolu görəndə duruxdu, anası, balaca qardaşları, bacısı ağlayırdılar. O, atasının operasiyadan sağ çıxmadığını eşidəndə gözləri qaraldı, üzüqoylu divana yığılıb hönkürdü.

Ataları öləndə ailənin ilki Bəhmənin on bir yaşı vardı. Yazıq Ələkbər böyük oğlunun boy-buxununa (Bəhmən atası kimi şaqqalı, ucaboyle idi) baxıb qürurla deyirdi: “Day nə dərdim var, tək deyiləm. Bəhmən yekə oğlan olub. Mənə arxadı”. Ələkbər axır zamanlarda

Bəhmənə “oğlum” yox, “qardaş” deyirdi. Davadan qabaq üç qardaş olmuşdular. İkisində cəbhədə həlak olmuşdu – biri Kerçdə, o biri Narva altında. Ələkbər tək qalmışdı, birinci oğul olanda ona böyük qardaşı Bəhmənin adını qoymuşdu. Ata-oğul çox mehriban dolanırdı. Ələkbər hərdən Bəhməni yanına salıb onunla söhbət eləyə-cləyə dükən-bazara getməyi xoşlayırdı.

Bəhmən hər dəfə atasını yadına salanda qəhərlənirdi. O, indi sağ qalsaydı başına dolanırdı. Bəhmən uşaqlıqda curlarından çox eşidirdi, bəziləri deyirdilər ki, analarını çox istəyirlər, atalarını analarından artıq istəyənlər də vardı. Bəhmən onların hər ikisini cyni dərəcədə sevirdi. Valideyn övlad üçün müqəddəs varlıqdır, onlara necə əl qaldırmaq olar? Əliqulunun hərəkəti Bəhməni heyrətə salmışdı. Bayaq oğlunun Qəni kişiye yumruq vurmaq istəməsini görəndə Bəhmən şaşırıdı, əvvəl gözlərinə inanmadı. Bəlkə də bu səhnədən təəccüblənməyəydi, belə ləng tərpenməz, Əliqulu atasına qıcananda vaxtında irəli çıxıb onun biləyindən yapışardı, heç yumruq Bəhmənə dəyməz, qaş da çapılmazdı. Eh... olan olmuşdu, iş onda deyildi, Bəhmənə yer eləyən bu idi ki, Əliqulu niyə öz atasına belə qəddardır? Niyə o cür övladları yaxalayıb camaatın gözləri qabağında tənbeh eləmişlər, bir dəfə rüşvət alan bir ali məktəb müəlliminin məhkəməsini televizorla göstərərək onu biabır eləyən təkin... Bəhmən həmin verilişə rayonda baxmışdı, yadımdaydı neçə gün hər yerdə o müəllimdən danışdılar.

Bəhmən çarpayıda uzanıb fikirləşirdi, nə olaydı kaş o sözü keçən yüksək rütbəli şəxslərdən biri olaydı, televizorda işləyənləri çağıraraq tapşırıq verəydi, harda valideynlərini incidən, öz övladlıq borcunu unudan oğul-qız varsa, operatorlar onları çəkib xalqa göstərəydilər. Sonra da onları necə tənbeh eləmək barədə camaat arasında rəy sorğusu aparaydılar. Məgər bu pis olardı?! Bəhmən arxayın idi ki, bir ikisini bu üsulla mühakimə eləyəydilər, ayrılıqlarına dərs olardı. Traktor, kombaynı yağış, qar altında baxımsız qoyan mexanizatorların ictimai məhkəməsini hərdən televizorla camaata göstərmirdilər?! Məgər üzüdünlük övladları televizorda utandırmaq faydalı olmazdı?!
Eh, həyatın necə haqsız işləri olur. Bir də görürsən biri özü atadır, ya da babadır, amma qabağında sağ-salamat atası var. O biri heç ayaq açıb yeriməmiş yetimdir, ata üzünə ömürlük həsrət qalır. Bəhmən çox istərdi ki, indi atası Ələkbər sağ olaydı, eybi yox idi, qoy lap

yorğan-döşəkdən qalxa bilməyəydi. Onun bu cür yaşaması da balaları üçün xoşbəxtlik idi. Bəhmən atasının yolunda hər cür əziyyət çəkməyə hazır idi. Bəs övlad nə gündə ata-anasının karına gələrdi?! Nənəsi deyirdi ki, övlad insanın qoltuq ağacıdır. Onda Bəhmən uşaq idi, ağıl yaxşı kəsmirdi, soruşdu: “Ay nənə, niyə qoltuq ağacı?” Qarı nəvəsinin üzündən öpüb dedi ki, qoltuq ağacı, yəni dayağı, köməyi, qocalanda əlindən yapışan. Bu sözün üstündən Bəhmən soruşdu: “Mən dedəmin (o atasına “dedə” deyirdi) qoltuq ağacıyam?!” Nənəsi dedi ki, hə, onun da, mənim də, oğul balası.

Qoltuq ağacı nə böyük hünər idi?! Bəhmən ata-anasının yolunda “uf” demədən həyatını qoyardı. Gör bir saçı-saqqalı ağarmış Əliqulu nə eləyirdi?! Gənc deyildi ki, deyəsən hələ əməlli qanmır, dəliqanlıdır, böyüyər, ağıl başına gələr. Yox, əslinə qalanda belə fikirləşənlər özlərini aldadırlar. İnsanlığa, insafa nə qocalıq, nə cavanlıq?! Bunlar gərək adamın öz canında olsun.

Əliqulunun həyətdə çaxnaşma salıb getməsindən iki saatdan çox keçsə də, Güləndam arvadın qəzəbi soyumamışdı.

– Oğul, Bəhmən, ata-ananın uşaqlarına mehriban olması həmişə istənilən fayda vermir. Dünyanı görə-görə gəlmişəm. O, ata-ana ki uşağın nazı ilə oynamır, balaca cızığından çıxırdı, qapazı vurur başına. Onun oğul-qızlarının yanında day çox hörməti, qədir-qiyməti olur. Uzağa niyə gedək, biri elə bu Qəni kişi. Mən qohum-qonşuda elə övladcanlı ata görməmişəm. Öləcəyəm, gərək düz danışım, getdiyim Bibiheybət haqqı mənim uşaqlarımın atası rəhmətlik Hacı Baxşəli belə deyildi. Qəni ayrı cür atadır, uşaqları üçün nə eləməyib?! Bacarsaydı, ayıb olmasın, döşlərini südlü eləyib əmcəyini salardı o iki uşağın ağzına. İndi bu da onun axırı. Uşaqlar böyüyüb onu saya salmadılar, yapışdılar anaları Dürdanənin eteyindən. Dürdanə də bari babat ana olaydı, mürtəd qızı öz balaları Əliqulu ilə Səkinəyə göz verirdi, işıq verirdi. Elə bil qarnından çıxmamışdı, kişinin ayrı arvaddan olan uşaqlarıydı. Eh, dünyadı də... Əliqulu uşaq olanda, Dürdanə onu şapətdayanda, o qədər gedib anasının əlindən almışam ki, Dürdanənin uşaqları döyməsi üstündə elə hey Qəni onunla deyirdəşərdi. Arvad da bildiyini dedəsinə verməzdi. Kişi evdə olmayanda uşaqları əsir-yesir eləyirdi. Əliqulu birinci dəfə deyil ki, atasının başına bu oyunu açır, həftə səkkiz mən doqquz gəlirəm Qənindən on-on beş manat

qoparıb gedir. Amma bugünkü təkin olmamışdı. Günah kişinin özündədi, qabağında qaçır ona görə. Mənim kişiye rəhmim gəlir. Bu barədə onunla bir-iki kərə danışmışam, xeyri olmayıb. Qayıdıb mənə nə desə yaxşıdır?! Deyir ki, vurum öldürüm özümü, bacarmıram. Qozbeli qəbir düzəldər, ay Güləndam bacı. Bu sözün üstündən day ona nə deyəsən?! Cəhənnəmə ki, özü bilər. Mən belə görmüşəm, elələrinin işi heç də düz getirmir. Əlləm-qəlləmlər, qarayaxalar, mərdimazarlar kefləri kök, damaqları çağ dolanırlar, sanki dünyanın bütün nazı-nemətləri onlarçün yaranıb. Bir də görürsən gözəl-göyçək, namuslu-qeyrətli qız qalib bir tərəfdə qaradı, yüzüylə gözən, min hoqqadan çıxan üzdəniş qız ərə gedib, ev-eşik sahibi oldu. Xudavəndi-ələm bilmirəm nosh bu haqsızlığı görüb, bir əncam çəkmir?! Baxıram bizim bu Hürü xanuma yazığım gəlir. O da bir cür meğmundu. Cavanlığı qoydu Afətin yolunda. İndi məşallah Afət yekə qız olub. Gələn il məktəbi qurtarıb incinarlıq oxumaq istəyir. Anası onu əziyyətlə böyüdü, fərsətli qızdı, arzusuna çatsın. Barı Hürü xanım indi bir hərəketə gələ, baxtı açılıb, amma şadlığına şitlik eləyir, həyətimizdə dənizçi Şamil var ha, o nə vaxtdı Hürü xanımı istəyir. Gözümün qabağında böyüyüb, ləyaqətli kişidi, Hürü xanım iki ayağını bir başmağa dirəyib, deyir ki, mən ona ərə getməyəm. Şamil iki arvad alıb, boşayıb. Orası düzdü. Ancaq insafına danışmaq lazımdır. Gəl görək kişi onları niyə boşayıb, səbəbi nədi? Əvvəlcə birinci arvadı Məsumə qısır çıxdı, həm də xasiyyəti çox tünd idi, deyir buğda çörəyin olmadı, buğda dilinə nə gəlib? Kişi dözmədi, onu boşayıb Səidəni aldı. İkinci birincidən bətər oldu. Əvvəldən adamın bəxti gətirməyəndə axıracan gətirmir. Şamil gəmi ilə səfərə gedəndə bir ay, ay yarım birdən evində olmurdu. Qonşular danışdı ki, Səidənin dəhiyə cavan-cavan oğlanlar gəlir. Eşidirdim, inanmırdım. Bir gün obaşdan, söz vaxtına çəkər, elə bu vədə həyəte düşmüşdüm. Qonşular hamısı yatmışdılar. Onu gördüm ki, Şamilgilin qapısı sakitcə açıldı. Qaranlıq dehlizdən oğrun-oğrun bir kişi çıxıb tez həyət qapısına yollandı. Üzünü görə bilmədim, kimdir. Oğru belə olmazdı, fikir götürdü məni. Qan vurdu beynimə, bir istədim ki, gedim o ləçərin yapışım saçlarından, deyim, a qız, bu nə binamusluqudu eləyirsən? Abırdan salım onu, sonra düşündüm ki, hirsli başda ağıl olmaz. Bu işin əslini bilmək lazımdı. Bəlkə mən səhv eləyirəm. Səidənin heç

günahı-zadı yoxdu, Şamilgildən gedən kişi arvadın qohumlarından – doğmaca qardaşıdı. O xahiş eləyib ki, gecələr gəlib yanında qalsın, tək qorxur. Axı evdə tək qalanda vahiməyə düşən arvadlar da var. O günü səsimi çıxartmadım. Ancaq bu qənaətə gəldim ki, o kişi hər kimdisə düz adam deyil. Əgər Səidənin qohumudursa, onda nosh həyət camaatının gözüne görünməkdən çəkinir? Elə gündüzlər açıq-açıqlıq onlara gəlib-getsin də, day oğru pişik təkin gəcənin xəlvətliyini niyə seçir?! İstədim bu işin axırına çıxım. Sabahı gözdə-qulaqda oldum. Boynuma alım ki, gecə məni yuxu apardı, kişinin Şamilgilə haçan gəldiyini bilmədim. Obaşdan qonşular şirin yuxuda olanda gördüm ki, həmin boylu-buxunlu kişi yenə Səidənin yanından çıxıb ehtiyatla getdi. Bu vədə day dözmədim, gəlib Şamilgilin qapısını taq-qıldatdım. Səidə elə güman elədi ki, yanından gedən kişidi, nə üçünsə geri qayıdıb, qapı dalından pıçıldı ilə soruşdu: “Vahid, sənən, niyə qayıtdın?” Mən hay verdim ki, a qız, mənəm, Güləndamdı, aç qapını. Səidə ərinə-ərinə işığı yandırdı məni içəri buraxdı. Gecə köynəyində idi, rəngi-ruhu qaçmışdı, dili-dodağı əsirdi. Mənə yaltaqlanmağa başladı: “Güləndam xala, bu vədə xeyir ola, mənə qulluğun?” Açıldı gül ağzım, dedim ki, xeyir deyil. Bu nə binamusluqudu, nosh ərinin papağını soxursan yərə? Onu istəmirsənsə, çıx get ürəyin istəyəne. Səni güclə tutub saxlayan var? Bu həyət-bacada hər nə olubsa namus, qeyrətə xəyanət olmayıb. Söz Səidəni tutdu. O, yanından kişi getməsinə dəbbələyə bilməzdi. Əlləri ilə üzünü örtüb yıxıldı çarpayya, uşaq təkin hönküdü. Çarpayıda iki balıq yanaşı qoyulmuşdu. Uşaq da baxsaydı o dəqiqə bilərdi ki, orda iki nəfər yatıb, həm də otaqdan zəhrimar papirosun iyi gəlirdi. Səidə papiros çəkən deyildi. Xoruzun quyruğu görünürdü. O, ayaqlarına düşdü, and-aman eləyib mənə yalvardı ki, bunu Şamilə demə, qələt eləmişəm. Mən də ona dişimin dibindən gələnə dedim. Xülasə, o gecə belə şərtləşdik ki, Səidə üzüsulu pal-paltarını yığışdırıb getsin atasının xarabasına. Şamilə bir kağız yazıb qoysun ki, day onunla yaşamaq istəmir. Uşağı olmaq üçün ayrısına ərə gedəcək. Necə dəyərlər səninki sənə, məninki mənə. Hə, yadımdan çıxdı onu sənə deyim. Şamilin ikinci arvadından da övladı olmayanda ikisi də gedib özünü neçə böyük doxtura göstərdi, belə dedilər ki, uşaq olmaması kişidəndi. Bu, Şamilin evindən adı təmiz getmək üçün Səidənin əlində bir bəhanə oldu. Mən

də susub onun xəyanətini heç kəsə demədim. Bir olan Allah özü bilir ki, bu əhvalatı neçə ildən sonra birinci dəfə sənə danışiram. O vaxt Səidənin qardaşları bacılarının əməlindən xəbər tutsaydılar, onu tikə-tikə doğrayardılar. Nə isə, Şamil o vaxtdan evlənməyib. Hürü xanımı istəyir, onun qızı Afətə ata təkin mehribandır. Deyir ki, gəlsə Hürü xanımı alacağam, gəlməsə heç kəsi, Hürü xanım, rəhmətliyin qızı da tökmür daşı eteyindən.

Bəhmən fikirləşirdi ki, Afət yazığın ata sarıdan heç bəxti gətirməyib, ona baxanda mən xoşbəxtəm. Heç olmasa hərdən atamla keçən əziz günlərimi xatırlayıb təsəlli tapıram. O nəyi xatırlasın?!

Güləndam arvad əsnədi:

– Eh, ay oğul, danışmağa söz-söhbət çoxdu. Mən də Allaha şükür, çənədən möhkəməm, danışib sənin başın-beynini apardım, adam qocalanda çərənci olur. Bəsdi, gecəni səhər elədik, bari bir hovur yatıb dincimizi alağ.

IV

Açıq pəncərənin qənzərində oturan Bəhmən qabağına qəzet salmışdı, qəzetin də üstünə bir yığın xırda, rəngi qəhvəyiyə çalan, kim bilir haçanın insanın əl, bilək sümükləri. O, bu sümükləri bir-bir götürüb latınca adını deyirdi: “distal”, “proksimal”, “medial”. Əli altında qalın, yekə anatomiya kitabı vardı. Adı yadından çıxdığı sümüyün kitabda şəklinə baxıb oxuyur, hafizəsində saxlamaq üçün bir-iki dəfə təkrar edirdi: “Os kapitatum, os kapitatum...” Bəhmən bu gün instituta getməmişdi. Baş-gözü davadan çıxmış adamlar təkin sarıqlı dərso necə gedəydi? Sabah poliklinikaya gedib həkimdən xahiş edəcəkdə ki, sarığı açıb yerinə leykoplastır yapışdırırsın. Onda belə heybətli görünməzdi.

İnstitutda dərş buraxmaq Bəhmənə sərf ələmirdi. Həkim ona evdə qalmaq üçün üzürlü səbəb kağızı versəydi də, faydası yox idi. Görək “otrabotka” eləyəydi, yəni buraxdığı dərşin əvəzinə gedib institutda məşğul olaydı.

Güləndam xala bekar oturmamışdı. Şüşəbəndim o ucunda bir yığın yuyulmuş paltarı yanına töküüb səliqə ilə ütüləyirdi. Bu gün qarı

yatıb yuxuya qalmışdı. Bəhmən ondan da gec oyanmışdı, bir az olardı ki, çay-çörəyini yeyib oturmuşdu dərş hazırlamağa. İnsafən Güləndam xalanın yaxşı bir xasiyyəti vardı, görəndə ki, kirayəçisi dərş oxuyur, olub-keçənlərdən söhbət salıb ona mane olmurdu.

Bəhmən bu xırdaca insan sümüklərini bir bakılı tələbə yoldaşından dərş öyrənməyə müvəqqəti almışdı. İnstitutda tələbələrə skelet sümüklərini evə aparmağa icazə vermirdilər. Görək hamı kafedrada qalıb öyrənəydi. Bəhmən çox adam olan yerdə məşğul olan yerdə məşğul ola bilmirdi. Güləndam xala kirayəçisinin sellofan torbada gətirdiyi sümükləri görəndə təəccüb eləmişdi. “Ay oğlu, bu nə sür-sümükdür, – demişdi, – onları hardan yığıb gətirmisən, nəyinə gərəkdir?”

Bəhmən sellofan torbadakıların insan sümüyü olduğunu söyləyəndə heyrətdən diksinib, gözləri kəlləsinə çıxan qarı, salavat çevirmişdi: “Amannın günüdür, ay bala, günahdır, – demişdi, – ölünün sümüyünü əldə gözdirməzlər. Qurbanı olduğum Quranda yazılıb ki, Məhəmməd Hümətənin sümüyü çürüyüb qarışmalıdır torpağa. Səni and verirəm o cavan ölənin atanın goruna, apar onları basdır qəbiristanda, savab iş görərsən”. Bəhmən demişdi ki, bu sümüklər hər kimdisə onun sağlığında nə sayaq adam olmasını bilmirəm, amma indi onun insanlara çox xeyri deyir. Kaş mən də öləndə azacıq da olsa kiməsə xeyrim dəyəydi. Güləndam xala Bəhmənin sözlərindən bir şey anlamamışdı. Soruşmuşdu: “Nə danışırısan, ay başına dönüm, ölü sümüyü nədir ki, onun kiməsə bir xeyri dəysin?! İndi heç dirilərin çoxunun camaata bir faydası yoxdur, havayı çörək yeyirlər”. Bəhmən də demişdi ki, orası düzdür, Güləndam nənə, ancaq bu sümüklərlə tibb institutunun tələbələri insanın anatomiyasını, yəni bədənin quruluşunu öyrənirlər. Anatomiyanı bilməyən həkimin müalicəsi faydalı olmaz. Bəhmən bu ölü sümüklərini bir-iki günlüyə evdə saxlayıb dərş öyrənmək üçün Güləndam arvadı razı salmaqdan ötrü bir kitab söz danışmışdı. Axır ki, birtəhər onu yola gətirmişdi. İndi qarı hər dəfə onları görəndə ölü üstünə gələn mömin adamlar kimi salavat çevirirdi. Tələbə yoldaşı Bəhmənə kəllə verməyi də boyun olmuşdu. Həmin oğlanın anası məktəbdə biologiya müəllimi idi. Oradan oğlu üçün skelet hissələri gətirirdi. Güləndam xala evə ölü sümüyü gətirməyə

pis baxdığına görə, Bəhmən kəllədən imtina eləmişdi. O gündən bəri Bəhmən hər dəfə sümükləri qabağına töküüb dərslər öyrənəndə Güləndam xala bir-birindən küsmüş adamlar kimi çalışırdı kirayəçisinə sarı baxmasın. Necə deyərlər, nə gözü görsün, nə də ürəyi bulansın. Qarı mömin müsəlmanlardan idi, namazdan, ibadətdən bir gün də qalmırdı. Bir qayda olaraq Güləndam xala təzə kirayəçi götürəndə ya həmin oğlanın və qızın özü ilə, ya da onun ata-anası ilə danışıb, şərt kəsirdi ki, evində Allahın, dinin ziddinə bir nalayiq hərəkət, söz-söhbət olmamalıdır. Bəhmən əsil Güləndam xalanın axtardığı kirayəçi çıxmışdı, ondan yerdən göyəcən razı idi, nə içki içir, nə papiros çəkirdi, nə bir para cavanlar kimi hardasa veyillənib gecəyarı qayırdı, nə də səhərdən axşamacan böyrünü divana verib it-pişik boğuşan təkin əcaib səslər çıxarıb oxuyan əcnəbi xanəndələrin havalarına qulaq asırdı.

Heyətdən eşidilən danışığa Bəhmən açıq pəncərədən bayıra boylandı, üç yeniyetmə oğlan, birinin çiyində iki batman düyü tutan mis qazan, birininkində elə o boyda aşı süzən, daldakının əlində mis məcməyi və iri kəfgir vardı, onlara sarı gəlirdilər. Oğlanların gətirdiyi qablar Güləndam xalanınkı idi. Özünün dediyinə görə atası Kəblə Qulamdan qalmışdı, əhsan idi, neçə il idi ki, qapı-qonşunun, məhəllə əhlinin xeyirdə-şərdə karına gəlirdi. Çox zaman ayrı yerlərdən tanımadığı kişi və arvadlar bu qabların sorağını eşidib gəlib aparırdılar, heç kimə də yox demir, hamıya qızırdı. İndi bu qədimi qabların tayı hardaydı?! Bazara çıxartsaydı, xeyli pul verərdilər, istəyəni də vardı, gəlib Güləndam xalaya demişdilər. Ancaq qarı onları satmırdı, satmayacaqdı da. Belə qərara gəlmişdi ki, nə qədər sağdır, camaat götürüb bu qabları işlətsin. Vəsiyyətlərini eləmişdi, o, öləndən sonra aparıb versinlər məscidə. Bəhmən bura kirayəçi düşəni aş dəstgahını sahibinin evində birçə həftə istifadəsiz qaldığını görməmişdi, bir yerdən qaytarılması ilə başqa yerə aparılması heç birçə gün çəkmirdi.

Qazan çiyində qabağa düşən oğlan şüşəbəndin qapısını taqıldatdı:

– Güləndam nənə, ay Güləndam nənə!

Qarı hay verdi:

– Hə, kimdi?

Bəhmən dedi:

– Uşaqlardı, qabları gətiriblər.

Güləndam arvad qızmar ütünü qırmızı kərpicin üstünə qoyub, qaytanın ucunu elektrik xəttindən çıxartdı:

– Gəlin, ay uşaqlar, – dedi.

Oğlanlar bir-bir içəri girib qazanı, aşı süzəni, məcməyini və kəfgiri divar dibində yan-yanı yığdılar. Qazanı gətirən biğ yeri təzəcə tərləmiş oğlan dil-ağız elədi:

– Güləndam nənə, anam dedi ki, qonşuluqda var olarsınız, əhsanınız qəbul olunsun.

Oğlanlar getdilər. Güləndam arvad qabları əl-ayaq altından götürüb ləməyə yığanda birdən deyindi, aşı süzəni işığa tutub baxdı və başını silkələyə-silkələyə dedi:

– Belə də qab qaytararlar? Əcəb cəvanəzəndilər... Aşı süzəni təmiz yumağa əriniblər, düyü dolub deşiklərə qalıb. – Qarı kibrit çöpü götürüb süzgeclərə dolan düyüləri vurub saldı – insanlara yaxşılıq yoxdu. Bəyem mənim borcumdu ki, a... camaata işlətməyə havayı qab-qacaq verim, hələ bir üstəlik onlar üçün çirkli qazan, aşı süzən də yuyum? – O, aşı süzəni kranın altına tutub təmiz-təmiz yudu. – Hökumət əhaliyə qab-qacaq verib əvəzində haqq alır, ora görə qabı təmiz qaytarasan, yoxsa götürməzlər. Mən camaata bu qabları bir “Allah ata-anasına rəhmət eləsin”ə verirəm. Balam, bu camaat öz xeyrini başa düşmür də. Hanı belə qab-qacaq? İndi əhsan qazanı, aşı süzəni, kəfgiri əlimindən qayırırlar. Əlimin qazanda bişən düyünün dadı-tamı olmur. Odu ki, çoxu mənim qapıma gəlir, yaxşı da eləyir, qoy gəlsinlər, amma day belə yox, insaf da yaxşı şeydi, axı onların işlətdiyi qabları mən nəsə yuyum, ayrı işim-gücüm yoxdu bəyem?! Onsuz da ildə bir dəfə bu qab-qazanı aparıb verirəm qonşumuz misgər Mahmuda qələylətdirməyə, ağardıb məndən filan qədər alır, bəs deyil?! Eh, ay Bəhmən, Allaha naxoş getməsin, mən elədiyim yaxşılıq heç kəsin başına qaxınc eləmirəm. Bu qablar əhsandır, kim aparıb işlədirsə, halal xoşu olsun. Ancaq aşı süzəni, qazanı təmizləmək nə böyük iş imiş?! Əvvəlki Güləndam deyiləm, canımda sən deyən tov qalmayıb ki, qollarımı çırmalayıb hər işi özüm görüm. Əslinə qalanda indi qoca arvadım, mənim özümə kömək eləyən, işlərimi görənlər lazımdı.

Gülendam xala aşsüzəni qurulayıb ləmədəki qazanın üstünə qoydu və gəlib təzədən ütünün qaytanını elektrik xəttinə keçirdi ki, qalan paltarları ütüləsin.

Bəhmən əl darağı, barmaq, bilək sümüklərinin adlarını əzbərləmişdi. Kitaba baxmadan hamısını deyirdi, arxayın olmaq üçün onları bir də təkrar eləyib sellofan torbaya tökdü, qəzetə бүkdü ki, Gülendam xalanın gözüne görünməsin. Dünən qarıya demişdi ki, hələ-hələ bu gün sümükləri aparıb qaytaracaq sahibinə. Ancaq bu gün apara bilməyəcəkdi, heç dərse getməmişdi, baş əmmamə kimi sarıqlı hara gedəydi?!

– Bahadırova!

Bahadırova Gülendam xalanın familiyası idi. Kimsə onu həyətdən çağırırdı... Qarı yenə ütünü kənara qoyub bayıra çıxdı. Bir milis kapitanı Qəni kişi ilə ötkəm-ötkəm danışdı. Qoca onun qabağında şaxtadan donmuş yaş paltar təkin qurumuşdu. Gülendam xala kapitanı tanıdı, onların məhəllələrinə baxan sahə müvəkkili Təhməzov idi. Kapitan şüşəbəndin qapısının cırlıtısına çönüb soruşdu:

– Bahadırova, salam, evində saxladığın o oğlan hardadı?

– Evdədi, nə olub bəyəm, ay uçaştkovi?

– Bu saat gəlib deyərəm, bilərsən.

Sahə müvəkkili Təhməzov Qəni kişini həyətdə qoyub Gülendam xalagilə gəldi. O, içəri keçəndə Bəhmən əlində anatomiya kitabı ayağa qalxıb salamlaşdı. Kapitan oğlanı birinci dəfə görürdü, onun üst-başına baxa-baxa bayaq qarının paltar ütülədiyi köhnə mizin qırağında əyləşib şişman çantasından kağız-qələm çıxartdı. Bəhmən nigaran idi, ayaq üstündə qalmışdı, “uçaştkovi bura niyə gəlmişdi?!” Gülendam arvad oğlana him elədi ki, otursun və kapitan Təhməzovdan xəbər aldı:

– Xeyir ola, ay uçaştkovi, sən heç buralara gəlməzsən?

Təhməzov yazmaq üçün varaq hazırlayırdı. O vərəqin yuxarisına nə işə yazdı. Gülendam xala maraqlandı, ağına gəldi ki, yəqin Bəhməni bir aya yaxındır evində dəftərə yazdırmadan saxlayır, buna görə onu cərimə eləyəcək, pul almaq kağızı yazır. Təhməzov yazaya dedi:

– Ayrısı üçün yox, sizinçün xeyirdi, Bahadırova.

Gülendam xala arxayın oldu ki, Təhməzov onu cərimə eləməyə gəlməyib. Ancaq kapitanın cavabından nigaran qaldı, necə yeni “ayrısı üçün yox, sizinçün xeyirdi”. Bu hamamdan təzəcə çıxmış kimi həmişə sir-sifəti qıpqırmızı olan sahə müvəkkili nə deyirdi? Onu ələ salmırdı ki?.. Yox əşsi, ələ salmaq nə idi, kapitan nəkarə idi Gülendamı məsxərəyə qoysun. Ona bir gəliş gələrdi ki, dəymişi qalıb, kolları tökülərdi. Bəs bu uçaştkovinin dediyi xeyir nə idi?!

Sahə müvəkkili yeyin-yeyin yazırdı.

Bəhmən oxuduğu səhifəni nişanlayıb anatomiya kitabını бүkdü, onun gözü Təhməzovda idi, gözləyirdi ki, desin niyə gəlib bura.

Gülendam xala da kirayəçisi təkin intizarda idi. Gözləyirdi ki, kapitan yazısını qurtarıb, bir söz desin. “Bunun bizə bir zərəri dəyməsin, xeyrini-zadəni istəmirəm”.

Kapitan Təhməzov qələmini kağızın üstünə atıb bir də Bəhmənin sarıqlı başına diqqət yetirdi:

– Yaran necədir, korluq vermir ki?

– Korluq vermir, ancaq bu sarıqdan heç xoşum gəlmir, darıxdırır məni.

– Neynək, Əliqulu Manafov bu işdən ötrü məhkəmə qarşısında cavab verməli olacaq. Adını bilmirəm, bəs familiyan nədi? Hansı rayondan gəlmişən?

“Aydındı, kapitan dünən gecəki dava-dalaşı eşidib gəlib bura”.

– Familiyam Saryevdi. Saryev Bəhmən Ələkbər oğlu. Ağdaşdan gəlmişəm.

Kapitanın çiçəyi çırtladı:

– Ağdaşlısan, yerliyə ki?

– Siz də ordansınız?

– Tamam-kamal yox, yarı tərəfim ordandı, nənəm ağdaşlıdır, dədəm laçınlı.

Gülendam xala dedi:

– Elə isə onda Bəhmənə kömək eləmək sənə borcundu.

– Nə kömək desən, mən hazır.

– Əvvəla, ay uçaştkovi, başına dönüm, haçandı bu Bəhmənin başbiletini, ayrı kağız-kuğuzu ilə aparıb vermişəm upravdoma, oğlanı ev dəftərinə yazdırsın, salıb sabah-sabaha. Ona de ki, bizi incitməsin, düz işimizi niyə belə əngələ döndərib. Sonra mümkünə, bizim müa-

licəxananın böyüyünə tapşır Bəhmənə baxanda hardan olmasına fikir verməsinlər, yoxsa deyirlər ki, başqa yerdə yaşayanlara biz xidmət eləmirik. Bu da təzə çıxıb! Bakıya qonaq gələn burda naxoşlasa, gərək gözləyə öz yerlərinə qayıdanda orda həkimə gedə. Qabaq heç belə deyildi. Bunlar hamısı işin azlığındandı. Camaatın dincliyinin qayğısına qalmaq əvəzinə, özlərindən gündə bir hoqqa çıxarıb, işini day da çətinə salırlar.

Təhməzov evlər idarəsinin dalınca söyləndi:

– O jekin naçalnikinə on dəfə demişəm ki, camaatı süründürməyə salma, yenə də bildiyini öz dedəsinə vermir. İndi burdan gedəndə tapşıraram, yeyinləşdirər. O ki qaldı poliklinikaya, oranın qlavvraçı ilə yaxınam. Deyerəm nə lazımsa eləyərlər, bunlar asan işdi, Bahadırova.

Təhməzov keçdi əsil mətləbə. Güləndamgile nədən ötrü gəlməsini deyib Bəhməndən gecəki hadisənin necə olmasını təfəsilatı ilə danışmağı xahiş elədi. Bəhmən danışdı, kapitan yazdı. Sonra həmin protokolu oğlana oxutdurdu. Kapitanın çox səliqəli xətti vardı. Bəhmənin dediklərinin hamısını olduğu kimi köçürmüşdü kağıza. Oğlan protokolun altından qol çəkdi.

– İndi mən bu xuliqanlıqın üstündə o nadürüst Əliqulu Manafovun cəzasını verdirim, siz də tamaşa eləyin.

Güləndam xala dedi:

– Nə yaxşı olar, mağıl Qəni kişi bir az asudəliyə çıxar. Binəva abırdan düşüb, elə oğulun boyunu yerə soxum.

– Əliqulunun kitabı bağlanıb, indiyə təkin bu həyətdə nə olubsa xəbərilməyib, yoxsa iş gəlib bu yerə çıxmazdı. Arxayım ol, Bahadırova, bu dəfə o cəzadan yaxa qurtara bilməyəcək.

Güləndam xala kapitan Təhməzovun hər dəfə ona müraciət edəndə familiyasını deməsindən xoşlanmadı.

– Ay uçastkovi, başına dönüm, məni öz adım var, rəhmətlik valideynlərim mənə gözəl ad qoyublar, Güləndam, nəyə onu demirsən? Bayaqdan elə hey Bahadırova deyə-deyə qalmısan, öz adımı de də.

Kapitan Təhməzov özündən aşağı olanların ona irad tutmasını soyuqqanlıqla qəbul eləyən rəislərdən deyildi. Güləndam xalaya acığı tutdu:

– Bura bax, Bahadırova, – dedi, – kim sənə haqq verib ki, mənə zameçaniyə eləyəsən? Bu bir. İkincisi, mənim uçastokumda neçə min

adam yaşayır. Mən onların hamısının adını, familiyasını yadımda saxlaya bilərəm? Çoxunuzun familiyasını bilərəmsə, bu özü də böyük işdi. Qanuna qalanda, mən rəsmi adamam, uçastokumda olan vətəndaşları familiyası ilə çağırmalıyam. Bahadırova, qulaqlarını aç, eşit, mən nə özüm qanunu pozuram, nə də qoyaram başqası pozsun onu. Bunu mənim uçastokumda olanlar yaxşı bilməlidirlər.

Güləndam xala erk eləyib kapitana irad tutmuşdu, bilsəydi ki, sözü ona belə toxunacaq heç ağzını açmazdı. Qarı peşman oldu, fikirləşdi ki, birdən uçastkovi qəzəblənib bir az əvvəl verdiyi vədin dalından qaçar, upravdoma tapşırmas Bəhməni ev dəftərinə tez yazdırsın.

– Ay nəçənnik, qədovu alım, kefinə dəyməsin, mən sənə zameçan eləmirəm, neçiyəm ki, sənə göstəriş verim. Axı bizdə dedə-baba qaydasıdı, hamını adı ilə çağırırlar. Onda mehribanlıq olur.

– Bahadırova, dedə-baba qaydası camaat üçündür. Mənimçün bir qanun var, o da hökumətin verdiyi qanun.

Kapitan Təhməzov qaşqabağını sallamışdı. Protokolunu büküb çantasına qoydu.

Təhməzov elə bil, Güləndam arvadın bir sözünə bənd idi, hey özünü tərifləyirdi, demirdi ki, dünən bu həyətdə olan hadisəni ona kim xəbər verib. Qəni kişi özü gedib deyibmi, ya kapitan qonşulardan eşidib. Hər kimsə yaxşı eləyib, bunu sahə müvəkkilinə xəbər verib. Elə Bəhmən özü Əliqulunun atasına zülm eləməsinə lazımi yerə çatdıracaqdı. Bəhmənin aləmində əgər cavan kişi bir qocaya əl qaldıranda hansı cəza almalıdırsa, öz atasına qıyan nankor oğulun həmin cəzası ikiqat, hətta bir az da ağır olmalıdır.

Bəhmənin süst-məst olub fikrə getməsindən kapitan Təhməzov belə zənn elədi ki, həlbət oğlanın yarası ağırdır, buna görə bikefdir, utanıb onlardan gizlədir.

– Sarıyev, bala, düzünü de, yaran sənə korluq vermir ki?

– Xeyr, yoldaş kapitan, bu nə yaradı ki, korluq versin.

– Səndən xoşum gəlir. Sarıyev, dəyanətli oğlansan, bir çoxları belə hadisə olanda özlərini görməməzliyə-əşitməməzliyə vurub yan keçir. Hələ bu harasıdı, bir də görürsən ki, zorba kişi yarısıycan olan bir xuliqanın qabağından qaçıb, qorxudan siçan deşiyini satın alır. Afərin sənə, belə vaxtda əsil kişilik göstərmisən. İnstitutunuzun direktorunun familiyası nədi?

– Ali məktəbin böyüyünə rektor deyirlər, yoldaş kapitan, direktor zavodda, fabrikdə olur.

Söhbətin şirin yerində Bəhmən onə irad tutması sahə müvəkkilinə toxundu.

– Əşşi, ay pir olmuş, direktor, ya rektor ikisi də bir zəh... ee... – dilinin ucuna gələn zəhrimar sözünü uddu, – söz deyil, nə böyük oşibka imiş, tüstüsü düz çıxsın. Bircə “di” hecası artıqdı, əskik olmasın. Bir heca artıq olmasının mala, davara ziyarı yoxdu. Sarıyev, ay öz xeyrini bilməyən müsürman, mən sənə yaxşılıq eləmək istəyirəm. Bununçün mənə “sağ ol” demək əvəzinə, yapışmısan ki, elə deyil, belədi. Məsələ burasındadır ki, mən istəyirəm tibb institutunun böyüyünə, lap rektoruna bizim naçannikimiz, podpolkovnik Muradovun imzasıyla məktub göndərdim. Orda yağlı bir təşəkkür elan etsinlər sənə. Hə, necədi?!

“İstitutun rektoruna məktub yazmaq?!” Bəhmən fikirləşdi nə böyük şücaət göstərib ki, bunu yazıb instituta xəbər versinlər?! Bəlkə də mülis məktəbində kursant olsaydı, münasib idi. O heç nə itirmirdi, istəmərdi ki, bu əhvalat şişirdilsin, institutda ətrafında söz-söhbət getsin, düşsün dil-ağıza.

– Yoldaş kapitan, rica edirəm, bu əhvalat barəsində institutumuzə heç nə yazmayın.

Bəhmənin xahişi sahə müvəkkilini heyretə saldı.

– Yazmayım? Doğru deyirsən?

– Hə. Lap doğru sözümdü.

– Əntiqə oğlansan, Sarıyev, ayrısı onun barəsində oxuduğu instituta tərif yazılacağını eşitsəydi, şadlığından papağını atardı göyə.

– Kapitan Təhməzov ağzını büzə-büzə Güləndam xalaya sarı çevrildi.

– Nə xeyrini bilməzdi bu oğlan, Bahadırova?

Güləndam xala Bəhməni məzəmmətlədi:

– Nöş istəmirsən, ay oğul, tərifdi də, qoy yazsınlar, sənə bir ziyarı var, bəyəm? Camaat belə şeyçün sinov gedir. Qoy yazsın, müəllimlərin bilərlər necə yaxşı oğlansan.

– Müəllimlərimiz bütün günü tələbələrin arasındadırlar, Güləndam nənə, onlar kimin hansı yuvanın quşu olmasını çox gözəl bilirlər. Yoldaş kapitan, mənəm sizdən bir ricam var. Elə o barədə ~~yaxınıza~~ danışmağa gələcəkdim. Mümkün qədər Qəni əmiyə kömək eləyin,

mən bu həyətdə təzə adamam, çox şeyi bilmirəm, ancaq deyirlər ki, Əliqulu atasına qan uddunur, bu birinci dəfə deyil. O birilərini görməmişəm. Dünən gecə öz gözlərimlə gördüm, qoca yazıq ayaq üstündə ölmüşdü. O bu işgəncəyə çox dözməz.

Güləndam xala inilti ilə dedi:

– Oxuduğum Quran haqqı Bəhmən düz deyir. Belə getse, bir dəfə o qaragün Qəninin canı çıxacaq piyaniskə Əliqulunun əlində.

Kapitan Təhməzov əlini qürre ilə aktı qoyduğu çantaya döyəclədi.

– Əvvəlkilər o yana qalsın, siz gəlib deməmisiniz, mən də bilmirəm. Bu akta yazılanlar Əliqulunə türməyə basmağa bədi. Buna əmin ola bilərsiniz, basılacaq da. Özünü tərifləmək olmasın, hələ buçağacan bir cinayətkar Təhməzovun əlindən cəzasız qurtarmayıb. – Çantanın qulpuna keçirilmiş nazik qayıışı ovcunun içinə yığıb durdu. – Mən getdim, ayrı vacib işlərim var. Bu saatca poliklinikanın qlavvraçına zəng çalıb, sənə tapşıraram. Həlhəlbət ora get, Sarıyev yarana baxsınlar.

Sahə müvəkkili çantasını ahənglə yelləyə-yelləyə getdi. O addım atdıqca kitelin altından belinə bağladığı pistoletin koburu atılıb-düşür, gəndən diqqəti cəlb edirdi.

V

Təhməzov vədində düz çıxmışdı. O akt bağlayıb gedəndən heç yarım saat keçməmiş Güləndam xalagilə yüyürə-yüyürə balaca bir oğlan gəlib Bəhmənə xəbər verdi ki, uçastkovi əmi deyir poliklinikanın qlavvraçı ilə danışib, gedib orda yarasını sarıtsın. Bəhmən tez poliklinikaya getdi. Cərrah qadın onu növbəsiz qəbul eləyib, yarasına baxdı. O da Bəhmənə gecə təcili yardımdan gələn həkim qızın sözlərini dedi: “Yara üzəndir, qorxusu yoxdur”. Bəhmən cərrahdan xahiş elədi qaşını leykoplastırla bağlasın. O dedi ki, qoy tənizlə sarıyım, bir gün də belə qalsın, gələn dəfə leykoplastır yapışdıraram. Bəhmən üzüyola idi, bəlkə də ayrısı olsaydı, kapitan Təhməzovun onu baş həkimə tapşırmasına güvənib təkid eləyər, istəyinə nail olardı. Bəhmənin söz güleşdirməkdən xoşu gəlmirdi. Belə qərara gəldi ki, neynək sabah dərse getməz. Ancaq, insafən poliklinikadakı suyuşirin tibb

bacısı Bəhmənin yarasını çox səliqə ilə sarıdı. Bu sarıq keçən gecə donquldana-donquldana başını bağlayan tosqun kişinin sarığı təklin molla əmmaməsinə oxşayırdı.

Bəhmən poliklinikadan qayıdıb şüşəbənddə dərs hazırlayırdı. Güləndam xala həyətdə idi. Bıçaq itilən gəlmişdi. Arvadlar əllərinə qayçı-bıçaq, qiyməkəş, ət məşininin doğrayıcısı söhbət eləyə-eləyə növbə gözləyirdilər. Müştəri bol idi, bundan razı olan bıçaqitilən küren kişi başını qaldırmadan şövq ilə işləyirdi. Korşalmış tiyələr yeyin-yeyin fırlanan bülöv daşına toqquşanda qığılcım saçırdı.

Həyətdən Afətin şaqraq səsi gəldi. O qadınlarla salamlaşdı. Güləndam xala qıza dedi ki, açarları yerindədir. Bəhmənin evdə olmasından xəbərsiz olan qız hansı mahnıya dodaqaltı mızıldayamızıldaya qapını açıb içeri girəndə şaşırıb kənardə dayandı.

– Siz evdəsiniz ki, salam, niyə dərsə getməmişiniz? – Bəhmənin yaralı olmasını xatırlayıb sualının yersizliyindən utandı və qız tez səhvini düzəltdi. – Mənə baxın e... yadımdan çıxmışdı, belə hara gedəydiniz?!

Afət məktəb formasında yaşından kiçik görünürdü. Onuncu sinifdə oxuyurdu, ancaq bu geyimdə ona baxanda deyerdin ki, ya yeddiddə oxuyur, ya da səkkizdə.

Hürü səhərlər evdən qızından gec çıxırdı, gec də qayırdı. Həminə də açarı Güləndam xalagildə qoyurdular. Bəhmən burada kirayənişin olanı birinci dəfə idi ki, səhər evdə qalmışdı. O, hələ Afətin gəlib Güləndam xalagildən açar götürməsinə görməmişdi. İndi Bəhmənin yadına düşdü ki, gecə o yaralananda bu qarabuğdayı, yapışıqlı qız necə əl-ayağa düşmüşdü. Hətta təcili yardımdan gələn cavan həkim yanındakı tosqun tibb qardaşına Bəhmənin yarasını açmağı bildirəndə kişinin ləng tərpendiyini görəncə Afət tez irəli çıxıb, “Doktor, mən açım?! Məktəbdə bizə yara sarımağı öyrədiblər, bacaram” deməsini xatırladı. “Necə zirək, qayğılı qızdı”.

Afət şüşəbəndin dirəyindəki mıxdan asılmış nazik zəncirli açarı götürüb əlində oynada-oynada Bəhmənə baxdı:

– Yaranız ağrıtmır ki?

– Fikir verməsəm, hiss eləmirəm ki, qaşım çapılıb.

Afət şüşəbəndin açıq pəncərəsindən həyətdəki qadınlara tamaşa eləyə-eləyə dedi:

– Gecə mən yamanca qorxdum, elə bildim ki, iraq-iraq gözlünüz çıxıb. Tez qaçıb tinimizdəki avtomat telefonda skori pomoşa zəng vurduğum.

– Siz çağırmışdınız skori pomoşu?

Afət “hə” demək əvəzinə gözlərini qırpdı.

– Çox sağ olun, Afət!

Qız Bəhmənin tərifindən xoş oldu.

– Bəs gecə həkim soruşanda onları kim çağırıb, niyə demədiniz ki, siz zəng vurmusunuz?

– Mən istəmədim ki, bunu başqaları bilsinlər. Bir də görək olanda skori pomoşu kimin çağırmasının nə əhəmiyyəti var. Əslikar o idi ki, həkim vaxtında gəlib sizə baxdı.

Bəhmən indiyə kimi çəkinə-çəkinə danışdığı Afətdən belə qayğı gözləmədi. Axı onun tanıdığı bəzi şəhərli qızlar, heç uzağa getmək lazım deyildi, elə institutda onların fakültələrindəki bir-iki geyimli-kecimli, forslu qızlar rayondan, kənddən gələnlərə yuxarıdan baxırdılar. Sanki, Bəhmən kimilər yerdən çıxmışdılar, onlar özləri göydən zənbillə düşmüşdülər. Həmin qızlardan biri Bəhməngilin qruplarında idi. Hamı onu Zara çağırırdı, Bəhmən indiyənəcən belə ada rast gəlməmişdi. Bilmirdi ki, qızın əsil adı nədir, Zəhra, ya Zəlxə. Maraqlanıb, bir tənəffüsdə qrupun jurnalına baxdı, familiyasından öyrəndi ki, Zərrintacdır. Heyifsiləndi, nə üçün o belə gözəl adı bəyənəməyib dəyişib?! Hə, bu Zara Bəhməni yamanca qaralamışdı. Dərsə təzə başladıqları günlərdən birində ona sataşdı. Dedi ki, sən nə zəhmli oğlansan. Nahaq medinstituta girmisən, görək ya voyenni uçilişdə oxuyaydın, ya da universitetin yurfakında, səndən əməlli ofiser, prokuror olardı. Bəhmən söz altında qalmadı. Zaraya dedi ki, Zərrintac (onu qəsdən əsil adı ilə çağırırdı) mən heç bunu bilmirdim, bəyəm həkim mütləq sənə tək yüngül olmalıdır? Bu söhbəti eşidən tələbə yoldaşlarından biri yandan dedi: “Əvvəl danışan bilsə ki, sonra danışan nə deyəcək, heç ağzını da açmaz”. Bundan sonra Zara daha Bəhmənlə salamlaşmadı.

Bəhmən başını aşağı salıb dərslərini oxuyurdu, anası onu Bakıda qoyub gedəndə öyüd-nəsihət verib, tapşırırmışdı heç kəslə işi olmasın, şəhərdə qohum-əqrəbaları, bir karlı tanışları yoxdur, bəd ayaqda arxasında dursun. “Yetim oğlansan, – demişdi, – sevin ki, öz gücünə

instituta girmisən. Bu indiki zamanda böyük hünərdir. Amanın günüdür, ay oğul, pis uşaqlara qoşulma. Səni heç nədən verərlər güdaza, onda vay mənəm halıma”. Bəhmən anasını arxayın eləyib yola salmışdı. Söz vermişdi ki, hər həftə dərsləri və ayrı işləri barəsində ona məktub yazsın, yazırdı da.

Sabah anasına məktub göndərən gün idi. Ancaq Bəhmən dünən gecəki əhvalatı ona bildirməyəcəkdi. Yazsaydı ki, qaşı balaca çapılıb, anası ona inanmayacaqdı, elə güman eləyəcəkdi ki, oğlu ağır yaralıdır, ondan gizlədir. İşini-gücünü atıb gələcəkdi Bakıya. Kasıb vaxtlarında filan qədər xərcə düşməsi o yana, üstəlik, dərd eləyəcəkdi.

Oynada-oynada şəhadət barmağına dolayıb açdığı zəncirli açar Afətin olından çıxıb harasa mizin altına düşdü. Bəhmən onu qapıb qıza verdi:

– Sizi işə saldım, sağ olun.

– Bu nədir sağ ol deyirsiniz?! Sizin dünən gecə mənə elədiyiniz yaxşılıq yadımdan çıxmaz. Siz çox qoçaq qızsınız.

– Yox, mən yaman qorxacağam.

– Təvazökarlıq eləyirsiniz, Afət, gecənin elə xəlvət çağında yüyürüb skori pomışa zəng vurmaq qorxacağın yadına düşməzdi. Bilirəm avtomat telefon hardadır. Oracan azı iki tin var. Hamı belə eləməzdi. Siz çox qayğıkeş qızsınız.

Afət yenə də açarı əlində oynadırdı.

– Qayğıkeş dediniz, bir əhvalat yadıma düşdü, – dedi. – Danışım, ancaq mənə gülməyin. – Afət özü qımışdı. – Keçən il biz yayda cəbrdən yazılı imtahan verib, dörd rəfiqə yorğun-argın evə qayıdırdıq. Yolda gözümüzün qabağında bir “Jiquli” səkinin bu tayından o tayına keçən pişiyi basıb əzdi. Gördük ki, sürücü bilə-bilə pişiyi basdı. Pişik sağ qalsa da, dal ayaqları ezilmişdi. Onu götürüb divar dibinə qoyduq. Heyvan üzümə baxıb yalvara-yalvara miyoldadı. Mən dedim ki, ay qızlar, nə olar, gəlin bu pişiyi baytarlıq xəstəxanasına apararaq, mal həkimi baxsın. Qızlar mənə güldülər. “Bircə o qalmışdı” deyib ikisi çıxıb getdi, biri mənə qoşuldu, taksi saxlayıb pişiyi apardıq ora. Həkim bir qoca kişi idi, pişiyi görcək dedi ki, mütləq dal qıçları kəsilməlidir. Qıçları olmayandan sonra neynəyəcək?! Bunu əziyyətdən qurtarmağın birçə yolu var, iynə vuraq ölsün. Mən ağladım, rəfiqəm kövrəldi. Nə eləyə bilərdik, pişiyi orada qoyub geldik. Ertəsi gün

məktəbə gələndə məlum oldu ki, uşaqların çoxu əhvalatdan xəbərdardır. Oğlanlar yanımdan keçib bic-bic “yazıq pişik!”, deyə mənə cıratmaq istədilər. Yaralı pişiyi taksiyə qoyub həkimə aparmağım bir çoxuna gülməli gəldi. Uşaqlar bunu bir neçə gün anekdot kimi danışdılar. Eh, onda həmin qayğıkeşlik mənə baha oturdu.

Güləndam xala itilətdiyi qayçı, bıçaqla həyətdən gəldi. Afəti qapı ağzında duran görüb dedi:

– Ay qız, nəsə əyləşmirsən!

– Gedirəm, Güləndam nənə, evdə işim var.

– Hə, anan gedəndə mənə tapşırıd sənə deyim ki, səhər bazardan zoğal alıb təmizləyəsən, gəlib mürəbbə bişirəcək.

Afət getdi. Güləndam xala qayçı, bıçaqların itiliyini yoxladı, hamısının tiyəsi almaz kimi idi.

– Bıçaq itiliyən kişi müsürman olmasa da, Allah atasına rəhmət eləsin. Bunları təzələdi, aldığı pul halal xoşu olsun.

Güləndam xala bayaq ütüləyib mizin üstünə çin-çin yıxdığı pal-tarları götürüb hərəsini öz yerinə qoydu və nahar üçün hazırlıq gördü. Bəhmən kitabı açıb dərs oxudu. Afətin danışdığı pişik əhvalatı yadımdan çıxmırdı. Kitabdan bəzən bir cümləni iki-üç dəfə oxuyurdu ki, hafizəsində qalsın, qalmırdı. Pişik əhvalatı oxuduqlarını üstələyirdi. Hələ də Bəhmənə aydın deyildi ki, Afət nə üçün bu əhvalatı danışdı? Bundan müxtəlif nəticələr çıxarırdı. Fikrinə gəlirdi bəlkə o Afətə qayğıkeş deyəndə qız düz başa düşməyib, elə zənn eləyib ki, Bəhmən bununla qızın ona xüsusi qayğı göstərməsinə işarə eləyir. Tez pişik əhvalatını danışdı ki, andırsın, o, təkçə Bəhmənə qayğı göstərməyib, hamıya, hətta dilsiz-ağızsız heyvana qarşı belə diqqətcildir. Bir də Bəhmən düşünürdü, bəlkə Afət ona görə bu pişik əhvalatını danışdı ki, özünün xeyirxah insan olmasını bildirsin. O yana qalanda belə də ola bilərdi ki, başına gələn macəranı maraqla xatirinə danışsın Bəhmənə.

“Şər deməsən xeyir gəlməz”. Bəhmən bunu da fikirləşdi ki, dünən gecə yaralanmasının ona xeyri oldu, bu günəcən uzaqdan-uzaq salamaşdığı Afətlə yaxınlaşıb kəlmə kəsdi. Afət onun Bakıda rast gəldiyi ayrı şəhərli qızlara bənzəmirdi. Özü də sadə idi, geyimi də yəqin Afət də başqa qızlar kimi gözəl geyinməyi xoşlayırdı. (Qız ola, gözəl geyinməyi istəməyə?! Ancaq haradan geyinirdi?!)

Hürü xala nə qədər qazanırdı ki, gözünün ağı-qarası birçə qızını ürəyi istəyən kimi geyindirəydi?! Nə yaxşı bu məktəb forması vardı, şagirdlərin hamısı ucdantutma bir cürə geyinirdi, kimin varlı, kimin kasıb ailədən olması bilinmirdi. Nə üçün ali məktəblərdə tələbələr-dən ötrü belə bir forma yox idi? Olsaydı nə yerinə düşərdi. İnstitutda da hamı bir cürə geyinirdi. Bəhmənə görə vahid geyim orta məktəb-dən daha çox ali məktəbə vacib idi. Orada bezi tələbələr lap ağıni çıxarırdılar. Modalar atelyesində paltar nümayiş etdirirmiş kimi gündə bir don geyib gəlirdilər instituta. Eləsi də vardı ki, bir nədir, əgər imkan versəydilər bir gündə iki-üç paltar geyərdi, dərslər arasında evə qaçıb donunu dəyişdirib gələrdi. Bir anıq qız vardı, qara saçına rəng yaxıb qızılı eləmişdi. O, ayrı qrupdan idi, həmişə də dəst geyi-nərdi, donu, ayaqqabısı, corabı, çantası, hətta dırnaqlarının boyası da eyni rəngdə olurdu, hamısı da xarici mal, ən dəbdə olanı, təbii ki, mağazalarda belə şeylər tapılmırdı. Qızılı saç qız bunları hardan alırdı, hansı pulla alırdı?! Bəhmən üçün sirt idi. Belə uşaqların valideynləri ayda nə qədər çox qazansaydılar da buna heç bir məvacib davam eləməzdilər. Həm də görək il uzununu yeməyib-icməyib ağızlarını göyə açıb hava ilə dolanaydılar.

Bəhmən Afəti tanıyanı onu iki paltarda görmüşdü. Bir bugünkü məktəbli formasında, bir də həmişə həyəət-bacada geydiyi narın güllü çit xalalda. Məktəbli forması Afətə çox yaraşırı. Bəhmən rayonda siniflərindəki qızların da əyində belə forma görmüşdü. İndi ona elə gəlirdi ki, həmin qızların heç birinə məktəbli forması Afətə yaraşan təkin yaraşmırdı. Həm də bu adı geyim onu çox ismətli, yaraşılıq göstərirdi. Bəhmən fikirləşirdi ki, oğlanın əyin-başına çox diqqət verməsi nəyə görə, qızın geyimi isə həmişə səliqəli-sahmanlı olma-lıdır. Bir də qız elə geyinməlidir ki, abırlı, ismətli görünsün. Geyimi ilə rəfiqələrindən fərqlənməyə cəhd edənlərdən Bəhmənin zəhləsi gedirdi. O, qruplarındakı qızlara göz qoyurdu. Hiss eləyirdi ki, sadə geyimli qızlar heç vədə bərbəzəkli qızlarla yoldaşlıq eləməzlər. Dərs-lər təzə başlansa da, ilk günlərdən hələ öz tayını-babını tapıb dost-laşmışdı. Bəhmən onu da müşahidə eləmişdi ki, sadə geyinən qızlar “modnitsa”lardan uzaq gəzirdilər... Eh, kasıblığın üzü qara olsun, bahalı paltar nə idi, heç onun ucuzunu almağa pulu olmurdu. Keçən şənbə Bəhmən “Bakı” univərmağından mühazirələri yazmaq üçün

ümumi dəftər almağa getmişdi. Kişi paltarları satılan şöbənin yanın-dan keçəndə gördü ki, cavan oğlanlar boz bukle pencək alırlar. Bəh-mən də həvəsə düşüb birini seçdi, güzgü qabağında durub özünə baxdı, ona çox yaraşırı, sanki, dərzi onun boyuna biçmişdi, qiyməti də ucuz idi, iyirmi bir manata. Əsil tələbə malı. Bəhmənin cibində yeddi manat kağız, bir az da xırda pul vardı, istəsəydi çek yazdırıb qaçıb evdən iyirmi manatını götürər gəlib pencəyi alardı, ancaq almadı. Təqaüdəcəm yeyib-icməyə pulu çatmazdı. Kimdən borc alaydı? Görək evə yazaydı ki, pencək almışam, xərcliyim yoxdur, pul göndərəydilər. Onda anası öz boğazlarından kəsəcəkdilər. Bəhmən bu qərara gəldi ki, almasın, təqaüdü gözləsin, ya baxaq, oçağacan qalsa gəlib götürər. Çek yazdırmayıb gedəndə yandan ona tamaşa elə-yən bir oğlan dedi: “Niyə almırsan, bundan yaxşı pencək tapacaqsan? Bayaqdan sənə baxıram paxıllığı tutur. Kaş mənə də əynimdə beləsi olaydı, razmerim qalmayıb, satıcıdan xahiş elədim mənəncün bir əlli razmer pencək tapsın, xəcəletindən çıxaram, deyir ki, yoxdur skladda. Sənin bəxtin getirib, götür, beləsi elə düşmür, iyirmi bir manat nədir ki, bir litr babat konyakın pulu, elə bil verib konyaka içmişən”.

Bəhmənin dilinə indiyəcəm birçə qram da konyak dəyməmişdi, heç onların əməlli-başlı adlarını da bilmirdi. Onun bukle pencəyi almayıb getməsi oğlana naz eləmək kimi göründü, dalınca donqul-dandı...

– Qəni baba, ay Qəni baba!

Kimse cır səslə haraylayırdı. Bəhmən pəncərədən həyəətə baxdı, bir on-on iki yaşlarında, dolu oğlan küçə qapısının qabağında durub ağzını Qəni kişinin şüşəbəndinə sarı tutaraq kar adamı çağırırmiş kimi ucadan səsləyirdi:

– Qəni baba...aa!

Qəni kişi qapısını açıb ağır-ağır həyəətə çıxdı, sanki yatırdı, səse oyanmışdı.

– Nə istəyirsən, oğul?

– Gəlmişəm daxılıma aparmağa, Qəni baba, demişdiniz bu günə hazır olacaq.

– Daxıl?!

Qəni kişinin susmasından oğlan belə zənn elədi ki, o qocanın yadından çıxıb, özünü nişan verdi.

– Məni tanımadınız? Sırağün yoldaşım ilə gəlmişdim bura, – dedi.
– Sizinlə danışdıq, mənə də yoldaşım üçün düzəltdiyiniz o daxıldan düzəldəsiniz, bir manata, pulunu da götürmüşəm. – Oğlan şalvar cibindən manatlıq çıxartdı. – Budur.

– Yadımdadır, oğul, hamısı yadımdadır. İş burasındadır ki, mən vədimə xilaf çıxmışam.

Oğlan “vədə xilaf çıxmağın” mənasını anlamadı.

– Demişdiniz axı bu gün günorta gəlim.

– Hə, demişdim, bu gün səhər durub sənin daxılığını düzəldəcəkdim. Hələ ayrı işlərim də vardı. Onları da görəcəkdim, axşam nasazladım. Qocalıqdı, yatıb yuxuya qalmışam. Oğul, səninlə bu sayaq danışaq. Sabah yox, o biri gün lap yəqini gəl, daxılığını apar. Səninçün bir əntiqəsini düzəldəcəyəm, yoldaşınıkindən da yaxşısını. Şərtləşdik?

Oğlan ovcundakı manatı cibinə basıb, başını ehmalca tərpedə-tərpedə getdi.

Qəni kişi müştərisinin əliboş qayıtmasına tutuldu. Onun müştərisini get-gələ salan, yalançı ustalardan acığı gəlirdi. Özü həmişə ona verilən sifarişləri vaxtında hazırlayıb, asudəliklə sahibini gözləyirdi.

Qoca yanını şüşəbəndin xırda pilləsinin qırağına qoyub müştüyünün ucundakı yarımçıq siqareti sümürə-sümürə heyətdə analarının ətrafında oynaqlaşan yumru pişik balalarına tamaşa elədi. Dəcəl balalar gah analarının belinə minir, gah bir-birini yerə yıxıb, mayallaq aşır, gah da sakitcə dayanıb, heyətdə nəyisə axtarırmış kimi ora-bura baxırdılar. Qəni kişi pişiklərə tamaşa eləsə də, fikri-xeyali özündə idi. Dünən gecəki hadisədən sonra qoca yamanca əzginləşmiş, yumağa dönmüşdü.

Bəhmənə bəlli idi ki, balaca oğlana “yatıb yuxuya qalmışam” deməsi bəhanədir, ona qalanda Qəni kişi bu səhəri ayaq üstə açmışdı. Bəhmənle Güləndam xala obaşdanacan dərcləmişdilər. Onlar yatanda qocanın işığı yanırı, evində yır-yığış eləyirdi. Şüşəbənddən gələn tarap-turupdan bilinirdi ki, oğlu Əliqulunun tökübdə dağıtdıqlarını sahmana salır. Qəni kişi haçan macal eləyib yatmışdı ki, yuxuya qalsın? Bəhmən fikirləşdi ki, gecəki o dava-dalaşdan, biabırçılıqdan sonra işləməyə adamda həvəs qalar? Gərək bir parça daş olasan ki, bu tezliklə o həngaməni unudasın. Səhərlər Qəni kişinin taxta çəkicinin tak-takına oyanan Bəhmən bu gün o səsi eşitməmişdi.

Analarının döşlərini əmib doyan bala pişiklər qayğısız-qayğısız oynaqlaşırdılar. Elə qəşəng idilər ki, Qəni kişi gözlerini pişiklərdən çəkmirdi. “Balaca olanda hər bir canlı şirin olur. İnsan da, heyvan da. Bala pişiklər dinc durmurdular, biri anasının quyruğunu dartışırdır, o biri onun qulağını ağızına alıb ehmalca gəmirir, üçüncüsü yay üstünə çıxıbmış kimi anasının belində atılıb-düşürdü. Ana pişik bundan ağrısa da, dözü, qımıldanmırdı. “Təbiətin qanunu belədir. İnsan da, heyvan da balası kiçik olanda onun hər əzabına qatlaşır. İnsan düşünür ki, balası kiçikdi, böyüyər, ağı kəsər, valideyninin qədrini bilər. Heyvan heç onu da fikrinə gətirmir. Çünki heyvan balası böyüyəndə ata-anasını tanımır. İnsan balasını heyvan balasından fərqləndirən budur ki, o böyüyəndə ata-anasına mehriban olur, qocalanda qollarından yapışır. Eh, mənimki, övlad sarıdan gətirmədi”.

VI

Bəhmən poliklinikada başının sarığını açıdırıb yarasının üstündən leykoplastır yapışdırmışdı. İndi o, özünü yüngül hiss eləyirdi. Sabahdan instituta gedəcəkdi. Poliklinikadan çıxıb anasına yazdığı məktubu yola saldı, evə qayıdanda kitab pasajından keçirdi, onu çağırırdılar:

– Bəhmən!

Bəhmən dönüb gördü ki, Afət gülə-gülə ona sarı gəlir. Qız yenə məktəbli formasında idi, bir əlində kitab vardı, o biri əlində portfel. Gözü Bəhmənin üzündə qalmışdı.

– Salam.

– Salam. – Bəhmən qıza əl vermək istədi, gördü onun əlləri doludur. – Məktəbiniz buralardadı?

– Baksovetin yanındadı. Bura kitab almağa gəlmişdim. – Əlindəki göy üzülü, işıqlı kitabı göstərdi. – Təzə buraxıblar. “Müdrək sözlər”di, ədəbiyyat müəllimimiz tapşırıb alağ. Bu il çoxlu inşa yazacağıq, yeri düşəndə görkəmli şəxslərin ağıllı sözlərindən istifadə edəndə yazı məzmunlu olur.

– Biz də onuncu sınıfta çox inşa yazırdıq.

– Məncə onuncunu bitirəndə də, ali məktəbə girəndə də çətin imtahanlardan biri yazırdı. Ən çox ondan qorxuram. Həyəcanlı olanda fikrimi ürəyim istəyəncə ifadə edə bilmirəm.

– Mən də yazıdan güclü deyiləm. Kamal attestatımda yazıdan qiymətim dörd idi. İnstitutda imtahan verəndə üç aldım. Xoşbəxtlikdən o biri imtahanlardan qiymətim yüksək idi, ümumi balıma təsir etmədi. Sizi qorxutmaq istəmirəm, bəri başdan ciddi hazırlaşın, instituta girmək istəyənlərin əksəriyyəti yazıdan kəsilir.

– Hamı elə deyir.

Bəhmən qızdan kitabı alıb vərəqlədi. Afət dedi:

– Danışılar ki, bəzi uşaqlar yazı imtahanına evdən şparqalka gətirirlər, müəllimin gözü o yana olanda köçürürlər.

– Mən imtahan verəndə şparqalkadan köçürənlər vardı. Ancaq onu da bacarmaq lazımdı. Köçürənlərdən biri dörd aldı, o biri kəsildi. Siz də imtahana şparqalka ilə getmək istəyirsiniz?

Afət Bəhmənin qaytardığı kitabı portfelinə qoydu:

– Şparqalka ilə? – Üz-gözünü uşaq kimi büzdü. – Mən qorxa-cağam, Bəhmən, imtahana şparqalka ilə getsəm, təhər-töhürümdən müəllim o dəqiqə bilər iş nə yerdədir. Məni biabır eləyər. Orda özüm bildiyimi yazaram, nə olar, olar.

Onlar kitab pasajından çıxdılar. Küçənin sağ tayına keçib Mərkəzi univərmağa sarı yollandılar. Bəhmən Afətə rast gəlməsinə çox şad idi. Qız soruşdu:

– Evə gedirsiniz?

– Hə, şəhərdə bir işim yoxdur. Qlavpoçta getmişdim, anama məktub yola salmağa, kağızın arası kəsiləndə nigaran qalır.

– Mənim də anam elədi. Nə yaxşı ki, Bakıda yaşayırıq, institutlar burada, ayrı şəhərdə oxumağa getməyəcəm, yoxsa o xasiyyət ki anamda var, ayrılığa qəti dözməz.

Bəhmən sözünün ikibaşlı məna verəcəyini düşünmədən soruşdu:

– Bəlkə sizi elə bir oğlan istədi, evləndiniz, o sizi ayrı şəhərə apardı, onda Hürü xala neyləyər?

Afət dönüb heyətlə Bəhmənə baxdı. O, qızın baxışlarından məzəmmət oxudu, sıxıldı. İndi Bəhmənə çatdı ki, görək belə soruşmayaydı. “Eh, aləmi korladım, korladım... Bu ayrı şəhərdə yaşayan oğlan məsələsi hardan mənim dilimə gəldi, deməyə söz qəhət idi?! Axı mən də ayrı şəhərdənəm. Belə fikirləşəcək özümü deyirəm. Qaş qayıran yerdə, vurub gözünü çıxartdım...” Bəhmən vəziyyətdən çıxmağa çalışdı:

– Mən onu demək istəyirəm ki, Hürü xalaya sizdən ayrılmaq ağırdırsa, institutu bitirəndə sizi ayrı şəhərə işləməyə göndərsələr, o neynəyər?

Afət portfelini yelləyə-yelləyə dedi:

– O, sonranın məsələsidi. Əvvəlcə bir instituta qəbul olunum, qurtaranda hara təyinat vermələri barəsində fikirləşmək hələ tezdi. İnstitutda girmək mənim də, anamın da gözüne durub. Həç bilmirik nə sayaq olacaq, bizə kömək etməyə bir elə sözükeçən adamımız da yoxdu. Ümid təkçə qalıb özümə, çalışıram institutda imtahana düşən fənlərdən tərifnamə alım, konkursda onların təsiri olur.

– Hansı instituta girmək istəyirsiniz?

– APİ-yə. Müəllim olmaq istəyirəm, ibtidai sinif müəllimi.

– Niyə ibtidai sinif müəllimi?

– İbtidai sinifdə bir yaşlı müəllimimiz vardı. İndi də o bizim məktəbdə dərs deyir. Əminə müəlliməni ana qədər çox istəyirdik. Mən onun yoluyla getməyi qərara almışam. Balaca oğlan və qızları yazmağı, oxumağı öyrətməyi xoşlayıram. Ancaq anam arzu edir ki, mən həkim olum. Sənədlərimi medinstituta verim. Neynim, anamın sözündən keçmək mənə ağırdı. Müəllim olmaq çoxdankı arzumdu. Mənə nə deyirlər desinlər, ağ saçlı, gözü eynəkli müəllimləri görəndə onlara baxmağa həvəsim gəlir. Nə üçünsə mən həmişə əsil müəllim deyəndə görkəmi belə olan adamlar gəlib dururlar gözümün qabağında.

Bəhmən hərərlə danışan Afətə qulaq asa-asa gülümsündü.

Qız dərhal soruşdu:

– Niyə gülürsünüz?

– Ona görə gülürəm ki, siz öz əksinizə çıxırınsınız.

– Öz əksimə çıxıram?! Nədə?

– Deyirsiniz ki, əsil müəllim gözləri eynəkli, saçları ağ olmalıdır.

Mən də sizi beş-altı ildən sonra ibtidai sinifdə balaca oğlan və qızlara dərs deyən vəziyyətdə gözlərimin qabağına gətirirəm. Təxminən iyirmi üç yaşlarında bir qəşəng qız “a” hərfini necə yazmağı şagirdlərə göstərir.

Bu dəfə Afət gülümsündü:

– Pısdı bu bəyəm?

– Əksinə, çox yaxşıdı. Ancaq oradakı gənc müəllimin xarici görünüşü, sizin təsvir etdiyinizin tam əksidir. Nə saçları ağarıb, nə də eynəyi var gözündə. Qəşəngcə bir qızıdı.

Bəhmənin onun qəşəng, yaraşlıq olmasını dönə-dönə dilə gətirməsi Afətin canına yayılırdı. Hansı qız istəməz ki, oğlan ona desin sən gözəlsən?! Hətta öz gözəlliyinə arxayın olan qızlar da gözəl olmasını başqasının ağzından təkrar-təkrar eşitməkdən xoşlanırlar.

Bəhmən öz aləmində Afəti həkim kimi də, müəllim kimi də gözləri qabağına gətirirdi. Bu qənaətə gəlirdi ki, ona həkimlik daha çox yaraşar, ağ xalatda və ağ papaqda. Afət ayrı cür görünür. “Həkimlik bunun boyuna biçilib”.

Afət dedi:

– Müəllimlər birdən qocalmırlar ki... Bir müddətdən sonra mənim də saçlarım ağaracaq, yəqin onda gözlərimə eynək taxacam.

– Sizin o cür olmağınıza hələ lap çox var. Ancaq indi bu yaşınızda ağ xalat geysəniz, bilərsiniz əsil həkimə necə oxşayarsınız... Mən sizin yerinizə olsaydım, Hürü xalaya qulaq asıb, sənədlərimi verərdim medinstituta.

– Medinstituta? – Afət şuxluqla portfelini yellədi. – Mən anamın arzusuna əməl eləyib medinstituda oxusam da, gərək oranı qurtarırdan sonra gedib özümə hardasa ayrı iş tapam. Hərəsinin ağzından bir avaz gələn xəstələrə baxmağa girdarım çatmaz. Balaca uşaqlarla nə qədər olsam mənə elə gəlir ki, tentimərəm.

– Sırağün sizin skori posoşdan gələn həkimə kömək eləməyə həvəs göstərməyinizi görəndə belə fikirləşdim ki, həkimlikdən xoşunuz gəlir, onilliyi bitirib girəcəksiniz bizim instituta.

– Xəstəyə ilk yardım göstərməyi, yara sarımağı məktəbdə bizə öyrədiblər. Bunu hamı bacarmalıdı.

Afət səkinin qırağında əkilmiş çinar ağacından qopub asta-asta yerə düşən sarı yarpağı tutdu. Açılmış ələ bənzəyən iri yarpaq sarılsa da, ölüşgəməmişdi, qəşəng idi. Qız onun saplağından yapışıb yelpic təkin yellədi.

– O, gecə sizin yaraşanmağınız anamın ovqatını təlx eləmişdi, yaman nazik ürəyi var. Biz Qəni babagildən evimizə qayıdıb ta skori pomoş gəlincəyə kimi anam sizdən danışdı. “Yetimin başı bəlalı olar, – deyirdi. – Bəhmən bir günah işlətmədən zərər çəkdi”.

Hə, onu da deyim ki, anamın sizdən xoşu gəlir. “Bizim dalandakı dələduz oğlanların tayı deyil, – deyir, – sağ olsun anası, yaxşı tərbiyə verib ona”. – Afət danışa-danışa, hərdən dönüb Bəhmənə baxırdı, görsün dedikləri ona necə təsir eləyir. – Mən neçə kərəm eşitmişəm Güləndam nənə də sizi çox tərifləyir.

Bəhmən bir tərəfdən sıxıldı. Vəziyyətdən çıxmaq üçün ehmalca Afətin yarpaq olan əlindən yapışdı, sarı yarpağı burnunun qabağına aparıb gül kimi iylədi. Afət dedi:

– Çinar yarpağının iyi olmur. Bizdə ətirşah gülü var, ondan gözəl iy gəlir.

– Bilirəm, çinar yarpağının heç bir iyi yoxdu. Mənim bundan xoşum gəldi.

Bəhmən Afətə verdiyi məntiqsiz cavabdan narazı qaldı. “Bu nə sözdü? Xoşum gəlsə də ətirsiz yarpağı niyə iyləyim? Mən nə danışaram?..” O, söhbətin yönünü dəyişdi.

– Bizim rayonda çinar çoxdur. Biri lap qapımızın qabağında bitib. Nənəm deyirdi ki, ulu babası əkib onu.

– Oo... Ulu babası...

– Hələ qocalar danışurlar bizdə elə çinar var ki, yaşını bilən yoxdu, iki yüz il, üç yüz il əvvəl əkiblər.

– On yeddinci əsrdə?! Mən elə çinar görməmişəm.

– Onları görmək nə çətin işdi. Sağlıq olsa bir kanikulda gedəyin bizim rayona, neçəsini göstərim sizə.

– Sizin rayona? Ora çox uzaqdı?

– İstəsəniz bir günə gedib qayıtmaq olar Bakıya. Heç o gün qayıtmasanız, qalarsınız bizdə, nəyimiz olmasa da, qonaq üçün yatmağa yerimiz tapılar.

Afətin qayğısız-qayğısız əlində oynatdığı çinar yarpaqları barmağı arasından çıxıb maşınlar ötən yola düşdü. Bəhmən gedib onu qaldırmaq istədi, qız “gərək deyil” dedi. Onlar Vidadi küçəsiylə üzüyuxarı qalxdılar.

Bəhmən düşünürdü ki, Afət bir para qızlar təkin bic deyil, ürəyində bir söz tutub həmsöhbətinə ayrı söz demir. Başqası onun yerində olsaydı anasının məni təriflədiyini, məndən xoşu gəldiyini heç açıb deməzdi... Çox sadə qızıdı, heyif oxumur medinstituta, beləsiylə yoldaşlıq eləməyə dəyər.

Satıcı donquldana-donquldana piştaxtının dalına keçdi. İçinə qara torpaq yapışmış, bayırı şaqqıldaqlı çalovu soğanla doldurub tərəzinin sağ gözündəki dərin qaba əndərdi. Belə görünürdü ki, növbədəkilərin əksəriyyəti soğan üçün dayanıb. Burada soğan bazardakından keyli ucuz idi. Həm də elə idi ki, onu qısa saxlamaq olardı. Bəhmən görmüşdü. Əlil Əjdərin şüşəbəndinin dirəyindən tor zənbillərdə bu soğandan asılmışdı.

Növbənin irəlisində dayanan Xırdaxanım əl eləyib Afəti çağırdı. Qız getdi və qayıdıb Bəhmənə dedi:

– Xırdaxanım xala deyir ki, anam onlarda görüb bu soğandan xoşu gəlir. İndi məsləhət gördü ki, mən növbədə onun qabağında dayanıb soğandan alım. Gedək evə tez qab götürüb gəlim.

Dalanın ağızında qonşu oğlanlar dayanıb söhbət eləyirdilər. Onların içində biri Bəhməni tanıyırdı. Hamı o oğlana “İmportnı Nəcəf” deyirdi. Bəhmənin onunla tanışlığı belə olmuşdu. Sentyabrın biri idi. Bəhmən yeni dərs ilinin birinci günü institutdan çıxıb evə gəlirdi. Onların küçələrində dalanlarına oxşayan üç dalan bir-birinin yanında idi. Bəhmən kirayə qaldığı evi səhv salmamaq üçün diqqətlə dalanların nömrəsinə baxırdı. Hələ buralara alışmamışdı. O öz dalanlarını tapıb evə gedəndə gördü dəblə geyinmiş uzunsaçlı bir oğlan açıq qapılardan həyətlərə boylanır, intizarla baxıb çəkilir. O, Bəhməni görəndə sevindi və soruşdu:

– Siz burda olursunuz?

Bəhmən dedi:

– Hə.

Oğlan bunun dalınca xəbər aldı:

– İmportnı Nəcəfəlin evləri hansıdı?

Bəhmən eşitdiyini ada təəccüb elədi, necə yəni importnı? Xarıcdən gələn mallara importnı deyirlər, adam da importnı olar?

Oğlan gördü ki, Bəhmən gözələrini döyə-döyə ona baxır, bir də soruşdu:

– Tanımırsan? İmportnı siqaretlər satan oğlandır, başı da daz, onu deyirəm.

Bəhmən yenə dinnmədi, oğlan dedi:

– Qorxmayın mən orqanda işləmirəm, ona bir zərərım dəyməz.

Bəhmən dedi:

– Bu dalanda təzə adamam, hələ heç kimi tanımıram.

Bu vaxt dalanın künc qapısından pota bir oğlan çıxıb qollarını ata-ata gəldi. Dəblə geyinən oğlan Bəhmənə dedi:

– Mən bu Nəcəfi soruşuram.

– Mən burda... – deyə İmportnı Nəcəf oğlanla görüşdü.

– Nə lazımdı?

Dəblə geyinən oğlan dedi:

– Malboro.

– Neçə qutu?

– Bir blok.

– Gözüm üstə.

İmportnı Nəcəf Bəhməndən soruşdu:

– Bəs sənə hansından, xaloğlu?

Bəhmən dedi:

– Mən papiros çəkən deyiləm.

İmportnı Nəcəf lağla dedi:

– Onda ağzının dadını bilmirsən.

Güləndam xalagilin pəncərəsi dalana açılırdı. Bəhmən evə gedib pəncərədən bayıra baxdı. İmportnı Nəcəf dəblə geyinmiş oğlana bir bağlı papiros verib pulunu saydı.

– Allah bərəkət versin, apar ləzzətlə çək, – deyib müştərini şirin dillə yola saldı. Ondan sonra Bəhmən Güləndam xalanın dalana açılan bu pəncərəsindən İmportnı Nəcəfin çox belə müştəri yola salmasını gördü. Daha təəccüb eləmədi. Onu da bildi ki, dalanın küncündəki qapının qabağında saxlanılan üstü brezent örtüklü boz “Jiqui” də Nəcəfdir. Güləndam xaladan onu da öyrəndi ki, İmportnı Nəcəf haradasa gecə keşikçisi düzəlib. Ancaq o işə getmir, maaşını ayırması alır. Üstəlik, İmportnı Nəcəf ona pul da verir. Güləndam xala Nəcəfi çox təriflədi. “Hörmətci, böyük-kiciyin yerini bilən oğlandır”, – dedi. Bəhmən özü də bunu təsdiq eləyə bilərdi. O gündən sonra Nəcəflə haçan dalanda, ya məhəllədə rast gəlirdisə, birinci Nəcəf salam verirdi.

Bəhmənlə Afət gəlib dalanın ağızına yığılan oğlanların yanından keçəndə kimsə onlara sataşmaq məqsədi ilə pıçıldıadı. Kimsə həsədlə dedi:

– Alə, siz bu çuşkaya baxın, gec gəldi, tez öyrəndi, bununçün deyiblər. Görün necə qamarlayıb qızı.

İmportnı Nəcəf yoldaşlarına açıqlandı.

– Yumun küpünüzün ağzını. Qonşudurlar, bir yerdə gedəndə nə olar? O yana qalanda, bacarana can qurban.

Oğlan dedi:

– Mən də qonşuyam da. Heç görüm Afət mənimlə belə qoşa gedər?!
İmportnı Nəcəf dedi:

– O, qızın öz işidi.

Bəhmən də, Afət də dallarınca deyilən bu sözləri eşitdilər. Afət sıxıldı, Bəhmən qəzəbləndi, qayıdıb ona çuşka deyən oğlanın dərşini vermək könlündən keçdi. Yaxşı ki, İmportnı Nəcəf hərzə-hərzə danışan oğlanın ağzından vurdu.

Həyətə girən kimi Afət Bəhmənlə sağollaşib evlərinə getdi. Güləndam xala şüşəbəndin qabağında giş salıb üstünə tində satılan qırmızıqabıq soğandan töküüb saf-çürük eləyirdi. Qarı Bəhmənin başının sarığını açdığını görüb gözaydınlığı verdi:

– O gün olsun, bu parçanı da qoparıb atasan, ay Bəhmən.

Bəhmən Güləndam xalanın yanında sallağı oturdu.

– Sizə kömək eləyim?

– Az qalib, səni əlini batırma, ancaq bunları mıxdan asmaq kişi işidi, gərək kömək eləyəsən mənə.

– Eləyərəm, Güləndam nənə.

Bəhmən şüşəbəndə keçdi, Afət çıxmırdı fikrindən. “Dalandakı oğlanların gözü qızdadı”. Bəhmən bayaq dallarınca artıq-əskik danışan oğlanın üzünü görmək istəyirdi, bilmək istəyirdi ki, o necə adamdır, sümbatı nə təhərdir. Bəhmənin indiyə kimi dalanda gördüyü oğlanlardan az-çox yaraşlılısı elə İmportnı Nəcəf idi. Heyif onun da başı daz idi. Eşitdiyinə görə siqaret satan evli idi, lakin Bəhmən hələ onun arvadını görməmişdi.

Həyətdən Afətin səsi gəldi.

– Güləndam nənə, mən də gedirəm soğan almağa. Xırdaxanım xalanın növbəsi yaxındır, məni buraxır qabağma.

– Bəyəm o yenə soğan alır?

Afət getdi. Bəhmənin könlündən keçdi qıza qoşulub getsin. Bəs evdən hansı bəhanə ilə çıxsın? O, həyətə düşüb Güləndam xalaya dedi:

– Qab verin mən də gedib soğan alım sizinçün.

– İyirmi kilo almışam, bəsimdi yaza təkin, rastıma düşəndə arada bir az-bir az alaram. Soğan yükü tutmuram ki... – Əlini Əjdərin şüşəbəndinə sarı uzatdı. – Bu ağgözün qızı Xırdaxanım bu qədər soğanı neynir?! Elə bil külfətləri əlli başdı, soğanı çörək yerinə yeyəcəklər.

Bəhmən arxayın idi ki, Güləndam xalaya deyəndə “qab verin gedib sizə soğan alım” qarı bu təklifi həvəslə qəbul eləyəcək, hələ üstəlik ona bir “sağ ol” da söyləyəcək.

Bəhmən könlüsüz şüşəbəndə qalxdı, fikri qalmışdı soğan almağa gedən Afətin yanında, düşündü ki, dalanın ağzında dayanıb bayaq onlara söz atan oğlan görəsən bu dəfə qızı tək görəndə onun dalınca nə deyəcək?!

VII

Üçüncü gün idi, Bəhmən dərşə gedirdi. İşləri düşmüşdü qaydasına. Tələbə yoldaşları ondan soruşmuşdular, qaşına nə olub, demişdi ki, ayağım altında qarpız qabığı qalib sürüşmüşəm, qaşım səkinin qırağına dəyib çapılıb. Ona inananlar da olmuşdu, inanmayanlar da. İnanmayanlar daha üstünü vurmamışdılar.

Bu gün institutdan çıxıb poliklinikaya gəlmiş, yarasının leykoplastırını da qopartmışdı. Çapıq qaysaqlanmışdı. Bəhmənə elə gəlirdi ki, yarası gec sağalar. Amma poliklinikada cərrah deyirdi ki, bəxtindən yara sağalır.

Əvvəllər güzgüyə baxmağı xoşlamayan Bəhmən indi hey özünə sığal verən bir para qızlar kimi Güləndam xalanın bürünc haşiyəli güzgüsünə boylanıb yarasına baxırdı. Və nənəsinin lağ ilə dedi ki, “Allah heç bəndəsinin yarasını gözünün qabağında eləməsin” sözlərini xatırlayıb gülürdü öz-özünə. Nənəsi Gülgəz qarı sinədəftər idi. Onda elə sözlər vardı ki, heç xoruz səsi eşitməmişdi. Bəhmən indi

Bakıda nənesinin sözlərini tez-tez yada sahrdı. O gün Afətin kitab pasajından aldığı “Müdrük sözlər” kitabında görkəmli şəxslərin, alimlərin, şairlərin mənalı kəlamlarını toplamışdılar. Axtarsaydılar kəndlərdə, şəhərlərdə Bəhmənin Gülgəz nənesi kimi elə qocalar var idi ki, onların dediyi müdrük sözlər heç məşhur adamların kəlamlarından geri qalmazdı. Bəhmən düşünürdü ki, mənalı kəlamlar bir də ona görə qiymətli olur ki, onu filan görkəmli şəxs deyib. Söz deyən adamın kim olmasının da əhəmiyyəti var. Gülgəz nənə kimdir? Yazı-pozu bilməyən evdar qadın.

Kitab pasajında Afətlə rastlaşıb söhbət eləyə-eləyə evə gəlməsi Bəhmənin yadından çıxmırdı. İstərdi ki, bu bir də təkrar olsun. Homin yolu bir də birgə getsinlər. O gündən bəri Afətlə bir neçə dəfə həyət qapısı ağzında rastlaşmışdılar. O institutdan gəlirdi, Afət isə harasa tələsirdi, heç əməllicə salamləşa bilməmişdilər. Xırdaxanım həyətdə kranın altında paltar yaxalayır. Bir gözü onlarda idi. O gün növbədə duranda onları qoşa görmüşdü. Bəhmən qızı saxlayıb hal-əhval tutmaqdan ehtiyat elədi. Bəlkə də saxlayıb danışsaydı Xırdaxanım buna pis mənə verməzdi. Niyə də verəydi?! Bir həyətdə olurdular, qonşu deyillər? Bəhmən ehtiyat edirdi o gün Afətlə öləri salamləşib keçməsi qızın qəlbine dəyməyib ki? O, dərəsdən gələndə ümid eləməyirdi qapı ağzında Afətlə rastlaşsın. Əgər bilsəydi ki, qızı görəcək, qabaqcadan fikirləşərdi necə hərəkət eləsin, nə desin ona.

Bu gün Bəhmən institutdan evə gec gəlmişdi. Kitabxanadan dərslik almaq üçün növbəyə dayanmışdı. Heyifsilənirdi, ona bezi kitablar çatmadı. Ancaq institutun kitabxanaçısı demişdi ki, neynək, bir-iki gündən sonra gələrsən yenisini alacayıq, onda verərəm.

Bəhmən evə gələndə mənzillərinin qapısı bağlı idi. Güləndam xala harasa getmişdi. Onda da bir açar vardı. Oğlan qapını açanda gördü şüşəbənddə, lap göz qabağında iri bir səbət qoyulub, üstündə konvert. Konvertin yazı tərəfi yuxarıda idi. Bəhmən girvənke qıfılı şüşəbəndin səkisinə qoyanda gözü öz adına sataşdı. Orada iki kəlmə yazılmışdı. “Bəhmənə çatacaq”. Anasının xəttini tanıdı. Bildi ki, evdən gəlib, tanış adamla yollayıblar. Əgər poçtla gələsəydi, üstündə Güləndam xalanın ünvanı olardı. Görəsən kim gəlmişdi? Bəs o hara getmişdi. Bəhmən çox istərdi ki, evdə olaydı. Gələnlə görüşüb danı-

şaydı. Rayonda nə var nə yox, anasıgil necə dolanırlar. Hər dəfə anası məktubda yazırdı: “Sağ-salamatıq, bizdən nigaran qalma”. Amma rayondan gələnlə görüşüb danışsaydı, ondan bir çox şey öyrənərdi. Bəhmən heç ömründə belə uzun müddət də evdən belə ayrılmamışdı, zarafat deyildi, ikinci ay idi ki, Bakıda idi. Düzdü, ikinci ay təzə başlamışdı, ancaq ona belə gəlirdi ki, lap çoxdan rayondan çıxıb. Bu müddətdə orda çox şey dəyişib, çox hadisələr olub, Bəhmənin ondan xəbəri yoxdur.

Məktubu açıb oxudu. Səbətəki həyətlərinin meyvələrindən idi. Anası onu qonşuları Yədulla kişi ilə göndərmişdi. Bəhmən onu yaxşı tanıyırdı. Yədulla alverçi idi. Bir ayağı Bakıda idi, o biri ayağı rayonda. Qonşulardan həyətlərinin meyvəsini ucuz qiymətə alır, gətirib şəhərdə ikiqatına satırdı.

Anası Bəhmənə həyətlərinin meyvələrindən pay göndərmişdi. Səbətin altı payız şaftalısı idi, üstə üzüm düzülmüşdü, “əlvani” üzüm. “Əlvani”yə başqa yerlərdə “keçiməməsi” də deyirlər. Bəhmən bu meyvələrin ikisini də sevirdi. O, üzümdən bir salxım götürüb istəhlə yedi. Hələ “əlvani” heç zaman Bəhmənə belə ləzzətli görünməmişdi. İlk dəfə idi ki, evlərindən uzaqda həyətlərinin meyvəsini yeyirdi. Rayonda olanda həmişə özü ağacdan dəririrdi. Rəhmətlik atası “əlvani”ni barının qırağında bitmiş uca əbrişimə dırmaşdırılmışdı. Üzüm dəyəndə Bəhmən ağaca dırmaşib dəririrdi.

Bəhmən iri şaftalıdan neçəsini yedi. Onlar da çox dadlı idi. Nənəsinin bir sözü yadına düşdü. Qarı deyirdi ki, meyvəni özün ağacdan dərib yemədin nə ləzzəti. Bir də onu deyirdi ki, mer-meyvə tərəziyə girəndə dadı-bərəkəti qaçır. İndi nənesi sağ olsaydı və Bəhmənin yanında olsaydı ona deyirdi ki, ay nənə, vallah meyvəni özün ağacdan dərməyəndə də ləzzətli olur. Hələ Bəhmənin nənesi onu da deyirdi ki, vallah adam uzaqda olanda və orada öz həyətlərinin meyvəsini yeyəndə daha dadlı olur.

Danq, danq, danq...

Neçə gün idi ki, Bəhmən Qəni kişinin çəkicinin səsini eşitmirdi. Bəlkə də qoca o evdə olmayan vaxtlarda işləyirdi. Qəni kişi oğlu Əliqulunun o gecəki pəstəhasından sonra həyət-bacada seyrək görünürdü. O, çox acı və biabırçı hadisə sanki bu bir neçə gündə Qəni

kişinin qəddini əymiş, saqqalının çal tüklerini tamam ağartmışdı. Qoca heyət adamlarından qaçırdı. “Bilmirəm Allah nöş mənim canımı alıb bu işgəncədən biryolluq qurtarmır?..” Bəhmənin yadına Qəni kişinin o gün ürək ağrısı ilə dediği bu sözlər düşdü. Bəlkə də ayrı ata olsaydı deyərki ki, niyə Allah səni mənim əlimdən alıb, canımı bu işgəncədən biryolluq qurtarmır. Bəhmən fikirləşdi ki, Əliqulu nə qədər pis olsa da, Qəni kişi onu istəyir. Axı niyə də istəməsin. Beləndən gələn yeganə oğludur, yazıq qoca neyləsin ki, belə qəddar və fərsiz çıxıb.

Danq, danq, danq...

Qəni kişi işləyirdi. Çəkici zindana elə ahənglə döyürdü ki, sanki estrada orkestrindəki zərb alətlərindən biridir və bəstəkarın fikrincə o, məhz bu cür səslənməli idi, zərb alətində çalan musiqiçi öz partiyasını çox dürüst öyrənmişdi.

Bəhmən fikirləşdi ki, görəsən Qəni baba indi satmaq üçün nə qayırır? Daxıl, vedrə, ya uşaq suçiləyəni? Və bu oyuncaqların hər birini qayıрмаqdan ötrü qoca çəkici neçə dəfə zindana vurmağı olur? O, bu daxılı, vedrəni, suçiləyəni uşaqlara neçəyə satır? Həmin pulu zindana vurduğu zərbələrin sayına böləndə görəsən bir qəpiyə neçə zərbə düşür? Eh... heyatda hərə çörək pulunu bir cürə qazanır. Biri taxıl, pambıq əkib-becərir, o biri dənizdən neft çıxarır, üçüncü zəkəsinin çörəyini yeyir, dördüncüsü nə başını işlədir, nə də əllərini, amma o birilərindən firavan dolanır. Hətta öz halal zəhməti ilə yaşayanlara axmaq, avam adam kimi baxır. Bəhməngilin rayonlarında da belələri vardı, Bakıda da. Böyük şəhərlərdə belələri daha çoxdur. Burada onlar camaatın içində itib-batır, nəzəri elə cəlb eləmişlər.

Bəhmən bayaq institutun tinindəki köşkdən aldığı və evə gələndə avtobusda oxuduğu “İdman” qəzetini açdı, arasına üzüm, şaftalı yığı ki, Qəni kişigilə aparsın. “Bunları pay verərəm qoca bilər ki, mən ondan inciməmişəm. Axı heç inciməyimə bir səbəb də yoxdur. Bəyəm Qəni baba məni çağırmışdı gedim onun köməyinə? Özüm könüllü getmişdim”. Bəhmən içi meyvə dolu qəzeti büküb qucağına alanda dayandı. “Mənim onlara getməyim yersiz düşməzmi? Axı mən Qəni babaya elə yaxın deyiləm ki, ona pay aparım. Bunu yaxın adamlar eləyirlər”. Bəhmən qəzetdəki açıq meyvələri təzədən səbətə

tökdi. Heyət qapısı cırlıtı ilə açıldı. Bəhmən bildi ki, gələn Güləndam nənedir. Qalxıb baxdı, Afət idi. Qonşuluqdakı dükandan çörək alıb qayıtmışdı. Qız onun şüşəbəndin pəncərəsindən heyətə boylandığını görüb qımışdı. Bəhmən də qımışdı. O, evlərindən gələn bu dadlı meyvələrdən aparıb Afətə pay verə bilərdi. Bu yersiz görünməzdi. Ancaq bütün günü heyətdə qurcalanan Xırdaxanım görşöydi korlayardı. Bəhmənin ağına gəldi ki, qoy Güləndam nəne hara gedibse qayıtsın, o aparıb verər. Söz-sov da olmaz. Afət onda görürdü ki, Bəhməngilin heyətlərində necə meyvələr bitir. Bu il heyətlərində üzüm, şaftalı yaxşı gətirmişdi. Amma yazda nar ağacları gündən alışıb-yanırdı. Anası deyirdi ki, bu il də ötən ildəki təkin nar bol olacaq. Satıb onun puluna əyər-əskiklərimizi düzəldərik. May yağışlı-küləkli keçmişdi. Narların güllərini qırıb tökmüşdü yərə. Bu il heç bildirkinin dördüdə biri qədər nar olmayacaqdı. Ancaq üzümün, şaftalının bəhrəsi bol idi. Onların gəliri ilə yaraları sağaltmaq olmazdı. Heyətlərindəki üzüm, şaftalı özlərinin yeməyi üçün idi. Bəlkə şaftaldan bir-iki səbət satmaq olardı dəllallara. Eh, nə qədər verəcəkdilər bir-iki səbətə? Ondan da fatıya tumanlıq olmazdı. Bu il çətin keçəcəkdə anasıgile. Hələ azdan-çoxdan Bəhmənə də əl tutmalı idilər.

Danq, danq, danq...

Qəni kişi yenə şüşəbəndində şirin-şirin işləyirdi. Bəhmən neçə gün idi ki, qocanın belə şövqlə işləməsini eşitməmişdi. Çəkicin ahəngdar səsindən zərbələrin zindana ardıcılıqla dəyməsindən hiss edilirdi ki, ustanın işi yağ kimi gedir.

Bu ara heyət qapısı açıldı. Və qapının bir tayı tappılı ilə o biri taya deydi. Heyətə girib-çıxanlar qapının tayını buraxanda belə olurdu. Buna görə də qonşular qapını asta açıb örtürdülər. Qapının tayı bir də tappılı ilə o birinə dəyəndə Bəhmən heyətə çıxdı. Kim idi belə qapı ilə oynayan? Dalanın balaca uşaqları olmayaydılar. Bəzən onlar gizlənpaç oynayanda gəlib burada gizləndirdilər. Uşaqlar deyildi. Gələn qonşuları denizçi Şamil idi, əllərində iki çamadan tutmuşdu. Onun dalınca heyətə cavan bir oğlan girdi. Oğlanın əlində karton qutular vardı. Əjdərin arvadı Xırdaxanım yenə heyətdə idi. Primusu odlandırıb kəllə-paça ütürdü. Yanan qoyun tükün başgicəlləndirən

qoxusu heyət-bacanı basmışdı. Şamil qonşulardan birinci Xırdaxanımla görüşdü.

– Xoş gəlmisən, Şamil qardaş, həmişə evində-əşiyində.

– Sağ ol, Xırdaxanımla bacı, Əjdər qədəş, uşaqlar necədir. Salamətliqdirmi?

– Salamətliqdır, canınıza dua eləyirlər.

Şamil çamadamları və onun dalınca gələn oğlan qutuları qapının ağzına yıxdı. Şamil oğlana pul verdi. Kepkasının işıldaqlı günlüyündən oğlan taksi sürücüsünə oxşayırdı. O, razılıq eləyə-eləyə getdi. Şamil cibindən açar çıxardı qapısını açsın. Səse mənzilləri Əjdərin mənzilinə yapışıqlı olan Afət heyətə çıxdı.

– Şamil əmi... gəlmisiniz?!

Şamil qapını açmışdı. Açarı kilidin üstünə qoydu. Gəlib istiqanlıqla qıza əl verdi, saçlarını sığalladı.

– Nə təhərsən, Afət, dərslərin nə təhər gedir?

– Hamısı yaxşıdır.

Bəhmən pəncərədən tamaşa eləyirdi. Qızla kişinin məhrəbanlıqla salamlaşmasını görüb Güləndam nənənin söhbətini xatırladı. Yadına düşdü ki, Şamil Afətin anasını istəyir. Hürü xala ona ərə getməyə razılıq vermir. Ürəyində dedi ki, Hürü xala beca yerə Şamil əmini rədd eləyir. Şamil əmiyə nə olub bəyəm? Yaraşıqlıdır, boy-buxunu, sir-sifəti, yaxşı vəzifəsi var. Xarici səfərə gedən gəminin kapitanının köməkçisidir. Üstəlik, Hürü xalanı çox istəyir, evində əl-ayağına dolaşanı yoxdur. Belə kişiye lap cavan qızlar da ərə gedər. Bəhməngillə bərabər onilliyi Səltənət adlı bir qız qurtarmışdı. Əvvəlcə onun sinif yoldaşları kimi Bakıya gəlib instituta girmək fikri vardı. Sonra birdən eşitdilər ki, Səltənət ərə gedir, rayonda qalır. Uşaqlar maraqlandılar. O kimə ərə gedir, məlum oldu ki, arvadı ölmüş dul kişiye. Kişinin evdə iki uşağı var. Ancaq o konyak zavodunun direktorudur. Sinif oğlanlarından bir neçəsi eləmə tənbellik bir səhər tezdən gedib konyak zavodunun qabağında iki saatdan artıq dayanaraq direktorun iş gəlməsini gözlədilər, görsünlər o təhər-töhürdə nə sayaqdır. Axırı ki, gəlib çıxdı. Direktor, nə direktor – yekəqarın, dazbaş, sallaqdodaq, Səltənətin atası yerində. Heç o Şamil əmi ilə müqayisə edilməzdi. Aralarında yerlə-göy qədər fərq vardı. Davra-

nışından görünürdü ki, Afətin Şamil əmidən xoşu gəlir. Anası ona ərə getsə etiraz eləməz. Afət neyləsin, heç ata nəvazişi görməyib yazıq qız. Nəvaziş bir yana qalsın, heç o atasının üzünü də görməyib. Əvvəldən atası da, anası da Hürü xala olub.

Şamilin boy-buxununa baxdıqca Bəhmən fikirləşirdi. Bunun qabağında dayanmaq olar?! Əgər o gecə Şamil evdə olsaydı, yəqin qoymazdı Əliqulu qaçıb aradan çıxsın. Ona bir-iki şapalaq vurmasa da, qollarını dalında burub aparardı uçastkovının yanına. Daha əlil Əjdər kimi kənardan əl ağacını yelleyib xala-xətrin qalmasını Əliqulunlu hədələməzdi. Dənizçilər hamısı belə ucaboy, enlikürək olur. Ömürləri dənizdə keçir. Udurlar doyunca dənizin təmiz havasından. Şamil Bakıda qalsaydı belə sağlam, yanaqları belə qırmızı olmazdı. Burada maşınlar insanların təmiz havasına zəhər qatır. Hara baxırsan maşındır. Heyətlər, dalanlar, döngələr. Bunun axırı nə sayaq olacaq?!

Şamil çamadamları şüşəbəndə yığanda, Afət də karton qutulardan birini götürdü ki, kömək eləsin. Şamil qoymadı.

– Qoy qalsın, qızım, – dedi, – özüm götürərəm, ağır olar sənə.

– Yüngüldür, Şamil əmi.

Karton qutular doğrudan da yüngül idi. Şamil qıymadı qız onları götürsün, qayıdıb hamısını özü daşdı içəri. Afətə də dedi ki, gəl bura sənə sözüm var. Afət şüşəbəndə qalxdı və çox keçmədi ki, oradan əlində tünd-qəhvəyi rəngdə iri taxta insan maskası çıxdı, gözünü ondan çəkmədən sevinə-sevinə evlərinə getdi. Bəhmən şüşəbəndədən baxırdı. Afətin apardığı maska uzaqdan da olsa Bəhmənin tez-tez öz institutlarında gördüyü və pilləkənlərdə rastlaşdığı afrikalı tələbələrə oxşayırdı. Ona elə gəlirdi ki, zəncilər bir-birilərinə çox bənzəyirlər, lap əkizlər təkin. Əvvəl-əvvəl onları bir-birindən ayırd eləmək çətin olur.

Şamilin Afətə verdiyi hədiyyədən bilinirdi ki, onların gəmiləri hansı Afrika ölkəsində olub. Bəhmən fikirləşdi ki, bəxtəvər başına, nə gözəldir, cürbəcür ölkələri gəzir. Üstəlik məvacib də verirlər ona. Kim inciyər belə işdən. Ancaq heyif, tez-tez evindən-əşiyindən ayrı düşməyi var. Bəhmən bir aydı anasıgildən ayrılmışdı. Evləri üçün burnunun ucu göynəyirdi. Bundan başqa o, Bakıda idi. Bakı hara, dilini-adətini bilmədiyi ölkələr hara?! Səfərdə Şamilgilin vaxtlarının çoxu yolda, dənizdə keçirdi. Bəhmənə belə gəlirdi ki, təyyarə

ilə, gəmi ilə səfərə çıxmaq elə maraqlı olmaz. Göyə, okeanlara, sulara nə qədər baxmaq olardı?! Avtobusla, qatarla səfərə çıxmaq ayrı məsələ. Adam yollarda cürbəcür şəhərlər, kəndlər görür. Meşədən, dərədən, tepədən keçir. İnsanlara rast gəlir. Arada bir düşüb gəzir.

Danq, danq, danq...

Qeni kişi şirin-şirin işləyirdi. Çəkicin və zindanın səşindən o Şamilin səfərdən qayıtmasından xəbər tutmamışdı. Yoxsa çıxıb görü-şərdi. Bəhmənin eşitdiyinə görə onlar çoxdanın qonşusu idilər. Şamil də bu həyətə anadan olmuşdu, Əliqulu da. Yəqin uşaqlıqda onlar bir yerdə oyanmış, yoldaşlıq eləmişdilər. İndi Əliqulu dustaqxanadan təzə çıxmışdı, Şamil isə böyük bir gəminin kapitanının köməkçisi idi.

Bəhmən yenə bir salxım "əlvanı" götürdü. İri gilələri iki-iki, üç-üç ağzına atıb iştahla çeynəyə-çeynəyə səbət qabağında çöməldi. Ona kənardan baxan fikirləşirdi ki, haçanın acıdır, səbət-dəkilerin hamısını biroturuma yeyəcək.

Şüşəbəndin qapısını taqqıldatdılar.

– Güləndam xala!

Bəhmən salxımı səbətdəki üzümlərin üstünə atıb qapıya çıxdı, gördü ki, Şamildir.

– Güləndam nənə evdə yoxdur, Şamil əmi. Gəlin içəri.

Şamil dənizçi kitelini çıxartmışdı. Əynində ağ, qolu gödək köynək vardı. İçəri keçdi. Bəhmən düşündü ki, ona dənizçi paltar daha çox yararlı və bəzburutlu göstərir. O, qonağa oturmağı təklif etdi. Şamil dedi:

– Yox, gedirəm, yoldan gəlmişəm. Güləndam xalanı görmək istəyirdim.

İndi Bəhmənin yadına düşdü ki, Şamil uzun səfərdən qayıdıb, ona "xoş gəlmisiniz" deməlidir. Gec də olsa, səhvini düzəltdi.

– Bağışlayın, Şamil əmi, untdum sizə gözaydınlığı verim. Həmişə evinizdə olarım.

– Sağ ol, oğlum. – Şamil əl boyda bir kağız bükülsünü mizin üstünə qoydu. – Bunu Suriyadan Güləndam xala üçün almışam. Nə vaxt idi ki, söz vermişdim ona, rastına çıxmırdı. Bu dəfə tapmışam.

– Güləndam nənə harda olsa, indilərdə gəlməlidir.

– Bunu verərsən ona, sonra gəlib görüşərəm.

Şamil gedəndə Bəhmən dedi:

– Qalın bu meyvələrdən yeyin. Həyətimizin üzümü, şaftalıdır, anam göndərib.

Şamil qalmaq istəmədi. Bəhmən ona çox üz vurandan sonra oğlanın sözünü yerə salmadı, şaftalıdan birini götürdü.

– Bəsimdi.

– Nə vaxtdır dilinizə vətən meyvələri dəymir, çox götürün. O nədi ki?..

Bəhmən tələm-tələsik Şamil üçün qəzetin arasına meyvələrin yaxşılarından seçib yığdı. Və dil töküüb onu kişiyyə verdi. Şamil alıb getdi.

O gün Güləndam xala evə axşamüstü gəlib çıxdı. Corabdan tutmuş ta başındakı kəlağayıyacan hamısı qapqara idi. Bəhmən qarını belə qara paltarda görməmişdi. O, niyə belə geyinmişdi?! Həm də gözləri ağlamaqdan şişmişdi. Yasdan gəlirdi? Görəsən qəfildən ölən kim idi.

Güləndam xala bərk yorulmuşdu. Yanını şüşəbəndin pəncərəsi qabağında ketilə qoyub dedi:

– Allah evdən-əşikdən uzaq ələsin. Mənim bir qardaşım nəvəsi vardı, ili idi, Mərdəkana, onun qəbri üstünə getmişdim. Keçən il bugünkü gün qəzaya düşüb həlak olub. Atanın-ananın aman-zaman bir oğlu idi. Onu altı qızdan sonra tapmışdılar, əsim-əsim əsirdilər üstündə. Yazığa təzə toy eləmişdilər. Bədbəxt oğlunun öləndə arvadı ikicanlı idi. İndi bir qızı olub. Eh, bu "Jiquli" maşını çıxarı neçə adamı eşidirəm qəzaya düşüb ölüb. Bu da camaata bir dərd çıxıb.

Güləndam xala paltarını dəyişib qayıdanda Bəhmən Şamilin səfərdən gəldiyini və mizin üstündəki kağız bağlamasını ona gətirdiyini dedi. Qarı kağızı açdı. İçindən tirməyə oxşayan, küncələrində və qıraqlarında ərəbcə nə isə yazılı dördkünc bir parça çıxartdı. Bəhmən elə bildi ki, televizor örtüyüdür. Şamil Güləndam nənəyə bəxşiş gətirib. Buradaca ağlına gəldi ki, heç Güləndam nənənin televizoru var ki, örtüyü onun üstünə salsın. Nə əcəb ona belə şey gətirib?!

Güləndam xala dedi:

– Bu canamazdır. Sağ olsun Şamili. Mənim özümün yadımdan çıxmışdı ki, ona demişəm Ərəbistanı gedəndə oralarda rastına çıxa mənə bir canamaz alsın. Bizdə canamaz buraxmırlar. Mənimki də rəhmətlik nənəmdən qalmadır, ora-burası süzülüb işlətməkdən.

– Qarı fərəhlə canamazla tamaşa elədi. – Gör nə yaraşığı düzəldiblər. Adam heç əlindən yerə qoymaq istəmir.

Canamaz həqiqətən yaraşığı idi. Ortasında qoşa uzunsov minarəsi olan məscid şəklində idi.

Güləndam xala gedib köhnə canamazı gətirdi. Kim bilir haçandan qalmışdı. Ancaq görünürdü ki, vaxtilə çox gözəl olub. İndi naxışlarının rəngi soluxmuşdu, yaraşıqdan düşmüşdü. Qarı çox işləməkdən, sürtülüb parıldayan möhürünü təzə canamazın içinə qoyub ehmalca bükdü.

– Eh, ömrüm hamı axıracan işlədim bunu. Səliqə ilə işlədilsə, neçə adama bəsdə. Şamili görün heç neynim deməsin. Məni yarıtı.

Canamazı üç dəfə öpüb gözlərinin üstünə basdı və dua eləyə-eləyə otağa keçdi.

...Güləndam xala canamazı niyə öpdü. Bəyem Allah onu göyde istehsal edib mömin bəndələri üçün yerə yollamışdı?! Suriyada, ya da hansı ölkədə toxuculuq fabrikində buraxmışdılar. Yəqin orada canamazdan savayı ayrı şeylər də hazırlayırdılar. Məsələn cemper, jaket, onlarla bu canamazın arasında nə fərq var idi?! Hamısı mөгər parça deyildi. Nədən ötrü canamaz müqəddəs olurdu?!

Güləndam xala bu dəfə əlində pasport gətirdi.

– Hə, gözün aydın, ay Bəhmən. Upravdomun kandarını tapdala-maqdan canımız qurtardı. Axır ki, yazdılar ev dəftərinə, – pasportu oğlana verdi. – Bir bax gör hər şey düzdür? İnanı bilmirəm ki, onlarda bu qanacaq olsun. Həm bir adamı dəftərə yazsınlar, həm də pasportu getirib ona versinlər, möcüzədir.

Bəhmən pasportunu vərəqləyib baxdı.

– Hə, Güləndam nəne, məni yazıblar ev dəftərinə.

– Sənin heç şəkki-şübhen olmasın. Bu o uçaştkovı oğlanın işidir, ay bala. Ondən çəkinib bu cür hərəkət göstərirlər. Dünyasında upravdom öz adamı ilə sənin pasportunu evə yollamazdı. Təzə süpürgə həmişə təmiz süpürür deyiblər. Bu naçannik çox yaxşı başlayıb, göz dəyməsin, kaş axıracan belə gedəydi. Mağil məhəlləmizdə veyil-veyil gəzənlərin əl-ayağını yığışdırar. Çətin ağılım kəsir Əliqulu belə zabitəli qayda-qanun güdən uçaştkovının əlindən yaxasını qurtarsın. Bu dəfə xatircəməm, o cəzasına çatacaq. Əliqulunu qoduqluğa bas-saydılar nə olardı. Qəni kişi bir-iki il qulağı dinc yaşayardı.

VIII

Səhər idi. Bəhmən instituta tələsirdi. Dərsə gecikirdi. Güləndam nəne həmişəki təkin bu gün də onu vaxtında çağırub oyatmışdı. Bəhmən hay vermişdi. Qarı arxayın olmuşdu ki, oğlan durub, zənbili götürüb getmişdi bazara. Bəhmən yenə yuxulamışdı. Bir də oyananda görmüşdü ki, birinci dərsin başlanmasına lap az qalıb. Hövlnak qalxıb geyinmişdi. Heç çay içməyə, üzünü qırmağa macal eləməmişdi. Evdən ac çıxmağına zərər yox idi, tənəffüsdə institutun bufetindən buterbroddan-zaddan alıb yeyərdi. Ancaq üzü tükü dərsə getməyi yaxşı deyildi, nə eləyə bilərdi.

Bəhmən şüşəbəndin qapısını bağlayanda gördü Şamil mənzilin qabağında köynəkək qantellərlə səhər gimnastikası eləyir. Bəhmən onunla “sabahın xeyir”ləşib yeyin addımlarla həyətdən çıxdı. Fikirləşirdi ki, taksini tutub getsə özünü vaxtında dərsə çatdırıb bilər. O, ovcunu tükü çənəsində gəzdirə-gəzdirə dalandan çıxdı. Saqqalının elə cod tükü var idi ki, tikan kimi barmaqları dalayırdı, sanki çənəsini yox, kirpini sığallayırdı.

Küçədə taksini nədir, heç xaltura eləyən yük maşını da gözə dey-mirdi. Saatının saniyə göstərən əqrəbi ehmalca hoppana-hoppana irəli qaçırdı. Doqquzun yarısına düz dörd dəqiqə qalırdı.

Bəhmən tənə çatanda gördü ki, Qəni kişi küçənin o tayında səkidə durub. Boylana-boylana ona sarı baxır. Bəhmən qocaya salam verib, avtobus dayanacağına yüyürmək istəyirdi, Qəni kişi əl eləyib ona əylənməyi bildirdi. Bəhmən könülsüz ayaq saxladı. “Bu kişi məni neynir? Görmür dərsə tələsərəm, bivaxtdır?! Gərək heç o yana baxma-yaydım. Nə o məni görəydi, nə də mən onu, ötüb gedəydim instituta. Tərslikdən adam həmişə bir yerə tələsəndə böyükdən hoqqa çıxır”.

Qəni kişi onun yanına gəlmək istəyirdi. Bəhmən qocanı qabaqladı. Yeyin tərpenib özü küçənin o tayına adladı. Razı olmadı ki, ağsaqqal kişi onun ayağına gəlsin.

Qəni kişi Bəhmənin onun qulluğuna gəlməsinə məmnun olub səkinin qırağında oğlanın əlindən yapışaraq məhribanlıqla bir az aralıqdakı qollu-budaqlı qarağacın kölgəsinə çəkdi. Bəhmən vəziyyətdən hiss elədi ki, hər nəse Qəni kişi onu buradan tez buraxmayacaq. Və əməlli-başlı dərsə gecikəcək, qanı qaraldı. Qoca dedi:

– Oğul, səninlə bir vacib söhbətim var. Bayaقدan burda durub yolunu gözləyirəm.

Bəhmən fikirləşirdi ki, əgər Qəni kişinin onunla vacib söhbəti vardısı, daha nədən ötrü burada, küçədə dayanıb onun yolunu gözləyir? Dünən axşam, ya da bu gün səhər evinə çağırıb rahatlıqla danışa bilməzdimi?! “Vacib söhbət?! Bunun mənimlə nə vacib söhbəti ola bilər?! Həm də vacib bir söhbəti tez eləmək olmaz, burda filan qədər dayanmalıyam”.

Əliqulunun o pəstahından sonra Bəhmən birinci dəfə idi ki, Qəni kişi ilə üz-üzə gəlirdi. Qoca gülümseyib yaxınlıq göstərsə də, Bəhmən onun qırıqlı, günəşin hərərətindən yanıb mis tək qızarmış çöhrəsində hövl qarışıq bir kədər, məzhunluq gördü. Aydın görünürdü ki, Qəni kişinin bu gülüşü onun üreyindən gəlir. Sanki kimse onu buna vadar edirdi.

Qoca sözünü bir də təkrar elədi.

– Səninlə ikilikdə çox vacib söhbətim var, oğlu.

Bəhmən çətin vəziyyətdə qalmışdı. Qocanın sözünü necə salaydı yerə?! O biri tərəfdən də dərsə gecikirdi. Bir aydan bir az çox idi ki, dərs başlanmışdı, bunun da dörd gününü instituta getməmişdi. İndi də gərək mühüm bir mühazirəni buraxaydı. Ona deməzdilərmi ki, dörd gün üzürlüdür, bunu başa düşürük. Bəs bu gün?! Hərçəndi fakültənin dekanı Bəhmənin qaşının üstünün çapığını görüb onun günahı olmadan yaralanmasına inanmadı. Ancaq tələbənin əlində qanuni həkim arayışı olduğu üçün bir söz demədi.

– Burda ayaq üstündə durub söhbət eləməyimiz yaxşı çıxmaz. Gedək aşağı, tindəki çayçıya. Çay iç-çə məsələni sənə danışım.

Bəhmənin dinməməsini razılıq əlaməti hesab edən Qəni kişi oğlanın dirşeyindən yapışib onu üzüaşağı apardı. Bəhmən bir neçə addım atıb dayandı.

– Qəni baba, mən institutda olmalıyam. Dərsə gecikirəm. Sizinlə çayxanada oturub söhbət eləsəm, gərək onda dərsi buraxım. Mənə söz gələr.

– Hə?! Hə, sən dərsdə olmalısən, axı... Gör e... heç o mənim ağıma gəlməyib. Bəs neyniyək?

– Bu gün institutdan çıxan kimi gələrəm sizə, asudəliklə danışarıq. Bu necə olar?

– Mən sənə bizə gəlməyini istəmirəm. Bu elə söhbətdir ki, bir sən bilməlisən, bir də mən. Bizə gəlsən Güləndam arvad şəkk-şübhəyə düşər. Səndən soruşar mən səni niyə çağırmışam. Ayrı yerdə oturmağımız yaxşıdır.

– Mənim üçün fərqi yoxdur, Qəni baba, siz hara desəniz, mən ora da gələrəm. Bu gün səkkiz saat dərsimiz var. Təxminən beşin yarısında evdə olmalıyam.

– Onda sənə belə şərtləşək. Beşin yarısında mən tindəki çayçıda olacağam. İnstitutdan çıx, birbaşa gəl ora.

– Gələrəm.

– Gəl ha. Bax yaddan çıxarma.

– Gələrəm, Qəni baba. Lap yəqin gələrəm.

Bəhmən Qəni kişidən ayrılıb saatına baxdı. On dəqiqədən çox idi ki, birinci dərs başlanmışdı. Daha taksiyə oturmağının mənası yox idi. İnstituta piyada da gedə bilərdi. Onsuz da mühazirəyə gecikmişdi. İçəri girməyib ikinci saati gözləyəcəkdi. Tənəffüsdə tələbələrə qoşulub auditoriyada öz yerini tutacaq, diqqəti cəlb eləməyəcəkdi. Bəhmən avtobus dayanacağına yollandı. Bərk nigaran idi. Qəni kişinin onunla nə vacib söhbəti ola bilərdi?! Bəhmənin qocaya nədə köməyi çatarıdı?! Olsa-olsa ancaq yazı-pozu işində. Bəlkə ona bir ərizə yazdıracaqdı. Harasa versin. İstəmərdi ki, məzmununu özgəsi bilsin. Hər kəsin öz dərdi-səri, sirri-sözü var ki, onu başqasından gizlədir. Bəhmən bu qənaətə gəldi ki, həlbət şikayət yazdırır. Bəhmənin dedikləri əsasında aktda yazılan fakt azlıq eləyir. Və bu ərizə onun üstünə gəlsə, Əliqulunun tənbehi möhkəm olar.

Avtobus dayanacağında üç-dörd nəfər toplaşib maşın gözləyirdi. Bəhmən onların yanında qıraqda durdu. Oğlan söhbətdən bu nəticəni çıxartdı ki, elə Qəni kişi ona ərizə yazdıracaq, qoca istəmir Güləndam nənə və ayrı qonşular onun oğlundan şikayət yazmasından xəbər tutsunlar. Eşidib-bilənin beşi bu hərəkəti təqdir eləsə də, altıncısı ağız büzər, deyər ki, ataya bir baxın, ərizə yazır doğma oğluna iş kəşib bassınlar qazamata. Əslində Bəhmənin özü Əliquluya nifrət eləsə də, Qəni kişinin oğlunun həbs edilməsi barəsində ərizə yazmasına yaxşı baxmırdı. Övlad nə qədər naxələf olsa da, gərək onun atası belə iş tutmasın. Özgəsi qabağa düşüb günahkarı tənbeh elətdirəndə ona elə mənə vermirlər. Məsələn, kapitan Təhməzov kimi vəzifə

sahibinin akt bağlaması qanuni işdir. Buna görə hökumətdən aybaay məvacib alır. Lakin ata-ana elədir ki, bu gün bərk qəzəblənib oğlundan, ya qızından inzibati idarələrə şikayət yazır, sabah hirsli soyuyur, peşman olub ərizəsini geri götürür. Deyir, eşşəyə minmək bir ayıb, düşmək iki ayıb.

Bəhmən fikirləşdi ki, əgər Qəni kişi Əliquludan rayon milis idarəsinin rəisinə ərizə yazmağı ondan xahiş eləsə qocaya nə desin, yazsınmı? Ya ona söyləsin ki, sənin şikayətin gerek deyil?!

Avtobus gəldi. Bəhmən gözünü açıb gördü ki, camaatın arasındadır. Basabasda axına düşüb onu da arxadan itələyib avtobusa mindirdilər.

IX

Bəhmən Güləndam nənə ilə vidalaşmış, ona öz evində yer verib, ay yarım qayğısına qaldığına görə minnətdarlıq elədi. Həyəət çıxdı. Xəlvətlik idi. Heç kəs görünmürdü. Bəhmən elə-belə istəyirdi. Onun Güləndam xalanın evindən getməsi çox nəzərə çarpmasın. Hərə ondan bir söz soruşacaqdı, gerek yalan danışaydı. Hamıya eyni cavab verəydi, çox danışmağa hövsələsi yox idi. Yaxşı ki, bərk xəzri əsirdi. Qonşular həyəət-bacadan içəri çəkilib, qapı-pəncərəni örtmüşdülər.

Güləndam nənə Bəhməni həyəət qapısını açan ötürdü.

– İşin avand olsun, ay bala. Sənə elə öyrəşmişdim ki... Birdəfəlik getmə, hərdən bizə gəl, görün, yamaq-yırtığın olsa, utanma, gətir eləyim.

– Sağ ol, Güləndam nənə, səndən çox razıyam.

Bəhmən Güləndam nənəgildən həmişəlik gedirdi.

Külekli hava olsa da, yenə də əyri dalanın cavan oğlanları başda İmportnu Necəf olmaqla tinə yığılmışdılar. Bəhmən heç onlarla rastlaşmaq istəməzdi. Ayrı yol da yox idi, göylə uçmayacaqdı ki? Gerek onların yanından gəlib keçəydi. Bəhmən bir əlində atasından qalma çamadan, o biri əlində yorğan-döşəyi bükülmüş bağlama vardı. Bu şeylərlə avtobusda gedə bilməzdi. Aşağıda, gəliş-gedişli yerdə taksitutu tibb institutunun Səməd Vurğun küçəsindəki tələbə yataqxanasına gedəcəkdi. Bəhməndən olsaydı, heç bu həyətdən

getməzdi. Camaata öyrəşmişdi, pis adamlar deyildilər. Elə bu tində duran oğlanlar da pis deyildilər, içirilərinde bir nəfər zəvək, ağzını Allah yoluna açan olmasaydı. Ondən da eybi yox idi, axtarsən pis adam hər yerdə var. Həm də doğru deyiblər ki, pis olmasa yaxşının qədri bilinməz.

Dalanın ağzına yığışanlar ucadan danışmış gülürdülər. Birdən susdular. Hamının gözü Bəhmənə zilləndi. O isə, heç kəsə baxmırdı. Bəhmən başı aşağı dinməz-söyləməz gəlib oğlanların yanından keçəndə İmportnu Necəf dedi:

– Qonşu, deyəsən buralar xoşuna gəlməyib, köçünü yığışdırıb gedirsən?

Bəhmən gedə-gedə dedi:

– Yox, buralar xoşuma gəlir, intəhasi institutumuzun obşejitesində bir yer boşalıb, ora yaxındır.

– Hə, neynək, sənə yaxşı yol!

O biri oğlanlar da Bəhmənə xoş sözlər dedilər. Bir neçə gün əvvəl onu Afətlə bir yerdə görənler lağ ilə “alə, siz bir bu çuşkaya baxın, gec gəldi, tez öyrəndi, bununçün deyiblər. Görün necə qamarlayıb qızı...” deyəndə səsini eşitdiyi, üzünü görmədiyi oğlan deyəsən bu gün curlarının arasında yox idi.

Bəhmən bu dalandan gedirdi, ancaq yarı canı qalmışdı Afətin yanında. Hamını unuda bilsə də, qızı unuda bilməyəcəkdi. “Kaş ki, əvvəldən yataqxanaya düzələydim. Heç bura gəlib görməyəydim Afəti...”

Bəhmən gedirdi, çünki getməyə bilməzdi. Qonşuların, ən ümdə ona analıq eləyən Güləndam nənənin üzünə necə baxardı? Deməzdi ki, bu nə işdir tutmusan?! Nə cavab verərdi?!

...O gün Bəhmən Qəni kişi ilə vədələşdiyi kimi institutdan çıxıb ləngimədən məhəllələrinin aşağı tinindəki çayçıya gəldi. Gördü Qəni kişi göz qabağındakı stulların birində əyləşib intizarla qapıya sarı baxır. Günorta idi, müştəri ilə dolu idi çayxana. Təkcə küncdəki stolda bir boş yer vardı. Ora da xəfə idi, istidə oturmurdular. Qəni kişi oğlanı görən kimi dik qalxdı. Üz-gözündən hiss edilirdi ki, qoca yanında boş stul olmamasından təəssüflənir. Stolun küncündə iki stəkan qoyulmuşdu. Biri çayla dolu idi, o biri boş. Bir dem çaydanı da onun böyründə. Bunu Qəni kişi sifariş verib Bəhməni gözləyirdi.

Oğlan ayaq üstündə qalmışdı. Qoca bilmədi ki, nə eləsin, ora-bura boylandı. İki nəfərlik boş yer gözlünə dəymədi. Peşman-peşman cibindən bir əzik manat çıxarıb dəm çaydanının böyrünə tulladı və camaata çay paylayan, başı ülgüclə təmiz qırılmış oğlana him elədi ki, çayın haqqını verib gedir, götürsün. Bəhmənə qoşulub küçəyə çıxdı.

– Day heç yerə tələsmirsən ki?

– Yox, Qəni baba.

– Onda gedək o tərəfdəki bağda oturaq. Çayxana çox münasibdi, çifayda ki, boş yer olmadı.

Oğlan qocanın yanına düşdü. Onlar məhəllələrindən üç-dörd tin aşağı, uçurulmuş köhnə evlərin yerinə salınmış üçkünc bağçaya üz tutdular. Qəni kişi də ucaboy, şaqqalı idi. Bəhmən də. İkisinin də girdə sifəti vardı. Gedəndə onlara baxan elə zənn eləyərdi ki, baba nəvədirlər.

Bəhmən nə üçünsə əmin idi ki, Qəni kişi tutarlı bir ərizə yazdırmaq istəyir və bu ərizənin məzmunu gizli saxlamağı tapşırmaq üçün belə pişim-pişim eləyir. Səhər qocanı oğlundan şikayət yazmaqdan çəkəndirmək fikrinə düşən Bəhmən, institutda çox götür-qoy eləyib rəyini dəyişmişdi, bu nəticəyə gəlmişdi ki, oğul onundur, dünya görmüş adamdır, nə eləyərsə özü yaxşı bilir. Niyə başqasının işinə qarışsın.

Üçkünc bağçada boş skamya tapıb əyləşdilər. Qəni kişi iri məclisdə nitq söyləyəcəkmiş təkin bir-iki dəfə öskürüb boğazının yolunu arıtladı. Bəhmən nigaranlıqla gözləyirdi, qoca sözünü tez desin. Bir ərizə yazdırmaq nə idi ki, onu belə uzadırdı?!

– Oğul, mən səndən bir xahiş eləyəcəm. Görək sözümü yerə salmayasan.

– Buyurun, Qəni baba, sizə bacardığım köməyi eləməyə hazırım.

– Bax qabaqcadan tapşırıram. Mənim xahişimi yerə salsan da, görək Güləndam arvada bu barədə bir söz deməyəsən. Bir daş altıda, biri də üstdə. Düzü, Güləndam arvadın dilinin altına düşməkdən qorxuram.

Qəni kişinin xahişini deməzdən əvvəl onu Güləndam qarından saxlamağı berk-berk tapşırması Bəhmənin əvvəlki gümanını dağıtdı. O anladı ki, bu ərizə yazdırmaq məsələsi deyil. Hər nəşə ayrı, çox ciddi işdir.

– Ağzım möhkəmdir, Qəni baba, sırr-söz saxlamağı bacarıram. Hər nə desəniz, ikimizin arasında qalacaq. Xatircəm olun.

Bayaqdan Bəhmənə söz deməkdən çəkinən Qəni kişi oğlana bir az da yaxın oturub dedi:

– Sırr-söz saxlamaq əsil kişiyyə xas olan sifətdir, oğul. Mən çox şadam ki, sən belə ağzıbütövsən, sırımı etibarlı oğlana açıram.

Qəni kişi bir cavan qadının içində uşaq yatmış ol arabasını sürə-sürə onlara tərəf gəldiyini görüb susdu. Qadın ötüb keçəndən sonra dedi:

– Oğul, mən Əliqulunun işi üçün səni çağırmışam bura. Səndən qabaq uçastkovi kapitan Təhməzovla danışmışam. Onu birtəhər, uzun yalvar-yaxardan, minnətdən sonra gətirmişəm yola. Əvvəl ipə-sapa yatmırdı. Axır ki, dilini tapdım. O, Əliqulunun məsələsini bağlamağa razıdır. Deyir bunun üçün görək ondan qabaq şikayətçi-zərərdidə olan vətəndaş, – Bəhmənə işarə elədi, – yəni sən bir kağız yazıb verəsən ki, Əliqulunu bağışlayırsan. Onun suda verilməsini istəmirsən. İndi başına dönüm, ay Bəhmən, Əliqulunun taleyi əlindədir. Səndən acizənə surətdə xahiş edirəm, onu bağışlayasan. Bir parça kağız yaz, mən aparım verim uçastkoviyyə, məsələ qurtarsın. Əliqulu nanəciyədir, fərsizdir, qəddardır, hələ onun barəsində ayrı pis sözlər də demək olar. Oğul mənimdir, onun necə adam olmasını hamıdan gözəl bilirəm. İntəhası neynim?! Baxtına beləsi çıxıb. Övlad atanın üreyinin bir parçasıdır. Ürəkdən kəsib atmaq olarmı?! Səni də başa düşürəm, harayına gəlmişdin, məni oğlumun zərbəsindən qurtarasan, o nanəci sənı vurub yaraladı. Gözün çıxsa da bilərdi. Çox şükür ki, elə bədbəxtlik olmadı. Onda mən neynerdim?!

Qəni kişinin boğazı qovuşmuşdu. Səsi titrəyirdi. Ah çəkib susdu. Bəhmən gözlədi. Elə bildi ki, qoca nəfəsini dərib ona yenə nəşə deyəcək. Qəni kişi isə, yoxsul varlığının hüsurunda durub pay ıman kimi yazıq-yazıq oğlanın üzünə baxdı. Onun bu xahişini necə qəbul edilməsini bilmək istədi. Bəhmən dinmədi. Ağsaqqal kişinin yalvarmasından özünü bir az itirən kimi oldu. “Qəni babanın məndən xahişi bu imiş?!” Bəhmən ömründə milisə düşməmişdi. Yalnız inişil pasport alanda rayon daxili işlər şöbəsinə getmişdi. Vəssalam. Bilmirdi ki, cinayət işlədəni əfv eləmək üçün nə məzmununda kağız yazırlar, necə yazırlar. Qəni kişinin xahişi onu ram eləmişdi. Həm də ehtiyat edirdi ki, Əliqulunun bağışlanması barədə dilindən kağız yazsın, yazmasın.

Belə bir kağızı yazıb kapitan Təhməzova vermək qanuna zidd deyil ki? Bəhmən narahət idi. Görəsən qoca həqiqətən səhə müvəkkili ilə danışib onun razılığını almışdı? Bəlkə Qəni kişi əvvəlcədən Bəhməndən belə bir kağız alıb, kapitan Təhməzovun məntəqəsinə gedib deyəcəkdi ki, oğlan Əliqulunu bağışlayıb, sən də keç o əhvalatın üstündən. İş vermə məhkəməyə.

Bəhmənin portfel almağa imkanı yox idi, mühazirə yazdığı dəftərləri və qələmini on qəpiklik qalın selofan torbada instituta aparırdı. O, ayağını ayağının üstünə aşırıb torbanı dizinə qoymuşdu. Bağın ortasında yumru bir küçüklə oynayan uşaqlara baxa-baxa Qəni kişinin bu gözlənilməz təklifi barədə düşünürdü. Bilmirdi ki, nə cavab versin. Qəni kişi isə elə bildi ki, Bəhmən küçüklə oynayan uşaqlara tamaşa elədiyi üçün onun dediklərini dürüst eşitmədi.

– Oğul, Bəhmən, – dedi. – Deyəsən axı mənim sözlərimin hamısını eşitmədin?

– Eşitdim, Qəni baba, hamısını eşitdim.

– Bəs onda, ay saqqalı ağarmış, nöş cavab vermirsən mənə?

Bəhmən cavab verməyə hazır deyildi. Bilmirdi ki, nə desin: kapitan Təhməzova dilindən kağız verməyə razıyam, ya qorxuram belə bir iş tutmağa. Əgər səhər Qəni kişi məhəllədə onun qabağını kəsəndə xəbərdarlıq eləsəydi ki, səndən belə bir xahiş eləyəcəyəm, get institutda götür-qoy elə, günorta biz görüşəndə fikrini söylərsən. Bəhmən bu bir neçə saatın ərzində düşünüb danışar, müəyyən bir rəyə gələrdi. İndi isti-isti bilmirdi ki, nə desin.

– Bəhmən, qadını alım, elə bil ölmüşəm, heç kəsım yoxdur, mənı yerdən götürürsən. Bu işdə mənə kömək elə.

Qəni kişi danışa-danışa qoltuq cibinə əl aparıb oradan iki qatlanmış bir dəstə onluq çıxartdı.

– Al bu pulu, yüz əlli manatdır. Xərclik eləyərsən, halal xoşun olsun.

Bəhmən pulu görcək arabaya qoşulmuş xam ürgə kimi hürküb aralı durdu.

– Mənə sizin pulunuz gerek deyil, Qəni baba. Sağ olun. Özü-münki var.

Pul Qəni kişinin əlində qalmışdı. Bəhmənə vermək üçün qabaqcadan hazırladığı onluqları ovcunda gizlədib yavaşca əlini yanına

saldı. İstəmədi həndəvərdə oturanlar onun nə üçünsə cavan oğlana pul təklif etməsini görsünlər. Bunu hərə bir cür yozardı.

– Oğul, ürəyine ayrı fikir gəlməsin. Ev-əşiyinizdən uzaqdasan, tələbə babasan, çox şey almağa mümkünatın yoxdur. Yaralanıb filan qədər qan itirmisən. Bu pulu sənə verirəm, cana-qüvvətə gətirən şeylərdən alıb yeyəsən, səhhətin əvvəlki qaydasına düşsün. Axı sən mənim ucbatımdan yaralanmışsan. Mən də belə olan surətdə sənə bir yaxşılıq etməliyəm, ya yox? Pulu məndən alsan ürəyim sakit olar. Təskinlik taparam ki, sənə bir yaxşılıq eləmişəm.

– Yaram sağalıb, səhhətim də qaydasındadı, Qəni baba, pulu qoyun cibinizə, özünüzə gerek olar. Belə hesab eləyin ki, mənə yaxşılıq eləmişiniz.

Bəhmən bu ay yarımın ərzində görürdü ki, Qəni kişi hər gün tezdən oyanıb satmaq üçün daxıl, uşaq vedrəsi, oyunaq suçiləyən düzəldir. O bunlardan nə qazanırdı?! Qəpik-quruş. Qocanın özünün Bəhməndən artıq pula ehtiyacı vardı. Yüz əlli manatı yığmaqdan ötrü o, az zəhmət çəkməmişdi. Pulu ona görə Bəhmənə verirdi ki, xahişini yerə salmağa üzül gəlməsin. “Qan itirdiyim üçün halıma acıyırsa, bunu indi niyə eləyir, yaralanan günün səhəri eləyə bilməzdi?! Onda da mən heç kəsdən pul almazdım, özgəsinin bir qara qəpiyi də mənə gerek deyil”.

Qəni kişi Bəhmənə pul təklif etməklə oğlanın heysiyyətinə toxunmasının peşmanlığını çəkdi.

– Oğul, yənə də deyirəm. Xəyalına ayrı fikir gəlməsin. Mən sənə bu pulu verirəm müalicə üçün. Hər necə olsa yaralanmışsan, filan qədər geri getmişən. Boynuna almasan da, bədənin zoifləyib. İstəyirsən borc kimi götür bu pulu, haçan olsa onda qaytararsan, mən tələsmirəm.

– Qəni baba, sizdən xahiş edirəm, pulu qoyun cibinizə, bir də onun adını çəkməyin.

– Sən də birtəhər oğlansan e... Hə, bax, bu da pul. – Qoca onluqları qaytarıb çıxartdığı cibinə qoydu.

Qəni kişi mülayim-mülayim əlini Bəhmənin dizinin üstündəki selofan torbaya sürtdü. Sanki o körpə uşağın saçını tumarlayırdı.

– Oğul, indi nə deyirsən, mən ümid olummu ki, sən o kağızı yazıb verəcəksən uçastkovıya?!

Qəni kişi əlini sellofan torbanın üstündə gəzdirə-gəzdirə, nigaran-nigaran Bəhmənin üzünə baxırdı, ondan “hə” cavabını umurdu. Bəhmənin isə qoca pul təklif eləyəndən sonra ondan sidqi sıyrılmışdı. Əgər ədəbsizlik olmasaydı, Qəni kişi ilə sağollaşıb buradan çıxıb gedərdi.

– Bəhmən, oğul, görürəm kağız yazmaqdan nə üçünsə çəkinirsən. Elə bilirsən ki, bundan sənə bir ziyan toxunar. Nəyə deyirsən, mən ona and içim. Lap gətir Qurana əl basım. Bu kağızdan sənə bir zərəcə ziyan toxunmaz. Amma sənin Əliqulunu bağışlamağının onun işinə xeyri var. Təhməzov aktı cırıb atar, oğlanı suda verməz. Mən də ömrüm boyu sənə dua eləyəyəm. – Bəhmən mat-mat qulaq asırdı. – Demə ki, Qəni baba qır-saqqız olub yapışıb yaxamdan, bayaqdan döşəyir cəmdəyimə. Ayrı əlacım yoxdur. Əliqulunun bu işində sən əsas adamsan. İstəsən belə də eləyə bilərsən, elə də. Ümidvaram ki, mənə məyus qoymazsan, insafsız oğlan deyilsən, – əlini Bəhmənin dizindən götürdü. – Dur get evə, nahar elə. Bir hovur dincəl. Ancaq mənim xahişimi yaddan çıxarma. O bir parça kağızı yaz. Heç özün Təhməzovun yanına getməzsən, verərsən mən apararam ona.

Bəhmən sahə müvəkkilinin adına Əliqulunu bağışlaması barədə kağız yazmağı Qəni kişiyyə vəd eləmədi. Yox da demədi. Qocanı nigaran qoyub ondan ayrıldı...

Dalanın aşağısından tibb institutunun yataqxanasının istiqamətində gəliş-gedişli yol keçirdi. Buradan ara-sıra taksi maşınları ötürdü. Bəhmən tinin ucunda dayanıb taksi gözlədi. Əlindəki çamadan və bağlama diqqəti cəlb edirdi. İstəmədi ki, onu burada qonşulardan gören olsun. Görsəydilər sorğu-suala tutacaq, xəbər alacaqdılar ki, hara gedirsən, niyə gedirsən? Bəhmənin indi burada, tinin ucunda dayanıb kiminləsə söhbət eləməyə nə vaxtı vardı, nə də kirdarı. Buna görə də çamadan və bağlamayı divar dibinə yığıb onlardan aralı dayanaraq taksi gözlədi.

Bəhmən Güləndam xalanın mənzilindən çıxanda həyətdə heç kəs olmasa da, onun getməsinə təkcə Qəni kişi bildi. Qoca şüşəbəndin pərdəsini azacıq yuxarı qaldırıb həyətdə baxırdı. Bəhmən onun oğrun-oğrun həyətdə göz qoyduğunu gördü və fikirləşdi ki, Qəni kişi onun bu həyətdən həmişəlik getməsinə görürsə, niyə gəlib xudahafizlə-

şmir? Axı o qocanın ucubatından bu həyətdən köçüb gedir, alışdığı təzə adamlardan ayrılırdı.

Məsələ burasında idi ki, nə qədər tərəddüd eləsə də Bəhmən Qəni kişi ilə bağda görüşdüyü günün ertəsi qocanın xahiş etdiyi məzmununda kağız yazıb aparıb evində verdi ona. Sonra Bəhmən bu hərəkəti üçün peşman oldu. Ancaq nə olsun ki, peşman idi, iş-ışdən keçəndən sonra bunun nə əhəmiyyəti, nə mənası vardı?! Elə bil Qəni kişi əvvəldən duymuşdu ki, Bəhmən tutduğu işdən peşman olacaq, kağızı ondan alan kimi aparıb vermişdi sahə müvəkkilinə. Kapitan Təhməzov da kağızı qoymuşdu qovluğuna, qocaya demişdi ki, bu oldu tutarlı əsas işi ləğv eləməkçün. İndi xatircəm ola bilərsən, Qəni kişi, oğlun həbsdən qurtardı. Sənə söz verdim ki, nə olacaq.

Elə o gün Bəhmən institutdan gələndə dalanda Qəni kişi ilə rastlaşdı, bunu ona qoca özü fərəhlə danışdı. Və Bəhməni bikiyə görə könlünü almaq üçün ağızdolusu dua elədi. “Sən də, kapitan Təhməzov da, sağ olun, çox sağ olun ki, sizin sayənizdə Əliqulu cəzadan qurtardı”.

Qocanın dediyi bu “cəzadan qurtardı” sözləri o günü uzun müddət Bəhmənin qulaqlarından getmədi.

Həmin axşam, ertəsi gün səhər Bəhmən suçu adamlar kimi Güləndam nənənin üzünə baxmağa cəsarət eləmədi.

Bəhmən özünü qınaya-qınaya ürəyində deyirdi: “Əliqulu da qurtardı, o vaxt Pota Yəhyanın cinayət işi tamam-kamal qurtaran kimi...”

Yəhya rayonda Bəhməngilin qonşuları idi. Bu kişinin boyu elə balaca idi ki, camaat lağla deyirdi. “Yeriyəndə Yəhyanın dabanı az qalır yambızına dəysin”. Pəndir zavodunun sex rəisi işləyən bu Pota Yəhya bir gün özündən iki dəfə hündür olan paçtalyon Mülayim kişinin axırına çıxdı.

Onda axşamüstü idi, Bəhmən yeddinci sınıfdə oxuyurdu, məktəbdən gəlib evlərinin dalındakı açıqlıqda bir dəstə oğlanla futbol oynayırdı. Məhəllələrində yan-yana düzülən köhnə misgər, boyaqçı, pineçi dükanlarını söküb küçəni təzəcə genişləndirmişdilər. Piyadaların da, maşınların da gediş-gəlişi xeyli asanlaşmışdı, üstəlik uşaqlar üçün meydan açılmışdı oynamağa. Əllərinə girəyə düşən oğlanlar neçə gün idi ki, doyunca futbol oynayır, sanki ötən illərin əvəzini çıxırdılar.

Köhnə dükanları uçurub, küçənin genişləndirilməsi bezi məhəllə sakinlərinin xeyrinə olmuşdu. İcazə verilmişdi ki, onlar küçə bənlərini

bir-iki metr qabağa çəkib həyətlərini böyütsünlər. Və barılarını elə hörsünlər ki, küçenin ümumi divarı ilə tuş olsun, düz görünsün.

Bəhməngilin yığılıb topun qapıya vurulmasının düz olub-olmamasını mübahisə edəndə küçədə haray-həşir qopdu. Xəbər çıxdı ki, Mülayim kişi öldü. Hamı təəccüb-elədi, sağ-salamat adam birdən niyə ölsün? Dedilər ki, Pota Yəhya poçtalyonun qanına bais olub. Uşaq, böyük – hamı hadisə yerinə axışdı. Bəhməngil də oraya yüyürdülər. Gəlib gördülər ki, Mülayim kişini həyətdə daş qalağının yanında uzadıb, üstünə mələfə çəkiblər. Onun qarısı başına-dizinə döyə-döyə ağlayır.

Tezliklə rayonun milisi, prokuroru tökülüşüb gəldi. Kişinin ölümünün səbəbini aydınlaşdırdılar. Hadisənin yeganə şahidi bəna Kələntər idi. Onu dindirib akt bağladılar. Şahidin dediklərindən məlum oldu ki, o, Yəhyanın barısını hörürmüş, bu vaxt Mülayim kişi gəlib görür ki, qonşusu onun payına düşən təzə yerin bir hissəsini özününkünə qatıb, barısını hördürür. Poçtalyon deyir ki, belə niyə o mənim yerimdir axı? Yəhya deyir ki, yox, mənə düşüb. O deyir, bu deyir. Sözləri düz gəlmir, Yəhya irəli şığıyıb Mülayim kişinin sinəsinə yumruqla vurub itələyir. Qoca yanındakı daş qalağının üstünə yığılır. Bir daşın ucu kişinin gicgahına necə deyirsə camı elə oradaca çıxır. Müstəntiq Kələntəri dindirə-dindirə soruşur: “A kişi, bunların hamısını düz deyirsən?” Bəna deyir: “Niyə yalan danışım, başımın üstündə Allah var, o özü hər şeyi gördü, günah əvvəldən axıracan Yəhyada oldu”.

Yəhyanı aparıb damlayırlar...

O günkü söhbət, danışqlar hamısı Bəhmənin yanında idi. Məhəllə camaatı bu müsibətdən yaman qəzəblənmişdi. Biri deyirdi ki, siz bunun boyuna baxın, tutduğu işə baxın? O biri deyirdi ki, sən onun boyuna niyə baxırsan, puluna bax, puludu Yəhyanı qudurdan. Əgər yığıqları pulları dəstə-dəstə qalaqlayıb üstünə çıxsaydı onun boyu Mülayim kişininkindən iki dəfə uca olardı. Üçüncü deyirdi ki, neynək Yəhya gedib indi filan qədər qazamatda yatar, yığıqları tökülər burnundan.

Mülayim kişinin bir oğlu vardı, o cəbhədən qayıtmamışdı. Qızı qalmışdı, o da əri, uşaqları ilə birlikdə Bakıda yaşayırdı. Bu müsibəti eşidib, qızı, kürəkəni rayona gəldi, kişinin dəfnində iştirak eləyib getdilər.

Qonşular gözləyirdilər ki, bu gün-sabah Yəhyanın işinə baxıb cəzalandırlar. Ancaq Mülayim kişinin qırxı veriləndən heç bir həftə keçməmiş Pota Yəhya dustaqlıqdan çıxıb gəldi evinə. Dedilər onu zaminə buraxıblar. Bir ay beləcə keçdi, məhkəmə olmadı. İkinci ay da ötdü, üçüncü də, əhvalat köhnəldi. Sonra söz yayıldı ki, Yəhya təmizə çıxdı, poçtalyonun ölümündə onun heç bir günahı-zadı olmayıb. Dedilər Mülayim kişinin arvadı, qızı dillərindən prokurora kağız yazıb veriblər ki, bizim Yəhyadan heç bir şikayətimiz yoxdur. Şahid bəna Kələntər də əvvəl dediyinin indi tamam əksini danışır. Deyir ki, başımın üstündə Allah var, o hər şeyi görüb, mən yalan danışa bilmərəm. Günah Mülayim kişidə olub. O, Yəhyaya dişinin dibindən gələnə dedi. Qoca bərk hirsələnmişdi, şığıdı ki, böyründəki daşlardan birini götürüb Yəhyanın üstünə atsın, bu dəm bədrəyib yığılır.

Camaat intizarla məhkəmənin qərarını gözləyirdi. İşin birdən-birə bu cür dönməsi hamını heyretə saldı.

Bəna Kələntər Mülayim kişiye yad idi. O, kiminsə, nəyinsə xatirinə əvvəl bir söz, sonra ayrı söz deyib, cinayət olan günü isti-isti şahid kimi göstərildiyinin dalından qaça bilərdi. Bəs Mülayim kişinin öz arvadı, doğma qızı?! Onlar neyin naminə, niyə belə eləmişdilər?! Əziz adamlarını həmişəlik itirmişdilər, axı nədən ötrü canını müdafiə eləyib, onu haqlı cəzadan qurtarırdılar.

Qonşuların bəna Kələntərdən artıq Mülayim kişinin qarısına, qızına qəzəbi tutmuşdu, hamı onları qınayırdı. “Nə bivec adamlardır, – deyirdi, – heç neyin üstündə dağ boyda kişini itirdilər, bu bəs deyil, indi də arsız-arsız Pota Yəhyaya qahmar çıxırlar”.

Bəhmənin aləmində başqaları qatili bağışlasalar da, ona nədəsə güzəştə getsələr də, görək Mülayim kişinin arvadı Yəhyanın günahından keçməyəydi. Cinayətkarı bağışlamaq, müdafiə eləmək, onunla bir sırada dayanmaq, onun tayı olmaq deməkdi. Bəhmən o vaxt ha istəyirdi ki, Mülayim kişinin bu müsibətini unutsun, ancaq hər dəfə uzaqdan da olsa Yəhyanı küçədə görəndə qoca poçtalyon nurani sifəti ilə gəlib dururdu gözləri qabağında.

Bu əhvalat hələ də Bəhmənin yadından çıxmıyacaqdı, əgər bu gün Yəhya öz evində gecə yuxuda keçinməsəydi. Həkim dedi ki, o infarkt olub. Camaat işə bunu ayrı cürə yozdu. Dedilər ki, Yəhya Allahın bəlasına gəldi. Mülayim kişinin qanı yerdə qalmadı. Yəhyanın

ölümünə kim necə baxırdısa baxsın, amma Bəhmən buna üreyində sevindi. O, birinci dəfə idi ki, başqasının bədbəxtliyinə belə baxırdı. Bunun da səbəbi Yəhyanın özündə idi. Bəhmən Mülayim kişinin ölümünü ona bağışlaya bilmirdi. Bütün qonşular kimi o da Yəhyanın tənbəh olunmasından narazı idi. Narazı idi ki, şahid bəna Kələntər ikiüzlülük eləyib, əvvəl bir cürə deyib, sonra onun tamam əksini... Cinayətkarın yaxasını ədalət məhkəməsinin əlindən qoparıblar.

Bəs indi Bəhmən özü niyə bəna Kələntərin, Mülayim kişinin arvadının, qızının tutduğu yolla gedirdi? Bəhmənin o adamlardan nə fərqi vardı? Niyə mane olurdu Əliqulunun cəzalandırılmasına? O gecə Əliqulunun Qəni kişiye vurmaq istədiyi yumruq Bəhmənə yox, qocaya dəysəydi, o güclü zərbədən yerə aşmazdı? Və Qəni kişi yıxılıanda poçtalyon kimi onun da gicgahı dəhlizdəki stolun, stulun, ya ayrı bir şeyin tininə dəyə bilməzdi?! Xoşbəxtlikdən heç nə olmadı, ola da bilərdi. Yaxşı ki, Bəhmənin özünün gözü çıxmadı, çıxsaydı cavan oğlan ömrü boyu kor qalardı...

Küçənin yuxarisından göy işığı yanan bir taksi sürətlə gəlirdi. Bəhmən tez əlini qaldırıb sürücüye maşını saxlamağı işarə elədi. Taksi gəlib lap onun yanında dayandı. Bəhmən qaçdı ki, divar dibinə yıxdığı çamadanı və bağlamayı gətirib maşının sandıqcasına yığsın, dönəndə gördü taksi getdi. Oğlan təəccüb elədi, niyə onu gözləmədi. Peşman-peşman əvvəlki yerinə qayıdıb boş maşın gözlədi.

...Həyətin sakinləri gözləyirdilər ki, Əliqulunun işinə baxılacaq və onların çoxunu şahid kimi məhkəməyə dəvət eləyəcəklər. İndi eşidib biləndə ki, Bəhmən işi pozub, onun barəsində nə fikirləşəcəkdilər?! Güləndam nənə əmin idi ki, bu dəfə Əliqulu yaman tələyə düşüb, daha qurtara bilməyəcək. Demək, qarı nahaq yerə əmin idi, özgəsi yox, onun evində qalan, analıq qayğısı görə Bəhmən vədinə xilaf çıxmışdı. Bundan sonra Bəhmənin bu həyətdə, Güləndam nənənin evində qalmağa haqqı varmı?! Bəs Afət?! O, Bəhmən barəsində nə düşüncəkdə?! Qız onun yaralandığını görəndə gecənin o vədəsində tez qaçıb küçənin aşağısındakı avtomat telefonla təcili yardıma zəng çalıb, həkimləri köməyə çağırmışdı. Bu az iş idimi?! Bəhmənin Qəni kişini qoruması, özünü Əliqulunun yumruğunun altına verməsi Afətin xoşuna gəlmişdi. Qız Əliqulunun yaramaz hərəkətlərindən qəzəblə, nifrətlə danışırdı. İndi Bəhmən necə görünəydi onun gözüne!

Afət soruşanda ki, niyə dilindən kapitan Təhməzova ilə bir kağız vermişən? Bəhmən özüne necə bəraət qazandıraydı?! Bunu da dərk edirdi ki, Afətlə görüşməmək onun üçün çox çətin olacaq. Hələ bilmirdi ki, qızdan uzaq dolanmağa axıracan səbri çatacaqdımı?!

Bəhmənin bəxtindən yaxşı ki, o günlərdə institutun yataqxanasında bir yer boşalmışdı. Türkmənistandan Bakıya tibb institutuna oxumağa gələn bir oğlan nə üçünse birillik möhnət alıb vətəninə qayıtmışdı. Yataqxanada qalan tələbə yoldaşı bunu tez Bəhmənə xəbər vermişdi. Onunla yataqxana komendantının yanına minnətə getmişdi. Yoldaşı diribaş oğlandı, danışmağı, həmsöhbətlə ünsiyyət yaratmağı bacarırdı, istəsəydi, dili ilə ilanı yuvasından çıxarardı. Həmin oğlan komendantı yola gətirib Bəhməni oraya düzəlmişdi. Yoxsa bu tezliklə Bəhmən ayrı adamın mənzilində özüne necə münasib yer tapacaqdı?!

Bəhmənin həyətdən getməsinin əsil səbəbini heç kəs bilməyəcəkdi. O, bunu Qəni kişiye də deməmişdi. Qoca ilə güman edirdi ki, Bəhmənə həqiqətən institutun yataqxanasında yer veriblər, buna görə də daha Güləndam arvadın yanında kirayəçi qalmır. “Çastı” evdə qalmaq ona sərf eləməz. Ayda filan qədər pul cibini deşmir ki, kirayə versin?! Bəhmən fikirləşirdi nə yaxşı onun bu həyətdən getməsinin əsil səbəbini heç kəs bilmir, elə bilməməsi lap yerinə düşüb. Güləndam nənə ondan inciməz. Bəlkə də bu əhvalat tezliklə hamının yadından çıxardı, əgər Əliqulu təzədən gəlib köhnə işlərini təkrar eləməsəydi. Onda sahə müvəkkili kapitan Təhməzovun bağladığı akt unudulardı. Lakin Bəhmən qətiyyətlə əmin deyildi ki, Əliqulu o gecəki mərəkədən bir nəticə çıxarıb əl-ayağını yığıdırsın. Atalar yerində demişdilər: “İt itliyindən əl çəksə, sümsünməyindən əl çəkməz”. Əliqulu çətin fərağat duraydı.

Bəhmən çox istəyirdi ki, yaralanması, kapitan Təhməzovun həyətdə gəlib akt bağlaması qonşuların hamısının yadından çıxsın. O, Afəti görmək üçün heç kəsdən utanmadan yenə bu həyətdə sərbəst gələ bilsin. Axı Bəhmən ayrı cürə Afəti necə görəydi?! Bilmirdi ki, qız hansı məktəbdə oxuyur, gedib onun qabağında gözləsin. Bu məhəllədə saatlarla dayanıb Afətin evdən çıxıb getməsinə, ya evə gəlməsinə gözləmək pis çıxardı. Çoxu onu tanıyırdı, onlara rast gələrdi, bu da çatardı Güləndam nənənin qulağına. Qarı inciyərdi,

fikirleşərdi ki, Bəhmən nə etibarsız oğlandır, məhəlləyə gəlir, amma gedib onunla salamlasın. İndi Bəhmənə çatırdı ki, o, Qəni kişinin halına acıyıb, ürəyi yumşaqılıq ilə özüne necə iş açıb, nə vəziyyətə düşüb...

Tinin dalından çıxan bir şəxsi "Volqa"nın sürücüsü başını qapının şüşəsindən uzadıb Bəhməndən soruşdu:

– Güzəl oğlan, hara gedirsən, aparım səni?

– Səməd Vurğun küçəsinin yuxarısında tibb institunun yataqxanası var, ora gedəcəyəm, apararsan?

– Nöş aparmıram, puluna minnet. İstəsən lap dünyanın qurtaraçağına apararam. Keç otur.

Sürücü maşının sandıqcasını açdı. Bəhmən çamadan və bağlamasını yıxdı ora, keçib arxada əyləşəndə fikirleşdi ki, gerek yubatmasın, günü sabah anasıgile yeni adresini xəbər versin, daha Güləndam nənəgile ona məktub, ayrı şey yollamasınlar.

1979-1981

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 4

HEKAYƏLƏR

Uçurumdan keçən yol	11
Təsəlli	15
Meynə	21
Dağ dağa rast gəlməz... ..	29
Ocaqçı	36
Çəmbərəkənd balladası	43
Köhnə sandıq	59
Büllur mürəkkəbqabı və bənövşəyi "Jiquli"	66
Taqqılbab	75
Siz kimsiniz?.. ..	84
Yovşansatan	93

POVESTLƏR

Şokoladpaylayan qız	105
Uzaqdan gələn qonaq	141
Xahiş	241

HÜSEYN ABBASZADƏ
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

İKİ CİLDDƏ
I CİLD

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Aslan Almasov</i>
Korrektor:	<i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 26.07.2006. Çapa imzalanmışdır 29.08.2006.

Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 20. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 129.

Kitab "Şerq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.